

И

КОБОВАМЪ

МАМТЕПКО

821(477)'06

Д-53

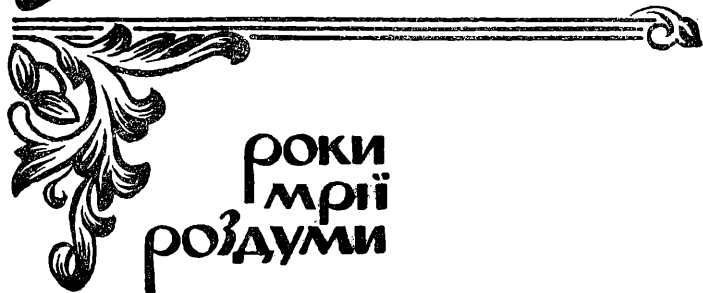

1700

1800

INDEX
OF
THE
VOLUME

ЛЮБОМИР

роки
І мрії
роздуми

ВИБРАНЕ В

ДМИТЕРКО

ДРАМАТИЧНИ
ТВОРИ

ТОМ ДРУГИЙ

16402

110

110
110

Д В О Х Т О М А Х

У2
Д-53

БЕНЕДИКТ ВАТУТІН

---

*Драматичний
портрет*

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Ватутін Микола Федорович — генерал армії, командуючий фронтом.

Сергеев Іван Семенович — генерал-лейтенант, член Військової Ради фронту.

Касьянов Олександр Володимирович — генерал-лейтенант, викладач Військової академії.

Швиденко — генерал-лейтенант, командуючий армією.

Синявський — генерал-майор, працівник штабу фронту.

Тимко Рогожин — капітан, ад'ютант Ватутіна.

Прохор Прокопчук — ефрейтор, ординарець Ватутіна.

Галинка Шовкопряд — старший технік-лейтенант.

Срібний — майор адміністративної служби.

Скиба — майор, направленець штабу фронту.

Черних — гвардії капітан, направленець штабу фронту.

Милозоров — полковник інтендантської служби.

Лікар — підполковник медичної служби.

Несміян

Делікатний } гвардійці-артилеристи.

Харитонов }

Книш — молодий боєць.

Планічка — офіцер Чехословацької бригади.

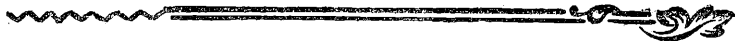
Бжозек — офіцер Війська польського.

Петров — гвардії майор.

Другий ад'ютант Ватутіна — старший лейтенант.

Група бійців та офіцерів, санітари.

ДІЯ І

КАРТИНА ПЕРША

Світлиця в українській хаті на Подніпров'ї. Жовтень 1943 року. Глуха осіння ніч, перед світанком. Тимко прислухається до кроків Ватутіна, який в задумі ходить у сусідній кімнаті. Прохор тримає чорну кавказьку бурку командуючого.

Тимко

Ходить... Спати до смерті хочеться.

Прохор

Ви де були, як біля командуючого міна рвалась?

Тимко

Поруч.

Прохор

Шинель ваша ціла?

Тимко

Я не з того боку стояв.

Прохор

Треба завжди з того боку стояти. Он як розпанахало! Нас багато, а він один. *(Вийняв голку, зашиває бурку).*

Тимко

Ходить. Ходить і ходить.

Прохор

Третю добу ходить. Все думає.

Тимко

Думатимеш, коли Ставка виконання плану жде. Київ з вікна вже видно.

Прохор

Ще не видно. За Дніпром.

Тимко

А Букрин теж за Дніпром?

Прохор

За Дніпром то за Дніпром...

Тимко

От з Буcriна і візьмемо Київ.

Прохор

Як?

Тимко

А про це якраз командуючий і думає. (*Нюхає флакон*). Нашатирний спирт, і той не бере. Сльози течуть, а на сон хилить. Прохоре, чому тобі ніколи не хочеться спати?

Прохор

Сім'я моя в Києві, чи ж до сну тепер?

Тимко

Розумні люди кажуть...

Дзвонить телефон.

(*Бере трубку*). Ад'ютант слухає... Ще не приймає, товаришу генерал-майор. Не спить і не приймає. Добре. (*Записує*). Передам. Так, так, записав. (*Поклав трубку*). «Військовий оглядач агентства Рейтер скептично оцінює становище військ, якими командує генерал Ватутін...» От сучий син!

Прохор

Щось сказали?

Т и м к о

Це я, щоб не заснути. (*Нюхає флакон*). Вода вмиватись є?

П р о х о р

Ого! Та ще й яка!

Т и м к о

Яка?

П р о х о р

Секрет. Як тільки вийде, кашляніть. (*Пішов*).

Т и м к о

(*сідає за стіл*)

«Військовий оглядач агентства Рейтер скептично оцінює становище військ, якими командує генерал Ватутін». (*Встає*). Ні, стоячи не так бере. «Військовий оглядач агентства Рейтер... Військовий оглядач агентства Рейтер... Військовий оглядач...» (*Стоячи засинає*).

З сусідньої кімнати входить В а т у т і н. Підійшов до телефону.

В а т у т і н

(*по телефону*)

Синявський? Звичайно, командує. Тихше, тут сплять. Почекайте. Наказ виконали? Боєприпаси прибули? Всі? Під Букрин? Погано. Кажу: дуже погано. Коротше. Коротше! (*Поклав трубку*). Ой як погано! (*Бере Тимків запис радіоперехвату, читає, кладе назад. Підходить до стінних ходиків, підтягує гирку*).

Т и м к о

(*майже викрикує*)

«Військовий оглядач...»

В а т у т і н

Що, що військовий оглядач?

Т и м к о

Радіоперехват.

В а т у т і н

«Військовий оглядач агентства Рейтер скептично оцінює становище військ, якими командує генерал Ватутін».

Т и м к о

(здивований, читає далі)

«За відомостями з авторитетних джерел, німці створили на Дніпрі могутній східний вал. Після блискучого походу від Курської дуги до Дніпра...»

В а т у т і н

«...генерал Ватутін застряв на місці».

Т и м к о

(читає)

«Окремі маленькі плацдарми на правому березі Дніпра, як нижче Києва під Букрином, так і вище Києва від Вишгородом, істотного значення не мають...» От сучий син...

В а т у т і н

Читай!

Т и м к о

«Якщо науково зважити шанси, то перевага явно на боці Манштейна. Старий, досвідчений німецький полководець...»

В а т у т і н

Досить! Більше нічим порадувати командуючого? Умиватись!

Тимко, згадавши умову з Прохором, кашляє.

Простудився?

На дверях з'являється Прохор.

П р о х о р

Доброго ранку, Миколо Федоровичу! Дозвольте зайти посланцям від гвардії з правого берега Дніпра.

В а т у т і н

Чого?

Про х о р
Секрет, Миколо Федоровичу.

В а т у т і н
Секрет? Ну що ж, клич.

Прохор виходить.

(До Тимка). В чім справа?

Т и м к о
Не знаю, каже — секрет.

Входять Прохор і три бійці.

Н е с м і я н
Товаришу командуючий, дозвольте звернутись.

В а т у т і н
Звертайтесь.

Н е с м і я н

Поздоровляємо вас, товаришу командуючий, з дніпровою водою. (Дає глек з водою).

В а т у т і н
Ой Дніпре, мій Дніпре,
Широкий та дужий,
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крові.

Спасибі, спасибі. Прізвище?

Н е с м і я н
Несміян.

В а т у т і н
З Макіївки, шахтар?

Н е с м і я н
Так точно, товаришу командуючий.

В а т у т і н
Де баян?

Несміян

Міною розбило на Дніпрі.

Ватутін

Тимко, баян! *(До Делікатного)*. А вас не пригадую.

Делікатний

Гвардії рядовий Делікатний.

Ватутін

Делікатний?

Делікатний

Так точно, товаришу командуючий.

Ватутін

Делікатний — і гвардієць?

Несміян

А він у нас «гвардійський делікатес»!

Ватутін

Тепер знатиму. *(До Харитонова)*. Харитонов?

Харитонов

Гвардії рядовий Харитонов.

Ватутін

Гвардії?

Харитонов

Так точно!

Ватутін

А бачились ми востаннє...

Харитонов

На річці Цариці...

Ватутін

Ну, сибіряк, як полюєш?

Х а р и т о н о в

Яке там полювання, товаришу командуючий! Раніш полював на ведмедів, тепер на фріца. Дрібна дичина, так ми якість кількістю компенсуємо.

В а т у т і н

Добре.

Х а р и т о н о в

Згадали ми, товаришу командуючий, як ви нам на річці Цариці казали: через рік будемо за Дніпром. Згадали й привезли вам гостинець — дніпрової води.

В а т у т і н

Спасибі. *(Знімає з руки годинник)*. Воюй по секундах. *(Подає баян Несміяну)*. Візьми. Грай, щоб у Києві було чути! *(До Делікатного)*. Куриш?

Д е л і к а т н и й

Курю, товаришу командуючий, коли є.

В а т у т і н

Тимко, портсигар! На, кури і викурюй...

Д е л і к а т н и й

Понятно, товаришу командуючий, викуримо!

В а т у т і н

Кланяйтесь командирові дивізіону капітану Куликову. Щасливої дороги!

Х а р и т о н о в

Дозвольте йти?

В а т у т і н

Ідіть.

Бійці вийшли.

Омиємо пил доріг у святому Дніпрі. *(До Тимка)*. Дані розвідки! Читай. *(Знімає кітель, вішає на стілець)*.

Тимко починає читати. Ватутін умивається. Прохор зливає на руки, подає рушник.

Тимко

(читає)

«Полонений обер-ефрейтор одинадцятої роти сто сімдесят другого полку сімдесят п'ятої піхотної дивізії Йозеф Мюллер свідчить: «На околицях Києва наказано будувати бліндажі в кілька накатів, пристосовані до зими. Жителів міста виселено за межі так званої «забороненої» зони. В нижній частині міста — Подолі — у великому елеваторі замкнуто близько двох тисяч киян. Є чутки, що елеватор мають висадити в повітря...»

Ватутін

Що?

Тимко

«В нижній частині міста — Подолі — у великому елеваторі замкнуто близько двох тисяч киян. Є чутки, що елеватор мають висадити в повітря...»

Ватутін

Чаю! *(Бере у Тимка дані розвідки, сідає біля карти, відмічає).*

Прохор подає чай, Тимко — бутерброди.

Їсти не хочу, заберіть бутерброди. *(П'є чай).*

Тимко

З маслом.

Ватутін

Все одно.

Тимко

Свіже масло.

Ватутін

Не буду. Читай...

Тимко

«Полонений штабс-фельдфебель сто сорок шостого мотополку двадцять п'ятої танкової дивізії Франц Бюх-

нер свідчить: двадцять п'ята танкова дивізія перебувала в Норвегії, в районі Осло. До складу дивізії входять: дев'ятий танковий полк, сто сорок шостий і сто сорок сьомий мотополки, дев'яносто другий артполк, розвідувальний загін, саперний і зенітний батальйони, батальйони зв'язку та інші підрозділи. У серпні дивізію перекинули...»

Прохор підсовує Ватутіну бутерброди. Ватутін, заглиблений у карту, не помічає, як їсть.

Прохор

З Москви дзвонили — Тетяна Романівна. Доповів, що ви спали, що добре поспідали. Ясно, не видав. Дома — порядок. Віталій Миколайович у санаторії, прислав листа. Лену Миколаївну обрали піонервожатою. Тетяна Романівна питали, чи дотримуетесь дієти.

Ватутін

Чого це? Чого раптом? Я здоровий.

Прохор

Я й відповів, що здорові.

Ватутін

Ну от, вб'є собі в голову, що хворий... Лікарів не впускати!

Тимко

Зрозуміло.

Ватутін

Ну, забирай, забирай. Їсти не буду.

Тимко

Ще тільки один, останній, товаришу командуєчий.

Ватутін

Що? Та коли ж це я? Ах ви ж, стратеги! Метеозведення. І командуєчий спить! Не приймає нікого!

Тимко

Єсть, товаришу командуєчий! Кругова оборона!

Тимко й Прохор виходять. Ватутін стоїть перед картою. Його погляд спиняється на кітелі, що висить на стільці.

В а т у т і н

Висока хмарність. Висока хмарність. Ні! Не те, не те. *(До кітеля)*. А може, й ми з тобою заносимось за хмари? Га? Брати Київ не з Букрина, а з Вишгорода, звідти, звідки не чекають німці. Що, не вийде? Кажеш—фантазія? Цілі армії непомітно для ворога перекинути з Букрина під Вишгород. Що, утопія? Значить, пробиватися через Букрин, через кручі, горби, які німці замкнули, покласти тисячі людей? Ні, ні. Не те. Не годиться. От коли б сонце не сходило днів два або три... Тоді за тиждень ми були б у Києві. Ось... ось чим тільки твої кишені не набиті, а ключа від київських дверей нема. Стривай, а це? А це хіба не ключ? *(Виймає маленький томик, перегорнув сторінку, читає)*. Ось! Отут! «У сучасній війні вирішує чітка взаємодія військ, сміливий маневр на полі бою...» *(Закриває книжку)*. Чув, що каже військова тактика? «Сміливий маневр на полі бою». Ось він, ключ. Він одімкне не з Букрина, а з Вишгорода, звідки не чекають німці, чув? Ну, ходи, ходи, старий друже! Вважай, що ми з тобою спочили. *(Одягає кітель)*. Ось рана на тобі... з Курської дуги. Тисячі танків повзли, як сарана... а ми їх роздавили, і Прохор заштопав тебе. Ходи... хоч ти й старий, пропотілий, заштопаний, але тебе окрилюють зорі. *(Натискає дзвінок)*.

Увійшов Тимко.

Професор не прибув?

Тимко

Професор? Не було. Там якийсь майор прийшов. Ночував у цій хаті, коли ще нас тут не було, забув харчі у запічку. Просить викинути у вікно.

В а т у т і н

Харчі? Майор? Покликати.

Тимко

(кличе)

Вартовий! Пропусти майора. *(До Ватутіна)*. А як же кругова оборона?

В а т у т і н

Переноситься на невизначений час.

Входить С р і б н и й.

С р і б н и й

Та це я. Пробачте. Мішечок мій.

В а т у т і н

Тимко, мішок!

Т и м к о

(бере мішок)

Харчі харчами, а серед них карти з дислокацією.

С р і б н и й

У мене нема карт з дислокацією.

Т и м к о

Знаємо, не вперше. Дозвольте обшукати, товаришу командуючий. Карти в мішку, а в людей дорогу питають. (Розв'язує мішок). Білизна... «Анна Кареніна»... Шматок сала. Зошит з віршами... Диви, немає карт з дислокацією.

В а т у т і н

Чиї вірші?

С р і б н и й

Мої, товаришу командуючий. Я кореспондент фронтової газети. Майор Срібний. Поет.

В а т у т і н

И я, как весну человечества,
Рожденную в трудах и в бою,
Пою мое Отечество,
Республику мою.

(Жартома). Ви написали?

С р і б н и й

Ні, товаришу командуючий. Маяковський!

В а т у т і н

А я думав, що ви... (До Тимка). Нагодувати й покласти спати.

Т и м к о

(до Срібного)

Товаришу майор, прошу.

С р і б н и й

Дякую. Незручно... Ні, ні... Це й так з мого боку зухвальство. Вартовий не впускав у двері, то я впросився у вікно.

В а т у т і н

Як-як? Повторіть.

С р і б н и й

Не впускали, кажу, в двері, то я вліз у вікно. Пробачте.

В а т у т і н

Правильно! (До Тимка). Влаштуй гостя.

Тимко і Срібний виходять.

Не впускає в двері, треба влізти у вікно. Це здорово!

Входить Синявський.

С и н я в с ь к и й

Доброго ранку, Миколо Федоровичу!

В а т у т і н

Здоров, старий холостяк. Давно не бачились.

С и н я в с ь к и й

Ви ж три дні не приймали.

В а т у т і н

І встиг оженитись?

С и н я в с ь к и й

Старого парубка женити — як старе м'ясо варити. Народна мудрість!

В а т у т і н
Обережно з шпорами. У мене мозолі.

С и н я в с ь к и й
У нас одна мозоля. Букринська.

В а т у т і н
Німці двері замкнули?

С и н я в с ь к и й
На три замки.

В а т у т і н
Підпирають?

С и н я в с ь к и й
Стягують нові резерви.

В а т у т і н
Звідки?

С и н я в с ь к и й
З тилу, через Миронівку.

В а т у т і н
З чого це видно?

С и н я в с ь к и й
Фото авіарозвідки. *(Подає фото).*

В а т у т і н
Дані наземної розвідки?

С и н я в с ь к и й
Підтверджують. *(Подає папери).*

В а т у т і н
Агентурні дані?

С и н я в с ь к и й
Збігаються.

В а т у т і н
А звідти, з-під Вишгорода?

Синявський

Ні, товаришу командуючий.

Ватутін

(віддає фото й папери)

Ну й покладіть це все в архів.

Синявський

Як? Щоб зламати таку оборону, як на Букрині...

Ватутін

Ламати? Чим, живою силою? Може, й ми з вами візьмемо по гвинтівці та самі підемо в атаку? Ура!.. Вам нічого, ви холостяк, а в мене жінка, діти...

Синявський

Та це ж ви казали про двері. А двері треба ламати.

Ватутін

Стукати, грюкати треба, а не ламати.

Синявський

А я радив би ламати, товаришу командуючий. Інакше я не бачу перспективи.

Ватутін

Коли б ви були архітектором, Синявський, ви все життя будували б одноповерхові будинки. А війна — багатоповерхова будівля.

Синявський

Не розумію.

Ватутін

Треба передбачити все: фасад, пропорції, балкон на третьому поверсі... Продовжуйте атаки під Букрином. Не давайте спокою. Грюкайте. Розвідуйте боєм!

Входить Сергєєв.

Сергєєв

Піймались! Піймались на гарячому. Знов не лягали?

В а т у т і н

А ви, ви чого не спите?

С е р г е є в

По-перше, у мене була нарада, по-друге, я не командуючий, а по-третє...

В а т у т і н

А я того й не сплю, Іване Семеновичу, що я — командуючий.

С е р г е є в

Знаю, знаю, тільки одна біда: якщо мені запишуть догану, то за вас.

В а т у т і н

Представлю довідку, що в мене хронічне безсоння.

С е р г е є в

Я з подарунком. Від визволеного Харкова. *(Дає телеграму)*.

В а т у т і н

Танки? Оце сюрприз! Ремонт добрий?

С е р г е є в

Харків'яни не підведуть. Фірма солідна.

В а т у т і н

У третю танкову. Під Вишгород.

С и н я в с ь к и й

Миколо Федоровичу, третя танкова під Букрином.

В а т у т і н

Під Вишгород. Снідали? Звичайно, ні. Бутербродів хочете? Надзвичайні бутерброди, з сиром. Рекомендую. Синявський — той снідав. Холостяки дбають про вроду.

С и н я в с ь к и й

Так точно. Поснідав.

В а т у т і н

Ясно. *(Дзвонить)*.

Входить Тимко.

Чаю та бутербродів з сиром.

Тимко

У нас нема з сиром, товаришу командуючий.

Ватутін

Як нема? Я ж тільки що їв.

Тимко

То були з маслом, товаришу командуючий.

Ватутін

Що ти мені голову морочиш! Прохора сюди!

Тимко

Єсть! *(Вийшов)*.

Ватутін

З сиром! Запевняю вас, з чудесним сиром.

Входить Прохор.

Прохоре, з чим я оце бутерброди їв?

Прохор

(хитро)

З молочним продуктом, товаришу командуючий.

Ватутін

Ну от, я ж казав.

Сергеев

Дякую, Миколо Федоровичу, деякі жонаті теж поснідали.

Ватутін

(до Прохора)

Відставить!

Прохор вийшов.

Тимко! Машину генералу Синявському! *(До Синявського)*. Під Вишгород, до Швиденка. Штурмовик, двох до-

свідчених офіцерів, прочесати ліси двадцять п'ять—тридцять метрів над землею, не вище. Встановити остаточний варіант переднього краю противника. Абсолютно точний.

Синявський

Під Вишгородом? Да, Миколо Федоровичу, представник комісії по вивченню досвіду Великої Вітчизняної війни генерал-лейтенант Касьянов вилетів з Москви нічним літаком. За півгодини буде тут.

Ватутін

Золота голова. Ось хто дасть пораду.

Синявський

Безперечно.

Ватутін

(до Синявського)

Щасливої путі!

Синявський

Спасибі, товаришу командуючий. Під Вишгород? (Виходить).

Ватутін

Під Вишгород. (Навздогін йому). Абсолютно точний! (До Сергєєва). Іване Семеновичу, ось... (Дає йому папку з паперами). Витвір дикої фантазії.

Сергєєв

І причина хронічного безсоння? Ну що ж, давайте візьmemo під мікроскоп.

Ватутін

Я вирішив змінити напрям головного удару. Цей план передбачає здобуття Києва малою кров'ю. Тягти далі не можна. Моральний фактор!

Сергєєв

І політичний. Німці рекламують укріплення Дніпра як неприступну фортецю. Цим вони хочуть заспокоїти нерви своїх васалів і загальмувати розвиток визвольної

війни на Балканах. Ми подаруємо радість нашому народові в дні Жовтневих свят і остаточно розвіємо міф про неприступність дніпровського валу.

В а т у т і н

Небезпечний, ризикований маневр! Якщо не вдасться, тоді...

С е р г е є в

Гаразд, візьмемо під мікроскоп. Дозволите у вас?

В а т у т і н

Прошу! Тут вам ніхто не заважатиме.

С е р г е є в

Я, правда, не збираюсь конкурувати з генералом Касьяновим... Я не начальник кафедри Військової академії...

В а т у т і н

Це ж мій колишній учитель!

С е р г е є в

...і не представник комісії по вивченню досвіду Великої Вітчизняної війни...

В а т у т і н

(проводжаючи Сергєєва до бічної кімнати)

Золота, золота голова! Нетерпляче жду його.

До світлиці вривається Галинка Шовкопряд, її зупиняє Тимко. Сергєєв виходить до бічної кімнати. Ватутін зупиняється.

Г а л и н к а

(до Тимка)

Мене командуючий жде не діждеться. А ви мене в прийомній маринуете. Мене все небо жде! На мене витратили зайвий літаковиліт. А ви...

Т и м к о

Зараз же вийдіть. Я ще не доповів про вас.

В а т у т і н

Що це за олов'яний солдатик?

Г а л и н к а

Я не олов'яний солдатик, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Справді? Скільки тобі років, дівчинко?

Г а л и н к а

(рапортує)

Начальник аерометеорологічної служби сто сорок сьомого батальйону аеродромного обслуговування, старший технік-лейтенант Галина Андріївна Шовкопряд. Мені... двадцять один рік.

В а т у т і н

Начальник АМСу?

Г а л и н к а

Так точно, сто сорок сьомого БАО.

В а т у т і н

Вас прислав Краєвський?

Г а л и н к а

Цілком вірно, товаришу командуючий, генерал Краєвський.

В а т у т і н

То це ви професор?

Г а л и н к а

Так точно.

Тимко вийшов під поглядом Ватутіна.

Генерал зве мене професором жартома.

В а т у т і н

Жартома? А я думав — серйозно. *(Дивиться на маленьку, по-дитячому зосереджену Галинку, йому смішно)*. Ну який ти синоптик? Ти мультиплікат. Знаєш, таке кіно буває. Що?

Г а л и н к а

Я не олов'яний солдатик, товаришу командуючий, і не мультиплікат. Я начальник АМСу сто сорок сьомого БАО, старший технік-лейтенант...

В а т у т і н

...Галина Андріївна Шовкопряд.

Г а л и н к а

Точно. Чекаю вашого наказу.

В а т у т і н

Мій наказ поки що буде нескладний. Вийдіть, будь ласка, в приймальню, я вас покличу.

Галинка вийшла.

(По телефону). Краєвського. (Чекає). Генерал небесних світил! (У трубку). Краєвський? Я просив прислати мені досвідченого фахівця. Мені погоду за тиждень вперед треба знати. Що, прислав? Кого? З гуртка юних натуралістів? Яких двадцять три, їй немає й... Що? Хто, вона? Глядіть, з вас питатиму... (Поклав трубку, натискає дзвінок).

Входить Тимко.

Виклич начальника штабу тилу і проси... професора!

Т и м к о

(виходячи)

Піди знай, що воно професор.

В а т у т і н

Мультиплікат.

Входить Галинка.

Г а л и н к а

Слухаю, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Що ви можете мені сказати? Якої погоди чекає ваша АМС?

Г а л и н к а

Поганої.

В а т у т і н

Мене не цікавить ваша оцінка.

Г а л и н к а

Я не можу дозволити жодного літаковильоту.

В а т у т і н

Конкретно: сонце, дощ, буря, завірюха, кінець світу?

Г а л и н к а

Гірше.

В а т у т і н

Що саме?

Г а л и н к а

Густий туман, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Що ви сказали?

Г а л и н к а

(злякано)

Я сказала — густий туман.

В а т у т і н

З Москви повідомили, що висока хмарність...

Г а л и н к а

Москва дала прогноз на середню смугу Дніпра. Прогноз правильний. Але в Поліссі, де велика кількість вологи, будуть тумани. Вони поширяться вниз по Дніпру, в район Києва.

В а т у т і н

Ви певні цього?

Г а л и н к а

Я вивчила синоптичні карти місцевості за останні двадцять п'ять років. Крім того, запитала кільце наших

служб. Всі вони підтвердили це сумне передбачення. Всі до єдиної. Не погода, а заріз.

В а т у т і н

Надзвичайна погода. Не погода, а мрія! Коли почнеться, скільки триватиме?

Г а л и н к а

Почнеться сьогодні з настанням сутінків. Триватиме п'ять-шість днів.

В а т у т і н

Туман густий буде?

Г а л и н к а

Дніпровські тумани білі, як молоко.

В а т у т і н

Як молоко? Ах ти ж, професор... молодець!

Г а л и н к а

Хто молодець, товаришу командуючий?

В а т у т і н

Генерал, генерал молодець.

Г а л и н к а

Генерал Краєвський сварився за туман. Казав, що ви теж будете. А ви не лаєтесь... Дозвольте йти?

В а т у т і н

Доки не вилаяв? Ідять... Туман... А раптом — ні? Професор!

Галинка спинилась.

Скажіть, скільки вам насправді років?

Г а л и н к а

Насправді? *(Зніяковіла)*. Двадцять. А що?

В а т у т і н

А скільки ви мені сказали?

Г а л и н к а

Двадцять один.

В а т у т і н

А скільки звелів казати генерал?

Г а л и н к а

Двадцять три. Але ж то дуже багато!

В а т у т і н

Обманювати не вмієте. Це добре. Можете йти.

Галинка вийшла.

(*Нотує в блокноті*). Туман. Ще один плюс.

Повертається Сергєєв.

С е р г є є в

Не заважаю?

В а т у т і н

Проглянули?

С е р г є є в

Проглянув. Тут справді потрібен мікроскоп.

В а т у т і н

А враження... яке враження?

С е р г є є в

Я не військовий...

В а т у т і н

А якщо погода віщує густий туман, який дасть змогу перекидати війська і вдень? Ви вагаєтесь? Вам не подобається?

С е р г є є в

Можливо.

В а т у т і н

Що ж, що саме?

С е р г є є в

Насамперед умовимось: зберігати спокій.

В а т у т і н

Іване Семеновичу!

Сергеев

В даному разі — член Військової Ради. Спокій! А тепер по суті: не подобається мені те, що це тільки половина справи. Я не бачу графіка, по якому буде здійснюватись передислокація військ. У нас так мало часу й умови передислокації такі важкі, що графік потрібен не умовний і не приблизний, а точний, як на хорошій залізниці. Ось цього я ще не побачив у плані.

Ватутін

Дякую за одвертість. Значить, ми не пошлемо його в Ставку?

Сергеев

Ні, пошлемо негайно. Згадайте слова Леніна: «Загаяння — смерті подібне». Бувають такі хвилини.

Ватутін

Бувають такі хвилини.

Сергеев

А графік обміркуємо сьогодні ж увечері.

Ватутін

Так ви гадаєте — Касьянова ждати не варто?

Сергеев

Однаково, чи з ним, чи без нього...

Ватутін

А все-таки цікаво, що скаже дядя Саша. Ми так називали його в академії.

Сергеев

Гадаю, що це буде іспит не лише для колишнього учня, але й для колишнього вчителя. Отже, дозвольте надіслати в Ставку?

Ватутін

Ех, раз мати породила...

Вдвох підписують.

Сергеев

Попаде на горіхи — поділимо на двох.

Входить Тимко.

Тимко

Прибув начальник штабу тилу.

Ватутін

(до Сергеева)

Затримались з макетами танків.

Сергеев

А без них справжні танки знімати не можна.

Ватутін

(до Тимка)

Кликати.

Тимко

Він не один.

Ватутін

Хто ще?

Тимко

Майор Скиба і гвардії капітан Черних.

Ватутін

Направленці? Я раз і назавжди наказав, щоб їх впускати негайно.

Тимко

Ви ж звеліли полковника.

Ватутін

Направленців сюди! Раз і назавжди!..

Тимко

Розумні люди кажуть: «Як тобі набридне життя...»

Ватутін

Коротше!

Т и м к о

«...то йди в ад'ютанти». *(Зникає)*.

Ватутін сміється.
Входять Скиба й Черних.

Ч е р н и х

Товаришу командуючий, противник розпочав контратаки в районі Букрина. Наші частини артистично відбили...

В а т у т і н

Артистично?

Ч е р н и х

Прошу вибачення, вирвалось.

В а т у т і н

Правильно. Артисти! Вони в нас гратимуть!

Ч е р н и х

Німці вводять у бій нові резерви...

В а т у т і н

Знаю, знаю. *(До Скиби)*. Що у вас?

С к и б а

Перехоплено наказ Гітлера. Ось він. *(Подає)*.

В а т у т і н

Читайте.

С к и б а

(читає)

«У триденний термін відновити фронт по Дніпру, стерти з лица землі правобережні плацдарми Червоної Армії».

В а т у т і н

Ага, припекло!

Направленці вийшли.

(До Сергєєва). Ось чому Манштейн стягнув під Букрин резерви і розпочав штурм.

Сергеев

Якщо він матиме успіх...

Ватутін

Наш план летить шкереберть. Ми мусимо вистояти.
Мені треба туди негайно.

Тимко

А на аеродром?

Ватутін

Касьянов...

Сергеев

За це не хвилюйтесь... Я поїду сам зустріну. Генерал
Касьянов ждатиме вас тут.

Ватутін

Тимко, машину! *(До Сергєєва)*. Передайте Касьяно-
ву привіт і ознайомте його з проектом. Обережно на
аеродромі — можуть бомбити.

Сергеев

Не турбуйтеся. Обережно на переправі! *(Виходить)*.

Повертається Тимко, подає командуючому шинель.

Ватутін

Передай начальникові інженерного управління: осо-
бисто простежити, щоб макети були вчасно на місці. Де
бурка?

Проход подає.

Тимко! Карту! Що ти жуєш?

Тимко

Таблетки. У льотчика дістав.

Ватутін

Ти що, збираєшся летіти?

Тимко

Ні, третю добу не спати.

В а т у т і н

І що, допомагає?

Т и м к о

Як мертвому припарка.

В а т у т і н

В Києві виспишся! Пішли!

КАРТИНА ДРУГА

Те саме місце дії кількома годинами пізніше. На сцені Прохор, входить Срібний. Прохор біля радіоприймача.

С р і б н и й

Прохоре Захаровичу, прощавайте.

П р о х о р

Ну що, товаришу майор, виспались?

С р і б н и й

Виспався, як ведмідь, а прогавив таку нагоду повернутися під Букрин з командуючим.

П р о х о р

Та сідайте, гостуйте, відпочивайте.

С р і б н и й

Хіба ж усидиш, коли такі події... І оком не моргнеш, як прогавиш найголовніше.

П р о х о р

Солдатська у вас душа.

С р і б н и й

Совість не дозволяє сидіти в такий час. А вас теж туди кличе серце солдата?

П р о х о р

Мені не можна. Пом'яло на Дону, там і ребра мої лшились. От, спасибі долі, з Миколою Федоровичем

зустрівся. При ньому видужав, при ньому і залишився. Сподобався я йому, а за віщо — і сам не знаю. Хороша він людина. Голова командуючого, а серце солдата.

З радіоприймача линуть знайомі акорди пісні: «Ой Дніпро, Дніпро...»

Вже сіли німцям на хребет, скоро і в очі заглянемо.

С р і б н и й

Заглянемо, Прохоре Захаровичу.

Сигнал автомашини.

Мабуть, командуючий...

Входять К а с ь я н о в і Ш в и д е н к о .

К а с ь я н о в

Де командуючий?

С р і б н и й

На передньому краї, товаришу генерал.

Ш в и д е н к о

(до Прохора)

Здоров, старий, приймай гостя: генерал Касьянов.

К а с ь я н о в

Дзвонив, що буде о сімнадцятій п'ятнадцять. (До Швиденка). Генерал Швиденко, на вашому скільки?

Ш в и д е н к о

Сімнадцять сорок.

К а с ь я н о в

Якщо мені пам'ять не зраджує, я вчив його бути точним. (До Срібного). Ви ад'ютант?

С р і б н и й

(розгубившись)

Ні, я Срібний.

Швиденко

Що? Срібний? Ба-ба-ба. Це ви, товаришу поет?

Касьянов

Поет на війні? Всупереч римлянам:
«Коли дзвенять мечі, музи мовчать».

Срібний

Здрастуйте, товаришу Швиденко!

Швиденко

Здрастуйте. Пригадуєте, як я вас з Волги витяг?

Срібний

Як не пригадати? Життя врятували мені.

Швиденко

А він про мене статтю надрукував.

Касьянов

Подяку? Благодарно.

Швиденко

Де там! Вилаяв, що я погано організував переправу.
А ви знаєте, це мене навчило.

Касьянов

Тепер нікого не витягаєте з води?

Швиденко

Тепер моя переправа найкраща на фронті. Всі армії
зздять мені. Скажу вам по секрету: навіть сам коман-
дуючий фронтом заздрить.

Касьянов

Заздрить то заздрить, але значення її...

Швиденко

Чого ж...

Срібний

Ви на півночі? Під Вишгородом?

Швиденко

Під Вишгородом, столицею княгині Ольги... Може, завітаєте?

Срібний

Не поїду. Нецікаво.

Швиденко

Чого ж: ліси, багнюка, бездоріжжя...

Срібний

Нецікава ділянка. От під Букрином...

Касьянов

Так, там вирішується доля Києва, доля України.

Срібний

А ви знаєте — там пекло. Справжнє пекло!

Ватутін

(входячи)

Хто сказав — пекло? Хто не був там сьогодні, той не знає, що таке пекло. (До Швиденка). Зараз... (Тисне руку Касьянову). Пробачте, не міг зустріти.

Касьянов

Війна є війна. Хіба ж я не розумію?

Ватутін

(м'яко)

А в душі дорікаєте. (Показує на годинник). Прошу, сідайте. (До Тимка). Ще раз повезеш в об'їзд — пошлю в інтенданти.

Тимко

Навпростець не можна... Прострілюється!

Ватутін

Ніяких об'їздів! Загубили сорок сім хвилин. Чуєш?

Тимко

Розумні люди кажуть...

В а т у т і н

Коротше.

Т и м к о

«Почнеш ад'ютантом, скінчиш інтендантом». (*Ви-йшов*).

В а т у т і н

Так хто говорив про пекло?

С р і б н и й

Я, товаришу командуючий. Я вчора був під Букрином. Пекло. Дантове пекло!

К а с ь я н о в

І крізь це пекло лежить дорога на Київ.

В а т у т і н

Дорога крізь пекло? (*До Срібного*). Добра назва для статті. Дорога крізь пекло. Так і напишіть. (*Раптом жвавіше*). Знаєте що? Їдьте знову туди, в пекло. Ваші статті передадуть за кордон — в Англію, в Америку — по радіо. Перша стаття повинна бути в Москві сьогодні вночі. Пишіть про тяжкі, кровопролитні бої... (*Кличе*). Тимко! Шкіряний блокнот і вічне перо! (*До Срібного*). Пишіть: боротьба буде важка, завзята, тривала. Братимемо Київ через Букрин. Кістками ляжемо, а прокладемо шлях на Київ. І так далі і тому подібне. Зумієте?

С р і б н и й

Довір'я виправдаю, товаришу командуючий.

Тимко подає блокнот і ручку.

В а т у т і н

(до Тимка)

Пиши: «Начальникові вузла зв'язку. Кореспонденції майора Срібного передавати позачергово. Ватутін». (*Підписує й дає Срібному блокнот та ручку*). Візьміть на спогад. Згодиться.

С р і б н и й

Спасибі. До побачення. Ждіть повідомлень з пекла!

(Потрясає блокнотом). Оце фітиль всім кореспондентам! *(Виходить).*

В а т у т і н

От-от, фітиль. Манштейну фітиль! *(Касьянову).* Одну хвилинку. *(До Швиденка).* Що у вас на переправі?

Ш в и д е н к о

Переправа моєї армії через Дніпро в районі Сваром'я — Вишгород працює безперебійно. Вона здатна пропускати транспорти значної ваги. Можу з гордістю сказати, товаришу командуючий, що другої такої переправи на Дніпрі нема.

В а т у т і н

Переправу я у вас заберу.

Ш в и д е н к о

Що? Ви залишите армію без боєприпасів!

В а т у т і н

Боєприпаси? Економте.

Ш в и д е н к о

Я не зможу евакуювати поранених...

В а т у т і н

На човнах, на човнах.

Ш в и д е н к о

А як же тили?

В а т у т і н

Тили? На паромах, на паромах...

Ш в и д е н к о

Моя армія будувала міст під прямою наводкою ворога.

В а т у т і н

Знаю, знаю...

Ш в и д е н к о

Товаришу командуючий, це кривда!

В а т у т і н

А якщо ваші частини першими увійдуть до Києва?

Ш в и д е н к о

Ви жартуєте?

В а т у т і н

Згода?

Ш в и д е н к о

Розуміється.

В а т у т і н

Слово?

Ш в и д е н к о

Слово генерала Швиденка!

В а т у т і н

По руках?

Ш в и д е н к о

З мене могорич! Так що можна обози повертати на Букрин?

В а т у т і н

Чого?

Ш в и д е н к о

Київ же брати з Букрина?

В а т у т і н

Переправу здати моему комендантові. Негайно. Повертайтеся на КП і ждіть нового завдання.

Ш в и д е н к о

Ви щойно обіцяли першими на Київ...

В а т у т і н

Ідіть виконуйте.

Ш в и д е н к о

(до Касьянова)

Я ж вам казав. За моє жито та мене ж і бито. (Ви-йшов).

В а т у т і н

Важко йому, бідоласі. Та це єдина переправа на Вишгород. *(Показує томик)*. Олександр Володимировичу, пам'ятаєте?

К а с ь я н о в

(читає)

«Носіть завжди при собі, учіться і перемагайте».

В а т у т і н

«Касьянов». Ношу завжди при собі, учусь...

К а с ь я н о в

А далі?

В а т у т і н

А далі... Побачимо.

Входить Сергеев.

С е р г е є в

Не заважаю?

В а т у т і н

Прошу, прошу.

С е р г е є в

Що на Букрині?

В а т у т і н

Німці виповзли з нір, ми добре дали їм по морді і знову грюкаємо в двері.

С е р г е є в

Я ознайомив Олександра Володимировича з проектом. *(До Касьянова)*. І, наскільки я міг зрозуміти, ви зустріли його прихильно?

К а с ь я н о в

Так, так! Блискуча праця про маневреність у сучаснім бою. Задуманий вами маневр — це щось незрівнянне у військовій науці. Коли б у нас були асфальтові шляхи

та хоч удвоє більше моторів, я перший голосував би за ваш проект. Я й так теоретично за нього.

В а т у т і н

Теоретично! Він не подобається вам?

К а с ь я н о в

Навіть при нелюдських зусиллях реалізувати його не можна. Протягом трьох-чотирьох днів перекинути з-під Букрина під Вишгород, за двісті з гаком кілометрів, десятки тисяч людей, сотні танків, тисячі тонн бойової техніки без доріг, восени, через три переправи — Дніпро, Десну і знову Дніпро,— і все це на очах противника,— соколику мій, соколику мій... Даруйте, але це все одно, що ви переконували б мене полетіти зараз на Місяць...

В а т у т і н

Не до зір, а на Місяць?

С е р г е є в

(до Касьянова)

Яка ваша пропозиція?

К а с ь я н о в

Ще два-три удари з півдня, через Букрин,— і німці самі залишать Київ.

В а т у т і н

Прошу, читайте. (*Бере з столу дані розвідки*).

К а с ь я н о в

(*читає*)

«На околицях Києва наказано будувати бліндажі в кілька накатів, пристосовані до зими...»

В а т у т і н

Ось на що сподіваються Гітлер і Манштейн.

К а с ь я н о в

Я згоден, що німці неохоче покинуть Дніпро. Та хіба

нам з вами не вистачить настійливості, впертості, наполегливості? «Крапля довбе камінь не силою, а частим падінням»,— так казали римляни.

Сергеев

Римляни мали на увазі краплі води, а не потоки крові, якою треба заплатити, прориваючись через Букрин.

Ватутін

Тому ми й повинні змінити напрям головного удару.

Касьянов

З аеродрому сюди я їхав майже годину. Двічі застрявали в болоті. А ви хочете цілі армії перекинути з півдня на північ за кілька днів. Миколо Федоровичу, Миколо Федоровичу...

Ватутін

(*кличе*)

Прохоре!

Сергеев

(*до Касьянова*)

Чи не здається вам, що ви недооцінюєте морально-політичний фактор: настроїв бійців?

Входить Прохор.

Ватутін

Прохоре, коли треба взяти Київ?

Прохор

По щирості, товаришу командуючий?

Ватутін

Та так, як народ думає.

Прохор

Бійці всю надію на вас покладають, товаришу командуючий, що до Жовтневих свят візьмемо.

Ватутін

А грязь? Дороги ж розвезло.

Прохор

А ми по-суворовськи. Де олень не пройде, там руський солдат пройде.

Ватутін

Пройде? То накривай на стіл.

Прохор виходить.

«Вокс популі — вокс деї», як казали римляни.

Касьянов

Римляни казали: «Голос народу — голос божий». Я високо ціную ентузіазм наших бійців, але не слід його переоцінювати. Все ж таки у нас ще мало німецької точності, акуратності, пунктуальності, а на цьому тримається воєнна машина. Ще Фрідріх Великий казав... Його слова наводить Клаузевіц.

Входить Тимко.

Тимко

Дозвольте, товаришу командуючий?

Ватутін

Що в тебе?

Тимко

Це вам від генерала Синявського. *(Дає пакет)*. Схема німецької оборони на півночі, під Вишгородом.

Ватутін

(відкрив пакет)

Так, так, Манштейн не жде, не жде!

Тимко

Ще, товаришу командуючий, синоптик Шовкопряд, професор, доповідає: по всьому Подніпров'ю з'явився густий туман.

Ватутін

Уже?

Касьянов

Цього ще тільки не вистачало! Мені ж сьогодні леті-

ти назад! *(Підходить до вікна)*. Що це? Як димова завіса... Та невже це туман! *(Вийшов)*.

В а т у т і н

От тобі й «дядя Саша»! А ми так поважали його в академії!

С е р г е є в

Справжній учитель той, хто вчиться у життя. Ось як оцінив ваш план Державний Комітет Оборони. *(Дає шифровку)*.

В а т у т і н

(читає)

Значить, затверджено. *(В захопленні відкриває сейф)*. Отже, почали?

С е р г е є в

Почали.

В а т у т і н

Я даю наказ військам перекантуватися з Букрина на Вишгород.

С е р г е є в

На Вишгород. Артилерію, авіацію, інженерні війська, службу тилу беру на себе.

В а т у т і н

Спасибі.

С е р г е є в

З Касьяновим м'якше. Це для нього удар.

Повертається К а с ь я н о в.

К а с ь я н о в

Ну й туман! Білий, як молоко.

С е р г е є в

От і погостюєте у нас. Тепер вам не вилетіти.

К а с ь я н о в

Летіти, звичайно, можна,— мене привіз нічний літак. Але — риск...

Сергеев

Залишу вас удвох. Ви люди військові, домовитесь швидко. *(Виходить)*.

Ватутін

Домовились! Вже домовились! Правда, Олександр Володимировичу?

Касьянов

Безперечно! Я вітаю рішучість, з якою ви відмовились від цього фантастичного плану.

Ватутін

(сідає за стіл)

Аналітичний розум, Олександр Володимировичу,— велика сила! *(Пише. Дзвонить)*.

Входить Тимко.

(Дає йому пакет)

Генералу Краєвському.

Тимко виходить.

Касьянов

Вірно, Миколо Федоровичу: ясність думки, почуття відповідальності, розуміння завдань. Я охоче залишусь у вас на тиждень або й два і, гадаю, не без користі для справи.

Ватутін

Пробачте. *(Дзвонить)*.

Входить Тимко.

(Дає йому пакет).

У третю танкову, негайно.

Тимко виходить.

Касьянов

Я горджусь вами і навіть, якщо хочете знати, заздрю вам. По-хорошому заздрю. І на ваші сорок років, і на

першокласний бойовий досвід, і на широту ваших мрій. У конспекті з історії Вітчизняної війни я присвятив вам цілий розділ. Бути вам маршалом, Миколо Федоровичу, згадаєте моє слово.

В а т у т і н

Загроза цілком реальна! Пробачте. (*Викликає Тимка*). У шістдесятю, Сухову.

Тимко виходить.

К а с ь я н о в

Я дуже радий, що зумів переконати вас. Перед вами досвідчений і хитрий Манштейн з німецькою військовою школою від Клаузевіца й Мольтке до Кейтеля і, на жаль, ще й досі арсенал всієї Європи. Машина, Миколо Федоровичу, чітка, пунктуальна машина!

В а т у т і н

Пробачте. (*Викликає Тимка*). У тридцять восьму.

К а с ь я н о в

Ось візьміть приклад з Миколи Щорса. Він блискуче використав умови природи: Дніпро замерз, він перейшов його по кризі і несподівано взяв Київ.

В а т у т і н

Пробачте. (*До Тимка*). У тринадцяту.

Тимко виходить.

К а с ь я н о в

Рівночасно з вами розпочинає наступ на Гомель Центральний фронт. Потрібна чітка взаємодія. Тепер не час для експериментів.

В а т у т і н

Пробачте. (*Викликає Тимка*). Комендантові переправи.

Тимко виходить.

(*Схилившись над схемою*). А німці з Вишгорода удару не ждуть. Подавити б їхню оборону масованим вогнем артилерійського корпусу. За могутнім вогневим валом

вільно піде піхота. Вогонь відразу поставити на трьох-чотирьох рубежах, через кожні двісті метрів. Вальпургієва ніч!

К а с ь я н о в

При штурмі Вердена щільність артвогню була сто вісімдесят сім і вісім десятих ствола на кілометр, і то результат...

В а т у т і н

А якщо дати триста двадцять стволів на кілометр, а то й триста шістдесят?

К а с ь я н о в

Але таких вогневих засобів під Вишгородом нема!

В а т у т і н

А якщо перекинути з-під Букрина?

К а с ь я н о в

Не встигнете! Перекинути артилерію, може, й встигли б. Але вибрати позиції, окопатись, провести пристрілку — ніколи!

Повертається Сергеев.

С е р г е е в

Про що ви?

В а т у т і н

Про артилерію.

С е р г е е в

Перекинемо ешелонами.

К а с ь я н о в

А вибір позицій? Окопування? Пристрілка?

С е р г е е в

Я послав літака.

В а т у т і н

Ідея!

К а с ь я н о в

Не розумію.

В а т у т і н

Командири артполків прибудуть сьогодні ж літаком. Виберуть позиції, проведуть підготовку, пристрілку. Разом з обслугами...

К а с ь я н о в

А обслуги?

С е р г е є в

Дасть Швиденко. Я наказав. Артилерія прибуде і з ходу — в бій.

В а т у т і н

Правильно.

К а с ь я н о в

Дозвольте, дозвольте. Про що йде мова? Ви ж зняли свій план і розгортаєте операції на півдні, в районі Букрина!

В а т у т і н

Боюсь, що це не зовсім точно.

К а с ь я н о в

Тобто?

В а т у т і н

Я дав наказ військам перекантуватися з Букрина під Вишгород.

К а с ь я н о в

Коли ж це сталося?

В а т у т і н

Тільки що.

К а с ь я н о в

Ви ж були згодні зі мною.

В а т у т і н

Теоретично, Олександрє Володимировичу, теоретично.

К а с ь я н о в

Теоретично? Дякую, красенько дякую, Миколо Федоровичу. Ясно, цілком ясно, що Касьянов для вас уже

більше не вчитель, а жмут старих паперів, втиснутих у картонну папку, яку здали в архів і поставили на полицю в комісії по вивченню досвіду Вітчизняної війни. Але генерал Касьянов — не архіваріус, а фортуна зрадлива! (До Сергеева). До побачення, Іване Семеновичу. (До Ватутіна). До побачення.

В а т у т і н

Олександр Володимировичу... А як же обід?

К а с ь я н о в

Коли ви будете в небезпеці, можете все-таки розраховувати на мене. До побачення. (Виходить).

В а т у т і н

Олександр Володимировичу! Олександр Володимировичу!

С е р г е є в

Чи проб'ється він крізь туман?

В а т у т і н

Образився. Я не сподівався.

С е р г е є в

Я ж просив вас м'якше.

В а т у т і н

Ну, я не дипломат. Мені, зрештою, ніколи! І коли я нарешті почую від вас, Іване Семеновичу, хоч одне слово похвали?

С е р г е є в

Оцінки нам поставить історія. Кому — «п'ять», кому — «три» з мінусом. А нам з вами і в Касьянова ще дечого повчитись варто. Спокійно, спокійно...

В а т у т і н

(гнівno)

Хто сказав — «золота голова»?

Сергеев

(жартома)

Справді... Хто сказав — «золота голова»?

Синявський

(входячи)

Дозвольте?

Ватутін

З чим?

Синявський

Манштейн зняв сьому танкову дивізію і перекидає з Вишгорода на Букрин.

Ватутін

Зняв! (У захваті вийшов).

Синявський

Так. Що це означає?

Сергеев

Що фельдмаршала Манштейна спантеличено остаточно.

Синявський

Даруйте, але я теж спантеличений. Навіщо ж ми там, на півдні, стільки грюкали в двері?

Сергеев

А ви й досі не догадалися?

Ватутін повертається, одягнений у шинель.

Ватутін

Золота, золота голова! Грюкали в двері, щоб влізти у вікно.

Завіса

ДІЯ II

КАРТИНА ТРЕТЯ

Бліндаж Ватутіна на спостережному пункті під Вишгородом. Ніч з п'ятого на шосте листопада. Ватутін біля амбразури, Тимко коло карти. В кутку бліндажа нервово ходить лікар.

В а т у т і н

(диктує)

Пиши. «Перекрити всі танконебезпечні місця проти-танковою обороною... Північна околиця Гостомеля...»

Т и м к о

(записує)

«Північна околиця Гостомеля...»

Входить Синявський.

В а т у т і н

Де кулак Манштейна?

С и н я в с ь к и й

Не виявлено.

В а т у т і н

Де сьома танкова дивізія німців?

С и н я в с ь к и й

Перекинули під Букрин.

В а т у т і н

Там її нема.

С и н я в с ь к и й

Очевидно, пішла в район Кіровограда.

В а т у т і н

Німці збирають танковий кулак.

Синявський

З чого це видно?

Ватутін

З біографії Манштейна. Ви, до речі, читали її?

Синявський

Ще ні. Прочитаю. Дозвольте доповісти: в ході наступу наші частини розгромили сімдесят восьму бригаду танкової дивізії «Адольф Гітлер», дві бригади дивізії «Мертва голова», сорок сьомий полк сто п'ятої альпійської дивізії... Розвиток операції віщує...

Дзвонить телефон.

(Бере трубку). Слухаю. Ні, Синявський. Так, так... Зачекайте. *(До Ватутіна)*. Тридцять восьма просить підкріплення.

Ватутін

Дайте трубку. *(По телефону)*. Ватутін слухає. Не страшно. Ми беремо не Вишгород, а Київ. На такий маневр німці не підуть, на таке зухвальство здатні тільки ми з вами. Жду повідомлень з Києва. *(Поклав трубку, до Тимка)*. «Село Мостище на річці Ірпінь...»

Тимко

«Село Мостище на річці Ірпінь...»

Синявський

Противник не чекав нашого удару з Вишгорода, маневр себе виправдав. Швиденко зав'язав бої на околицях Києва.

Ватутін

Як елеватор?

Синявський

Цілий. Людей врятовано.

Ватутін

Дізнатись, який підрозділ це зробив, і нагородити. *(Диктує)*. «Пуща-Водиця на виході з лісу».

Синявський

Прилягли б, Миколо Федоровичу. Незабаром світанок.

Ватутін

Надійно осідлати дороги, мости, залізниці... (До Синявського). Ви щось хотіли сказати?

Синявський

Я кажу, що операція розвивається цілком успішно і перспективи перемоги настільки забезпечені, що не треба бути Олександром Македонським, щоб не бачити швидкого й блискучого завершення операції. Для чого ж вам, командуєчому, тратити дорогоцінні сили і розставляти протитанкову оборону, яка, без сумніву, не буде потрібна? Це вже академізм.

Ватутін

Дякую за комплімент. (Виймає томик). Ніяк не згадаю. Зробіть ласку, знайдіть: тридцять восьма сторінка, третій абзац згори. (Дає Синявському, диктує Тимкові). «На сорок п'ятому кілометрі Житомирського шосе...»

Тимко

«На сорок п'ятому кілометрі Житомирського шосе...»

Ватутін

(до Синявського)

Знайшли?

Синявський

Тридцять восьма сторінка, третій абзац згори?.. Знайшов. (Читає). «...Ніколи не здобуде перемоги той, хто передчасно вважає себе переможцем. Така тенденція веде до зарозумілості, хизування, самозаспокоєння. Самовпевненість і паніка — рідні сестри. Вони дочки одної матері, ім'я якій — легковажність... Справжній полководець скрізь і завжди...»

Ватутін

Дякую, дякую, згадав. (Бере книжку). Так що ви сказали?

Синявський

Визнаю: аналогія вбивча.

Ватутін

Пришліть мені офіцерів зв'язку...

Синявський

Єсть.

Ватутін

...і шукайте Манштейнів кулак. Тільки не так, як собі наречену.

Синявський

Не втрачаю надії. Світ не без добрих сердець. *(Вийшов)*.

Ватутін

«На сорок п'ятому кілометрі Житомирського шосе...»
Записав?

Тимко

Записав.

Лікар

Насмілююсь нагадати, товаришу командуючий, ми з вами не скінчили розмови.

Ватутін

Її не варто було й починати.

Лікар

Я лікар. Це мій обов'язок. Вам потрібне негайне лікування, можливо, операція. Я ж відповідаю за стан вашого здоров'я.

Ватутін

Ви повинні мовчати. В разі чого, я вчиню з вами те, що чинять за розголошення військової таємниці. А це й мусить бути таємницею.

Лікар

Рентгеноскопія виявила у вас виразку шлунка в дуже важкій формі. Шлункові хвороби найменш вивчені,

але найбільш небезпечні. Уникати лікування означає повільно вбивати себе.

В а т у т і н

Ви виймаєте осколки, прописуєте мікстури. А я лікую рак людства. Я теж лікар!

Л і к а р

Тоді хоч дотримуйтеся режиму, чорт забери!

В а т у т і н

Я з вами гаю час. На операційному столі — Київ.

Л і к а р

Гаразд. Я почекаю кінця операції. (*Вийшов*).

В а т у т і н

(до Тимка)

«...Горенка, Романівка, Біличі...

Тимко записує.

Святошино, район санаторію».

Дзвонить телефон.

(*Бере трубку*). Слухаю. Синявський? Ага, вчора? Біля Василькова? Куди? В якому напрямі? З півдня на північ? До трьохсот танків? Так і є. Там і сьома дивізія. Шукайте, шукайте, де цей кулак зараз. Не могли ж вони провалитись крізь землю! (*Поклав трубку, підійшов до карти*). Старий шакал... Де ж вони, тут чи тут? Думати, думати... Клятий лікар!.. (*Тимкові*). Прохора.

Тимко вийшов.

Не треба... не треба було його впускати.

Увійшли Прохор і Тимко.

Дай мені...

П р о х о р

Чаю?

В а т у т і н

Ні, солдатський ремінь. (*Бере Прохорів пояс, міцно оперізує стан*).

Прохор

На курорт би вам...

Ватутін

(перемагаючи біль)

Ніколи, солдатам ніколи. Ми повинні вбивати, нищити чуму. У нас же діти. Правда?

Прохор

Шестеро у мене. *(Стає осторонь)*.

Тимко

По-моєму, товаришу командуючий, вам треба б...

Ватутін

Димерське шосе — забув? *(Диктує)*. «Пріорка на розгалуженні Димерського шосе й дороги на Пущу-Водицю».

Тимко

Винуватий, товаришу командуючий. Єсть.

Ватутін

Кореспондент не повернувся?

Тимко

Ще нема.

Ватутін

Радіограму на Букринський плацдарм: «Противник знімає резерви, перекидає на північ. Підсилюйте атаки всіма підрозділами. Не давайте ворогові жодної хвилини спокою». Відправ.

Тимко

Слухаю. *(Вийшов)*.

Ватутін

(над картою)

Насувається грізна хмара.

Входить Синявський.

Де кулак?

Синявський

Концентрується на правому фланзі шестидесятої.

Ватутін

Сухов знає?

Синявський

Так.

Ватутін

Резерви. Пакети. Ху, легше. Відпустило. Ну, то як? Чи варто було розставляти протитанкову оборону? Олександр Македонський!

Синявський

Боюсь, що так.

Ватутін

Хто у Сухова на правому фланзі?

Синявський

Сто сорок шоста.

Ватутін

Не дивізія, полк?

Синявський

Триста четвертий.

Ватутін

Хто командує?

Синявський

Полком? Дозвольте запитати...

Ватутін

Не треба. Триста четвертим полком командує полковник Сорокін. Він замінив убитого полковника Дубка. Малодосвідчений, боїться танків. Знати треба. Підкиньте туди «катюші».

Синявський

Буде виконано. *(Виходить)*.

В а т у т і н

Офіцерів зв'язку.

Входять Петров, Планічка, Бжозек.

Петров

Товаришу командуючий, гвардії майор Петров на ваш виклик з'явився.

П л а н і ч к а

Офіцер Окремої чехословацької бригади капітан Планічка.

Б ж о з е к

Надпоручик Війська польського Михал Бжозек.

В а т у т і н

Панове офіцери! Товаришу гвардії майор! Настав час рішучого удару на Київ. Високу честь переважити терези битви покладаю на гвардійський корпус... Гвардії майор Петров, передайте командирові корпусу наказ.

Петров

Буде виконано, товаришу командуючий.

В а т у т і н

(дає пакет)

На Чехословацьку бригаду... *(До Планічки)*. Передайте полковникові наказ і мій бойовий привіт.

П л а н і ч к а

Чехословацький народ пишатиметься вашим довір'ям у цю історичну годину. *(Бере пакет)*.

В а т у т і н

І на дивізію Війська польського. Прошу вас. *(Дає пакет Бжозеку)*.

Б ж о з е к

За єдність слов'янської зброї!

В а т у т і н

Бажаю успіху!

П л а н і ч к а

Шлях на Прагу лежить через Київ!

Б ж о з е к

Шлях на Варшаву лежить через Київ!

В а т у т і н

Шлях до перемоги лежить через Берлін!

О ф і ц е р и

Так, до перемоги — через Берлін!

В а т у т і н

Все...

Офіцери зв'язку виходять.

Тепер чекати. Це найважче. В такі хвилини все вирішує мужність солдата. Прохоре, будемо спочивати.

П р о х о р

(стелить постіль)

А я ліг був, та не засну. Все ввижається Київ.

В а т у т і н

Туман зник?

П р о х о р

Щось мигиче, мжичка, либонь. Скрізь пахне димом...

В а т у т і н

Третій день іде бій...

П р о х о р

Картоплиння пахне. Мокре, диму багато. А над Києвом заграва.

В а т у т і н

Горять склади на Товарній.

П р о х о р

Гарно вночі. Я й на заводі нічну зміну любив... У нас, на «Ленінській кузні»... засяє було в цехах, так і ніч — як день.

Дзвонить телефон.

(Бере трубку). Єфрейтор Прокопчук слухає. (До Ватутіна). Леночка. Донечка з Москви.

В а т у т і н

(взяв трубку)

Алло! Леночка? Чого не спиш? Ой накручу вуха... Як весь будинок? Ти щось плутаєш спросоння... Ще не лягала? Мама в сусідів? Вся Москва не спить? Чекаєте Києва? Ану дай мені слово, що зараз же ляжеш! Єсть? І я ляжу. Йй-богу, ляжу. Чесне піонерське. А завтра я подзвоню тобі з Києва. Цілуй маму й лягай спати. На добраніч, доню. *(Кладе трубку)*. Коли-то я їх побачу...

П р о х о р

І я своїх три літа не бачив. *(Показує фото)*.

В а т у т і н

Вродлива твоя Ганна.

П р о х о р

Таких більше нема. Такі тільки в пісні бувають.

В а т у т і н

І дітей шестеро?

П р о х о р

Трое воює, оцей поліг на Волзі, а двійко з нею: синок і Уля, найменшенька.

В а т у т і н

Візьмемо Київ, підеш додому. На тиждень.

П р о х о р

Це багато. Як же ви?

В а т у т і н

Ну-ну, сказав — на тиждень, і не переч.

П р о х о р

Спасибі, Миколо Федоровичу. Постіль готова. Доброї ночі.

В а т у т і н

І ви з Тимком лягайте. По черзі. На добраніч.

Проходь виходить.

(*Сідає на постіль*). А з Києва ударити на південь. А з півдня — Конев. Мішок, мішечок...

Гуркіт канонади. Ватутін одягає шинель, виходить на бруствер.

Синявський

Даруйте, Миколо Федоровичу.

Ватутін

Що у вас?

Синявський

Вважав потрібним ознайомити вас негайно.

Ватутін

Що саме?

Синявський

Телеграма, не позбавлена сенсу.

Ватутін

Телеграма? Читайте.

Синявський

«В разі здобуття Києва кома рекомендую сконцентрувати сили в районі міста крапка Вихід фронту за Київ означає катастрофічне розпорошення сил крапка Прорив такого фронту неминучий кома наслідки згубні крапка До підтягнення тилів і резервів оборону раджу тримати в Києві крапка Зла не пам'ятаю кома сподіваюсь на вашу розсудливість Касьянов крапка».

Ватутін

Ах, Касьянов. Не позбавлена сенсу? Здобути Київ — і крапка? Тримати оборону в місті? Зруйнувати його до тла?

Синявський

Слід подумати. Цей кулак — шах з боку Манштейна, якщо вдатися до шахової термінології.

Ватутін

Війна — не шахи. Нами керує творча ідея, а не азарт гравця. Та коли б і можливе було таке порівняння, то

для того я й розгорнув піщечний фронт протитанкової оборони.

Синявський

Раджу все-таки резерви — туди.

Ватутін

А я гадаю — сюди.

Синявський

Ви забуваєте про шах Манштейна.

Ватутін

А ви нагадали мені генерала Касьянова.

Синявський

Генерал Касьянов правий. Ніяка протитанкова оборона нічого не вдіє без боєприпасів. З виходом за Київ фронт розтягнеться на сотні кілометрів, розповзеться серед лісів і боліт Полісся, я знаю ці місця — це як у нас, у Білорусії. Фронт — від Дніпра до Прип'яті, а тили — за Дніпром! Наявні переправи не забезпечать і п'ятнадцяти процентів наших потреб. Потрібні мости, а їх ми можемо збудувати не раніше як через місяць. У Манштейна дві танкові армії. Чи не краще, справді, зайняти оборону в місті?

Ватутін

Про мости правильно. Ви зростаєте, Синявський. Тільки...

Синявський

Намагаюсь бачити балкон на третьому поверсі, товаришу командуючий. За вашою порадою.

Ватутін

Тільки мости ви мені збудуєте за два тижні.

Синявський

О ні, товаришу командуючий. Тут уже не можна зробити нічого. Це точний підрахунок. Я доведу вам з цифрами в руках. Тільки за місяць.

Входить Сергеев.

Сергеев

Миколо Федоровичу, тил випереджає фронт. Прибули ферми для київських мостів — шосейного та залізничного.

Ватутін

Які ферми? Звідки?

Сергеев

Поки що дерев'яні, з дарницьких лісів, але, в разі потреби, років десять простоять.

Ватутін

Ферми для київських мостів? Виявляється, Синявський, що, поки ми з вами приглядалися до балкона на третьому поверсі, вже були люди, які потурбувались про дах. *(До Сергеева)*. Якщо прибули ферми, чекати не можна. Будівництво розпочнемо сьогодні ж вдень. Гадаю, що визволені кияни нам допоможуть?

Сергеев

Ви визволяйте. За нами затримки не буде.

Ватутін

Тільки що одержали. *(Бере з рук Синявського телеграму Касьянова, передає Сергееву. До Синявського)*. Нам треба не далі як за два тижні мати залізничний зв'язок через Дніпро.

Синявський

Тепер ми можемо вкlastись у десять-дванадцять днів.

Сергеев

(читає телеграму)

Пізнаю академічний стиль.

Ватутін

(до Синявського)

А відповідь Касьянову я все-таки пошлю. Пишіть: «Київ візьму ітиму далі Ватутін крапка».

Синявський

Готово.

Сергєєв

Крапка є?

Синявський

Є, Іване Семеновичу.

Ватутін

Відправте. В дві адреси: Касьянову й собі.

Синявський

Ну й день сьогодні, знову битий. (*Виходить*).

Ватутін

Спали?

Сергєєв

Ходив до Дніпра. З того часу як переправились на правий берег, я зрозумів: засівати будемо навесні всю Україну. І, повірте, засвербіли руки. Ходжу понад Дніпром, мрію про виноградні лози. І хоч довкола поки що шумить рогіз, мені здається, що я частую вас українським рислінгом та аліготе.

Ватутін

Святкуватимемо колись десяту річницю визволення Києва. Вип'ємо тоді з вами по-старечому доброго українського вина, вийдемо на дніпрову кручу і заспіваємо: «І звідси гора, і звідти гора, поміж тими крутими горами сходила зоря».

Дзвонить телефон.

(*Зняв трубку*). Слухаю. Синявський? Повторіть. Що? Вже? А ви самі перевірили, особисто? Спасибі. І вас також. (*Кладе трубку*). А вас у першу чергу, Іване Семеновичу. Поздоровляю від усієї душі.

Сергєєв

Стривайте, може, це ще не точно.

Ватутін

Перевіримо. (*По телефону*). Краєвського. (*До Сергєєва*). Генерал небесних світил не спить. (*У трубку*).

Краєвський? Чого не спите? А це правда? От Іван Семенович не вірить. Спасибі. (*Кладе трубку*). Виходить, правда.

Сергеев

От ми й дома... І в наше віконце засвітило сонце...
«І звідси гора, і звідти гора...»

Входить Швиденко.

Швиденко

Миколо Федоровичу! Миколо Федоровичу! Я можу сказати, що мчав, як вітер.

Ватутін

Диви, який прудкий...

Сергеев

А що, за вами німці гнались?

Швиденко

Як? Ви хіба не знаєте?

Ватутін

(*жартома*)

Нічогісінько.

Швиденко

Я прямо з частин...

Ватутін

З тих, що ви збиралися перекинути під Букрин?

Швиденко

Київ, Київ, товариші!

Ватутін

Ах, Київ! Так би й сказав. А чиї частини першими увійшли до Києва? Іване Семеновичу, ви не знаєте?

Сергеев

Про це ми прочитаємо в історії.

Швиденко

Мої!

В а т у т і н

Ах, твої! Будеш тепер вірити командуючому?

Ш в и д е н к о

Я ж не знав...

С е р г е є в

Не знав? Не вірив! Командуючому фронтом не вірив!

Ш в и д е н к о

Та я ж нічого, Іване Семеновичу...

В а т у т і н

До чого тут Іван Семенович? Тут Хома... Хома не-
вірний...

Ш в и д е н к о

Товаришу командуючий...

В а т у т і н

Перейшов на офіціальний тон. А по суті від нього
слова не почувеш.

Ш в и д е н к о

Та я й тоді відразу догадався, інакше переправи не
здав би.

С е р г е є в

Отакої, а з кого ж тепер могорич?

Ш в и д е н к о

Буде могорич, буде.

В а т у т і н

Сюди! Всіх сюди! Тимко! Будити, кликати всіх!

Входить Тимко.

Т и м к о

Всі тут, під дверима, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Хто тут? *(Відчиняє двері).*

За дверима група штабних офіцерів та бійців, серед них лікар,
Прохор, Синявський. Чути гучне «ура».

(Жартома). Слухати мою команду. Становись! Струнко!
(До Сергеева, вдаючи командира взводу). Товаришу
член Військової Ради! Штабний взвод вишикуваний і
жде вашого слова.

Сергеев

Товариші генерали, офіцери, солдати, друзі! Ділюсь
з вами радісною звісткою: війська нашого фронту ви-
зволити столицю України — Київ.

Ватутін

Ура! Вільно.

Всі

Ура!

Сергеев

Першими до міста увійшли частини генерала Шви-
денка.

Тимко

Качати генерала Швиденка!

Швиденко

Ні, ні, стривайте, при чому тут я? Командуючий!
Ось хто причина нашого свята.

Ватутін

Я? При чому тут я? Іване Семеновичу, скажіть, ска-
жіть ви.

Сергеев

Кожен з нас вніс частку до загального свята. А свято
справді велике. І належить воно не тільки нам — його
здобули партія, народ...

Ватутін

Дзвонила щойно донечка. Піонерка. Москва не спить,
жде звістки.

Сергеев

Треба сповістити Москву негайно.

Синявський

Я радив би почекати.

В а т у т і н

Чому?

С и н я в с ь к и й

Манштейнів кулак... Коли щось трапиться, тоді...

В а т у т і н

Це буде наш жовтневий подарунок. (*Бере трубку*).
Ставку Верховного Головнокомандування. Так. Доповідає генерал армії Ватутін. Наказ виконано, Київ повністю очищено від ворога. Так, напевно. Ніколи. Розумію. Спасибі. (*Поволі кладе трубку*).

Ш в и д е н к о

Слава!

В с і

Ура!

В а т у т і н

Прохоре, чарки!

С е р г е є в

Запрошую всіх на урочистий обід у Києві.

Входять Срібний і Скиба.

С р і б н и й

Товаришу командуючий, за віщо така наруга?

В а т у т і н

Що трапилось?

С р і б н и й

У всіх газетах мої статті про взяття Києва через Букрин. Агентство Рейтер передало!

В а т у т і н

Передало.

С р і б н и й

А взяли через Вишгород.

В а т у т і н

А Манштейн ваші статті читав... читав... І повірив.
Оце ваш фітиль Манштейну.

С р і б н и й

Але Київ! Я міг прогавити Київ! Добре, що якийсь
майор випадково підвіз мене.

В а т у т і н

Випадково?

С к и б а

Дозвольте доповісти? Ваш наказ виконав: кореспон-
дента привіз.

В а т у т і н

(до Срібного)

Ще претензії є?

С р і б н и й

Дякую. Нема.

В а т у т і н

А в мене є. За порушення субординації — штраф.
Вірш про Київ. Можете?

С р і б н и й

Можу, товаришу командуючий, виконаю.

В а т у т і н

Піднімемо по маленькій.

Ш в и д е н к о

Е, ні, по маленькій не годиться. Могорич з мене.
(Ставить на стіл каністру). Чисте золото дев'яносто шо-
стої проби.

С и н я в с ь к и й

А в мене закуска. (Ставить казанок). На особливе
замовлення.

Ш в и д е н к о

Печена картопля! З димом!

Сергеев

Згадав старий солдат матінку Білорусь.

Швиденко

Вип'ємо за древній город!

Синявський

За Київ! Щоб було напевно.

Ватутін

А ми за що вип'ємо, Іване Семеновичу? (*Зустрівся поглядом з лікарем*). Вип'ємо. Неодмінно вип'ємо. За що?

Дзвонить телефон.

Тимко

Товаришу командуючий, вас.

Ватутін

(*по телефону*)

Слухаю. Доповідайте. Так, так... Про німецькі танки знаю. Про ваш відступ не знаю і знати не хочу! Доповісте, коли буде відновлено становище. (*Поклав трубку*). Манштейн всім танковим кулаком ударив на Сухова і розвиває успіх. Доля операції під загрозою.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Командний пункт Ватутіна за Києвом. Бліндаж, близько йде бомбардування. Тимко по телефону приймає донесення.

Тимко

Алло! Слухаю. Слухаю. Не чую. Та тут бомблять. Бомблять. Алло! Давай, давай. Вивів... Хто вивів? Манштейн... Манштейн? На яке шосе? Житомирське? Що, що зім'яв? Кавалерійську дивізію... Швиденка... (*Відвів трубку*). Та що він мені казку розповідає! (*У трубку*). Хто говорить? Не вірю. Повторіть пароль. Що? Манштейн оволодів Житомиром? Та що ти мені голову

морочиш! Іди ти!.. Який Карпов? Не чую! Давай, давай. По шосе, з Житомира? Тепер зрозумів. Розумію! Доповім. Записав.

Входять Сергеев і Синявський.

Синявський

Це сталося несподівано, як обвал гори. Замість того щоб розвивати успіх на ділянці Сухова, Манштейн, помітивши початок відлиги, вивів танковий кулак на шосе, з ходу вдерся до Житомира, зім'яв кавалерійську дивізію й танкову бригаду армії Швиденка, оволодів Житомиром і мчить на Київ. Гострий кинджальний прорив по шосе.

Сергеев

(бере у Тимка донесення. До Синявського)

Чекайте, чекайте. Ви так швидко говорите, що годі зрозуміти, що, власне, сталося. Де піхота?

Синявський

Не підійшла. Несподівана відлига, піхота у валянках, відстала від танків.

Сергеев

(до Тимка)

Милозорова!

Тимко вийшов.

Де частини Швиденка?

Синявський

Розсіялись у лісах навколо шосе.

Сергеев

Останні дані?

Синявський

Манштейн зайняв містечко Коростишів, тридцять один кілометр від Житомира на схід.

Сергеев

На північний схід. Та це не має значення.

Вбігає Скиба.

Скиба

Де командуючий?

Сергеев

Доповідайте.

Скиба

Сто тридцять п'ята дивізія залишила Брусилів.

Сергеев

Брусилів? Не годиться. Місто з такою назвою здавати не годиться.

Скиба

Кругом бездоріжжя. Бійці носять боеприпаси на плечах.

Сергеев

Ідіть обсушіться.

Скиба

Єсть! *(Виходить)*.

Синявський

Все тоне, все затопило, що скаже Ставка!

Сергеев

Чекайте, чекайте. Давайте детально розберемось по карті. Звідки він, кажете, ударив? Тільки прошу: спокійно.

Синявський

На Житомир ударив з двох боків...

Сергеев

Звідки? Точніше.

Синявський

З двох боків одночасно.

Дзвонить телефон.

Алло!

Сергеев

Не відривайтесь. Для цього є ад'ютант. Отже, звідки ударив?

Синявський

З півночі і з півдня. Вночі.

Сергеев

Вночі? А вдарив, диявол, толково. Не допустити б тільки до Києва. Шкода до кінця руйнувати місто.

Вбігає Черних.

Черних

Передові загони німецьких бронетанкових частин досягли Ставища.

Сергеев

П'ятдесят п'ять кілометрів від Києва! (До Черних).
Ідіть спочиньте.

Черних вийшов.

Синявський

Раджу, доки не прибув командуючий, перекинути туди резерви. Становище...

Сергеев

Нерви?

Синявський

Що ви, що ви, я здоровий. Здоровий, як Геркулес!

Входить Милозоров.

Милозоров

Полковник Милозоров з'явився. Зволили кликати?

Сергеев

Полковник Милозоров, ви цікавились прогнозом погоди перед тим, як видати солдатам валянки?

Милозоров

Товаришу член Військової Ради, ми керуємось не

прогнозами, а інструкціями. За інструкцією № 145/18, військам було видано валянки в зв'язку з настанням зими. Але погода міняється часто.

Сергеев

Чоботи на складах є?

Милозоров

Є навіть тут, у нас. Але як доставити на передову? Сніг перетворився на суцільні калюжі, дороги для транспорту стали непрохідні. Це дуже сумно, але я, широк кажучи, не бачу виходу. Що зволили сказати?

Сергеев

Якщо у вас дороги для транспорту стали непрохідні, то ось що я зволю сказати: мобілізуйте весь свій апарат — інтендантство, АХО, военторг, трофейні команди, — візьміть по мішку з чобітьми на плечі, всі, і ви в тому числі, і завтра до вечора переобути всю піхоту.

Милозоров

Згідно з інструкцією № 625/13 і положенням про трофейні команди, я не маю права...

Сергеев

(м'яко)

Якщо завтра до вечора солдати не одержать чобіт або черевиків, підете під суд. Ясно?

Милозоров

Такої інструкції я не передбачав.

Сергеев

Я питаю: ясно?

Милозоров

Ясно, але я просив би в письмовій формі.

Ватутін

(входячи)

Милозорова! Милозорова сюди!

Разом з ним входять: Несміян, Харитонов і Делікатний
У них на плечах ящики з боеприпасами та по парі валянок.

(*Помітив Милозорова*). Що це? (*Показує валянок*). Що це таке?

Милозоров

Валянки, товарушу командуючий.

Ватутін

А надворі що?

Милозоров

Обставини, клімат...

Ватутін

Мовчать! В онучах боеприпаси носять! Під трибунал!

Милозоров

Товаришу командуючий...

Ватутін

Мовчать! Я тебе...

Сергеев

Пробачте, товаришу командуючий. Службу тилу я взяв на себе, мені й говорити з ним. Завтра до вечора буде.

Делікатний

Товаришу командуючий, та ви не турбуйтеся, може, воно й справді клімат.

Ватутін

Ти мені тут не делікатничай!

Делікатний

Товаришу командуючий, ніколи.

Несміян

Батарея жде. Зараз снаряд дорожчий голови, не то що чобіт.

Ватутін

(до Милозорова)

Чув? Чув, які люди у тебе в онучах ходять?!

Несміян

У нас Делікатний за два студебекери. Хоч, правда, скати попускали, та нічого, дійдемо.

Ватутін

Де батарея?

Несміян

Тут недалеко, на сорок п'ятому кілометрі.

Ватутін

Де Швиденко?

Синявський

Не міг зв'язатись.

Ватутін

Швиденка мені!

Синявський

Єсть! *(Вийшов)*.

Ватутін

Здать валянки. Тимко! Погрітись.

Харитонов

Ніколи, товаришу командуючий. Воюємо ж по секундах.

Ватутін

Флягу!

Тимко дає Харитонову флягу.

Милозоров

Товаришу командуючий, дозвольте виконувати. Прошу, товариші бійці.

Ватутін

Ідіть.

Бійці виходять.

Сергеев

Ви настоюєте на письмовій формі?

Милозоров

Ні, ні, буде виконано. *(Збирає ваяльки)*.

Сергеев

Виконання наказу доповідати через кожні три години.

Милозоров

Слухаю. *(Вийшов)*.

Ватутін

Ух, параграф!

Сергеев

Обмежений, але чесний... Треба зміну, зміну.

Ватутін

(схопив карту)

Житомир, Коростишів, Брусилів, Ставище...

Сергеев

Встромив-таки ножа між ребра, диявол. Тут Синявський резерви пропонував.

Ватутін

Ні, ні. Швиденка! Швиденка мені! Хоч з-під землі!

Сергеев

Швиденко у мене.

Ватутін

У вас?

Сергеев

Підібрав по дорозі.

Ватутін

І мовчите!

Сергеев

Його машину міною рознесло. Йому роблять перев'язку.

В а т у т і н
(до Тимка)

Швиденко тут... а ти де?

Тимко вибіг.

Шкуру здеру!

С е р г е є в

Будь ласка, зараз пришлю. (Виходячи). От з ним говорити доведеться вам.

В а т у т і н

Здеру! Здеру! Але як же мішок? У Швиденка цупкі руки. Все одно здеру!

Входить Швиденко.

Ш в и д е н к о

Товаришу командуючий! Генерал-лейтенант Швиденко з'явився.

В а т у т і н

Де Житомир?

Ш в и д е н к о

Здав... три години тому.

В а т у т і н

Здав? А Коростишів?

Ш в и д е н к о

Дві години тому... здав.

В а т у т і н

Здав? Артист! А Брусилів?

Ш в и д е н к о

Годину тому.

В а т у т і н

Що?

Ш в и д е н к о

Здав.

В а т у т і н

Ах, здав! І Ставище здав. І Радомишль... Шкуру здеру!

Ш в и д е н к о

Я розумію... В сорок третьому році, коли наступають всі фронти від Балтики до Чорного моря... Я сам розстріляв би за відступ! *(Кладе пістолет)*.

В а т у т і н

Що ж, розстріляю. Розстріляю! *(Бере пістолет)*. Скидай шинель. На вішалку. В очі дивись! *(Міняє тон)*. Ну, а далі що? *(Розглядає пістолет)*. «Генералу Швиденкові на спогад про Курську дугу. Ватутін». Бойовий генерал був Швиденко. Тільки голову втрача... і позу, позу любив. *(Кладе пістолет собі до кишені)*.

Ш в и д е н к о

Миколо Федоровичу...

В а т у т і н

Ви... Ви приймете командування над військами генерала Швиденка. Сорок п'ятий кілометр на Житомирському шосе знаєте?

Ш в и д е н к о

Миколо Федоровичу...

В а т у т і н

Не Микола Федорович! Командуючий фронтом! Сорок п'ятий кілометр знаєш?

Ш в и д е н к о

Знаю, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Там стоятимеш, доки знайду вихід... Тільки не роби, як Швиденко. Півдня від нього звістки нема!

Ш в и д е н к о

Не міг, товаришу командуючий. Штаб накрыло бомбами.

В а т у т і н

А ти чим хотів, мандаринами? Дзвонити кожну годину. Мені або Синявському. Не лякайтесь танків, як це робив Швиденко.

Ш в и д е н к о

Товаришу командуючий...

В а т у т і н

Не ставити підрозділам великих завдань. Два-три танки. Одна батарея — два танки, друга — два, сапери — два, петеерівці — два, інженери, мінометники, піхотинці — закипить весела робота. Та хіба Швиденко міг до цього додуматись!

Ш в и д е н к о

Товаришу командуючий...

В а т у т і н

Завдання ясне?

Ш в и д е н к о

Ясне.

В а т у т і н

Виконуй.

Швиденко йде.

Якщо вистоїш — обіцяю: перекину на Корсунь-Шевченківський мішок. До чорта в зуби.

Ш в и д е н к о

Ех! Я не заздрю тому чортові, товаришу командуючий. *(Виходить)*.

В а т у т і н

(помітив шинель)

Тимко! Шинель генералу Швиденкові. Простудиться!

Тимко виконує.

І машину мою. Скажи: від мене в подарунок! *(Заглиблюється в карту)*.

На порозі з'являється Г а л и н к а.

Г а л и н к а

Товаришу командуючий, на ваш виклик з'явилась.

В а т у т і н

Чому грязь?

Г а л и н к а

Відлига.

В а т у т і н

Чому відлига?

Г а л и н к а

Теплі шари повітря...

В а т у т і н

Скільки триватиме ця розкіш?

Г а л и н к а

Тижнів два.

В а т у т і н

Що?

Г а л и н к а

Тижнів два...

В а т у т і н

За десять хвилин доповісти, що завтра буде мороз!

Г а л и н к а

Це неможливо.

В а т у т і н

Я розжену всю вашу АМС!

Г а л и н к а

Це несправедливо!

В а т у т і н

Виконуйте!

Г а л и н к а

Це протинауково! (*Виходить*).

В а т у т і н

Коли б хоч день морозу... Різонував би танками від Коростеня, авіація допомогла б. Думати, думати, думати... Минуло вже три години. Армія... армія секунд і хвилин іде своїм розміреним маршем. Її не зупиниш. Так-так, так-так... Кожна секунда — життя сотень людей. Так-так, так-так. Ні, не так, не так! Спинити... Спинити, спинити? Ні, цього мало. Мало — спинити, мало! Розбити, розтрити, стерти з лиця землі — оце так! Але як? Як? Як?

Повертається Сергеев.

С е р г е е в

Ходиш, блимаєш ліхтариком, набридло. Темрява, Миколо Федоровичу, темрява над Україною вже третій рік. А скільки сьйва навколо було. Дніпрогес, Штерівка, Зуївка... А тепер самі заграви від Дніпра й до Карпат.

В а т у т і н

Про що ви думаєте, товаришу член Військової Ради?

С е р г е е в

Думаю... про Карпати.

В а т у т і н

Про що?

С е р г е е в

Про Карпати. Є такий гірський хребет.

В а т у т і н

Справді, є такий гірський хребет...

С е р г е е в

В Прикарпатті природний газ. П'ятнадцять тисяч квадратних кілометрів. Він може зогріти й освітити Київ, десятки інших міст...

В а т у т і н

Вимотати, вимотати їх тут, під Києвом.

С е р г е е в

Знову ж таки, і нафта там. З весни почати б відбудову. А то пальне з Баку возимо. Далечинь!

В а т у т і н

Спокуслива географія. Стривайте, стривайте, зараз це неможливо. От зав'яжемо з Конєвим Корсунь-Шевченківський мішок — це буде так, як на Волзі, а тоді подумаємо й про Карпати.

С е р г е є в

Варто, варто подумати, товаришу командуючий.

На дверях з'являється Г а л и н к а.

Г а л и н к а

Десять хвилин...

В а т у т і н

Завтра буде мороз?

Г а л и н к а

Зв'язалась з АМС. Запитувала ще раз. Відлига. Два тижні.

В а т у т і н

Підійди ближче. Чого ніс червоний?

Г а л и н к а

Він не червоний.

В а т у т і н

Плакала?

Г а л и н к а

Ні.

В а т у т і н

Хустинку! Ну от, мокра.

Г а л и н к а

Відлига ж, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Тимко! Чисту хусточку!

Г а л и н к а

Я до болю, до крові в серці хочу, щоб був мороз...

Тимко дає хустинку.

В а т у т і н

Візьміть. Витріть сльози і зав'яжіть вузлик. Щоб не забути...

Тимко вийшов.

Г а л и н к а

Слухаю.

В а т у т і н

Підготуйте мені дані про погоду в Карпатах. Навесні і влітку.

Г а л и н к а

Я можу цілу лекцію!

В а т у т і н

Гаразд. Я викличу вас. Ідіть. А плакати не треба.

Г а л и н к а

Та то з досади, товаришу командуючий. *(Вийшла)*.

В а т у т і н

Отака в мене дочка... Мультиплікат... Скільки політ-працівників ми можемо кинути на ділянку прориву?

С е р г е є в

З Політуправління... з курсів... так... чоловік чотирьох.

В а т у т і н

Ого! Оце хазяйство! Як швидко?

С е р г е є в

Як на війні,— зараз же. Іду виконувати. *(Спинився)*. А відлига, вона й для німців страшна. Горнутья до шосе, горнутья. *(Вийшов)*.

В а т у т і н

Горнутья до шосе... Думати, думати, думати. *(Підійшов до телефону)*. Що, друже, виручиш? Потрібні резерви. А де їх взяти? Знову просити у Ставки? А нам наказано брати Київ напевно. Та хіба, крім нас, фронтів

нема? А що, якби не було чим дзвонити? Отак не було б, та й годі. *(Розглядає телефонний дріт)*. Спіраль... Закрутився в спіраль... Що?

Входить Тимко.

Тимко

Товаришу командуючий! Там лікар жде.

Ватутін

Ага, так, так-так... Товаришу капітан, коли з'явився телефон?

Тимко

Як, взагалі? В дев'ятнадцятому сторіччі.

Ватутін

Точніше. В якому році?

Тимко

Цього не знаю.

Ватутін

А ще ад'ютант! В тисяча вісімсот сімдесят шостому. Повтори.

Тимко

Телефон з'явився у тисяча вісімсот сімдесят шостому році.

Ватутін

При Суворові телефони були?

Тимко

Ні.

Ватутін

При Кутузові?

Тимко

Ні.

Ватутін

А при Богдані Хмельницькому?

Тимко

Ясно.

Ватутін

Що ясно?

Тимко

Не було.

Ватутін

Ну ось: воювали люди без телефонів.

Тимко

Та ще й як воювали!

Ватутін

Та ще й як воювали...

Тимко

Там лікар.

Ватутін

Вигнати!

Тимко

Він каже, що коли ви його не приймете, звернеться до Івана Семеновича. Каже, що більше не можна гаяти часу.

Ватутін

Що? Ага, так-так... Не можна, не можна... (*Пише записку*). Це йому. П'ять діб арешту. В ізоляторі. Негайно.

Тимко вийшов.

Йому не можна гаяти часу! А мені можна. (*Підійшов до телефону*). Може, подзвонити? Ні! У мене телефону нема. І резервів нема! Резерви ще згодяться. Для корсунь-Шевченківського згодяться. Спіраль... спіраль.

На порозі — Прохор.

Прохор! Нарешті. Ну як твоя чорноока?

Прохор
Відпустіть мене. На передову.

Ватутін
Чого?

Прохор
Убивати.

Ватутін
Що сталося?

Прохор
(жест розпачу)

Всіх. І Улю... найменшеньку...

Ватутін
(пауза)

Я звик до тебе...

Прохор
Ви самі казали: солдат повинен убивати. Нищити чуму.

Ватутін
Казав, Прохоре, казав...

Прохор
Убивати. Оцими руками вбивати!

Ватутін
Голими руками?

Прохор
Голіруч за ніж не хапають. Обкрутимо.

Ватутін
Обкрутимо?

Прохор
Так обкрутимо, що аж хрусне.

В а т у т і н
(дає автомата)

Візьми, воюй.

П р о х о р
Спасибі. (Взяв автомат, вийшов).

В а т у т і н

І Улю. Найменшеньку. Обкрутимо спіраллю... Спіраллю. Аж хрусне...

Входить К а с ь я н о в.

Дозволите?
К а с ь я н о в

В а т у т і н
(не бачить)

Що вам треба?

К а с ь я н о в
Неприятно зустрічаєте.

В а т у т і н
Олександр Володимировичу!

К а с ь я н о в

Прошу пробачити, що я без попередження, але мені хотілося потиснути вам руку за блискучий маневр під Києвом та попросити вас забути про те, як погарячився старий архіваріус.

В а т у т і н
Що ви, Олександр Володимировичу!

К а с ь я н о в

Мудре римське прислів'я каже: «Вчитись ніколи не пізно». Навіть у свого учня. Блискучий, блискучий маневр. Я не знаю аналогії в історії воєн.

В а т у т і н

Ну що ви, Олександр Володимировичу, це ж не педагогічно.

К а с ь я н о в

Вас не зіпсуєш, за вас я спокійний. Для вас істина завжди дорожча, ніж друг, а це похвально. І саме тому дозвольте звернутись офіційно. З комісією покінчено, одержав призначення на пост начальника штабу армії, обрав армію Швиденка. Не заперечуєте?

В а т у т і н

З радістю, з радістю приймаю вас у нашу бойову сім'ю.

Входять Сергеев і Синявський.

С е р г е е в

Представник Ставки по ВЧ.

С и н я в с ь к и й

Цього слід було чекати.

В а т у т і н

(по телефону)

Слухаю. Доповідаю обстановку. Противник рветься на Київ, мобілізувавши оперативні резерви. Якщо вдасться перемолоти їх... Слухаю. Так, так, розумію. Гарзд, здам. Здам, товаришу маршал. *(Поклав трубку, в задумі)*. Здам... Неодмінно здам.

С и н я в с ь к и й

Зняли?

В а т у т і н

Зняли? Кого зняли? Генерале Синявський! Візьміть перо й папір. Беріть і пишіть: «Знаємо, що важко. За наслідок операції спокійний. Ставка вірить вам і доруचाє скосити війська Манштейна в узгір'ях Карпат. План здати протягом десяти днів. 17 листопада 1943 року, 19.45». А тепер складіть цей папірець і бережіть на спомин.

С е р г е е в

Як же ми впораємось?

В а т у т і н

Як? А ось. Ось як! (*Кличе*). Черних і Скибу до мене. (*Бере зі столу довгу вузьку лінійку*). Манштейн горнеться до шосе. Він вузькою стрічкою втягся в місце прориву. На дорозі йому на сорок п'ятому кілометрі стає Швиденко. (*До Касьянова*). Ваша армія. Прошу, тримайте знизу. Тримайте. Ми перехопимо шосе спіраллю. Скиба — Ставище. Черних — Брусилів. З Радомишля на Кочерів — я. Головний удар. А Манштейн... (*До Синявського*). Синявський, беріться, беріться за Манштейна зверху. Міцно беріться. Взялись. Натиснули. Спіраллю. Р-раз! Ну ось. Хруснуло! (*У кожного в руці шматок лінійки*). Оце все, що має лишитись від прориву Манштейна.

З а в і с а

ДІЯ ІІІ

КАРТИНА П'ЯТА

Вогнева позиція протитанкової оборони. Останній постріл гармати, спалахнув ворожий танк. Тут Прохор, Делікатний, Харитонов, поранений Несміян і молодий борець Книш.

Прохор

Став!

Несміян

Став, горить!

Делікатний

Горі-горі черевом догори.

Харитонов

Он вона — смерть. Димом взялася і шкварчить.

Прохор

Угомонили! (*Стає з автоматом*).

Делікатний

Ху, відбили. Яка це сьогодні?

Несміян

Сьома.

Харитонов

Восьма.

Несміян

Сьома.

Харитонов

Восьма.

Делікатний

Зараз почнуть дев'яту. Вони акуратні. Прохоре Захаровичу, ви спочили б.

Прохор

Книш! Вперед, на горбок, пильнуй.

Книш

Знов мене? П'ятий день бій іде — і все мене...

Прохор

Щоб звикав, іди.

Несміян

Біжи-біжи, синок, спускай жирок.

Книш пішов.

Делікатний

І де в чоловіка той піт береться? Не ївши, не пивши, а сорочка мокра.

Харитонов

(гукає)

Гей, батарейці!

Несміян

Не померзли?

Голос

Жара!

Харитонов

(гукає)

Старшина, запиши на наш рахунок ще одну!

Несміян

Чистокровна «тигра».

Делікатний

(до Прохора)

Та спочиньте, товаришу ефрейтор.

Прохор

Не заважай. Може, виповзе який живий з танка — зріжу. Ви б Несміяна в санроту.

Несміян

Не піду, хіба що після бою. Закурити б...

Делікатний

Ех, нема.

Харитонов

Може, води поп'єш?

Несміян

Не хочу. Викурили все. Хоч би кізяка знайти...

Голос Книша

Товаришу ефрейтор, танки!

Прохор

До гармати! Термітний.

Гуркіт танків.

Харитонов

Зіпсувалась німецька акуратність. Раніше строку полізли.

Несміян

Знов повзуть, знов, мабуть, «тигри».

Делікатний

Е-ех, коли б то справжні тигри, кулаками відбився б, а то ж залізні.

Прохор

Де танки?

Голос Книша

На шосе.

Прохор

Де саме?

Г о л о с К н и ш а
Горілий місток минають.

Х а р и т о н о в
Рано вивозли, рано.

П р о х о р
Скільки?

Г о л о с К н и ш а
Багато.

Н е с м і я н
ТЬху, дурепа солона, скільки?

Г о л о с К н и ш а
Колона!

П р о х о р
Колона.

Н е с м і я н
А тут нога...

Х а р и т о н о в
Оце атака.

Д е л і к а т н и й
Оце дев'ята.

Х а р и т о н о в
(гукє)

Батарейці, на шосе танки!

Г о л о с
Бачимо!

Гуркіт наростає.
Д е л і к а т н и й
Перший...

Вбігає К н и ш .

Книш

Товаришу єфрейтор, колона, не злічити, повзуть.

Прохор

Бачу.

Делікатний

Другий... третій...

Прохор

Підсунь ближче гермітні.

Делікатний

Четвертий, п'ятий...

Книш

Їх багато, а нас жменька.

Несміян

Цить.

Делікатний

Шостий, сьомий, восьмий...

Несміян

Покинь рахувати, і цих вистачить.

Делікатний

Дев'ятий, десятий.

Прохор

Транспортери.

Харитонов

Машини...

Несміян

Ех, закурить би...

Делікатний

На, візьми. *(Дає цигарку)*.

Несміян

Заховав?

Делікатний

Ховав. Єдина. Думав — поранять... Тепер уже не поранять.

Прохор

Не візьмуть снаряди, так візьмуть гранати...

Книш

Смерть, це вірна смерть!

Несміян

Підсунь до мене гранати.

Книш

Вам добре, ви пожили на світі. А що я бачив?

Прохор

(до Книша)

Не скавчи, бери гранату. Ставай поруч.

Делікатний

Щоб лікоть товариша чув.

Прохор

Бити їх треба, бити. Зрозумів? Приготуйтеся!

Несміян

(бере баян, заспіває)

Нам не вперше, браття,

Сміло в бій ходить.

Нам не вперше, браття,

Гітлерівців бить.

Згадує Україна, милая сестра.

Згадує Україна, ех, та ніч біля Дніпра.

Всі

За Вітчизну ми всі у бій ідем,

До останнього фашиста переб'єм!

За свій край народ гнівно звів багнет,

На священний бій — вперед, вперед!

Делікатний

Диви, диви!

Прохор

Чого тобі? Лягай!

Делікатний

Це ж КВ!

Харитонов

Сам ти КВ, лягай.

Делікатний

КВ, наші!

Харитонов

Лягай. Очманів. Звідки наші, з Житомира?

Делікатний

Наші!

Харитонов

Одійди!

Книш

Вогонь, товаришу ефрейтор, вогонь!

Прохор

Мовчи!

Делікатний

Наші, наші!

Харитонов

Одійди к лихій годині.

Раптом гуркіт стих.

Книш

Стали.

Делікатний

Машина!

Прохор

Гранати!

Голос Ватутіна

Тимко! Сюди! (*Входить*). Ось вони, академіки господа бога!

Прохор

Струнко!

Ватутін

Вільно! Здоров, батареїці! Здоров, герої! Здоров, чортові діти!

Бійці

Здрастуйте, товаришу командуючий!

Входять Сергеев, Швиденко, Касьянов, Тимко.

Ватутін

Що, не ждали від Житомира, га? Тимко! Ордени. (*До Несміяна*). Баян цілий?

Несміян

Цілий, живий, воює.

Ватутін

(*до Прохора*)

Здрастуй, ефрейтор! Як воюєш?

Прохор

(*рапортує*)

Товаришу командуючий, обслуга протитанкової гармати...

Ватутін

Відставить! Бачу, добре намолотили.

Ватутін іде до сусідньої гармати, за ним Касьянов.

Сергеев

Здрастуйте, здрастуйте, товариші! Гарну ілюмінацію нам для зустрічі влаштували. Спасибі, спасибі. (*Тисне руки*).

Швиденко

Це про них, про них сказано: «Стою, мов скеля, непорушний». Радянський характер!

Сергеев

Товариші, війська нашого фронту, в результаті навальної атаки піхоти і вмілого обхідного маневру бронетанкових з'єднань, оволоділи містом Житомиром. За мужність і відвагу, виявлену в боях на захід від Києва, бійці вашого підрозділу нагороджуються орденами Слави.

Тимко тримає коробку з орденами, Сергеев вручає нагороди.

Швиденко

Гвардії ефрейтор Прокопчук.

Прохор

Я.

Швиденко

Гвардії рядовий Харитонов.

Харитонов

Я.

Швиденко

Гвардії рядовий Делікатний.

Делікатний

Я.

Швиденко

Гвардії рядовий Несміян.

Несміян

Гвардії рядовий Несміян — я.

Сергеев

Поздоровляю і бажаю швидше видужати! (До Тимка). В медсанбат! Миттю!

Швиденко

Гвардії рядовий Книш.

Книш

Я, товаришу генерал. Я не заслужив. Я...

Прохор

Заслужив, товаришу член Військової Ради. Залізний хлопець... буде...

Делікатний

Обстріляється — і буде.

Сергеев

Будеш?

Книш

Буду, товаришу член Військової Ради.

Сергеев

Пам'ятай. (*Приколює орден*).

Книш

Буду!

Повертаються Ватутін і Касьянов.

Ватутін

Поздоровляю всіх нагороджених і бажаю нових бойових успіхів.

Бійці

Служимо Радянському Союзу!

Несміян

І партії більшовиків.

Ватутін

Ну, хлопці, чого душа бажає? Загадуй!

Делікатний

Курива, товаришу командуючий. Курити хочеться, аж...

Несміян

...аж вуха попухли.

В а т у т і н

Ну, хто з цигарками? Іване Семеновичу, Олександрє Володимировичу, Швиденко, давайте, давайте. Тимко! Ану розвантажуйся, давай по сотні на кожного.

Т и м к о

Товаришу командуючий!

В а т у т і н

Коротше.

Т и м к о

У мене стільки нема.

В а т у т і н

Розкуркулюйте, розкуркулюйте його до нитки. (*До Тимка*). Що в тебе ще є?

Т и м к о

Фляга, порожня... Таблетки є! Ті, що в льотчиків брав, щоб не спати.

В а т у т і н

Не з'їв?

Т и м к о

Ні.

В а т у т і н

Ну, доїдай сам. Що, Прохоре, намолотив?

П р о х о р

(*бере жменю жовтих автоматних гільз*)

Ось вона — золота пшениця. Косимо й сіємо, косимо й сіємо. (*Жест сівача*).

Д е л і к а т н и й

А сходить чортополох.

С е р г е є в

Ні, сходить урожай. Великий урожай для всього людства.

В а т у т і н

Притиснемо їх до Карпат і будемо косити, косити, косити.

Входять Галинка й льотчик.

Л ь о т ч и к

Де командуючий? Від генерала Краєвського.

В а т у т і н

Хто там від Краєвського?

Л ь о т ч и к

Ми, товаришу командуючий!

В а т у т і н

Доповідайте. Суть.

Л ь о т ч и к

Авіарозвідка встановила: на всіх ділянках фронту німці поспішно відходять, намагаючись вивести живу силу й техніку за нові укріплення.

Ш в и д е н к о

Тікають з-під коси!

В а т у т і н

(до Галинки)

А ви як сюди потрапили?

Г а л и н к а

Від генерала Краєвського. Наближається фронт циклонних вітрів і снігових метелиць. У таку погоду авіація діяти не зможе. Холодні шари арктичного повітря...

В а т у т і н

Коли почнуться, скільки триватимуть? Точний прогноз.

Г а л и н к а

Готовий, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Дайте.

Г а л и н к а

Він тут, у планшеті.

В а т у т і н

Руки?

Галинка показує забинтовані руки.

Л ь о т ч и к

Месершміт, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Тимко, прогноз. Зірку! *(До льотчика)*. Безперервне спостереження, поки дозволить погода. *(До Галинки, вручаючи орден)*. Хай ця Зірка буде провідною у вашому житті.

Г а л и н к а

Спасибі, товаришу командуючий.

В а т у т і н

Проведіть до машини, швидше!

Льотчик і Галинка виходять.

(До Швиденка). Ну, товаришу генерал, поглядай на небо. Треба повертати танкові з'єднання на захід. Лічені секунди. Не хвилини, а секунди.

Ш в и д е н к о

Єсть, товаришу командуючий, повертати танкові з'єднання на захід. Дозвольте виконувати. *(Виходить)*.

В а т у т і н

Тепер підняти Сухова. Тимко, машини!

Тимко вийшов.

Треба встигнути, треба встигнути. Іване Семеновичу, зв'яжіться з Ставкою, поінформуйте про обстановку.

С е р г е є в

Я дам радіограму партизанським загонам: на шляхах відступу Манштейна чинити диверсії, гальмувати просування.

В а т у т і н

Я вам дзвонитиму від Сухова.

Входить Тимко.

Тимко

Машини ждуть. (*Подає бурку*). Та дороги...

Сергеев

Дайте слово не їхати прямою дорогою.

Ватутін

А що?

Сергеев

Обстрілюється, та й у лісах диверсанти...

Ватутін

Проскочимо.

Сергеев

Ні, ні, не треба.

Касьянов

В об'їзд. Тільки в об'їзд!

Ватутін

В об'їзд не встигну — нема часу. Це я воюю в об'їзд, а їжджу, їжджу навпростець. (*До Тимка*). Поїхали!

Тимко

Тільки невідомо як...

Ватутін

Коротше...

Тимко

Ми на машинах чи вони на нас.

Ватутін і Тимко виходять.

Сергеев

Накажіть комендантові штабу вислати за командуючим посилену охорону.

Касьянов

Взвод охорони з ним.

Сергеев

Одного взвода мало. Пошліть броневики.

Касьянов

Слухаю.

КАРТИНА ШОСТА

Ватутін напівлежить перед столом, біля нього карта. Він поранений у стегно лівої ноги. Коло нього лікар. Входить Синявський.

Синявський

Дозвольте, товаришу командуючий. *(До лікаря)*.
Спить? Як рана?

Лікар

Нічого, нічого не можу зробити. При тяжкій вогнепальній рані відмовляється лягти в госпіталь. Продовжує командувати!

Синявський

Я зайду пізніше.

Ватутін

Синявський, Синявський! Давайте, давайте.

Синявський

Німці продовжують виводити війська, протидіючи Сухову.

Ватутін

Сухов мусить встигнути.

Синявський

Він і так за два дні підняв армію.

Лікар

Товаришу командуючий!

Ватутін

(до Синявського)

А треба було за день. Тимко! Ах, так, він у госпіталі. Ад'ютант!

На порозі новий ад'ютант.

Зв'яжіть мене з Суховим.

Дзвонить телефон.

Синявський

(бере трубку)

Алло! Слухаю. Ось він сам. (Дає трубку Ватутіну).

Ватутін

(по телефону)

Сухов? Ватутін слухає. Брехня! Ніякої рани.

Лікар

Товаришу командуючий!

Ватутін

(у трубку)

Ніякої рани! Нарощуйте темп удару. Якщо сьогодні до двадцятої ноль-ноль не вийдете на Прут, здасте армію іншому. (Кинув трубку).

Лікар

Товаришу командуючий! У вас висока температура. Я прошу вас...

Ватутін

Я не боєць. Я командуючий фронтом. Я говорив це вам двісті разів. Мене в госпіталь покласти не можна.

Лікар

Так, але вам загрожує сепсис! Гангрена!..

Ватутін

Дурниця! Мені загрожує Манштейн! Він хоче вийти з-під удару.

Лікар

Ви командуючий, а я лікар! Бувають хвилини, коли повинен командувати я! Рана може бути смертельною.

Ватутін

Я посаджу вас в ізолятор!

Л і к а р

Ні, я покладу вас у госпіталь! Покладу, покладу!
(*Виходить*).

В а т у т і н

Покладеш, коли Манштейн ляже в могилу.

С и н я в с ь к и й

Справді, Миколо Федоровичу.

В а т у т і н

Швиденка вслід за Суховим. Ми мусимо встигнути.
Ідіть на вузол зв'язку. Та чого ви стоїте як вкопаний?
Я ж за вас не можу піти.

С и н я в с ь к и й

Іду, йду, товаришу командуючий. (*Виходить*).

В а т у т і н

Болить. Заважає... Думати заважає. Тричі помру, а
виконаю.

Входить новий ад'ютант.

А д'ю т а н т

Товаришу командуючий, дозвольте звернутись...

В а т у т і н

Коротше!

А д'ю т а н т

Генерал-лейтенант Краєвський передав: за наказом
Ставки, сюди вилетів академік Бурденко.

В а т у т і н

Чаю.

Ад'ютант вийшов.

Академік Бурденко? Цей таки може 'покласти в госпі-
таль! (*Кличе*). Синявського сюди! Тимко! Ні, ад'ютант!
Входить Тимко. На ньому під гімнастюркою білий панцир бинтів.
Ти? Звідки?

Т и м к о

З госпіталю. Втік...

В а т у т і н

Марш у госпіталь!

Т и м к о

Ви кликали мене, товаришу командуючий? Я слушаю вас.

В а т у т і н

Марш у госпіталь! У тебе рана.

Т и м к о

А у вас?

В а т у т і н

Я командуючий фронтом!

Т и м к о

А я ад'ютант командуючого.

В а т у т і н

Хто тебе просив закривати грудьми?

Т и м к о

Так мене навчили.

В а т у т і н

Як ти сюди потрапив?

Т и м к о

Не впускали в двері, так я вліз у вікно.

В а т у т і н

Ну й характер!

Т и м к о

Дзвонила Тетяна Романівна.

В а т у т і н

З нею говорив ти?

Тимко

Все в порядку.

Ватутін

Де Іван Семенович?

Тимко

У військах. Він ще не знає.

Ватутін

А він же просив мене не їхати навпростець.

Дзвонить телефон.

(Взяв трубку). Слухаю. *(До Тимка)*. Синявського! Чаю якнайміцнішого.

Тимко вийшов.

(По телефону). Швиденко? Це не Синявського, це мій наказ. Рвони за Суховим у горло прориву. Вгризайся так, ніби це горло самого Манштейна. Ширше розправляй крила. На тебе дивиться весь світ. Покажи, як воює радянська гвардія! *(Поклав трубку)*. Один раз пройти б по кімнаті... Голові стало б легше. Де взяти сили, щоб сказати: наказ виконав... успіх операції забезпечив. Один раз пройти б по кімнаті... Один раз...

Входить Черних.

Черних

Скупчення військ і транспорту противника в районі Бистриці триває. Перші колони втягуються в узгір'я Карпат.

Ватутін

Скільки летів? Розтирай щоки!

Черних

Сорок хвилин. Чортів «ільюшин». *(Розтирає щоки)*.

Ватутін

Тимко!

Входять обидва ад'ютанти.

(До нового ад'ютанта, показуючи на Черних). Спирту — і в госпіталь!

Ад'ютант і Черних виходять.

(До Тимка). Прохор прибув?

Тимко

Прибув, чекає.

Ватутін

Сюди його.

Входить Прохор.

Прохор

Товаришу командуючий, ефрейтор Прокопчук на ваш виклик з'явився.

Тимко виходить.

Ватутін

Прохоре! Напився помсти?

Прохор

Мало, товаришу командуючий.

Ватутін

Буде багато. Ось тут. Дивись. (Показує на карті). Природна кам'яна гребля стримує води групи гірських озер. Рвонеш її амоналом, коли колони Манштейна втягнуться в міжгір'я. Мільйони кубометрів води ринуть у долину, знесуть на своєму шляху мости, дороги і затоплять війська Манштейна. Бери людей скільки треба й кого треба. Иди до Краєвського, він дасть літак. (Приступ болю сковує його).

Прохор

Ну й заплачуть фашистські вдови, якщо вовчиці вміють плакати.

Ватутін

Прохоре! Судилось нам жити близько, а вмирати віддалік. Дай поцілюю тебе.

Дзвонить телефон.

(Бере трубку). Слухаю. Сухом? Ну, що у вас? Ні, ні, вперед!.. Не піддавайтесь паніці, тверезо зважуйте плюси і мінуси, будьте стійкі, безстрашні, як Ленін! Так, слухаю. Повторіть, повторіть ще раз! Що? Га? Що? *(Дмухає в трубку)*. Алло! Алло! Алло! Прохоре! Тимко! Ад'ютант! Телефон замовк.

Тимко

(вбігає)

Все справне, товаришу командуючий. *(Бере трубку)*. Алло! Алло! Вузол... Вузол... Вузол... Виключений...

Ватутін

Хто виключив?!

Входять Сергеев, лікар і санітари з носилками.

(Не бачить їх). Знайти винуватих! Сюди їх! Перед мої очі! Хто посмів виключити?!

Сергеев

Я.

Ватутін

Іван Семенович! Що це означає?

Сергеев

Вас жде санітарна машина і консилиум у госпіталі.

Ватутін

Це так — по дружбі?

Сергеев

І по дружбі.

Ватутін

Я проводжу операцію, доручену мені Верховним Головнокомандуванням. Я прошу дозволу вести її до останнього подиху.

Сергеев

Ви ляжете в госпіталь. Зараз же!

Ватутін

Неправда! Ніякої рани!

Сергеев

Ви ляжете в госпіталь!

Синявський

(входячи)

Миколо Федоровичу, вийшли! На Прут. Передові групи наших танків ведуть бої на березі Пруту. Манштейн повернув на південь.

Ватутін

Ага, засмикався, старий шакал!

Входять Швиденко й Касьянов.

Швиденко

Дозвольте, товаришу командуючий. *(Підіймає вгору жмут німецьких прапорів)*. Ось все, що залишилося від танкових армій Манштейна! *(Простягає Ватутіну)*.

Касьянов

Я щасливий, що дожив до такого торжества радянської зброї.

Ватутін

(виймає пістолет, дає Швиденкові)

Візьми. Тут я новий напис зробив.

Швиденко

(читає)

«За Курську дугу, Дніпро, Київ, Житомирську спіраль і...»

Ватутін

І залишено місце.

Швиденко

Для Корсунь-Шевченківського, Карпат, Вісли, Одера, Шпре, Берліна!

Ватутін

Широко ступаєш.

Швиденко

Товаришу командуючий, я з вами від Курської дуги.
Пора навчитись широко ступати.

Ватутін

А тепер косіть самі!.. *(До лікаря, що підійшов до нього)*. Бачите, докторе, ви лякали мене, переслідували, а прийшло зовсім не звідти. Ось що, Синявський, ще можуть бути війни. Нам потрібні будуть полководці,— візьміть... *(Дає свою папку з паперами)*. Тут багато нездійснених мрій. Прощай, Прохоре, добивай німця! *(До Сергєєва)*. Іване Семеновичу, ви залишитесь тут?

Сергєєв

Я залишусь, скільки буде потрібно.

Ватутін

Якщо дзвонитимуть з Ставки, передайте: успіх операції забезпечив, підкорився наказові партії — ліг у госпіталь. Хоч волів би померти солдатом. Тимко! Карту!

Ватутіна виносять.

Тимко

(бере карту)

Воювати — так до останнього подиху! *(Хитаючись, іде за командуючим)*.

Прохор

(помітив бурку командуючого)

А бурка? Бурку забули! *(Взяв бурку, спинився)*.

Завіса

НАВКИ РАЗОМ

---

*Народна
драма*

У ДРАМІ ДІЮТЬ:

Ганна Золотаренко — дружина Богдана Хмельницького.

Юрась Хмельниченко — її пасинок.

Іван Виговський — генеральний писар.

Мартин Пушкар — полтавський полковник.

Кирик Пушкаренко — його син.

Григорій Лісницький — миргородський полковник.

Іван Груша — сотник.

Орися — сирота.

Завірюха — молодий запорожець, її брат.

Яків Барабаш — кошовий отаман.

Іван Сірко — наказний, потім кошовий отаман.

Кобзар.

Іван Апухтін — стольник.

Монах Данило — єзуїт.

Юрій Немирич — український шляхтич, дипломат.

Казимир Беншовський — польський комісар.

Пані Стефа — дружина Виговського.

Кара-бей — перекопський мурза.

Соха — стрілець з Росії.

Носач — генеральний обозний.

Зарудний — генеральний суддя.

Мотря — шинкарка.

Джура.

Одновіл — посполитий.

Жбурляй }
Хрін } запорожці.

Бугай }
Смик } осавули Виговського.

Текля — наймичка.

Гонець, старшина, козаки, ратники, посполиті,
невільники.

Дія відбувається на Україні наприкінці 50-х років XVII століття.

ДІЯ І

КАРТИНА ПЕРША

Подвір'я й ганок корчми біля великого тракту. Гурт козаків та посполитих слухає кобзаря. Серед посполитих, зодягнутих по-дорожньому, з батою у руках — О д н о в і л, біля нього — С о х а. На барилах п'ють запорожці: З а в і р ю х а, Ж б у р л я й і Х р і н. За шинквасом — М о т р я. Обабіч кобзаря — осаули С м и к та Б у г а й, обидва налідпитку.

К о б з а р

Котрі тікали до річки Случі,
То погубили чоботи й онучі;
А котрі до Прута,
То була їм від козаків Хмельницького
доріженька барзо крута...

С м и к

Стривай, божий чоловіче. Шинкарко! Почастуй кобзаря!

Ж б у р л я й
(до Завірюхи)

Прощай, пане-брате. Розходяться наші дороги. Тобі в Чигирин, а нам на Січ. Ех, матері його ковінька!

М о т р я

(дає кобзареві пугар горілки)

Пий, божий чоловіче.

К о б з а р
(випив, обтер вуса)

Спасибі.

З а в і р ю х а

З полковником Пушкарем я хоч на край світу. А тим паче в Чигирин. Побачу лише сестру Орісю... Єдина вона в мене... А там знову на Січ...

Х р і н

Обняв би тебе, та не можу встати. Налий на прощання.

Наливають, п'ють.

К о б з а р

На річці Случі
Обломили міст, ідучи,
Затопили усі клейноди
І всі лядські бубни.
Которі бігли до річки Росі,
То zostалися голі й босі.

С м и к

Шинкарко, частуй кобзаря.

С о х а

Слухай, та це ж про Корсунську битву!

О д н о в і л

Еге ж, про неї...

М о т р я

(частує)

На здоров'я вам.

К о б з а р

Спасибі.

О д н о в і л

Про Корсунську битву. Там син мій поліг, пухом йому земля!

С о х а

А в мене пам'ятка звідти... Ось!

(Показує шрам на руці)

К о б з а р

Ой обзоветься гетьман Хмельницький,
Отаман-батько чигиринський:
— Гей, друзі-молодці,
Браття, козаки, запорожці!
Добре дбайте, барзо гадайте...

С м и к

Шинкарко! Ще частуй. Я плачú.

К о б з а р

Спасибі вам, добрий пане. Після першої — язик
сміється, після другої — тужить, а після третьої — за-
плітається... Мені третьої ніяк не можна...

С м и к

Сказали — пий, то пий. А скажемо — танцюй, то тан-
цюватимеш. На!

(Дає горілку).

К о б з а р

Ні, спасибі.

С м и к

Не віриш, що заплачú?

К о б з а р

Не те...

С м и к

Цураєшся?

К о б з а р

Не цураюсь, а боже слово шаную.

С м и к

Боже слово? А що ж я, по-твому, ірод чи бусурман?
Пий, а то за пазуху наллю.

З а в і р ю х а
(підводиться з барила)

Гляди, щоб я тобі гарячої смоли не налив...

С м и к

А ти хто такий, що так зі мною розмовляєш?

З а в і р ю х а

Низовий козак з Січі Запорозької, на прізвище За-
вірюха. Жду полковника Пушкаря. Чуєш, поганцю?
Пушкаря!

С м и к

Пушкаря?! І я його жду.

З а в і р ю х а

Він на тебе й плюнути не схоче.

Б у г а й

Що таке? На місце, цяця мальована...

С м и к

Не зв'язуйся з голодранцем.

З а в і р ю х а

Що?! Я — голодранець?.. Чули?! Се за Жовті Води,
Корсунь, Берестечко, за те, що все тіло в шрамах...

С м и к

А мені чхати на твої шрами.

Ж б у р л я й

(до Смика)

Одійди, серденько. У тебе ж такі гарні вуса, як у па-
цюка, і личко біле-біле, як у поросної льохи... А в мене
шабля щербата...

Х р і н

Проткни його, бо я не можу встати.

С м и к

Спробуй пальцем торкни...

Х р і н
(до Смика)

Одійди, харцизяко!

С м и к
Це ти мені? Ти знаєш, хто я?
(Кидає геть пугар).

Х р і н
О, велика птиця! Тільки дзьоб у кізяках...

С м и к
(до Бугая)
Бери його. У темницю за таку образу.

Б у г а й
Вставай!

Х р і н
Рада б душа до раю, та гріхи не пускають...

Ж б у р л я й
(до Хріна)
Шаблею його по голові, шаблею!..

Б у г а й
(до Хріна)

Встань!
(Замахнувся нагаєм).

З а в і р ю х а
Панські посіпаки!..

К о б з а р
(швидко перебирає струни, заспіває)

Солом'яні бички мав,
На припічку зимував,
Та не кажи, серденько,
Що з тобою ночував...

Всі

(крім осавулів)

Та не кажи, серденько,
Що з тобою ночував...

Запорожці шаблями змушують Смика танцювати.

Кобзар

Ой дівчино братова,
Позич мені батога,
Я волики напасу,
Батіг тобі принесу.

Всі

Я волики напасу,
Батіг тобі принесу.

Кобзар

Коли б знала, що ти мій,
Дала б тобі кожух свій.
Кожух новий, комір чорний,—
Гарний хлопець та моторний.

Всі

Кожух новий, комір чорний,—
Гарний хлопець та моторний.

Жбурляй

(до Смика)

Ну що, півню? Може, закукураєш? Ех, матері твоїй
ковінька.

Смик

Ану розходьтесь. Тут вам не весілля...

(До посполитих).

Чого стовбичите? Хто такі?

Одновіл

Ми хлібороби. Жили за Путивлем, на землях руського воеводи. Втекли од воєн та пожеж. А тепер дізналися про гетьманську грамоту...

С е л я н и н

Щоб усім повертатись додому...

О д н о в і л

І потягло до рідних Прилук.

С м и к

(на Соху)

А се хто?

О д н о в і л

Руський, із-за Путивля.

С м и к

А чого йому треба?

О д н о в і л

Сини в нього загинули, жінка з горя померла. Він для мене — що брат рідний. От ми й разом...

С м и к

Ішли разом, а підете поодинці. Нам зайд не треба.

З а в і р ю х а

Брешеш, поганцю! Не зайда він, а гість дорогий!

(Пізнає).

Диви, диви, та се ж Соха!

Ж б у р л я й

Він! Він, матері його ковінка!

С о х а

Жбурляй!? Живий!?

Ж б у р л я й

З того світу, матері його ковінка!

С о х а

Тебе ж драгуни зарубали. Під Берестечком. На моїх очах!

Ж б у р л я й

А тебе під Пилявою. Сам бачив!

Обіймаються.

З а в і р ю х а

Хто ж ви, покійники чи живі люди?

Х р і н

Господи, спасителю, помилуй мене, грішного! Налийте кварту, бо мені страшно!

Ж б у р л я й

Ходи до нас, братику. (*До Одногола*). І ти, чоловіче, ходи!

Б у г а й

Знаються, як лисі коні!

С м и к

Знайшлись господарі — гостей просити! (*Скочив на барило*). Люди добрі! Московський цар звелів гетьману Богдану з усього козацтва червоні чоботи зняти, щоб ми у постолах ходили, на глум собі і на забаву (*жест на Соху*) їм!

С о х а

А це що за соловейко, що так співає? Щось у битвах я його не бачив!

Непомітно увійшов Пушкар з козаками. Слухає.

С м и к

А на гречкосіїв звелів цар нові податі завести...

П у ш к а р

А ти, бува, не брешеш?

С м и к

Що?! Пушкар!!

(*Падає з барила*).

Г о л о с и

Пушкар!

Ж б у р л я й

Слава полтавському полковникові!

В с і

Слава!..

П у ш к а р

Спасибі, друзі. Слава не мені,
А Україні невмируща слава.
Хвала і слава нашому Богдану,
Що Україну визволив з ярма.

К о б з а р

Недужий він...

П у ш к а р

Нездужає Богдан
І в Чигирин полковників скликає.
Що буде з Україною?.. Гай-гай...
Що ж, Мотре, чи дозволиш відпочити?

М о т р я

Заходь, полковнику. Я рада від душі.

П у ш к а р

(до Завірюхи)

Дізнавсь?

З а в і р ю х а

Дізнавсь, полковнику. Дорога
На Чигирин є навпростець коротка,
За ніч ми будем там.

С м и к

Коли б не так!

П у ш к а р

Хто будеш ти?

С м и к

Я?..

З а в і р ю х а

Ти!

С м и к

Я осавулом
Служу в Виговського.

З а в і р ю х а

Ах, ось хто ти такий!

Х р і н

Поганець писарський!..

С м и к

Чекаю Пушкаря
Три дні й три ночі я на цій дорозі.

П у ш к а р

Мене? Для чого?

С м и к

Щоб вручить листа.

П у ш к а р

Листа? Давай.

(Бере листа).

С м и к

(до Бугая)

Ходімо, щоб, бува,
Не допитав.

Зникають.

П у ш к а р

(до Завірюхи)

У Чигирин не їдем.

З а в і р ю х а

Не їдемо? Чому?

П у ш к а р

Бо гетьман не велить.

З а в і р ю х а
Се лист від гетьмана?

П у ш к а р
Виговського рука...
Але печатка гетьмана на ньому.

З а в і р ю х а
Що ж пише гетьман?

П у ш к а р
Пише, що здоров'я...
Господь потроху поверта йому...
Що вже він вільно ходить, їсть, і п'є,
І скоро знову сяде на коня.
Спасибі, друже. Радісна се звістка.
А де ж він, той, що ждав мене з листом?..

К о з а к
Немає... Зник безслідно...

З а в і р ю х а
Тягу дав.

Ж б у р л я й
Він шаблі запорозької злякався.

Х р і н
Того й чкурнув...

П у ш к а р
А радість се велика,
Що наш Богдан... Він вельми хворий був...
Радій же, наша мати Україно,
Тебе Богдан несхибно поведе
На схід, до сонця. Нам же вирушати
На південь треба...

З а в і р ю х а
Як? Куди?

П у ш к а р
Наказ
У Переяслав мчати, перевірить,

Чи закінчили там реєстр. Лиш потім —
У Чигирин.

З а в і р ю х а

Ех, мабуть, не діждусь
Побачити сестру! В Чигирині у мене
Сестра єдина... Сирота...

П у ш к а р

То й їдь
Ти прямо в Чигирин. І заодно приглянься
Там до Виговського. Лукавий вельми він...
Помітиш що — лети мені назустріч.
Сюди прибуде син мій, Кирик. Ти
Його не знаєш. З Києва він їде...
Тобі він може стати у пригоді.
Покажеш, Мотре, Кирика йому.
Ну, прощавай.

З а в і р ю х а

Щасливої дороги.

П у ш к а р

Прощайте, браття!

В с і

Доброї путі!

Пушкар з козаками виходить.

О д н о в і л

Підемо й ми... Спасибі Хмельницькому, одна тепер
правда буде, один закон, одна віра православна. А тре-
ба буде — самі зброю до рук візьмемо.

(До кобзаря).

Ходімо з нами, кобзарю, а то люди наші... нас там ціла
валка... щоб, бува, не завагались. Божим словом їх під-
бадьори.

К о б з а р

З людьми погомоніти — розуму набратись. (Встає).
Що це! Мов янголи в небі... (Уважно слухає). Дзвони-
ники...

О д н о в і л
(*прислухаючись*)

Справді дзеленчить. Лепський, либонь, пан їде...

С о х а

Чи не сам гетьман!

М о т р я

(*швидко прибирає ганок*)

Це миргородський полковник, вихователь гетьманича Юрася. Колись Грицьком Костирем звався, а тепер Григорій Лісницький. Багатства у нього незліченні. (*Слухає*). Його... його дзвіночки...

О д н о в і л

Одних панів збулися, інші розплодились. Хай тобі грець.

С е л я н и н

Чи не повернути голоблі назад на Путивль?

Входить Лісницький, ведучи Юрася.

Л і с н и ц ь к и й

Добрідень, люди! Помагай біг!

Г о л о с и

Спасибі. Помагай боже і вам.

Л і с н и ц ь к и й

(*до Мотрі*)

Нам з гетьманичем чогось такого... сама знаєш.

М о т р я

Знаю, пане полковнику.

(*Ставить їм ослови на ганку*).

Лісницький садовить знеможеного Юрася, заходиться коло нього.

З а в і р ю х а

(*до запорожців*)

Друзі! Я бачу люту звірину, якій охоче проткну черево.

Ж бур л я й

Можеш випустити йому тельбухи, якщо це тобі до вподоби. А ми залишимося, щоб стати у пригоді.

З а в і р ю х а

Ні, друзі, не треба. Вже сонце сіло, вам пора. Вклоніться нашій матері Січі і славному товариству запорозькому. Я не забарюся.

Х р і н

Шаблю маєш, то й долю здобудеш... Допоможіть мені встати.

З а в і р ю х а

(до Сохи)

Ти ж куди путь держиш?

С о х а

До гетьмана, в Чигирин. Я не сам, веду цілий загін.

Ж бур л я й

Ще зустрінемося пліч-о-пліч в бою, матері його ковінька!

С о х а

Живі будем — зустрінемося. А зарубають — воскреснем! Прощайте!

З а в і р ю х а

Прощайте!

Ж бур л я й

Прощай, матері твоїй ковінька!

Х р і н

Гляди ж ото... гляди.

Прощаються. Жбурляй і Хрін затагли:

Козаченько впився, на гриву схилився,
На гриву схилився, тяжко зажурився...

Пішли.

Кобзар
(підхоплює)

Ой коню, мій коню, заграй підо мною,
Заграй підо мною, говори зо мною.
Як не будеш грати, буду продавати;
Та продам я тебе далеко від себе...

Кобзар і посполиті виходять. Здалеку долітає мотив пісні. Завірюха
схиляє обважнілу голову. Лісницький клопочеться коло Юрася.
Мотря ставить їм питво й страви.

Лісницький

Ах, як невчасно занедужав ти...

Юрась

Здороживсь я... ще й лихоманка б'є...

Лісницький

Затримка ця — неначе ніж до горла.
Так можна загубити булаву.
Не встигнемо!

Юрась

Не встигнем? Тобто як?

Лісницький

А вельми просто. Ти ж бо не дитина.
(Наливає пугар, жадібно п'є).

Юрась

Ну, звісно, не дитина... Вже шістнадцять.

Лісницький

А гетьман вельми хворий... І йому
Недовго ряс топтати...

Юрась

Що ви, що ви!

Ні, батько видужає.

Лісницький

Дав би бог.

Та бог узяти може його душу...
Усе в могутній праведній десниці.

Ю р а с ь

Навіщо ви? Злякали... Мені гірше...

Л і с н и ц ь к и й

Гадав я: небезпека сил тобі додасть.

А ти, небоже... Мотре! Зілля! Хутко!

(Бере з Мотриних рук кухоль, дає Юрасеві).

Ю р а с ь

Ні, я не хочу.

(Стає навколішки).

О, ні за що в світі

Не допусти, владико, цього лиха!

Л і с н и ц ь к и й

(підводить його)

Зате тобі належить булава.

Про се вже нам його відома воля.

Ю р а с ь

(у нестямі)

Не смійте! Батько житиме!

Л і с н и ц ь к и й

Нехай

Живе він многі літа... А проте

Якщо помре без нас великий гетьман...

Шинкарко! Мотре! Коні як?

М о т р я

Вівса

Насипали їм повну мірку.

Л і с н и ц ь к и й

Добре.

(До Юрася).

Поїдемо?

Ю р а с ь

Не можу я... тремчу...

Вогонь у скронях... Серце...

Лісницький

Боже правий!

Мене провідці потай сповістили:
Твій батько втратив руки, ноги, мову...
Можливо, він вже мертвий, бездиханний,—
Як у Вергілія,— перепливає Лету.
Лежить всевладна, грізна булава,
Тебе вона чекає... Та проте
З усіх боків жадливі, хижі очі
Вп'ялись у неї... Тягнуться до неї
То боязкі, то загребущі руки...

Ю р а с ь

Там є Виговський. Писар вірний. Він...

Лісницький

Так, саме він. Так, саме він найперший
Її ладен схопити, нам на горе.

Ю р а с ь

Ні, батько викупив з татарського полону
Його... Він вірний нам...

Лісницький

Кому він вірний був,

Цей лиходій, злодюга і пройдисвіт?
Чи польським комісарам, у яких
Служив у Києві й украв державні гроші,
За що і був засуджений до страти?
Чи езуїтам, що урятували
Його від смерті й віддали до війська?
Чи військові, яке повів Потоцький
Під Жовті Води, де у першій битві
Виговський зрадив і піддавсь татарам?
А далі батько твій його зустрів
І виміняв у хана за коня.
Він писарем у гетьмана зробився.
Маєтків, золота награбував... О боже,
Язик мій — враг мій,— істина глаголе,
Провідці скрізь... Навітчики... а я...
Чого так дивишся?.. Гадаєш — боягуз?..
Не боягуз я, ні... а обережний...

Злочинці в золоті... Невдахи без голів...
А ти...

Ю р а с ь

А я... Що я?

Л і с н и ц ь к и й

Ти не Тиміш,
Що в битві під Сучавою загинув.
Твій старший брат — от гетьман був би нам...

Ю р а с ь

Його взяв бог. І гріх вам...

Л і с н и ц ь к и й

Може, й гріх...
Та ти не піп, мені не проповідуй.
Тобі ж як? Легше? Легше! Бачу сам.
Гей, запрягайте коні! Швидше їдьмо,
Бо спізнаємось.

(До Мотрі).

Бери мерщій дукат,
А чула що — мовчи, бо буде лихо...

М о т р я

Та що ви, жінка я... До того ж, нетямуща...

Л і с н и ц ь к и й

Нас не було. Не бачила. Не чула.
У мене теж є довгі руки, знай...
Ну, як там коні?

М о т р я

Коні ждуть.

Л і с н и ц ь к и й

(до Юрася)

Ходім,

Ходімо, я допоможу тобі...

Майже силоміць веде Юрася, їм перетинає дорогу Завірюха.
Юрась схиляється на східці ганку, тремтить.

З а в і р ю х а

Стривайте.
Чолом тобі, полковнику. Спинись!

Л і с н и ц ь к и й

Навітчик?.. Геть!

З а в і р ю х а

Не пізнаєш мене?

Л і с н и ц ь к и й

(упізнав)

Ти?.. З того світу? Свят, свят, свят...

(Хрестить його).

З а в і р ю х а

Хрести себе, бо смерть твоя прийшла.

Л і с н и ц ь к и й

Я другом був твоєму батьку...

З а в і р ю х а

Доки

Він не пішов проти твоєї волі,
Коли ти шляхті землі повертав,
Які в кривавих битвах здобули ми...

Л і с н и ц ь к и й

Я врятував твою сестру...

З а в і р ю х а

З пожару

Взяв сироту, убивши спершу батька,
Й віддав її Виговському у найми...

Л і с н и ц ь к и й

Я дарував тобі життя...

З а в і р ю х а

...Зв'язавши

І кинувши в Дніпро напівживого.
Я розв'язавсь, як бачиш, і прийшов,

Щоб шаблю цю змочить твоєю кров'ю.
Тож захищайся!

Лісницький

На все є воля божа!

Б'ються на шаблях. Розштовхуючи натовп, вбігає Кирик Пуш-
каренко з козаками.

Кирик

Покиньте битись! Тут мої права:
Корчма стоїть на землях мого батька.
Чолом тобі, полковнику, а цього
В'яжіть негайно. О, здоров, Юрасю!

(Обіймає Юрася).

Юрась

Здоров був, Кирику. Ти помилився, друже.

Завірюха

В'язать? Кого?

Юрась

Та се ж Орисин брат!

Кирик

Ориси? Милої? Стривайте, не в'яжіть...
Так, так, я згадую... Так ти той самий,
Якого він... І ти живий?

Завірюха

Як бачиш.

Кирик

Тебе я зву віднині побратимом.

Завірюха

І я тебе, якщо козак ти чесний.

Кирик

Я господом і шаблею клянусь!

Лісницький

(до Завірюхи)

А я зухвальство те тобі прощаю!

(Ховає шаблю).

Завірюха

Подякуй богові, що цей козак з'явивсь!

(Теж вкладає шаблю в піхви).

Лісницький

Та як ти смієш?

Мотря

Вас пита гонець!

Лісницький

Гонець?

Мотря

Козак з Чигирина примчав.

Входить гонець.

Гонець

Так, я прибув з гетьманської столиці,
Державець я. Наказано мені
Юрка Хмельницького в дорозі перестріти
І сповістити йому і вам усім,
Що вчора, в ніч на двадцять сьоме липня
У тисяча шістсот п'ятдесят сьомім році,
В Суботіві, у бозі опочив
Великий гетьман всеї України
Богдан Хмельницький.

Юрась

Батеньку!

Кирик

Кріпись!

Лісницький

Кріпися, сину! Чуеш, добрий люде,
Богдан Хмельницький в бозі опочив!
Чого ж ви мовчите?

Всі

Аміль!

КАРТИНА ДРУГА

Подвір'я гетьманського палацу в Чигирині. Серпневий ранок.
Ганна в чорному вдовиному одязі і Юрась з книжкою в руках сходять по східцях з палацу в двір. З-за високої брами та огорожі долітає звук церковних дзвонів.

Ганна

Чотири тижні, як помер Богдан,
Чотири тижні дзвони б'ють на Спасі
І моляться побожні панотці.
Та от прийшов сьогодні день остатній,
Остатній раз за упокій відправлять,
І гетьманом назвуть тебе, мій сину!

Юрась

Не хочу, матінко, навіщо це мені?

Ганна

Се не тобі, а Україні треба,
Щоб сяяло, мов сонце, те ім'я,
Яке державу вславило, яке
Народ вело за правду і свободу.
Отець твій гетьманом тебе нарік.

Юрась

Я не достойний...

Ганна

Всує, сину мій,
Ти твердиш се. Май віру у народ,
Не піддавайся недругам лукавим,
Що тут довкола...

Ю р а с ь

Та чи ми самі тут?

Г а н н а

Кого боїшся ти?

Ю р а с ь

Виговського.

Г а н н а

Його

Богдан в кайдани закувать звелів,
І цілий день лежав обличчям до землі
Сей ірод, поки присягу не склав,
Що правдою тобі служити буде.
Хрест цілував. Та все ж обачним будь,
Але, найперше, будь твердим і мужнім,
Повір мені,— так треба для народу.

Ю р а с ь

Народ — то чернь.

Г а н н а

Не смій уста сквернити,
Гетьманичу! Се вихователь твій
Та вчитель-езуїт отак тебе зламали,
До кволості тілесної додавши
І кволість духу. Я тобі не мати,
Та батько твій моїм був мужем. Він
Просив, щоб матір'ю, не мачухою, я
Була для тебе. А твій батько знав:
На мене можна як на друга спертись.

Ю р а с ь

А правда то, що з шаблею в руках
Ви на коні в страшних, кривавих січах
Не раз, не два водили в бій полки?..

Г а н н а

Було всього... О мужу мій, Богдане,
Мій гетьмане, мій соколе ясний!..

(Поринає в глибоку задуму).

Велично б'ють дзвони. Пауза.

Ю р а с ь

Матусю рідна, я в усьому буду
Покірний вам. Я візьму булаву.

Г а н н а

А потім?..

Ю р а с ь

Потім? Я молитись буду.
І бог мене підтримає в усьому.

Г а н н а

О сину мій, який на серці сум!

Пауза. Дзвони. Входить Лісницький.

Л і с н и ц ь к и й

Добридень, паніматко! Чи невчасно?

Г а н н а

О, вельми вчасно. Бо такі, як ти,
Невчасно не приходять.

Л і с н и ц ь к и й

Дуже радий.

Г а н н а

Та я не рада.

Л і с н и ц ь к и й

Вчасно — і не раді?

Г а н н а

Для себе вчасно, а для мене — ні.

Л і с н и ц ь к и й

Я б міг образитись... Але на серці
У вас невтішний сум... важка журба...

Г а н н а

Журба мені не висушила мозок.
І якщо ти надіявся на це,
То справді, що прийшов таки невчасно.

Лісницький
Що ж, вибачайте.

(Хоче йти).

Юрась

Дядечку Григорій!

Лісницький
Я слухаю.

Юрась

Ось речення з Плутарха
Незрозуміле...

Лісницький

Це бува. Іди.

Юрась пішов.

Ганна

Так з чим прийшов ти?

Лісницький

(оглянувшись)

Я прийшов сказати,
Що ненадійний, темний чоловік
Іван Виговський, лжець та інтриган —
Сьогодні простягає свої руки
До булави...

Ганна

Се справді новина!
Вже десять літ про се трублять сороки!

Лісницький

Даремно віри йняв йому Богдан:
Клятвопорушника навряд чи зв'яже клятва.
Він папі римському продавсь. З Москвою
В нас може розірватися союз.

Ганна

(іронічно)

Тобі б узяти в руки булаву.

Лісницький

Мені? Крий боже! Гетьман є у нас...

Ганна

Юрась — дитина...

Лісницький

Споконвік ведеться,
Що при неповнолітнім можновладці
Є вихователь чи наставник. Друг!..

На галереї палацу з'явився Виговський.

Ганна

І другом тим є ти, а не Виговський?

Лісницький

О, що ви, паніматко! Небезпечно
Питати голосно про те, про що
Не зважуся і пошепки сказати.

Ганна

А ти скажи.

Лісницький

Нехай гетьманич скаже,
Чи то пак гетьман.

Ганна

Голови лисичі,
А душі заячі у вас, панове!
Прощай. До церкви дзвонять. Час мені.

Лісницький

(до Ганни, яка повільно йде до брами)

Заждіте, паніматко! Булава —
Не іграшка і не латинські вірші...
Нам підступи Виговського відомі,
І поки ми тут вдвох...

Ганна

Ми тут утрюх...

Лісницький

Як? Хто ще?

Виговський стає перед ним.

Ах, Виговський!.. Любий друже...
Чолом тобі, чолом тобі, Іване!

Виговський

Чолом вам, паніматко, і тобі
Чолом, мій друже, мій коханий Грицю.
На раду поспішав? Се річ похвальна,
Та рада буде тільки завтра вранці.
Так, паніматко?

Ганна

Мусить бути так.
Мартин Пушкар ще не приїхав?

Виговський

Ні!

Ганна

Його нам конче треба зачекати,
Та й інших ще полковників нема.

(Задумалась. Сумно).

О дзвони ті!.. Мені пора. Прощайте!

(Виходить).

Виговський

(вклоняючись їй услід)

Прощайте, паніматко. Помоліться
Й за мене, грішного...

Лісницький

Й за мене.

(До Виговського).

Друже мій,
Дай ще раз обніму. Давно тебе не бачив...
(Хоче обняти, але Виговський ухиляється).

Виговський
Не до обіймів. Бути нині раді.

Лісницький
Так скоро?

Виговський
А чого ж тягти?

Лісницький
Ще всіх старшин нема.

Виговський
Саме тому
Сьогодні буде рада.

Лісницький
А Пушкар?

Виговський
Його листом вдалося обдурити.
Од нього Завірюха був... Та вже поїхав.
І випадок, і доля — все за нас.

Лісницький
І випадок, і доля?
(Оглянувся).

А Москва?
Нелегко буде йти проти народу!
Та з шляхти маєм зиск.

Виговський
Самі ми шляхтичі.
Чого нам гратися в «сліпого Опанаса»?
Москва цих привілеїв нам не дасть,
Права обмежить вольного шляхетства...

Лісницький
Я здавна мислив так. Але Хмельницький
завжди...

В и г о в с ь к и й
Хмельницького нема.

Л і с н и ц ь к и й
Та є його щеня!

В и г о в с ь к и й
Коло щеняти вовк нехай пильнує!

Л і с н и ц ь к и й
(поборовши вагання)

Так... Хто ж з нас двох?

В и г о в с ь к и й
(здивовано)

А я до чого тут?
Не булава, а гусяче перо
Та каламар — ось писарські клейноди.
Перед хрестом святим я клятву дав.

Л і с н и ц ь к и й
Повториш ти її?..

В и г о в с ь к и й
Клянусь всевишнім богом!

Л і с н и ц ь к и й
(вагаючись)
Повірити чи ні? Поклявсь.
(Зважившись).

Виходить, я?

В и г о в с ь к и й
Запевно, друже мій! Ти Юрасю наставник,
Тобі нести і далі сей тягар.
Я вельми співчуваю, бо важка,
Терниста путь попереду прослалась,
Та я бажаю успіху тобі.

Лісницький

А як добитись успіху?

Виговський

Навчу...

Тобі Юрась у всьому довіряє,
А ти зміркуй: він підліток іще,
Не вславлений ні розумом, ні ділом,
Старшина ж в нас молодиків не любить,
Хоч і Богданів син... То треба, щоб Юрась
На раді довго й вперто відмовлявся.
Оцінить рада скромність, а до того ж,
Побачить: справді молод, треба й далі
Йому наставника. І владу візьмеш ти.

Лісницький

О, що ти, що ти...

Виговський

Господом клянусь!

Лісницький

(у самозабутті)

Так, кажеш, рада? Нині? І Юрась
Повинен довго й вперто відмовляться?..
Ти правду кажеш. Се старшина любить...
Мені Юрась у всьому довіряє...
Спасибі, друже! Зараз же навчу
Гетьманича, що говорить на раді.

(Іде в палац).

Виговський

«Терниста путь...» Се не пусті слова.
Й не завжди нам стрічатимуться дурні!

(Кличе).

Гей, сотник Груша!

Г р у ш а

(входить)

Тут я.

В и г о в с ь к и й

Де Пушкар?

Г р у ш а

Проїхав Переяславську заставу,
Біля Черкас спинився на спочинок.
Назавтра буде тут.

В и г о в с ь к и й

Назавтра?

Г р у ш а

Так, назавтра.

В и г о в с ь к и й

Скликай старшин на раду...

Г р у ш а

Завтра вранці?

В и г о в с ь к и й

Сьогодні ввечері.

Г р у ш а

Таж сонце сіло вже!

В и г о в с ь к и й

Хай довбиші проб'ють і прокричать,
Що рада буде тут, на цім подвір'ї.

Г р у ш а

На цім подвір'ї? Та воно ж мале!

В и г о в с ь к и й

Замкнути браму, а своїх людей
Оповістити, що в саду є хвіртка.
Розмову нашу не забув?

Г р у ш а

О ні!

Все буде так, як і повинно бути...
Ось тільки люди... Чернь з усіх усюд...
Сорокоуст, бач, правлять у соборі.

В и г о в с ь к и й

Багато їх?

Г р у ш а

Та начебто чимало.

І гомонять усі: Юрась, Юрась,
А не Виговський.

В и г о в с ь к и й

Квапитись нам треба.

Г р у ш а

Тебе не люблять.

В и г о в с ь к и й

Справді? Щось не чув...

А то язик я вкоротити міг би.

Г р у ш а

О ні, все буде так, як ти рішив...

В и г о в с ь к и й

Я — гетьман, писар генеральний — ти!

Г р у ш а

Я — генеральний писар? Боже мій!

О каламар! О гусяче перо!

Універсали, почесні, маєтки...

В и г о в с ь к и й

Замріявся? Гляди, даси зівка —

То завтра труп твій знайдуть у байраці.

Іди виконуй.

Г р у ш а

Пане мій, іду.

В и г о в с ь к и й

Стривай! Ти певен, що Пушкар далеко?

Від кого знаєш?

Г р у ш а

Від його синка,

Від Кирика.

В и г о в с ь к и й

А сей що робить тут?

Г р у ш а

Кохання! Ваша наймичка Орися
По ньому сохне.

В и г о в с ь к и й

Се яка Орися?..

Та сирота, яку прислав Лісницький?

Г р у ш а

Так, так. Отож він верхи прискакав,
А батько, каже, начебто нездужа,
Та й коні зморені. Тож спочиває він
Біля Черкас...

В и г о в с ь к и й

А де той Кирик зараз?

Г р у ш а

(показує в глибінь саду)

Та он під вишнею вони удвох воркують,
Як голуби. Яка то красна пара!..
Покликати?

(Кличе).

Гей, Кирику! Сюди!

(Захоплено).

Іде... Йї вона. Ну, голуб і голубка!

Входить Кирик, за ним несміливо Орися.

В и г о в с ь к и й

(до Груші)

Іди.

Г р у ш а

Іду.

(Вийшов).

В и г о в с ь к и й

(після паузи)

Чого ж мовчиш, козаче?
Де твій привіт?

К и р и к

А там, біля воріт,
Лишився з того боку.

В и г о в с ь к и й

Вельми шкода,
Що й ти з ним разом там не залишився.

К и р и к

Садиба начебто не писарська, гетьманська.
І я тут гість такий, як ти...

В и г о в с ь к и й

Та гості
Є прохані й непрохані...

К и р и к

Виходить,
Я гірш татарина?.. Але не гірш від того,
Кого в татарина за жеребця купили!

В и г о в с ь к и й

Хлопчак! Твій дотеп — дотеп жеребця,
Що хист показує своїй дурній лошиці!

К и р и к

А твій... Твій натяк коштував би крові,
Коли б ти шаблю мав, не гусяче перо.
Хоч, правда, уві сні тобі здається,
Що не перо, а булаву тримаєш...
Даремні сні!

В и г о в с ь к и й

А ти хіба ворожка
Чи ворожбит, що сні мої вгадав?
На руку, друже, може, почаклуєш?

К и р и к

Сховай її, бо гидко доторкнутись.

В и г о в с ь к и й

Як зле, що віриш батьковим навітам,
То й ображаєш ти мене... Та годі!
Я зла ніколи в серці не ховаю.
А що се так — проси що хочеш в мене!
Чого ж вагаєшся?

К и р и к

Обманеш ти.

В и г о в с ь к и й

О ні!

Клянусь всевишнім! Хочеш ти Орисю?

К и р и к

Даси? Орисю?.. І не будеш більше
Нам заважати в зустрічах, в коханні?

В и г о в с ь к и й

Оддам навіки...

К и р и к

Що?.. Орисе, чуєш?

В и г о в с ь к и й

Даю я згоду вам на чесний шлюб,
Та батько твій, за звичаєм так личить,
Хай першим вас благословить...

К и р и к

Він радо

Нам дасть благословення...

В и г о в с ь к и й

А коли

Приїхати він зволить?

К и р и к

Завтра вранці!

В и г о в с ь к и й

Ах, завтра вранці... Завтра... Ну й гаразд!
Приїде батько — справимо весілля.
Чого ж тягти?.. Бажаю вам утіхи!
А я піду. Державні в мене справи...

К и р и к

Спасибі вам...

В и г о в с ь к и й

Я радий, друже мій,
Що сонце врешті визирнуло з хмари.
Здоровий будь.

К и р и к

Здорові йдіть!

О р и с я

(набравшись сміливості)

Спасибі...

В и г о в с ь к и й

Спасибі потім скажеш, ще не час.

(Виходить).

О р и с я

Кирику!

К и р и к

Оресе!

О р и с я

Соколе мій! Цього я ніколи не сподівалась...

К и р и к

Се я загнав його у глухий кут. Він хотів проткнути мене язиком, як списом. А в мене язик теж гострий, мов шабля. Ось я його шаблею, шаблею, шаблею... Отак!

О р и с я

Ой, не проткни мене!

К и р и к

Боїшся?

О р и с я

Безсоромний!

(Жартома б'є його).

Доганяй!

К и р и к

Куди ти?

О р и с я

На леваду! Там у ворона грають. Побігли!

К и р и к

А як же рада?

О р и с я

Рада завтра. Та тебе, безвусого, все одно не пустять.

К и р и к

Безвусого? А се що?

(Показує на свої вусики).

О р и с я

Се? Сажею намалював! Доганяй!

К и р и к

Стережися, коли дожену!

Вибігли через браму.

Саме в цю мить входять довбиші, б'ючи в литаври. На сходах, що ведуть з палацу, з'являються Лісницький, Груша, осавули Смик та Бугай.

Л і с н и ц ь к и й

Ти присягти на тому можеш?

Г р у ш а

Можу,

Бо гетьманства Виговський не шукає —
Не хоче клопоту, боїться посполитих,
Та й Запорожжя стане проти нього!

Лісницький
(повів рукою по чолу)

Шумує в голові... неначе меду випив...

Безупинно б'ють довбиші. З саду через хвіртку входять Виговський, Носач, Зарудний, старшини. Сідають довкола стола. Осавули стають на чатах біля воріт.

Лісницький
(до Виговського)

Я Юрася навчив...

Виговський

Зробив ти вельми влучно.

(Робить знак довбишам, ті перестають бити).

Панове радо, прошу під бунчук!

Всі встають. Звуки сурм. З палацу виходить Юрась з булавою в руках, за ним джура несе бунчук, осіняючи гетьмана. Сурми стихають. Старшини сідають круг стола. Юрась блідий, схвилований.

Юрась

Панове радо! Низько кланяюсь і дякую за гетьманський уряд, який ви на мене поклали, пам'ятаючи заслуги мого батька. Та по молодості літ і по своїй недосвідченості я не можу нести такого достоїнства. Ось булава й бунчук. Вибирайте в гетьмани іншого, хто старший і достойніший за мене.

(Кладе гетьманські клейноди на стіл, кланяється, йде назад у покої).

Виговський
(урочисто)

Кладу перо й каламар — високий знак писарського звання — і дякую за уряд!

(Кланяється, сідає).

Носач

Кладу пернач — високий знак обозного — і дякую за уряд!

З а р у д н и й

Кладу печатку — високий знак судді — і дякую за уряд!

Тиша. На столі лежить булава. Мов зачаровані, дивляться на неї старшини.

Н о с а ч

Як сяє булава!

З а р у д н и й

Сліпить очі... і розум!..

Л і с н и ц ь к и й

Заступи, спаси, помилуй і сохрани нас, боже, твоєю благодаттю... яко твоя держава, і твоє єсть царство, і сила, і слава отця, і сина, і святого духа...

С м и к

Великий натовп іде сюди з собору.

В и г о в с ь к и й

Хто там?

С м и к

Посполиті. Козаки. Народ.

Л і с н и ц ь к и й

...Тіло Христове прийміте, істочника безсмертного вкусіте...

В и г о в с ь к и й

Панове радо, дозвольте мені слово мовити.

Н о с а ч

Говори.

В и г о в с ь к и й

Панове радо! Хай буде так, як звелів покійний гетьман, як хочуть того військо й посполиті. Хай буде Хмельниченко гетьманом!

З а р у д н и й

Молодий!..

Старшини

Вірно!..

Виговський

Хотя він і молод, та слава наша хай буде така, що у нас гетьман Хмельницький...

Носач

Молодий!..

Старшини

Вірно! Молодий!

Полковник перший

Поки він молодий, навчатимуть його добрі люди...

Лісницький

Справедливо!

Виговський

А виросте — сам буде управляти. Хай і Зарудний, і Носач, і всі інші будуть на своїх урядах. Як при покійному батькові Хмельницькому було, хай і тепер так буде!

Зарудний

Мудре слово. Кличте гетьмана. Беру назад печатку.

Полковник другий

Як же! Ще іншому дістанеться!

Носач

Згода. Беру пернач.

Полковник третій

Бери, а то віднімуть!

Повертаються джура й Юрась.

Юрась

Панове радо, я знаю про ваш вибір. Дякую за високу честь, але пристати на волю вашу ніяк не можу. Я молодий, мені учитись личить, а гетьманові при війську

бути годиться та козаків у походи водити. Не можу,
панове радо, ніяк не можу.

Д ж у р а

Ну й навчили ж його...

С е р д ю к

Говорить, як по писаному.

Г о л о с и

Стоїмо за Хмельницького! За руський народ! За віру
православну!

З а р у д н и й і Н о с а ч

Що там таке?

С м и к

Чернь преться на раду!

Г р у ш а

Цього я найбільше боявся.

В и г о в с ь к и й

Прикуси язика!

Г р у ш а

Прикусити? О ні! Тепер тільки язик урятувати нас
може.

Стук у браму. Замішання серед старшин переходить у переполох.

З а р у д н и й

Як бути, панове радо?

П о л к о в н и к п е р ш и й

Вони вимагають Хмельниченка!

П о л к о в н и к д р у г и й

Гетьманич не хоче.

П о л к о в н и к т р е т і й

І не може.

П о л к о в н и к ч е т в е р т и й

Що ж робити?

Г р у ш а

Дозвольте мені, недостойному, слово мовити!

Л і с н и ц ь к и й

Говори скоріш, поки чернь браму не зламала!

Н о с а ч

Тоді пізно буде!

Г р у ш а

Панове радо! Хай булава та бунчук залишаться при Хмельницькому. Нашим гетьманом буде Хмельницький. А поки він виросте, військом та урядом управлятиме Виговський.

Л і с н и ц ь к и й

(вражений)

Помилився чи з глузду з'їхав?

Н о с а ч

А булава?

Г р у ш а

Булаву та бунчук він прийматиме, коли треба, із рук Хмельниченка, а повернувшись з походу, знову віддаватиме йому в руки.

Л і с н и ц ь к и й

Це змова! Дурисвітство!

Г о л о с и

Хмельницького! За Хмельниченка стоїмо!

Г р у ш а

Панове радо! Хто зі мною не згоден, хай встане!

Хтось хотів підвестись, його стримали. Всі сидять.

Л і с н и ц ь к и й

Я не згоден! Вони у змові.

(Хапає булаву).

Не віддам!

З а р у д н и й

Ну ось... Засліпила...

Браму розхитують сильніше,

Г р у ш а

Панове радо, нас жменька, а там...

(Жест на браму).

Л і с н и ц ь к и й

Не оддам! Ні за що в світі не оддам!

П о л к о в н и к д р у г и й

Правильно, Григорій!

Г о л о с и

Пустіть нас на раду! Одчиніть!

Брама хитається й тріщить.

Г р у ш а

(жест на браму)

Ну?!

П о л к о в н и к ч е т в е р т и й

А брама... дерев'яна!

Л і с н и ц ь к и й

Скоряюсь!

(Передає булаву Виговському).

В и г о в с ь к и й

Звершилося!..

Г р у ш а

Слава гетьманові!

О с а в у л и

Слава!

З гуркотом відкрилася брама. Входить Одинвіл з хлібом-сіллю, натовп посполитих і козаків. Старшина збилась у гурт довкола Виговського. Остеронь стоять Юрась і Лісницький. Одинвіл іде до Юрася, за ним Соха і посполиті.

О д н о в і л

Служи, пане гетьмане, вірно його царській пресвітлій величності, будь гетьманом над військом Запорозьким і чини нам добру управу.

Ю р а с ь

Я?

О д н о в і л

А хто ж? Народ тебе прокричав...

С о х а

Чолом тобі, Богданів сину. Зорю великого твого батька чорна хмара облягла. Не згаснути б тій зорі!

В и г о в с ь к и й

(махнув булавою)

Сія булава доброму на ласку, а злому на кару! А потурати я нікому не буду, раз ви мене гетьманом обрали.

Г р у ш а

Слава гетьманові!

О с а в у л и

Слава!

Натовп застиг у грізному мовчанні. Старшини стоять, потупивши зір.

Ю р а с ь

(до Лісницького)

Хто ж гетьман? Я чи він?

Л і с н и ц ь к и й

Куди тобі, гетьманичу! Я, старий та бувалий, стою, мов німецьке ягня, перед цим вовком.

Через сад біжить Ганна. Вона все зрозуміла.

Г а н н а

Сину мій! Безталанний!.. Люди!

Виговський
(жест на Юрася)

Слава гетьманові!

Г о л о с и

Слава!

З а в і р ю х а
(вбігає)

Дорогу полтавському полковникові! Дорогу Пушкареві!

Юрба розступається, входить Пушкар.

П у ш к а р

Що тут робиться?

Ганна мовчки показує на Виговського з булавою.

Що таке?

В и г о в с ь к и й

Скорись, полковнику!

П у ш к а р

Спізнився я... Недаремно мені серце віщувало...

Вбігає Кирик, за ним Орися.

К и р и к

Батьку!..

П у ш к а р

Ти?

Чому в путі покинув ти мене,
Не сповістив?.. Не осідлав коня?
Це так тебе у Києві навчили?!

К и р и к

Прости, батьку! (Жест на Орису). Се задля неї.
Я кохаю її!

П у ш к а р

Сину мій!.. Україна гине. Її, її кохай!

З а в і с а

ДІЯ II

КАРТИНА ТРЕТЯ

Світлиця в гетьманському палаці в Чигирині. Стіл, лави, ослони. На стінах образи. Двоє дверей: одні — надвірні, у передпокій, другі — до внутрішніх покоїв. Виговський дає Лісницькому листа. За столом сидить і пише Груша.

Виговський

Цього листа царю вручи до рук
І на Москві склади поклін від мене.
Скажи, що я царю слуга покірний,
Що я святий і чесний і цареві
Готовий тіло й душу всю віддати.
Ти ворог мій, та спільне діло в нас,
А спільне діло й недругів єднає.

(Показує листа).

Так чи не так?

Лісницький

(читає листа)

Так, я з тобою згоден.
Пушкар в Москву послав од себе Іскру...

Виговський

Мені тебе не вчити, що й до чого...
Ти Пушкаря та Іскру очорни —
Мовляв: се давні вороги мої,
Вони не правди — булави шукають.
Усе збагнув?

Лісницький

Збагнув усе, мій пане.

В и г о в с ь к и й

І покорився?

Л і с н и ц ь к и й

Покорився я

І послухняністю ще заслужу довіру.

В и г о в с ь к и й

Тремти, Пушкарю! Хижий бунтівник,
Ти не повернеш нас на шлях Богдана.

Л і с н и ц ь к и й

Бо то для нас запевне згубний шлях.
І привілеї ті, які ми заслужили,
Нам на московську ласку не мінять.
Прощай, Іване...

(Вклоняється).

В и г о в с ь к и й

Йди щасливий, Грицю.

(Цілує його).

Л і с н и ц ь к и й

(до Груші)

Прощайте, писарю.

Г р у ш а

Прощай, ласкавий пане.

Лісницький виходить.

Се буде в нас надійний посланець.

В и г о в с ь к и й

Або продасть за царську мідну гривню.
Та здавна вже на цьому світ стоїть,
І нам його з тобою не змінити!

Склади універсал про бунтівника Пушкаря. І напиши кошовому на Січ, хай пояснить, з якого приводу дві сотні запорожців на чолі з Барабашем вийшли з Січі і стали під Кременчуком...

Г р у ш а

Через Кременчук шлях на Полтаву!

Швидкою ходою входить пані Стефа.

С т е ф а

Іване, голубе!

В и г о в с ь к и й

Запорожжя досі не визнало мене... Пригрози кошовому ордою! Натякни через провідців, що орда зненацька може напасти на Січ... Мурза Кара-бей давно виступив з Перекопу.

С т е ф а

(нетерпляче)

Іване, голубе!..

В и г о в с ь к и й

(до Груші)

Кобзаря піймали?

Г р у ш а

Так. Пташка у клітці.

В и г о в с ь к и й

Шельма!

С т е ф а

Іване!

В и г о в с ь к и й

(до Груші)

Іди.

Г р у ш а

Слухаю, ясновельможний пане.

(Вийшов).

В и г о в с ь к и й

(роздратовано)

Слухаю, ясновельможна пані!

С т е ф а

Розлютився? Дарма. Зовсім дарма. Якби ти знав, хто приїхав...

В и г о в с ь к и й

Той езуїт?

С т е ф а

Так, монах Данило!

В и г о в с ь к и й

Нарешті!.. Сьогодні я маю зустрітися з польським комісаром Бенювським.

С т е ф а

В темниці?

В и г о в с ь к и й

Тут. Богдан замкнув його в темницю, а мені він згодиться.

С т е ф а

А Немирич?

В и г о в с ь к и й

Буде й Немирич. Він тепер служить у шведського короля.

С т е ф а

Іване!.. У мене негоціант.

В и г о в с ь к и й

Ах, так.

(Дає гаманець).

Що робить удова?

С т е ф а

Молиться. І в уяві бачить свого пасинка гетьманом України.

В и г о в с ь к и й

Маю відомості, що він у Києві пильно вчиться і поводить пристойно...

С т е ф а

Дві сили в наших руках: булава і... гаманець! Кого нам боятись?..

(Виходить).

В и г о в с ь к и й

«Булава і гаманець...» Які нерозумні жінки.

Входять Г р у ш а і С м и к.

Г р у ш а

Недобрі вісті. Іван Сірко збирає курені на допомогу Пушкареві. Твій давній ворог Іван Богун підняв заколот на Поділлі. Полтава, Прилуки, Брацлав, Вінниця, Голтва не дають нам жодного козака.

В и г о в с ь к и й

А реєстрові?

Г р у ш а

Юрбами розбігаються з наших полків.

В и г о в с ь к и й

Карати!

Г р у ш а

Слухаю.

С м и к

В подніпрянських селах повстання. Чернь убиває вірних нам старшин, іде за Дніпро, в російські слободи.

В и г о в с ь к и й

Хто, хто бунтівники?..

С м и к

Багато їх. Іван Донець, Іван Іскра...

В и г о в с ь к и й

Про Іскру знаю.

С м и к

Михайло Стринжа.

В и г о в с ь к и й

Скарати на горло!

С м и к

За них народ.

В и г о в с ь к и й

На палю!

Г р у ш а

А військо?

В и г о в с ь к и й

Дванадцять тисяч найманих німців є... Три тисячі сербинів є... Сорокатисячна татарська орда буде... П'ятдесят тисяч турків буде... Послати гінців назустріч Кара-бею. Швидше!

Груша вийшов.

Королівського комісара пана Бенювського звільнити з-під варти!

С м и к

Слухаю.

В и г о в с ь к и й

Запросити сюди.

С м и к

Слухаю.

В и г о в с ь к и й

Кобзаря закувати в кайдани.

С м и к

Слухаю.

(Вийшов).

В и г о в с ь к и й

Джура!

Входить джура, подає кирею.

Монах Данило не любить довго чекати. (До джури).
Приготував вечерю?

Д ж у р а

Все готове, пане.

В и г о в с ь к и й

«Пане»?

Д ж у р а

Ясновельможний пане гетьмане.

В и г о в с ь к и й

Дивись у мене!

(Вийшов).

Д ж у р а

Дивлюсь... Дивлюсь обома... Одним на вас, ясновельможний, а другим... другим сюди (*жест на портрет Богдана*). Ех!.. (*Махнув рукою, б'є в долоні*).

Входять О р и с я й Текля з питвом та стравами.

Д ж у р а

Готово?

О р и с я

Давно ждемо. Куди що ставити?

Д ж у р а

Зачекай! (*Бере куманець*). Без причастя і праведна душа в рай не потрапить. За пана гетьмана! (*П'є*).

О р и с я

Віддай!

Д ж у р а

За пані гетьманиху!

О р и с я

Не жартуй!

Д ж у р а

За гетьманят!

О р и с я

Годі з тебе!

Д ж у р а

За писаря Грушу!

Т е к л я

Спати хочеться... Матінко моя!

Д ж у р а

Відійди, нечиста сило, і залишися сам чистий дух...

О р и с я

Скоро північ, а в нас не готово.

Д ж у р а

...І не повреди рабу божому...

О р и с я

Годі!

(Вириває куманець).

Он гетьман іде.

Д ж у р а

Який гетьман? Справжній чи «сей»?

О р и с я

Ось почує пан Виговський, буде тобі «сей»...

Д ж у р а

За пана гетьмана!

О р и с я

За гетьмана вже пив.

Д ж у р а

Так то за цього, а тепер за справжнього...

(До Теклі).

Неси свічки!

Т е к л я

Нарешті!

(Вийшла).

Д ж у р а

Чого дивишся? Сюди страви, сюди барильце з медом, куманець з оковитою. Сюди ведмедики, сюди баранці. Скачи, враже, як пан каже. Раз-два!

З внутрішніх дверей увійшла пані Стефа.

С т е ф а

Оресе!

О р и с я

Ой, хто се?..

С т е ф а

(до джури)

Облиш нас.

Д ж у р а

Слухаю, пані... ясновельможна...

(Пішов).

С т е ф а

Ти розумна дівчина і зробиш мені послугу. Тут незабаром буде пан Немирич, той, що вчора приїхав. Такий вродливий і розкішний пан. Дай йому сю цидулку.

(Дає листа).

Зробиш?

О р и с я

Як пані накаже...

С т е ф а

О, я і наказую, і прошу. А за послугу — ось тобі дукат.

О р и с я

Ні, пані.

С т е ф а

Візьми. Ти ж заміж виходиш.

О р и с я
(бере монету)

Дякую, пані.

С т е ф а

Може, він відпише, то принеси мені, я не спатиму.
Тричі стукнеш у мої двері.

О р и с я

Добре, пані.

С т е ф а

А як скажеш кому про се... я звелю одрізати тобі
язика. Щоб на другий раз мовчазнішою була.

О р и с я

Воля ваша, пані.

С т е ф а

Пам'ятай!

(Виходить).

О р и с я

(тримаючи листа)

Не лякайте, пані, не лякайте, бо діло ваше негоже,
вельми негоже... Се як у пісні співається:

Сніжок іде, метіль мете,
А з ясної зірки.
Сидить дячок-неборачок
А в чужої жінки.

Повертається Текля з свічками, підхоплює.

Пішов мужик, пішов мужик
А надвір до коней,
Вносить в хату він на дяка
Бучок ясеновий.

Входить Джура.

— Святий боже, святий кріпкий,
А ти, дяче, звідки,
Що ти сидиш кінець стола
Коло мої жінки?

В с і

Сніжок іде, метіль мете
А з ясної зірки.
Тікав дячок голий-босий
Від чужої жінки.

О р и с я

(сміючись)

Отак би і того пана...

Т е к л я

Якого пана? Чого ти смієшся?

О р и с я

Та так... Пісня розсмішила...

Д ж у р а

Пісня чи наша пані? Від неї частіше плачуть...

О р и с я

Хай їй цур! Я нічого не знаю. А ось... Ось і той пан...
Про чорта згадай, а він роги висуне. Що ж, що наказано,
те й зроблю.

Входить Юрій Немирич, розглядає всіх крізь лорнет. Джура
й Текля вклоняються йому і виходять. Оріся затримується.

Ось се вам від пані.. *(Дає листа, хоче йти)*.

Н е м и р и ч

Ах, так?.. Так, так, так!.. *(До Ориси)*. Зачекай! Зачекай,
зачекай!.. *(Розглядає в лорнет)*. Дочка? Наймичка?

О р и с я

У своїх батьків була дочкою, а тут наймичка. Даруйте,
пане, нам не велено...

Н е м и р и ч

Велено-мелено, а з борошна млинці будуть. Або вареники.
(Задоволений своїм дотепом, сміється).

О р и с я

Дозвольте, пане...

Немирич

Не дозволяю!

(Бере її за підборіддя).

В дверях з'являється пані Стефа.

Гарненька ти... Як звешся?

Пані Стефа спересердя грюкає дверима, зникаючи за ними.

Орися

Ой, щось грюкнуло. Пан чи, може, пані...

Немирич

Ну-ну, дурненька, це тобі почулося. А я вгадаю, як твоє імення. *(Бере її за руку).*

Орися

Не вгадуйте. Орися... Відпустіть!

Немирич

О уста, уста юних чарівниць! Вони солодші від запаху троянд.

Орися

У троянд бувають колючки! *(Різко відштовхнула його, вибігає).*

Немирич

«Як серна злякана, вона помчала вдаль». Цей рядок слід записати. Потім, на дозвіллі, я напишу мадригал на честь цієї красуні. Ах, що це?.. *(Розглядає листа).* Так!.. Так, так, так!.. Любовні упадання підтоптаной пані Стефи. Неварте уваги... *(Не читаючи, рве листа, кидає під ноги).*

Входить Беньовський.

Беньовський

О, пся крев! Мов яблуневий цвіт, опадають пелюстки зів'ялого кохання. Гратулюю пана. Пан Немирич — новітній Дон-Жуан. Даю слово гонору, що це цидулка від покинутої коханки.

Немирич

Так, пане Беньовський. Мов яблуневий цвіт, опа-

дають пелюстки зів'ялого кохання... Вона вже покинута, хоч я знаю її всього два дні.

Беньовський

Дон-Жуан, слово гонору, Дон-Жуан! Такий, яким породила його земля Іспанії, пся крев!

Немирич

Я українець, пане.

Беньовський

Але шляхтич. А це ширше, ширше, ширше...

Немирич

Як? Хіба ви вважаєте себе не тільки поляком? Прошу, чому ж ширше?

Беньовський

Ширше, пся крев. Хоч і люблю я свою ойчизну, але даліко за її межами лежать мої інтереси. Інтереси шляхти!

Немирич

Так? Ах, так... Так, так, так...

Беньовський

І насамперед тут. Тут, пся крев, у Чигирині. А це тому, що лайдак Хмельницький зробив непоправну річ: він підняв до стану свідомості простого хлопа. Це гра з вогнем. Вона викличе пожежу. Слово гонору!

Немирич

Гадаєте?

Беньовський

Певен!

(Таємниче).

У Краківському воеводстві повстали хлопи. Гарну річ вони роблять, слово гонору. Беруть шляхтича, кладуть на козли і ріжуть пилою, як дошку. Живого шляхтича. І хто? Хлопи! Приємна забава?

Немирич

Так, так, так... Особливо для того, хто лежить на козлах...

Беньовський

Та де ж це, нарешті, гетьман?.. Я хотів подякувати за звільнення з темниці.

З внутрішніх дверей входять Виговський і монах Данило.

Виговський

(входячи)

Пушкар, Донець, Іскра, Стринжа, Богун, Барабаш, Сірко... Прірва під ногами, прірва!

Данило

Апостольське благословення найсвятішого папи Олександра Сьомого хай буде над усіма вами!

Виговський

Благословення папи?.. Я православний...

Немирич

І я також. Та яка різниця? Я схиляю голову під благословення папи.

Беньовський

І я. Слово гонору.

Виговський

Допомога!.. Допомога ваша мені потрібна, а не благословення...

Данило

Для цього я й приїхав. Боже милостивий! Даруй моїм ближнім їх тяжкі гріхи. Найлютішу кару, якою ти хотів би покарати їх, я з радістю прийму на себе... Я смиренно слухаю вас, панове.

Виговський

Козацька чернь, гречкосії, ковалі, зброярі, кожум'яки, міщани, весь посполитий люд рветься в обійми

Москви. Повстання, заколоти, бунти. Спробуйте їм стати поперек дороги. Сила... величезна сила потрібна!..

Немирич

Ми допоможемо вам! Іменем шведського короля Карла-Густава Десятого я кличу вас до спілки...

Беньовський

Ви дуже спритні, пане Немирич.

Немирич

Швеція не може ждати, поки зміцнена Русь вийде до берегів балтійських.

Беньовський

Пан Немирич забув, що Балтійське море — ахіллесова п'ята Польщі.

Немирич

Що? Я нічого не забуваю. Я дипломат, а не...

Беньовський

Ви дуже спритні, пане Немирич, слово гонору. З вами добре падло їсти: ви більше з'їсте!

Немирич

Як? Ах, так, так, так. Це образа!

Беньовський

Ні, це ви ображаєте мене і мою ойчизну!

(Вихоплює шаблю).

Данило

Не поспішайте, панове. З нами благословення пресвятого апостола Петра, який тримає ключі, що закривають і відкривають небо.

(До Виговського).

З Пушкарем розправитись негайно. Потім...

Виговський

Що потім?..

Д а н и л о

Придушити повстання черні. Ми в цьому допоможемо вам.

В и г о в с ь к и й

Далі?..

Д а н и л о

В союзі з Туреччиною — хай простить нам господь цю спілку з невірними — вдарити на Москву. Вдарити, поки Москва зв'язана Поляновським договором та загрозою з боку Швеції. Коли буде розбита Москва, Польща навіки здихається Поляновського договору, за яким їй треба після смерті Яна-Казимира — хай бог продовжить його літа — обрати королем царя Олексія. Опріч того, за Польщею залишиться Смоленськ та Литовське князівство.

Н е м и р и ч

Так, так, так. А що виграє Швеція?

Д а н и л о

Його святість папа Олександр ніколи не забуде заслуг покійної королеви Христини, яка приєднала Швецію до католицького світу. За шведською короною будуть закріплені Торнъєм, Борнхольм, Сконія та інші фортеці балтійські. Москва й Турецька імперія у цій війні так взаємно знесилять себе, що перемога наших догматів на Сході цілком забезпечена. На просторах Дніпра й Волги міцно стане Ватікан. О, благословенна мить, заради якої варто жити!

В и г о в с ь к и й

Але, посмію запитати, що буде з Україною?

Д а н и л о

З Україною?.. Її витопче орда, сплюндрують битви.

В и г о в с ь к и й

А булава, а мої маетки? Перед вами сидить не канцелярист київського воеводи, а гетьман України!

Д а н и л о

Явища в світі мають свою послідовність, ласкавий пане. Коли б десять років тому воеводський канцелярист повис на шибениці, то він сьогодні не був би гетьманом. Бог мені свідок, що це так!

В и г о в с ь к и й

Я забув про те, що було десять років тому, забув!

Д а н и л о

Забули? Я нагадаю вам. Скільки заплатили ми з скарбниці ордену за ваше врятування? П'ять тисяч флоринів.

(Виймає запис).

Ваша рука?

В и г о в с ь к и й

Не знаю.

Д а н и л о

Не пізнаєте? То, може, ви щось інше пізнаєте? Що дали ви в заміну за п'ять тисяч флоринів? Вашу Україну!

В и г о в с ь к и й

Як?!

Д а н и л о

(виймає обітницю)

Це ви пізнаєте?

Виговський мовчить.

Прочитати вам?

В и г о в с ь к и й

«Якщо буде врятовано мое життя, то воно належатиме не мені, а ордену святого серця Ісусового...»

Д а н и л о

(продовжує)

«...Мені відомий статут ордену, згідно з яким орден може поводитись зі мною, як з бездиханним трупом...»

В и г о в с ь к и й

Бездиханним трупом... Але я хочу жити... жити і дихати!

Д а н и л о

Ви будете жити. В розкошах і славі!

Н е м и р и ч

А земля... Земля залишиться за вами.

Д а н и л о

Про це буде видана папська енцикліка.

В и г о в с ь к и й

Значить, буде допомога? Ви обіцяєте?..

Д а н и л о

Не я, а папа. Священний союз. Згодні?

В и г о в с ь к и й

Во ім'я отця, і сина, і святого духа. Згоден!

Н е м и р и ч

Згоден!

Б е н ь о в с ь к и й

Згоден!

Д а н и л о

(кладає розп'яття)

Руки, панове!

Всі кладуть по два пальці на хрест.

Іменем найсвятішого папи проголошую: домінус во-біскум!

С т е ф а

(в дверях)

Амен!

Всі повертають голови до неї.

В и г о в с ь к и й

Ти? Серед ночі?

С т е ф а

Серед ночі? (*Відчиняє вікно*). Прошу...

Багряний відблиск падає крізь вікно, розгоряючись все більше та більше.

Н е м и р и ч

Ранок...

Б е н ь о в с ь к и й

Сходить сонце, пся крев...

В и г о в с ь к и й

Зачиніть вікно! Там люди!

С т е ф а

Пробачте, панове, що я перебила вашу обітницю. Але присягу, на мій погляд, скріплюють не пальці, а серце.

Н е м и р и ч

І солодка мальвазія.

Б е н ь о в с ь к и й

Слово гонору, це правда.

В и г о в с ь к и й

Чого ж ви стоїте? Сідайте, їжте, пийте.

С т е ф а

Прошу, панове, прошу.

Всі сідають за стіл. Оріся й Текля прислугують їм.

Н е м и р и ч

П'ю за цей ранок, що свіжий і красний, як врода пані господині!

С т е ф а

Пан хотів сказати: як врода наймички...

Немирич

(здивовано)

Наймички?.. Ах, так, так... Так, так, так!.. Панове, віднині я вірю в чудеса.

Стефа

Та я, на жаль, зневірилась у них.

Беньовський

За нашу коаліцію!

П'ють.

Груша

(входячи)

Прошу пробачення.

Виговський

Це ти? Чого тобі, пане писар?

Груша

Я... Там...

Виговський

Що там? Що? Говори!

Груша

Від руського царя стольник Іван Апухтін!

Виговський

(кинувся з остраху, зустрівся поглядом з Данилом)

Посол царя? Я вельми радий. Клич!

Груша виходить.

Данило

(встає)

Господи! Возведи мене на Голгофу і вкрий стежку мою колючими тернами. Не треба, брати мої, щоб мене бачили зайві очі. Благословляю вас на все добре. Пам'ятайте скрізь і завжди: домінус вобіскум... (Виходить).

Стефа проводить Данила.

Беньовський

Може, й нам піти?

Немирич

Не треба. Хай знають, що гетьман не один.

Смик вводить Апухтіна.

Апухтін

(до Виговського)

Не дивуйся, що в таку ранню годину. Я прямо з дороги, пане писар.

Виговський

Пане писар?! Перед тобою гетьман України.

(Показує булаву).

Ти що, не бачиш?

Апухтін

Хто ці люди?

Виговський

Мої друзі, раз вони тут. Що тобі треба? Чого приїхав?

Апухтін

Домагатися законних прав великої Москви!

Виговський

До Москви поїхав мій посол Григорій Лісницький. І його треба було ждати, а не їхати сюди.

Апухтін

Я царський посол, а мене й не зустрів ніхто, як личить по чину. Хіба не ти цілував у Переяславі хрест і разом з Богданом Хмельницьким не присягав на вірність Московській державі? А тепер — це твої друзі? Та ще й покликав татарську орду?! І не соромно тобі, пане писар?!

Виговський

Не писар, а гетьман! І я змушу це визнати і тебе, і бояр, і твою царську величність!

Апухтін

У тебе не вистачить духу задути смолоскип, а ти хочеш загасити сонце. Тобі не подобається, що я зву тебе писарем? Що ж, я зватиму тебе так, як ти заслужив. Підійди до мене, пане Юдо! Поцілуй мене, візьми у них тридцять срібняків, та не забудь потім повіситись, як Юда, бо місця тобі не буде на землі!

Виговський

Що?! Ви чули? Ви всі чули! В темницю! В темницю його!

Апухтін

Тремти, негіднику! Настане кари час!
Є правда на землі, є на землі Москва,
Не заключають нас ватиканські круки!
Брати-народи лишаться братами
І спільно оброблятимуть той лан,
Який политий кровію і потом
Дідів і прадідів. Що ж, найманцю, веди,
Засяє сонце і в моїй темниці!

(Іде).

За Апухтіним іде Смик.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Та ж сама світлиця вдень. На сцені Виговський і Груша.

Виговський

Що скаже доброго наш генеральний писар?

Груша

Протидержавна змова тут, в Чигирині.
Сліди ведуть до паніматки Ганни.

(Дає навіт).

В и г о в с ь к и й

Хто в змові тій? Ах, Кирик Пушкаренко.
Хлопчак сей жовтодзьобий та зухвалий.
То він лишився? З батьком не пішов?

Г р у ш а

Ні, він злигався з кодром паніматки,
З ним Завірюха, побратим його...

В и г о в с ь к и й

Піймали їх?

Г р у ш а

Розтанули в народі.

В и г о в с ь к и й

Піймати й покарать!

Г р у ш а

А паніматку?

В и г о в с ь к и й

У Лебединський монастир її.

Г р у ш а

А може, рано ще?..

В и г о в с ь к и й

Орда не за горами!

Г р у ш а

Що ж, як Пілат, я умиваю руки.

(Виходить).

Н е м и р и ч

(входячи)

Насмілюсь нагадати панові гетьману... Ось список сіл на лівому березі Дніпра. Села, захоплені братом гетьмана та іншими родичами вашої ясновельможності, сюди не ввійшли.

В и г о в с ь к и й

Я сказав, що подарую вам обіцяні села, якщо шведський король приєднається до нашої коаліції.

Н е м и р и ч

У нього нема іншого виходу, мій гетьмане. Так, так!..

Чути музику, гомін татар.
Входять Беньовський і Стефа.

Б е н ь о в с ь к и й

Гратулюю вас, пане гетьман! Це загони перекопського мурзи Қара-бея.

В и г о в с ь к и й

Дякую, пане комісар.

С т е ф а

Кров застигає в жилах. Яка зловісна сила в цій музиці!

Дивляться крізь вікно.

Г р у ш а

(у дверях)

Қара-бей з почтом прямує сюди. Вельможний гетьман зустрине гостя?

В и г о в с ь к и й

Треба зустріти. Ох, щось ноги не слухають мене, пане писар...

Г р у ш а

Прошу, ваша ясновельможність.

В и г о в с ь к и й

Ходімо, друже!

Виходять.

С т е ф а

Қажуть, що Қара-бей — прекрасний і грізний воїн.

Бенъовський

Він багатший від султана. Слово гонору. Сама лише польська корона винна йому... Ох, ліпше про це не говорити! Нема нічого неприємнішого, як зустріч з лихварем, пся кров!

(Ховається в темний куток).

Входять Орися й Текля, порядкують коло столу. Немирич і Стефа обмінюються багатозначними поглядами.

Стефа

Як у вас сяють очі, мосьпане.

Немирич

В них тільки грає відблиском неземна краса цієї дівчини, мосьпані.

Стефа

Пан пожаліє ще за ці слова!

Входять Виговський, Груша, Кара-бей, джура, Смик, Бугай та невірники, що несуть подарунки.

Кара-бей

Селям-алейкум, великий гетьмане! Великий хан Магомет-Гірей шле мир дому цьому і скромні дари.

Виговський

Спасибі великому ханові і тобі, славетний Кара-бею.

Кара-бей

Сорокатисячна орда на чолі зі мною і півста тисяч турків з султаном Нураддіном прибули на Україну і ждуть твого наказу, великий гетьмане.

Виговський

Вдруге спасибі великому хану і тобі, хоробрий Кара-бею.

Кара-бей

Великий гетьмане! Дамаський меч у золотій оздобі — для тебе, а ці османські шалі — для твоєї ясної дружини. Така воля великого хана.

В и г о в с ь к и й

І втретє спасибі великому ханові і тобі, могутній Кара-бею. Щедрі ханські дарунки приймаємо і схиляємо голови перед мудрістю й хоробрістю твого повелителя.

К а р а - б е й

Хвала аллаху!

В и г о в с ь к и й

Чим почастувати тебе, шановний мурзо?

К а р а - б е й

Великий Магомет, хай буде ласка його над нами, заборонив нам поганити душу вином. Та він не заборонив нам любити золоті злитки, бо душа наша повинна бути чистою та благородною, як золото.

В и г о в с ь к и й

О хоробрий мурзо, непереможний Кара-бею! Зі свого боку я дарую великому ханові барило золота, а тобі, звитязний Кара-бею, дві пригорщі венеціанських дукатів.

К а р а - б е й

Хвала аллаху! Твоя щедрість, великий гетьмане, дорівнює твоїй мудрості. Я приймаю цей коштовний дар, згинаючи коліна.

О с а в у л и в и к о т и л и б а р и л ь ц е з о л о т а .

С т е ф а

Які чудесні шалі! Який прекрасний дарунок! Я щиро дякую тобі, хоробрий мурзо великого хана.

К а р а - б е й

Хвала аллаху!

С т е ф а

Я не хочу, щоб лише мій чоловік умів бути вдячним. Я теж хочу бути вдячною. І на знак моєї вдячності я дарую тобі, хоробрий лицарю, оцю красуню!

(Бере за руку Орісю).

О р и с я

Пані!

С т е ф а

Чи до вподоби вона тобі, мужній Кара-бею?

К а р а - б е й

Вона буде зорею мого гарему.

С т е ф а

Хай буде так.

О р и с я

Пані, пані!..

(Падає навколішки).

Кара-бей подає знак. Невільники підводять і міцно тримають дівчину.

К а р а - б е й

Я вельми вдячний тобі, ясна пані.

О р и с я

Кати!.. Нелюди!.. Кирику!..

(до Виговського).

Ви ж обіцяли... слово дали...

В и г о в с ь к и й

Тобі всміхається доля. Ти можеш стати однією з дружин хороброго Кара-бея. І ти ще сперечаєшся?

С м и к

Невдячна!

О р и с я

(до осавулів)

Козаки! Братики! Допоможіть!

Б у г а й

Геть, причепа! Теж сестриця знайшлась...

Текля

(перед образами)

Господи, врятуй її. Угодники святі!.. Пречиста діво, врятуй її!

Немирич

Зараз пані Стефа побачить чудо.

Кара-бей

Я можу звеліти одвести невільницю до мого намету?

Стефа

І чим скорше, тим ліпше. Вона варта твоїх ласк, преславний мурзо.

Кара-бей

(невільникам)

Ведіть.

Немирич

Стривай, найхоробріший з хоробрих лицарю Кара-бею! Ти, що ятаганом і розумом служиш великому ханові, ти, чиї подвиги численні, як пісок у морі, а мудрі діла славляться в усіх чотирьох сторонах світу, ти, до подиху чийого прислухається сам великий пророк аллаха,— так, так,— послухай мене. Є у вашій країні, хай буде в ній вічний добробут, стародавній звичай: за невільника можна дати викуп.

Кара-бей

Мудрі слова для вуха людини, як материнське молоко для вуст немовляти. Я знаю, чого ти хочеш, вельможний пане.

Немирич

Так, так, так. Я даю викуп за цю дівчину, хоробрий лицарю. Так!

Кара-бей

Та я повинен тебе засмутити, вельможний пане: така дівчина коштує в Бахчисараї п'ятсот піастрів.

Немирич

Даю п'ятсот пістрів.

Кара-бей

А якщо її переправити в Стамбул, то можна взяти вдвоє більше.

Немирич

Я даю стамбульську ціну, найхоробріший лицарю.

Кара-бей

Тисячу?

Немирич

Тисячу!

Кара-бей

Перед тисячею пістрів зів'яне краса найвродливішої істоти в світі. Сип гроші, вельможний пане!

Немирич дає гаманець. Кара-бей робить знак, невільники відпускають Орісю.

Немирич

Що скаже пані Стефа про чудо?

Стефа

Сили небесні, помстяться за мене!

(Виходить).

Немирич

Сили небесні, не слухайте ніколи розгніваних жінок.

Текля

(цілюючи Орісю)

Прощай, сестро.

(Виходить, стримуючи ридання).

Оріся

Спасибі, пане!

Немирич

Зачекай! Зачекай, зачекай, зачекай! Тепер ти моя, красуне! Так, так, так, моя!

Беньовський

Пане Немирич, гратулюю! І по-лицарськи, і товар вартісний, пся крев.

Орися

Як?.. Хіба я продана?

Немирич

Не хвилюйся, голубко. Вся Україна продана. Так, так, так!

Орися

Що?! Ніколи!

(Кидається до дверей, за нею Бугай).

Немирич

«Як серна злякана, вона помчала вдаль». Нічого, голубко. Від мене не втечеш! Як ви гадаєте, пане Беньовський?

Беньовський

Люблю полювати на диких серн. Слово гонору!

Ідуть за Орисею.

Кара-бей

Що звелить робити орді великий гетьман?

Виговський

Сьогодні вирушаємо в похід на Пушкаря.

Кара-бей

Отже, орда візьме свій ясир, великий гетьмане?

Виговський

Так, коли розіб'ємо бунтівника.

(До Груші).

Сурмити похід!

Груша

(до Джури)

Сурмити похід!

Д ж у р а

(крізь вікно)

Сурмити похід!

К а р а - б е й

Селям-алейкум, великий гетьмане!

(Виходить зі своїм поштом).

В и г о в с ь к и й

(до Груші)

Найманих німецьких рейтарів і сербинів послати сьогодні ж через Переяслав. Реєстрових козаків — на Ромоданівський шлях. Першими хай рушають обози з горілкою. Зрозуміло?

Г р у ш а

Зрозуміло, ясновельможний гетьмане.

(Виходить).

В и г о в с ь к и й

(до Смика)

Пробратися в Полтаву, вчинити заколот. Зрозуміло?

С м и к

Зрозуміло, ясновельможний гетьмане.

В и г о в с ь к и й

Привести кобзаря. Іди.

С м и к

Слухаю.

(Пішов).

Далеке звучання сурм.

В и г о в с ь к и й

(важить у руці булаву)

Вдарити б тобою по кожній непокірній голові, та ба— що зробиш?.. Вельми багато непокірних голів... Сходить тісто на Богдановій заквасці...

Нечутно увійшов кобзар.

А все ж битиму! Битиму кожного непокірного...

Кобзар

Блискавка дерево звалить, а всього лісу не спалить.

Виговський

(здрігнувся)

Ти?..

Кобзар

Я. Кликав?

Виговський

Слухай, божий чоловіче. Ти... ти складаєш про мене осоружні думи.

Кобзар

Брехня!

Виговський

Мої провідці чули, як ти співав.

Кобзар

Брехня. Складає думи народ. Слухає серце. А співає душа.

Виговський

Слухай, діду. Ти знаєш, які муки, які пекельні тортури...

Кобзар

Тортурами не лякай. Я п'ять год був на турецьких галерах, там і сліпнути почав.

Виговський

А що, як я звелю тобі зовсім виколоти очі?

Кобзар

То й добре. Не бачитиму, як ти шматуєш тіло рідної матері, вовкулак!

Виговський

Мені відомо...

Кобзар

Та навіщо тобі провідців слухати? Я сам заспіваю.

(Схопив зі стіни кобзу).

Виговський

Не треба. Облиш.

Кобзар

(співає)

Зажурилась Україна,
Ніде ся подіти,
Витоптала орда кіньми
Дрібненькі діти.
Ой дрібненькі витоптала,
А більших забрала,
Назад руки пов'язала,
Під хана погнала...

Виговський

Не смій про це! Хан — мій спільник. Не смій!

Кобзар

А щоб тобі, пан Виговський,
Та добра не знати,
Продав еси Україну
Туркам і магнатам...

Виговський

Гей, джуро!

Вбіг джура.

Кобзар

Продав еси Україну
Туркам і магнатам
У криваву неволю.
Будь проклятий, кате!

В и г о в с ь к и й

На палю! На палю!

К о б з а р

...Будь проклятий, кате!..

В и г о в с ь к и й

На палю!..

На порозі Г а н н а.

Г а н н а

Кого на палю? Схаменися. Джуро! Қобзаря одвести в мої покої і розкувати.

Д ж у р а

Мені наказано...

Г а н н а

Я все сказала, йди.

Д ж у р а

Слухаю, ясновельможна паніматко.

К о б з а р

Спасибі, паніматко. А ти, пане Виговський, будь проклятий, кате!

В и г о в с ь к и й

Як ти розмовляєш з гетьманом?

К о б з а р

Я гетьманом тебе не обирав.

(Виходить).

За Кобзарем іде джура.

В и г о в с ь к и й

(захлинаючись від люті)

Ви... ви...

Г а н н а

Чого заїкаєшся? Може, трясця напала?

Виговський

Чого вам треба?

Ганна

Се тобі розп'яття мстить, яке ти цілував.

Виговський

Так чим же винен я?..

Ганна

Чим винен?

Ти, підступом здобувши булаву,
Що випала із мертвих рук Богдана,
Забув одразу заповіт його,
Священну клятву... Йї вимовити важко!..
Ти знову хочеш роз'єднати Русь,
Нас на поталу татарві оддати...
По закутках шмигають єзуїти,
Мов чорні круки, нам на лихоліття...
На палю кобзаря?.. Не допоможе!
Увесь народ на палю?..

Виговський

Се Пушкар,

Се він у всьому винен!..

Ганна

Винен він,

І винна я, і ще багато інших,
Що булаву схопив клятвopушник,
Безбатченко, запроданець...

Виговський

Не смій!

Не смій, шановна паніматко, в мене
Теж є терпець. Він може увірватись!..

Ганна

- Навіщо, зраднику, покликав ти орду?

Виговський

Щоб страх посіяти.

Г а н н а

А що пожнеш?

В и г о в с ь к и й

Покору...

Г а н н а

О ні! Хто непокірним народивсь...

В и г о в с ь к и й

Той після смерті зробиться покірним...

Г а н н а

Неправда!

В и г о в с ь к и й

Правда се! Клянусь всевишнім богом!

Г а н н а

Неправда! Мертві вопіють про помсту,
А слава їх живих до бою кличе!
Ти зроду-віку правди не казав,
А я скажу тобі колючу правду,
Хоч нею подавись!

Гряде народний гнів,
За Пушкарем десятки інших стануть,
За ними — сотні, тисячі, а там
Настане повінь, вийдуть з берегів
Гнів, помста, лють, ненависть і відплата.
Москва на поміч руку нам подасть!
В огні і полум'ї, що сам ти запалив,
Згорить твоя лиха, кривава кривда,
А ти, мов окаянений, день і ніч
Блукатимеш сновидою по світу,
Аж поки десь пристрелять, мов собаку,
Твої ж хазяїни!

В и г о в с ь к и й

Мовчи, проклята відьмо!
Гей, Грушо, джуро! Де ви, дармоїди,

Я ж бо звелів нікого не пускати.
Гей, осавули, сердюки, сюди!

Неначе стіни розступились, з усіх закутків з'явилися Груша,
джура, Смик, Бугай, сердюки.

Беріть її! В'яжіть! У яму киньте!
Чого ви стоїте? Мерщій!

Г а н н а

З дороги, нелюди! Іде жона Богдана
Ви чуєте? Клекоче Україна,
І вас вона у гніві спопелить!

Всі розступилися. Ганна виходить, горда й велична.

З а в і с а

ДІЯ ІІІ

КАРТИНА П'ЯТА

Табір Сірка в степу. Глибока ніч. Заграви пожеж. Степова кам'яна баба.
Запалено кілька багать. На одному з них, що ближче до авансцени,— казан. О дновіл, Соха, посполиті, козаки.

Перший селянин

Що, каша готова?

О дновіл

Наша каша не скоро закипить. Треба вогнем її з усіх боків обняти. А коли закипить, не легко висьорбаєш.

Перший селянин

Ти натяками не говори. У мене не попівська голова. А вогню, либонь, досить.

Другий селянин

Як же! Горить Полтава, горять Прилуки, палає Гадяч. Орда пече млинці.

Третій селянин

А Виговський тісто замісив. Круто!

О дновіл

Щоб йому ним подавитись!

Чути вигук: «Агей!»

Перший селянин

Когось бог посилає.

Другий селянин

Це з боку Миргорода.

О д н о в і л

(*гукає*)

Хто там?

Г о л о с и

Люди! З Миргорода, Пирятина, Прилук!

О д н о в і л

Прямуйте сюди!

(*Піднімає вгору головешку, показує шлях*).

Д р у г и й с е л я н и н

Хто це веде їх? Чи не божий чоловік?

Т р е т і й с е л я н и н

Незрячий зрячих веде. Що-то ніч...

Входить кобзар з групою посполитих.

К о б з а р

Не махай головешкою,— вуса обсмалиш. Кинь її Виговському за халяву.

О д н о в і л

Кинув би, якби не клята орда. Он які заграви засвітила.

К о б з а р

Хай же в них згорять наші злигодні.

О д н о в і л

Поки згорять злигодні, щоб не згорів, бува, мій побратим.

(*Показує на Соху*).

К о б з а р

(*до Сохи*)

Шаблюка чи ятаган?.. Зорі у небі, роса в степу, сльоза у серці. Випийте жар, дайте вологу... На приклади сього листя. І зілля випий. На...

С о х а

Спасибі.

Перший селянин

Що, міщани?

Міщанин

Не час з жінками на подушках спати, коли палає й кров'ю сходить рідний край!

Другий селянин

Праведне слово. Возвісти його господь над усією вітчизною нашою.

Третій селянин

Ось і каша закипіла.

Одновіл

Каша в казані, риба в Дніпрі, а сало в панських коморах. Підставляй горшки та миски. Чим багаті, тим і раді.

Вигук: «Пугу!»

Перший селянин

Запорожці!

Одновіл

Півтори тисячі шабель вивів наш батько Іван Сірко з Січі.

(Гукає).

Пугу! Хто там?

Голос

Запорожець з Великого Лугу.

Входять Ж бурляй та два запорожці. Вони тягнуть подобу людини в чернечій рясі.

Ж бурляй

Гей, хто там? Допоможіть!

Одновіл

Утрьох з одним не впораєтесь?

Ж бурляй

Пручається, як дикий кабан. Бісів езуїт...

Перший селянин
Єзуїт?! Вилами його, вилами!

Ж бурляй
Стривай! Поночі. Щоб, бува...

Хрін
(*виривається, розпинає рясу*)
А щоб на вас копа чортів звалилась!

Перший селянин
Запорожець?!

Хрін
А то ж бо хто, щоб тобі повилазило!

Ж бурляй
Побратима і не пізнав!

Хрін
Який я тобі побратим?.. Зустрілись в умовному місці,
я не встиг і слова сказати, як він огрів мене...

Ж бурляй
Я ж гадав...

Хрін
«Гадав»!.. Братчики, простіть, єзуїтом став.

Ж бурляй
А лучче б тобі бабським очіпком стати! Де наказний
отаман?

О д н о в і л
Сірко? В кузні. Зброю перевіря.

Селяни й козаки кидаються по зброю.

Хрін
О мадонна! Я чую запах гречаної каші. Брати мої во
Христі! Гречана каша з салом і кварта оковитої... Та я
віддам за неї все на світі, не то що мій духовний сан.

(Знімає рясу).

В огонь її, кляту, в огонь!

Ж бурляй

Тс-с. Наказний отаман!

Входять Сірко і козак. Сірко двічі навхрест ударив шаблею по кам'яній бабі. Помацав пальцем лезо, дає козакові.

Сірко

На. Якщо від мого удару не зламалась, послужить тобі добре.

Козак

(бере шаблю)

Спасибі.

Сірко

Скажи ковалеві, щоб усі так гартував.

Козак пішов.

Що тут?

Ж бурляй

Чолом тобі, батьку отамане. Тут братчик наш великий гріх сотворив. От і рішаємо, кого спалити: рясу чи його самого?

Сірко

Хрін?!

Хрін

Я, пане отаман.

Сірко

Що се на тобі?

Хрін

Свита-рятівниця. Сподобив мене бог вкоротити віку якомусь католицькому ченцеві. В подобі його я весь табір Виговського обійшов.

Сірко

Де тепер зрадник?

Хрін

Рушив на Полтаву.

Ж бур л я й

Істинно так, матері його ковінька!

Сірко

Гаразд, що ти путі-дороги знаєш
І що на хитрість бог тебе підбив.
Ідїть обоє зараз же назад.
Належить вам пробратись у Полтаву.
Подайте вість Мартину Пушкареві
І нашим братчикам, що там з Барабашем.
Скажіть: збираєм звідусюди сили,
На глум катам Україну не дамо!
З цим і прощайте. В добрий час. Ідїть!

Ж бур л я й

Прощай, отамане.

Хрін

Прощайте, добрі люди.

Прощай, гречана кашо. Ех, пішли!

(Закриває Жбурляя полою ряс).

Хрін і Жбурляй зникають у темряві.

Сірко

(на Соху)

Що з ним?

О д н о в і л

Поранений.

К о б з а р

Цілюще

Я зілля дав йому.

Сірко

Стривай, стривай... Се ж він!

С о х а

Пізнав, отамане?

С і р к о

Та як же не впізнать?
Я їхав шляхом, раптом із засади
Татари підлі вдарили на мене.
Один з них списом влучно замахнувся —
У серце бив. Та в мить оту сміливець
На спис накинувся...

О д н о в і л

Хвала тобі, мій друже!

С о х а

Сусідська хата в полум'ї палає,
І я прийшов гасити.

О д н о в і л

Не водою,
А кров'ю довелось пожежу заливать.

С і р к о

Ти звідки, друже?

С о х а

З руської землі.

С і р к о

В тобі вітаю братній наш народ!
Він йде до нас, і ми йдемо до нього!

(Знімає з плечей дорогу кирею, вкриває нею Соху).

Злітаються орли?

В с і

Злітаються потроху!

К о б з а р

З Пирятини ось тільки що прийшли.
А там з-під Києва... З Подолії... Волині...
Є й сіверці... Міщани, посполиті,
Ремісники, козацька чернь...

С і р к о

Спасибі
Вам, друзі, за допомогу в грізний час!

Вигук: «Пугу!»

Я чую голос Завірюхи. Пугу!

Входять Завірюха й Апухтін.

О, бачу, ти недаром гаяв час.

З а в і р ю х а

Чолом, отамане. Це паніматка Ганна
Йому й мені допомогла у втечі.

С і р к о

Спасибі їй. Чолом тобі, посол!

А п у х т і н

Я, чудом визволений із темниці,
На братню дружбу простягаю руку.

С і р к о

Приймаю, брате, руку я твою.

(Потиснув руку).

Збирайте ковалів і зброярів.

Нам до походу готуватись час.

Ще прийдуть люди... зброї більше треба...

Та й з Курщини ми руських друзів ждем.

Ти, Завірюхо, відпочинь, а потім —

До паніматки Ганни в Чигирин.

Хто біля неї?

З а в і р ю х а

Пушкаренко Кирик.

С і р к о

Її наказів слухайтесь. Іди.

Завірюха пішов.

А ти, посол, візьми цього листа

До царської величності в Москву,

Хай цар несхибно в наше слово вірить,

Так, пани-браття?

Всі

Достеменно так!

А п у х т і н

Цей лист в Путивль нам треба передати,
А звідти вже його в Москву пошлють.

С і р к о

Далека путь і вельми небезпечна...
Хто піде?

С о х а

Я.

С і р к о

Поранений? О ні!..

С о х а

Не раз уже я з мертвих воскресав,
Та й зілля те, либонь-таки, цілюще.
Дороги ж так, як я, ніхто не зна.

(До Апухтіна).

Дозволь мені!

А п у х т і н

Ну що ж, земляче, йди.
Вклонися воєводі й передай,
Щоб лист в Москву дійшов до рук царевих,
А воєвода хай підмогу шле.
Збагнув?

С о х а

Збагнув.

А п у х т і н

Щасливої путі!

Соха пішов.

С і р к о

Гасіть багаття. Всіх людей скликайте!
Кобзарю, ти найстарший поміж нас,
Бери до рук святий господній хрест,
Ми ж на шаблях, на косах і на вилах

Заприсягнемось в вірності своїй.
Що, всі тут?

Г о л о с и
Всі!

С і р к о
Послухаймо посла.

А п у х т і н

Панове-браття! Вас братами зву
Тому, що ми зросли в одній колісці.
І рідна Русь, очолена Москвою,
Дітей своїх до лона пригорта.
Ми зміцнюєм державу Руську нашу,
На зло врагам, на горе супостатам,
І крила розгортаємо орлині
На північ і на південь — до морів.
Скріпили дружбу непохитну ми
На раді Переяславській. Довіку
Тепер пліч-о-пліч спільно нам іти.
Нам не страшні ні злоба Ватікану,
Ні зрада шляхти, ні король угорський,
Ні Швеція, ні полчища турецькі,
Коли за руки будемо триматись.
Тож поклянёмось в цьому.

В с і

Клянёмось!

С і р к о

Ми клянёмся іменем Богдана.
Ім'ям твоїм, кохана Україно,
Ми клянёмся слізьми матерів,
Невинних немовлят святою кров'ю,
Невільників невтішною журбою,
Що, поки Дніпр тече у Чорне море,
Що, поки серце в нас у грудях б'ється,
Що, поки пісня на вустах не вмерла,
Що, поки сонце зводиться на сході
І українські землі осяває,
З братами руськими пліч-о-пліч нам іти.
Тож поклянёмось в цьому!

В с і

Қлянемось!

С і р к о

Віднині і на віки вічні!

В с і

Қлянемось!

КАРТИНА ШОСТА

Полтава. Майдан. Полковничий намет. Позаду — пагорб. Передвечірня пора. Перегук вартових: «Чатуй!» На сцені Пушкар та Барабаш.

Б а р а б а ш

(набивши люльку, наспівує)

Шумить, гуде та дібровонька,
у три ряди та й посаджена...

Ех, Мартине, Мартине... Привів я до тебе курені, а ти...

П у ш к а р

Які курені?.. Загін у двісті шабель!.. А там, під мурами міста...

Б а р а б а ш

Там — тисячі... Та байдуже...

Туди бита та доріженька...

П у ш к а р

У тебе серце мертве од зневіри.

Б а р а б а ш

А де взяти віру, Мартине? Вже десять літ, як триває безперервна битва... Багато було походів, багато крові... Грабували турки, лютували польські пани, набі-

гала орда, топтала, палила, брала в ясир молодих, вирізувала старих і кволих... Коли б з кожної могили на нашій сплюндрованій землі виросла одна деревина, коли б гнучким грабом став кожен забитий юнак, могутнім дубом — замордований дід, білокорою берізкою — замучена дівчина і журливою вербою — закатована мати, не було б більше степу на Україні, а суцільний несходимий ліс...

Пушкар

Ми з тобою присягали Москві...

Барабаш

Я присяги не ламаю. Я вірний Москві, вірний пам'яті Богдана. Я ненавиджу тих, хто йде на нас розбоєм з заходу та півдня. Та Богдана нема. Нема нашого орла. Сироти ми...

Пушкар

Ні, не сироти! Не сироти! Не сам Богдан, а весь народ прийняв руку Москви. Я возив Богданові умови до царя Олексія. Прочитав цар і на кожній з них написав: «Бути на цьому». Бути на цьому, Якове!

Барабаш

Хай буде так, Мартине...

(Дивиться у далечинь).

Он, поглянь. Що це? Обози...

Пушкар

Обози?..

Біля кріпосної стіни Бугай і Смик. За ними стежать два
козаки.

Бугай

Чув? Обози... Пора...

Смик

Цить. За нами стежать. Обережно.

Зникають.

Перший козак

Куди пішли ці двоє? Я наче десь бачив їх.

Другий козак
І я начебто бачив.

Перший козак
Ходімо назирцем за ними...

Другий козак
Ходімо.

Виходять.

Барабаш
Я візьму ці обози.

Пушкар
Ці обози неспроста...

Барабаш
Панове-браття! Гей!..

Пушкар
Це пастка.

Барабаш
Все одно смерть. Чого ждати?

Пушкар
Стій!..

(Вихопив пістоль).

Ні кроку більше! Чуєш?

Барабаш
(спинився)

Мартине!

Пушкар
Якове!..

Чути вигук: «Пугу!» Пауза. Знову вигук.

Пушкар
(відповідаючи вартовим)

Пугу! Пугу!..

Входять Жбурляй і Хрін.

Ж б у р л я й

Пане полковнику!

Х р і н

Батьку кошовий!

П у ш к а р

Де були?

Х р і н

До самого Чигирина добрались.

П у ш к а р

Як пройшли?

Х р і н

Як де. Реєстрові скрізь пропускали.

П у ш к а р

Ну що?

Ж б у р л я й

Звелів Сірко кланятись. Скоро сам буде тут.

П у ш к а р

Спасибі на доброму слові. Та он, бачите? Як ліс густий...

Х р і н

Бодай не бачити!

П у ш к а р

А обози? Навіщо Виговський виставив обози?

Х р і н

Щоб заманити вас...

Ж б у р л я й

Там схована орда.

Х р і н

У Соколиній балці.

Пушкар
(до Барабаша)

Чув? Кара-бей і Нураддін тут... Ах, Виговський, Виговський. На ятаганах бузувирів тримається влада за-
проданця. Де беруться такі виродки, Якове?

Барабаш
А ми?.. Ось хоч би твій син...
Пушкар

Син?

(Пауза).

Нема в мене сина.

(Схиляє голову).

Входять два козаки.

Перший козак
Батьку отаман, біда. Люди бунтуються, хай їм грець.

Другий козак
Хотять голіруч брати обоз.

Барабаш
Обоз? Кляті гультіпаки!

Перший козак
На возах горілка, а варти не видно...

Пушкар
Піди, Якове, розсуди...

Барабаш і козаки вийшли.

Що в Чигирині?

Жбурляй

Змову викрито проти Виговського та єзуїтів. Приду-
шено.

Хрін
Паніматку Ганну у Лебедин начебто, у монастир..

Ж б у р л я й

Втече! Не на таку натрапили, матері їхній ковінька!

П у ш к а р

Ну, а хорунжий... Кирило Пушкаренко... Бачили?

Ж б у р л я й

Ні, люди бачили. В Чигирині... З дівкою, матері його ковінька!

П у ш к а р

Ідіть.

Х р і н

Ех! Жінки-жінки!..

Жбурляй і Хрін виходять.

П у ш к а р

Кирику!.. Сину мій!..

Нечутно, мов тінь, увійшов кобзар.

К о б з а р

(протягши вперед руку)

Роса падає... Божа водиця.

П у ш к а р

Га? Хто тут? Кобзар?! Звідки бог веде?

К о б з а р

З-за Дніпра.

П у ш к а р

Що там?

К о б з а р

Те, що й тут.

П у ш к а р

Де Сірко?

К о б з а р

Орлят збирає.

Пушкар

А народ?

Кобзар

Іскри в попелі жевріють. Дмухати, дмухати треба.

(Пішов).

Пушкар

Так, іскри жевріють, і полум'я велике
На берегах дніпрових запалає.
Під стяг Полтави стане Україна —
За Русь єдину, проти чужоземців,
За заповіт Богданів, за Москву.
Ще трохи б нам протриматись... Ще трохи...
Та підлий зрадник дві орди привів,
А ти, всевишній, дивишся байдуже...
Ти теж мав сина... О, прости, мій боже,
Якщо у гніві я не до ладу сказав!

Барабаш

(входячи)

Утихомирив!.. Хтось підбурює моїх запорожців. Не
було б зради...

Пушкар

Зради?

Барабаш

Я наказав замкнути браму. На чатах поставив на-
дійних козаків.

Запорожці ведуть Кирика й Завірюху.

Пушкар

А се що?

Барабаш

А се тобі, Мартине, бранців привели.

Кирик

Батьку!

Пушкар

Кирику! Сину!

Б а р а б а ш

Піймали їх на Ромоданівському тракті з дівкою. Не
знаю... Та в нас на Січі за таке...

П у ш к а р

Я запорозькі звичаї не гірш за тебе знаю. Хай буде
так, як велить закон. Де дівка?

Б а р а б а ш

Знепритомніла вона.

К и р и к

Батьку!

П у ш к а р

Стій! Самовільно ти наказ порушив,
А се є злочин. Лицарським законам
Ти підлягаєш...

К и р и к

Батьку!

П у ш к а р

Замовчи!

Б а р а б а ш

Не до обов'язку — до дівки він голінний...

К и р и к

То був обов'язок...

П у ш к а р

Я строго наказав
У таборі всім нашим людям бути.
А ти... Ти рідний край на дівку...

К и р и к

Батьку!

П у ш к а р

Нема тут батька, тут полковник є!..
Ні, я не можу голову стару
Жорстокою ганебою вкривати.

Умів грішити — умій нести одвіт.
Карати за порушений наказ!

З а в і р ю х а

Тоді й мене карайте разом з ним,
Бо ми...

Б а р а б а ш

Не лізь поперед батька в пекло!
Я думаю — по сотні їм київ,
А потім — геть з козачого реєстру,
Якщо, звичайно, виживуть... Чи всі
Зо мною згодні? Значить, згода. Гей!
Несіть кий. В'яжіть їх швидше.

К и р и к

Батьку!

Б а р а б а ш

Січ Запорозьку, волю, рідний край
На бабські витребеньки проміняли.
О, здавна я ненавиджу те кодро,
Що, вбравшись у чобітки зугарні
Та сажею підмалювавши брови,
Так і стараються мерщій перетворити
Наш дух залізний в олово м'яке.
Беріть кий! Що, туго зав'язали?
Та бийте ж так, щоб не одразу вбити,—
Усім, бач, хочеться прикласти руку. Ти,
Мартине, став сюди цебер горілки,
Останню дай, бо звичай так велить.
Хто б'є, той п'є. За звичаем, їм також
По чарці дайте. З богом! Починаймо!

(Вибирає собі кий по руці).

Вигук: «Пугу!» Входить Г а н н а, на руках несуть О р и с ю.

Г а н н а

Гей, люди, хто тут! Гей... Допоможіть!
Мартине! Ось...

(Кладе Орисю біля намету).

Дай зілля їй напитись.
Се одворотне... з мертвих воскресить.

К и р и к

Орисе! Серце!..

Г а н н а

Що у вас тут сталось?

Б а р а б а ш

У нас тут суд.

Г а н н а

Хто посланців моїх
Допитує, неволить чи карає?

П у ш к а р

Що, посланців твоїх?

Г а н н а

Я винувата,
Се я тримала їх в Чигирині.

П у ш к а р

А дівчина?

Г а н н а

Рідніш дочки для мене...
В Чигирині благословила їх.

Б а р а б а ш

А хто вам право дав на це?

Г а н н а

Народ!
Він кличе нас. Він права вимагає,
Бо не лише полковникам вельможним
За долю краю серцем вболівати,—
Так вчив Богдан, і так життя нас вчить.
Розв'язуйте синів, їх Україна жде.
Один хай до Сірка летить стрілою,
А другий — в села, в сотні і полки,
Народ до помсти кличе. Що, готові?

Кирика і Завірюху розв'язали.

К и р и к і З а в і р ю х а

На все готові!

Г а н н а

Завірюхо, ти

Лети, як птах. Сірка в путі зустрінеш.

Йому скажи: веліла Богданиха,

Щоб з куренями був негайно тут!

(До Кирика).

А ти —

В полки Прилуцький, Миргородський, в села,

У городи, міську збирай голоту,

Хто більше горя на землі зазнав,

Тому земля рідніша і дорожча...

П у ш к а р

Ти чуеш, Якове, ось наша правда!

У попіл дмухай — полумінь засяє,

Не помиливсь кобзар! Спасибі, паніматко!

Давно я серцем істину збагнув,

Що ти вустами висловить зуміла,

Так, не самі полковники повинні

Про долю України турбуватись.

Г а н н а

Рушайте з богом.

К и р и к

Дайте попрощатись.

Орисе, серце...

О р и с я

Кирику, се ти?

К и р и к

Се я, Орисе... Так, се я, твій Кирик...

Знайшов тебе, щоб знову загубить...

О р и с я

Не знаю, де я... Що зі мною сталося...

Г а н н а

Що вже було, того не перекажеш.

Тебе півмертву на дорозі стріла

І підняла. Хай вам щастить! Прощайтесь!

К и р и к

Я йду на чесне діло.

О р и с я

Йди, коханий...

К и р и к

Прощайте, батьку!

П у ш к а р

Сину, не гнівись...

За те, що я... що...

(Дає йому шаблю).

К и р и к

Не зганьблю я роду.

Підмоги ждїть, не забаритись нам.

З а в і р ю х а

В нас коні-скакуни, шаблюки-блискавиці.

Ми вміємо ховати думку в серці,

Язик тримати міцно за зубами...

Прощай, Орисе!

К и р и к

В добрий час!

Б а р а б а ш

Я вартовим скажу, щоб пропустили.

Кирик, Завірюха та Барабаш виходять.

Г а н н а

Ти скільки ще триматися гадаєш?

П у ш к а р

Та хоч і тиждень, якщо...

Г а н н а

Якщо?..

Пушкар

Якщо не підведуть клятї обози.

Постріли, гамір. Повертається Барабаш. Козаки ведуть зв'язаних осавулів.

Барабаш

Все загинуло, Мартине! Підбурені люди відкрили браму, кинулись грабувати обоз. З Соколиної балки вискочила орда.

Перший козак

Ось хто підбурював!

Другий козак

Я сам чув, на власні вуха.

Ганна

Осаули Виговського? Проклятї душі.

(Виймає пістоль).

Бугай

Паніматко, зглянься!

Смик

Ми не винні!

Ганна

Горе матері, що народила вас на світ!

(Стріляє).

Смик упав, Орися скрикнула.

Чого кричиш?

Орися

Страшно.

Ганна

Страшно?.. На...

(Дає пістоль).

Стріляй!

О р и с я

Паніматко!..

Г а н н а

Стріляй! Умій, дочко, не тільки любити, але й ненавидіти. Умій боронити своє кохання, своє життя, свою долю...

Б у г а й

Паніматко! Сестрице!..

О р и с я

«Сестрице»?.. Ні, ти не брат мені... Мій брат подався до своїх крізь ваші роз'їзди та застави... Мій коханий збирає народ, щоб нищити вас, підлих лакуз... Ні, я не сестра тобі... Згадай Чигирин... А тепер — «сестрице»?.. То на ж тобі!

Постріл. Бугай звалився.

Г а н н а

Собаці — собача смерть.

Вбігає Хрін.

Х р і н

(до Пушкаря)

З Соколиної балки йдуть найманці Виговського та яничари Нураддіна. Як чорна хмара.

Б а р а б а ш

Чуєш?.. «Пора тілу та помирати».

Х р і н

Пане полковник! Під кріпосною стіною є потайний хід. Він веде в табір Виговського. А там... Ось перстень. У монаха з пальця зняв. З ним пропускають скрізь.

П у ш к а р

Се ти для себе?

Х р і н

Мені ціна — ламаний гріш. А твоє життя, полковнику, Україні потрібне...

Пушкар

Спасибі, друже. Се вихід не для мене. Мое життя служило Україні, хай же їй послужить і моя смерть. А ти — рятуйся. Передай братчикам, щоб помстились за нас.

Хрін

Е, ні, до чорта в зуби!

(Кидає перстень).

Я мститиму сам і на цьому, і на тому світі!

Ганна

Хто сильний правдою, той смерті не боїться.
Ось перед нами малиновий стяг,
Що вів нас в битви, виграні Богданом,
Сей прапор слабодухі не тримали!

Пушкар

Його звияжці кров'ю обагрили!
Несіть сюди священні прапори!

(Бере прапор, цілує його).

Барабаш, Жбурляй, Хрін вносять прапори.

Благослови нас, паніматко!

Ганна

Діти,
благословля вас мати Україна!

Пушкар

Ні слова більше! Я щасливий, друзі!
Коли й помрем, то наша смерть навіки
Навчить людей ненавидіти рабство.
Смерть не страшна тому, хто вірить в завтра.
За мною, в бій! Угору прапори!
На ворога!

Всі

У бій!

Постріли, гомін, дзвін шабель.

Завіса

ДІЯ ІV

КАРТИНА СЬОМА

Знайомий нам майдан у Полтаві, але з усіх боків охоплений полум'ям. Ніч, перед світанком. У довгій чорній киреї бродить Виговський.

Виговський

Полтава, Гадяч, Миргород, Прилуки...
Палають села, хутори, міста...
Гуляють Нураддін і Кара-бей,
Орда бере ясир... Ридання, сльози...
Та що мені прокльони, що слова,
Що сльози, молитви і голосіння,
Коли я переможець... Джуро! Приведи
Барабаша в кайданах.

(Схиляється, підіймає з землі одрубану голову).

Ось вона —
Свавільна Пушкарева голова...
Ну що, бунтарю? Друзі де твої?
Не вельми йдуть вони тобі на поміч.
Згори в огні!

Входить закутий у кайдани Барабаш, за ним джура.

Га, славний кошовий,
Чи визнаєш гетьманство ти за мною?
Мовчиш?.. Тобі заціпило вуста?
Чи не достоїн я з тобою говорити?
Чи, може, я недобрый чоловік,
Жорстокий, злий і не хазяїн слова?
Ти так гадаєш? Помилка се, друже.
Я слово дав спалить тебе в огні,—
Як бачиш, я дотримуюся слова.
Гей, джуро, цього — кинути в огонь!

Д ж у р а
(до Барабаша)

Ходім, я муки вкорочу тобі.

(Виймає пістоль).

І мертвого в огонь тебе я кину.

Б а р а б а ш

Байдуже, голубе. Прощай, мій білий світе,
Ой довго ж я по тобі ряст топтав.
Ходім, чи що?..

Д ж у р а

Вперед іди.

Б а р а б а ш

Іду.

(Заспівав свої улюбленої)

Барабаш і джура виходять. Чути постріл, пісня обірвалась.
Виговський виймає з-за пояса булаву, довго дивиться не неї.

В и г о в с ь к и й

Отак тобою володію я,
Чи, може, ти заволоділа мною,
Всеволодна і всевладна... Тихо так...
Чому не чути сурм? Чому не б'ють в литаври?
Чому народ з ясою не іде?
Мене гнітить, лякає мертва тиша.
І тіні, тіні нишпорять довкола.
Гей, хто там? Хто це?

Входять монах Данило, Беньовський і Немирич.

Н е м и р и ч

Ми, ласкавий пане.

Д а н и л о

І з нами клич наш: домініс вобіскум!

Б е н ь о в с ь к и й

Ми прибули вітати переможця.

Д а н и л о

І дякувать ім'ям святого папи.
Хай гинуть всі еретики-схизмати.

Б е н ь о в с ь к и й

Нехай орда жене їх у ясир.

Д а н и л о

Ми унію у цих краях відновим,
Орду повернем вміло проти руських,
І буде так, як папа повелів.

Н е м и р и ч

Я мадригал в честь вашу написав,
Вельможний гетьмане.

Д а н и л о

Чекайте, пане!

Не мадригал, а молитовний лист
З покорою я папі написав.
В листі цім сказано, що Україна й Польща
Навіки з'єднані в однім союзі,
Щоби служити римському владиці
В його величній місії на Сході.
Чи згоден гетьман лист цей підписати?

В и г о в с ь к и й

Душею й тілом з вами, друзі.

(Підписує).

Д а н и л о

Амен!

В и г о в с ь к и й

Хто там іде?

Д а н и л о

Ми зникнемо. Прощайте!

Н е м и р и ч

Прощайте.

Беньовський

Кланяюсь. Завжди до послуг ваших...

Беньовський, Данило і Немирич виходять.

Виговський

Це тінь була. Я — переможець, чуєш?

Я — переможець! Так чого ж тремчу?

Вбігає Груша. В руках у нього лист. За ним джурра веде
обеззброєного Соху.

Що сталося? На тобі лица нема!

Груша

Не вимовлю... О боже, силу дай.

Під мурами Полтави — Запорожжя!

Виговський

Ти брешеш! Я розбив їх курені!

Груша

Вони за Ворсклу з боєм відійшли,
А там Сірко на поміч їм з'явився.

Виговський

Де Нурадін? Де друг мій Кара-бей?

Груша

Орда розсіялась по всіх містах і селах —
Грабує, ріже і бере ясир!

Виговський

Така була моя умова з ханом...
А це що?

Груша

Лист. У нього був. Читай.

Виговський

З Путивля рушив з військом воевода?!
Я вб'ю тебе!

С о х а

Вбивай,— не допоможе.
Он хмара встала, то пили курять:
Йдуть ратники!..

В и г о в с ь к и й

Мовчи!

(До джури).

Убий його.

Д ж у р а

Не буду я вбивати.

В и г о в с ь к и й

Що таке?

Д ж у р а

Орда лле морем християнську кров,
Чи й я повинен ще краплину влити
В те море? Ні! Он Барабаш стоїть...

В и г о в с ь к и й

Він мертвий!

Д ж у р а

Ні, я чую: він співає!

(До Сохи)

Іди, сміливцю!

С о х а

(до Виговського)

Я іду туди,
Де б'є крилом об землю птах відплати,
Він скоро очі виклює тобі!

(Іде).

В и г о в с ь к и й

Спинись!

(Вирвав у джури пістоль).

С о х а

О ні. Мене там друзі ждуть!

Д ж у р а

(б'є Виговського по руці).

Постріл.

Промахнувся!

Я житиму, щоб викупить гріхи!

(Біжить за Сохою).

В и г о в с ь к и й

(рве листа воеводи)

Отак би й вас на клаптики порвати!

Чого ж мовчиш? Благаю, говори!

Г р у ш а

За Запорожжям — посполитий люд:

Чернь, гречкосії, ковалі, шевці,

Ремісники з Лубен, Прилук, Полтави...

В и г о в с ь к и й

Ти знов своєї?! Годі. Замовчи!

Он скаче вершник. Хто б це був?..

Г р у ш а

Лісницький!

Входить вкритий пилюкою Лісницький.

В и г о в с ь к и й

Що скажеш, друже мій?

Несеш ти добрі вісті?

Л і с н и ц ь к и й

Полки свої послав московський цар,

Щоби тебе приборкать. Їх веде

Боярин воевода Трубецької.

В и г о в с ь к и й

Мене приборкать? О, ми ще побачим,

Я поведу народ проти Москви!

Лісницький

Народ кричить, що ти клятвопорушник,
А руських чернь обіймами стрічає...

Груша

Ти зрадив!

Лісницький

Я? О боже милосердний!
Ви бачите — навкруг піднявсь народ,
Мені і вам він не простить ніколи.
У нас тепер одна вузька тропа,—
Рятуймося, покіль іще не пізно!

Виговський

Тікати? Гетьману?.. Він правду говорить!

Лісницький

Гадав я — ти удачливий злочинець,
А ти невдаха, як і я... Прощай.

(Іде).

Виговський

А булава? Куди тепер я з нею?

(Услід Лісницькому).

Зажди!.. Ще можна врятувати справу...
Ще вихід є... Пустити учвал коня
До Києва... Так, так, до Юрася
До Хмельниченка. Бачу, що не я,
А ти повинен булаву тримати,
Аж поки справжній гетьман підросте.
Бери її. Я доброхить даю.

Лісницький

О, що ти, що ти... Господи, помилуй...
Яка спокуса... Руки, бач, тремтять...
А в голові — немов напився меду...

Г р у ш а

(збагнувши маневр)

Всесильний гетьман всеї України,
Воздвигнеш ти угору булаву,
Ти вчений і досвідчений...

Л і с н и ц ь к и й

Колись

Мене терзала ця жагуча мрія,
Але тепер... О, пріч, спокуси, пріч!..

Г р у ш а

Не одрікайсь од слави...

В и г о в с ь к и й

...І од влади,

Найвищі-бо достоїнства се є.
Бери її. Не бачиш, що даю?..

Л і с н и ц ь к и й

Даєш загибель... Смерть мені даєш...
Та я ладен на себе смерть прийняти,
Щоб раз в житті...

(Бере булаву).

...Щоб раз в житті до рук
Як можновладець взяти скарб завітний.
Як сяє відблиск полум'я на ній,
Як мерехтять коштовні самоцвіти!
Юрась мені довіриться. Ім'я
Хмельницького народ слухняним зробить...
Я їду. Прощайте.

В и г о в с ь к и й і Г р у ш а

Прощай!

Л і с н и ц ь к и й

Мої раби, прощайте!

Чути цокіт копит.

Г р у ш а

Ха-ха-ха! Вельможний пане гетьман!

В и г о в с ь к и й

Ха-ха-ха! Позбувся я нарешті
Того, що викрити мене могло.

(Припадає до землі).

Ти чуєш, Грушо?
Гуде земля. Велика сила йде.
Рятуймося!

Г р у ш а

Я порятуюсь сам.

(Вийняв пістоль).

Ні, ні, не йди. Нам краще поодиначі.

(Іронічно).

Ясновельможний гетьман!

(Вибіг).

В и г о в с ь к и й

Підла шкура!

В паніці тікають Немирич та Беншовський.

А я куди? О земле, розступись!

Коли б я крила мав, як птах... Як чорний
птах...

Кінець... Всьому кінець...

(Зводить пістоль).

Йди до чорта в пекло!

З'являється монах Д а н и л о.

Д а н и л о

Стривай, ти можеш нам ще пригодитись.
Рятуйся, брате. Домінус вобіскум!

(Кидає йому рясу).

В и г о в с ь к и й

(кинув пістоль)

Чернеча ряса! Божий порятунок!

(Одягає рясу).

Чути постріли, гомін.

Хай ллється кров, хай полум'я пала,
Нехай орда карає, топче, ріже.
Ненавиджу я цей проклятий край,
Цей непокірний край... У мене чорні крила...
Спасибі, друзі. Домінус вобіскум!

(Тікає за Данилом).

Цокіт копит. Низько прихилившись до землі, біжить Лісницький, за ним з шаблею в руках Завірюха. Загнаний у безвихідь, Лісницький повертається обличчям до переслідувача.

Лісницький

Спинись! Пощади прошу.

Завірюха

Смерть тобі!

Лісницький

(пізнає)

Се ти?

Завірюха

Се я, полковнику.

Лісницький

Ні, гетьман я. Дивись!

(Показує булаву).

Що скажеш?

Завірюха

Леле! В тебе булава?

(Опустив шаблю).

Лісницький

Так, гетьман я. Всесильний. Шапку геть!

Завірюха

(скидає шапку)

Не знаю, звідки в тебе сей клейнод,
Та перед ним я голову схиляю.

Лісницький

Пусти мене!

Завірюха

Ні, на коліна стань.
Не смію я торкнутись булави,
Ти сам її оддаш в достойні руки.
Ти чуєш сурми?

Лісницький

(навколішках)

Чую, смерть іде...

Завірюха

Смерть зрадникам і воля для народу.
Веде полки новий отаман наш,
Іван Сірко. То він...

Звук сурм.

Лісницький

(притис булаву)

Не дам! Не дам!

(Схопив кинутий Виговським пістоль).

Помру я гетьманом!

(Стріляє в себе).

Завірюха

Я вартовим несхибним

На чатах стану біля булави.

Сурми і вигуки: «Слава!». Входять Сірко, Ганна, Апухтін,
запорожці, озброєний народ.

Сірко

Негайно перекрити всі шляхи,
Всі тракти, всі дороги, всі стежини.
На палю зрадників! Розсіяну орду
На частки розчленити й кожную частку
Окремо знищити. Панів та єзуїтів
Живцем палить. Щоб не було повадно
Стамбулу, Риму.

Ганна

Завірюхо! Що там?

З а в і р ю х а

Тут булава. Погляньте, паніматко.

Г а н н а

Що бачу я? Лісницький... Булава...
Ти жив як лиходій, а вмер як злодій.

(Бере булаву, передає Сіркові).

Візьми священну булаву на Січ
І бережи немов зіницю ока.

С і р к о

Клянусь великим іменем Богдана,
Що відтепер лише в достойні руки
Січ Запорозька передасть тебе...

А п у х т і н

Нехай не буде більш незгод ніяких
Між наших братніх споконвік народів.
Ви чуєте литаври й барабани?
То руське військо вам на поміч йде!

Г а н н а

Зійшло зерно, посіяне Богданом,
Віднині нас ніхто не роз'єдна.

С і р к о

Навіки разом! Грайте, сурмачі!
На обрій гляньте: сонце підвелося!

Сірко іде назустріч руським ратникам, за ним Ганна й інші. Сходить сонце. Грають сурмачі, вгору здіймаються бунчуки і стяги.

Р а т н и к

Чолом вам, лицарі!

С і р к о

Привіт і слава!

В с і

С л а в а !

На обрії сонце, мов пурпуровий стяг,

З а в і с а

**ШЛЯХИ
ЛЮДСЬКІ**

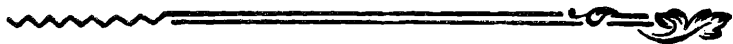
---

*Драма
у віршах*

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Коренев Степан Петрович.
Терлецький Борис Іванович.
Коренева Ірина Карпівна.
Панащенко Тарас Петрович.
Щур Терентій Гурович.
Чорноліс Василь Гаврилович.
Золотарьов.
Катеринич Семен.
Федора.
Нюра.
Клава.
Павлик.
Андрій.
Білосвіт.
Молодий інженер.
Літній інженер.
Кореспонденти.
Монтажники.
Робітники.
Бабуся.

Дія відбувається в післявоєнні роки на
будівництві гідроелектростанції.

ДІЯ І

КАРТИНА ПЕРША

Кімната в будинку напівбарачного типу, в якій тимчасово міститься управління будови. На стінах — карти геологічних досліджень, плакати. Столи, шафа, телефон. Троє дверей: одні — вхідні, другі — з написом «Начальник будівництва», треті — у квартиру Терлецького.

За вікнами — сильний вітер, метелиця.

Щур сидить за столом. Схилився за арифмометром, наспівує, присьорбуючи чай.

Щур

Сто тридцять два. Сімнадцять, вісімнадцять...

Чотириста. Чотириста один.

Сто сорок п'ять...

Входить Терлецький, його на ходу атакують кореспонденти.

Терлецький

(на двері)

Ось тут мій кабінет.

Перший кореспондент

Дозвольте? Я запишу розмову.

Терлецький

Влаштовуйтесь, будь ласка.

(До другого).

Що у вас?

Другий кореспондент

Я написав для нашої газети
Про досліди геологів, які
В таку негоду у степу... Прогляньте.

Терлецький

Я зараз дуже зайнятий. Роботи ж
По здійсненню проекту почали.
Гарячі дні! Знайомтесь — наш геолог
Терентій Гурович.

Другий кореспондент

Товариш...

Щур

(подає руку)

Щур.

Другий кореспондент

(до Терлецького)

Схиліться над столом. Отак. Спасибі.

(До Щура).

Ви — біля карт...

(Фотографує).

Перший кореспондент

Готово. Підпишіть.

Терлецький

Для кого це?

Перший кореспондент

Для радіо. Читаю: «У розмові з нашим кореспондентом начальник будівництва...»

Терлецький

Ні, тево начальника. Поправте.

Перший кореспондент

«...тимчасово виконуючий обов'язки начальника бу-

дівництва Дніпровської ГЕС Борис Іванович Терлецький повідомив:

«Паралельно з геологічними дослідженнями на березі Дніпра достроково розпочато земляні роботи. Цим самим зроблено перший крок у здійсненні проекту гідроелектростанції, створеного видатним ученим, доктором технічних наук Тарасом Петровичем Панащенко...»

Терлецький

(бере статтю, проглядає)

«...Тарасом Петровичем Панащенко... Монтажники бригади Золотарьова споруджують високовольтну лінію, яка дасть новій будові струм Дніпрогесу... Бригада, охоплена ентузіазмом, значно перевиконує норми. Закінчується прокладка залізниці, днями сюди прибуде перший ешелон...»

(Підписує).

Перший кореспондент
Спасибі. Слухайте останні вісті!

(Виходить).

Другий кореспондент
Мою подивитесь? Ви ж обіцяли.
Редактор жде...

Терлецький

Залиште. Подзвоніть...

Другий кореспондент
Коли?

Терлецький

Ну, за годину...

Входить Ірина.

Ось, до речі...

Ірина

Не запізнилась? Знов забуксували.
Дорогу замело піском. Добридень!..

Т е р л е ц ь к и й

Ірино, це товариш із газети.
Він написав статтю. Проглянь, будь ласка.
Це про геологів.

(Знайомить).

Моя дружина.

Геолог теж.

Щ у р

Найкращий серед нас.

Д р у г и й к о р е с п о н д е н т
(схопив статтю, до Ірини)

Товаришко Терлецька...

І р и н а

Звуть мене

Ірина Коренева.

Д р у г и й к о р е с п о н д е н т
Як же це?

І р и н а

Що треба?

Д р у г и й к о р е с п о н д е н т

Я б хотів на п'ять хвилин
Затримать вас... Ось тут я написав
Про героїзм геологів. Прогляньте.
І розкажіть хоч кілька слів про себе,
Про досвід ваш...

І р и н а

Пробачте, руки в глині.

Д р у г и й к о р е с п о н д е н т
Отак і знімемо. Момент! Спасибі.

І р и н а

(до Терлецького)

Тарас Петрович іде?

Терлецький

Як же. Зараз.

Ірина йде у суміжну кімнату.

Другий кореспондент

А що ж стаття?

Терлецький

Сам подивлюсь. Залиште.

Другий кореспондент

Так я дзвонитиму. Палкий привіт.

(Виходить).

Терлецький

(проводжає до дверей, повертається)

Нарешті збувся.

Щур

Ви в zenіті слави.

Про вас щодня співають всі газети,
Ось знов портрет...

(Дає газету).

Терлецький

Так... Подивись, Ірино!

Ірина

(входить)

Для чого все це?

Щур

Хвалять...

Ірина

Рано ще...

(До Терлецького)

Роботи на свій риск ти розпочав.
Проект ще не затверджено...

Щ у р

Затвердять.

Тарас Петрович сам його везе.
Такий проект...

Т е р л е ц ь к и й

Як Чорноліс?

Щ у р

Я зараз.

(Взяв трубку).

«Лівобережну»...

Т е р л е ц ь к и й

Досі не дзвонили?!

Щ у р

(по телефону)

Це Чорноліс? Я Щур. Як в тебе справи?
Взяв проби з точок «десять» і «дванадцять»?
Вони потрібні зараз же...

(До Терлецького).

Він каже,

Що підгрунтові води близько.

(В трубку).

Га?..

(До Терлецького).

Боїться за мотор...

Т е р л е ц ь к и й

Нема коли

Дискусії розводити! Давайте!

(Вихопив трубку).

Де проби, чорт би вас забрав? Де керни?
Мовчіть і слухайте! Ви — боягуз!

Я знать цього не хочу. Щоб негайно
Зразки були у мене на столі!

(Жбурнув трубку).

І р и н а

Ти телефон розіб'єш...

Т е р л е ц ь к и й

Ну й мерзотник!

(До Шура).

Казав давно вам. Терпите п'яницю!

Щ у р

Він, правда, молиться скляному богу,
Та працівник...

Т е р л е ц ь к и й

Який там працівник!

І р и н а

А що він зробить у таку негоду?
В степу, на вищі...

Т е р л е ц ь к и й

Що ж тепер подієш?

Вже попередні дані подали,
Я певен, там пісок... Але ж...

Щ у р

Пісочок

Повинен бути там. Це безперечно!

Т е р л е ц ь к и й

Але ж ти знаєш, що Тарас Петрович
Підтвердити зразками вимагає
Якраз цей найважливіший район.
Без цього не поїде він...

Щ у р

Це так.

Т е р л е ц ь к и й

Знов зірветься затвердження проекту,
Я ж розпочав роботи.

І р и н а

Розпочав.

Т е р л е ц ь к и й

(до Шура)

А правий берег дані дав?

Щ у р

У мене.

(Виходить у бічну кімнату).

І р и н а

Ти гарячишся, любий мій. Не треба...
Ми й так все наспіх робимо. Боюсь...

Т е р л е ц ь к и й

Ірино... Ти пробач мені... Навіщо
Сьогодні знову, з цим кореспондентом...

І р и н а

Яким?

Т е р л е ц ь к и й

Та тут. Мені це дуже прикро.
Моя дружина й... Коренева...

І р и н а

Що ж...

Не я одна...

Т е р л е ц ь к и й

Не хочеш ти мого —
Носи дівоче прізвисьце... Але...
Але не це!

І р и н а

У мене ж документи...
Диплом і паспорт...

Терлецький

Все змінити можна.
Було б бажання...

Ірина

Звикла я...

Терлецький

Не те.
Останню ниточку не хочеш рвати.

Ірина

Ти знов про це. Його нема в живих.

Терлецький

Є тінь його! Лежить вона між нами.

Ірина

Ти перебільшуєш. Є тільки пам'ять.
Він пав на полі бою як герой.

Терлецький

Він потім пав на полі бою, потім!
Він був живий, як ти прийшла до мене!

Ірина

Якраз тому... Якраз тому, Борисе,
Я відчуваю перед ним вину.

(Іде).

Терлецький

Яка вина? Змінилось почуття.
Ти покохала іншого...

Ірина

(спинилась)

Тоді

І я так думала. Була спокійна.
Коли ж дізналася про смерть його...
Коханий, годі... Годі. Іншим разом.
Ось-ось Тарас Петрович буде тут,

Самотній він. Так звук до нас. В дорогу
Йому що-небудь хоч зберу...

(Вийшла).

Терлецький

(услід їй)

Ірино...

Повертається Щур з пакунком.

Щур

Запакував. Весь правий берег тут
Як на долоні...

Терлецький

Лівий мене ріже.

Щур

Причин для хвилювань нема.

Терлецький

Ні, е!

Одна річ взяти попередні дані...

(Причинив двері).

...Із ваших карт...

Щур

Які вони мої?

Ще до війни... до першої війни...
В тринадцятому році їх робили
Геологи Фальцфейнові самому,
Магнатові, що володів цим краєм.
А я лише знайшов його архіви.
Я вас не підмовляю. Ви ж самі
Переконалися, що карти вірні.

Терлецький

Так, розвідки підтвердили пісок
На багатьох дільницях. Та лишилась
«Десята», Чернолісова...

Щур

Ну й що ж?

Я знаю ті місця. Тут вік прожив.
Пісочок там.

Терлецький

А все ж я перевірю.
Звичайно, ці фальцфейнівські архіви
Прискорили нам виконання плану
І, значить, принесли державі користь.
Я не жалкую...

Щур

Ще б вам жалкувати!

(Бере газету).

Як тут про вас написано: «Новатор»...
«Ентузіаст». А все це завдяки...

Терлецький

Тим більш тепер потрібно перевірить
Все до кінця. Це ж остаточні дані.
На них спирається проект будови.
І от, якщо не встигне Чорноліс...

Щур

...Ви зірвете затвердження проекту,
Співавтором якого стали вчора?

Терлецький

Це ж як — співавтором?

Щур

Невже не знали?

Сам вчора бачив, як Тарас Петрович
Своєю власною рукою вивів
На титульній сторіночці проекту
Такі слова: «Панащенко й Терлецький».

Терлецький

Не може бути! Не вірю!

Щур

А чому ж?

Адже всі цифри ваші.

Терлецький

Оцінив!..

Щ у р

То карти по «Лівобережній» тут.
Робить як знаєте. Мені байдуже.

Входить П а н а щ е н к о.

П а н а щ е н к о

Дме, наче чорт на ярмарку. Три дні...

Щ у р

Четвертий вже...

П а н а щ е н к о

Ну, в мене все готово!
Терентій Гурович, як підраунок?

Щ у р

Отам, Тарас Петрович, на столі.

П а н а щ е н к о

Чудово. Покажіть «Лівобережну».

Т е р л е ц ь к и й

(взяв карти)

Одну хвилину. Ще раз перевірю.

(По телефону).

Алло! Алло! Алло! «Лівобережну».
Та що за чорт!.. Щось справді з телефоном...

(Кладе трубку).

Сім раз одмір, а раз одріж. Поїду.
Поїду сам на бурову.

(Глянув на годинник).

Ще встигну!

(Виходить).

П а н а щ е н к о

От — молодість, енергія!

Щ у р

Для вас
Готовий він в огонь і в воду.

П а н а щ е н к о

Знаю,
Мій кращий учень. Вся моя надія...

Входить І р и н а.

Ірина Карпівна! Душа моя!
Все по степу шугаємо?

І р и н а

Шугаєм.
От бачите, як щоки обпекло.
Поглянеш в дзеркало й...

П а н а щ е н к о

Ці ніжні руки...

І р и н а

Без манікюру, у піску, у глині...

П а н а щ е н к о

Вони й в піску та глині — чарівні.

(Цілує руку).

І р и н а

Я вас чайком з варенням почастую.
От тільки там неприбрано у мене.
Пробачте. Рано виїхала в степ,
Борис ще спав. І тільки-но вернулась...
Та ми — отут, а-ля фуршет, як кажуть.

П а н а щ е н к о

З охотою.

Щ у р

Чайок корисно. Тільки б
Перед дорогою...

П а н а щ е н к о

Боюсь я. Серце...

Щ у р

Маленьку дозу.

П а н а щ е н к о

От хіба маленьку...

Щ у р

За успіх справи нашої!

П а н а щ е н к о

За успіх...

І р и н а

Що ж, доведеться пошукати.

Щ у р

Є.

Я носом чую.

І р и н а

Ви ж у нас як дома.

(Вийшла).

П а н а щ е н к о

Нікчемне серце. Старість. Вже здаю...
Під час війни в Уфі я працював
Над цим проектом цілими ночами.
Шукав нових конструкцій для кесонів,
Нових шляхів... Тут раптом звістка — брат...
Сергій Петрович... На Дніпрі загинув...
Тоді у мене й почалося з серцем.
А був колись...

І р и н а

(входячи)

Вишнівочка знайшлась.

Щ у р

Тож — за здоров'я авторів проекту!
Ірині Карпівні сказати?

Панащенко

Я сам.

Ірино, ви це знаєте. В ті дні...
В скрутний для мене час... Отам, в Уфі,
Я, мабуть, зовсім опустив би руки,
Та тут Борис з'явився з Ленінграда.
Він ознайомився з моїм проектом
І став мені допомагати. Учень
І вірний друг! Так от тепер, в ознаку
Цієї дружби й спільної роботи,
Я на проекті дещо написав.

Щ у р

«Панащенко й Терлецький».

Ірина

Справді? Це ж...

Тарас Петрович, дорогий!..

Панащенко

Цілуйте!

Ірина

Спасибі вам. (*Цілує*). Спасибі за Бориса!
Ви добрий геній наш! Він стільки літ
Про творчість, про науку справжню мріє.
Він здібний, але досі не щастило.
Отак б'ємось, щоб вийти якось в люди.
Не осудіть. Це ж бо нелегко. Скрізь
Приходить першим, бабратись у бруді,
З будови на будову. Я не можу
Й подумати про затишок... дітей...
Літа ідуть... І от тепер... Не смійтесь!
Боюсь, що знепритомнію від щастя!

Входить Нюра з сумкою через плече.

Нюра

Дозвольте зайти? Салют! Де хворий?

Ірина

У нас здорові всі.

Н ю р а

Мене зустрів
Борис Іванович. *(На телефон)*. Ага! Ось він—
Мій пацієнт. Я Нюра з АТС.

(Порається біля телефону).

П а н а щ е н к о

До нас, товариш Нюра з АТС?

Н ю р а

Та дякую. Нема коли.

І р и н а

Сідайте.

Щ у р

Вишнівки? Вітаміни...

Н ю р а

Не вживаю.

Під час роботи...

П а н а щ е н к о

Крапельку!

Н ю р а

Хіба...

П а н а щ е н к о

От, за Ірину Карпівну.

(До Ірини).

За щастя...

І за майбутнє вашої сім'ї!

П'ють. Повертається схвильований Терлецький.

Т е р л е ц ь к и й

Тарас Петрович...

І р и н а

Милий мій! Вітаю!

Терлецький

З чим?

Ірина

Ти не знаєш?

Щур

Знає.

Терлецький

Так це правда?

Земний уклін, Тарас Петрович, вам.

Панащенко

І вам за вашу чесну допомогу!

Що, перевірили? Зійшлося?

Терлецький

(після паузи)

Зійшлося.

«Лівобережна», як і всі довкола,

Дає пісок...

Панащенко

На всю глибіню?

Терлецький

На всю.

Спокійно їдьте. Ось...

(Дає карти).

Панащенко переглядає їх, Ірина господарює біля стола. Нюра лагодить телефон.

(Тихо до Щура).

У Черноліса

Порвало поршень. Став мотор. Вода

Фонтаном б'є. Все залило.

Щур

(до Панащенка)

То як же?

Т е р л е ц ь к и й

Хто не ризикує, той не переможе.
Проект затвердять, а тоді...

П а н а щ е н к о

Чудово!

Тепер озброєні ми всім, чим треба.
Ну, що ж, пора. Між іншим, сподіваюсь
Вам привезти призначення з Москви
На пост начальника будови. Ви ж
Тепер співавтор, і пора відкинуть
Це тевео... Вже заслужили...

Н ю р а

Єсть!

Сто років працюватиме!

Дзвонить телефон.

Алло!

Галино, ти?.. Панащенко? Він тут.

П а н а щ е н к о

А що там?

Н ю р а

Термінова телеграма.

(В трубку).

Записую. Передавай.

(Записує)

Так. Так.

І р и н а

(читає через її плече)

«Виїздом Москву затримайтесь. До вас виїжджає
призначений міністерством начальник будівництва.
Ознайомте його проектом на місці. Чекайте виклику...»

П а н а щ е н к о

Що все це значить?

Щ у р

Хтось підклав свиню.

Т е р л е ц ь к и й

Кого ж? Кого призначено?

П а н а щ е н к о

(проглядає)

Не пишуть.

Дзвонить телефон.

Н ю р а

Терлецького? Це вас...

Т е р л е ц ь к и й

(бере трубку)

Так, я, Терлецький.

Кореспондент? Який кореспондент?

До чорта в зуби з вашою статтею!

(Жбурляє трубку).

КАРТИНА ДРУГА

Район геологічної ділянки на лівому березі Дніпра. Піщані дюни, на яких де-не-де чорніють корчі — залишки старого виноградника.

Вдалині — вкритий кригою Дніпро.

Невисока будівля з плоским черепичним дахом. На подвір'ї, огороженому низьким кам'яним муром, — колоди лісу, розбитий грузовик, звалена апаратура. Штабелі ящиків з кернами — зразками порід.

Дуже рання весна. У затінку ще лежить брудний, змішаний з піском сніг. Дме холодний вітер.

Шукаючи сховища, до геологічної ділянки сходяться люди. Першою з'являється бригада монтажників на чолі з Золотарьовим.

З о л о т а р ь о в

Агов, монтажники! Сюди!

П е р ш и й м о н т а ж н и к

Машина!

Другий

Райкомівська.

Золотарьов

Це, мабуть, у контору.

Перший

Тут затишок!

Другий

Ти затишку шукаєш?

Перший

Я змерз.

Третій

Сто грамів хочеш?

Перший

Є хіба?

Третій

Йй-богу, е! Півлітра!

Перший

Де?

Третій

В буфеті.

Другий

Нехай її смакує Чорноліс.

(Сипнув двері).

Його немає. Мабуть, дома...

Четвертий

Спить...

Третій

Або в чайній розводить теревені.

Вітер дужчає. Непомітно входить Коренєв, якого ще ніхто не знає.

Перший

Ач виє як...

Третій

Хай виє. Вгомониться.

Золотарьов

П'ять тисяч кілометрів я проїхав
З Якутії до придніпровських місць.
Тут в сорок першій році друг загинув —
Сергій Панаєв. Може, чули? Ні?
І ось сьогодні в березі Дніпра
Знайшов я рештки воїна. Цю зірку,
Пробиту кулею, і медальйон.
А в медальйоні папірець зберігся,
Написано на нім: «Сергій Пана...»,
А далі стерто... Затекла вода...
Гадаю — він, Сергій Панаєв це.
Чи, може, ні?

Перший

Тут стільки полягло.

Другий

Ні, мабуть, він.

Золотарьов

Все ж зірку берегтиму.

Коренев

Героєм був той, хто її носив.

Золотарьов

Ви хто такий?

Коренев

Приїхав на будову.

П'ятий

Ото в райкомівській машині?

Коренев

Забуксувала. Бездоріжжя, дюни...
Так,

Перший
Тепер не страшно. Є залізний шлях.

Коренев
Сьогодні перший поїзд?

Золотарьов
Так, сьогодні.
А ви, либонь, кореспондент? Сідайте.
З Уралу поїзд. Техніку везе.

Другий
У залізничників нарешті свято.

Перший
Нелегко їм далось воно.

Золотарьов
Це правда.
В таку негоду, а своє зробили.

Коренев
І ви сьогодні добре працювали.

Третій
Ти звідки знаєш?

Коренев
Бачив уночі,
Як ви в степу підпору підіймали.

Золотарьов
Бригаду нашу не зганьбив ніхто.

Третій
А Катеринич?

Золотарьов
Він, либонь, захворів.

Перший
Еге, якби!

Третій

З дівчатами гуляє.

Золотарьов

Семен? Гуляє? Краший тракторист.
Не може бути!

Перший

Виїхав з будови

Ще вчора вдень.

Золотарьов

Чому ж ви не сказали?

Другий

Гадали, вернеться.

Перший

А він — байдуже.

Підвів бригаду.

Другий

В ніч таку.

Третій

За нього

Ми самотужки трости підтягли.

Ось — мозолі горять...

Четвертий

Ми не дозволим,

Щоб так йому минулось... Годі, край,—
З будови геть!

За муром чути трактор.

Золотарьов

Здається, він. Стривай!

Коренев

А хто цей Катеринич?

З о л о т а р ь о в

Роботящий,
Та завжди трохи осторонь стоїть.

Входить Білосвіт, за ним Катеринич і весела, наче по вінця
налита щастям, Федора.

Б і л о с в і т

Зустрів я їх, привів... Тут, кажуть, був
Начальник будівництва.

З о л о т а р ь о в

Ні, немає.

Ч е т в е р т и й

Не треба нам начальника, самі
Прогульника спроможні покарати.
З будови геть!

З о л о т а р ь о в

Семене, де ти був?

К а т е р и н и ч

Далеко був. У неї в Лепетисі.

Д р у г и й

Аж в Лепетисі!..

К а т е р и н и ч

Трактором поїхав.
Затримався...

Т р е т і й

Заночував?

К а т е р и н и ч

Так вийшло.

З о л о т а р ь о в

Сумління втратив ти, чи, може, сором,
Чи те і друге разом?

Третій

Видно, смачно
Тобі там ночувалось!

Другий

Цілу ніч
Цей буревій розхитував підпору.
Вона, зірвавшись, мало не прибила
Мене і бригадира. Смерть би нам...
А він з Якутії сюди приїхав.
Ти ж з трактором...

Третій

Атакував спідницю!

Перший

З будови!

Четвертий

Геть!

Золотарьов

Чи всі за це?

Монтажники

Усі.

Золотарьов

Немає думки іншої?

Федора

Стривайте!

Я винна, а не він!

Перший

Яке нам діло?

Ти хто така?

Четвертий

Заступниця!

Федора

Дружина.

Весілля справили.

Перший

Знайшли коли...

Федора

Невчасно? Нас кохання не питало,
А напоїло... Чим? Сама не знаю.
Покинула батьків я, рідний дім,
Колгосп свій, подруг, любу Лепетиху...
В ім'я святого, світлого кохання
Благаю вас: простіть його. Віднині
Нам поруч йти. Одне тепер в нас серце,
Одна душа. Не проганяйте нас!
Коли не шкода вам його й мене,
То пощадіть кохання наше!

Золотарьов

Гарно

Сказала ти. Іди сюди, Семене.
Кохаєш?

Катеринич

Так.

Золотарьов

Не брешеш?

Катеринич

Ні.

Білоswіт

Виходить,—

Хоч круть, хоч верть, таки простити треба.

Золотарьов

Заради неї... й їхнього кохання...

Перший

Ну що ж, нехай...

Четвертий

Хіба що так...

Другий

Щасливий!..

Перший

Ну й дівчина!..

Катеринич

Спасибі, не забуду!

Три норми дам!

Третій

Вперед не зарікайся!

Катеринич

Побачите! Мене чекає трактор.

І запчастини є. Ходімо, мила!

Ця буря нам не поламає крила!

Обнявшись, виходять.

Коренєв

Коли б він гідним був її.

Третій

Хто зрадив

Товаришів, той зрадить і дружину.

Четвертий

Теж крякає!

Перший

Тепліше якось стало,

Коли вона про нього... про любов.

Новий порив вітру жене з місця на місце кучугури піску. Голос
Чорноліса: «Хто тут?»

П'ятий

Монтажники!

Біло світ
Сам Чорноліс!

Входить розлючений Чорноліс, з ним Павлик, Андрій,
робітники бурової.

Чорноліс
Що, хазяйнуєте?!

Перший
Та після зміни
Сховались від негоди.

Чорноліс
Завжди так.
Під час негоди всі до Чорноліса!
Коли ж у нього трапиться біда,
Шукай вас з ліхтарем!..

Третій
Чого шалієш?
Ти не в чайній...

Золотарьов
Та цитьте!

Біло світ
(вітається з Чорнолісом)

Як діла?
Скінчили на «Десятій»?

Павлик
О, ще й як!
Скінчили з музикою! Не читали?
(Дає газету).

Чорноліс
(схопив газету)
Хвалиться зачекай! Папір все стерпить.

Робітник
Чи стерпить він, а ми...

Павлик

Ганьба!

Золотарьов

Що сталось?

Робітник

Дали нам найважливіший район.
На лівім березі. Де буде гребля...

Золотарьов

Велика честь!

Робітник

Велика. Тільки він...

Павлик

Хай скаже сам.

Чорноліс

Бреши вже ти на вітер.

Робітник

З'явилися раптом підгрунтові води.
Ти відкачай, тоді бури. А він...

Павлик

Наосліп! Наче хто за ним женеться.
Ну, й заповор мотор...

Білосвіт

Хіба ж навмисне?

Андрій

Хай менше п'є і не ганьбить бригаду!

Дівчина

(до Чорноліса)

Ти визнай помилку і напиши
Про це в газету!

Чорноліс

Чорноліс?! В газету?!

Не язиком я працювати звик.

На бурових. З дільниці на дільницю!
В степу, в труді, в мороз, у дощ і в бурю!..
Коли ж спіткнувся раз, знайшлись охочі —
Писарчуки!

П а в л и к
Це ми писали.

Ч о р н о л і с
Знаю.

Читав, ще не осліп.

Д і в ч и н а
Сліпим ти був,
Коли роботу вів...

Ч о р н о л і с
Це зветься — друзі!
Та я плюю на всіх вас!

Р о б і т н и к
Розходився.
Людей хоч посоромся.

Ч е т в е р т и й
Ач, плює!

Т р е т і й
Він звик усіх лякати кулаками.

А н д р і й
Та горлом брати...

Ч о р н о л і с
Горлом? Я тобі
Заткну горлянку!

П а в л и к
Спробуй!

Ч о р н о л і с
Не доводить!..

Павлик

Та я тебе нітрохи не боюся.

Чорноліс

(замахнувся)

Держись, щеня!

Коренев

(схопив його за руку)

Ти, бачу, жартівник!

Чорноліс

Геть! Я й тебе!..

Коренев

(тисне руку)

Навколішки стань, дурню!

Чорноліс

(рвонувся)

Перед тобою?

Коренев

(твердо)

Ні, перед народом.

Чорноліс

Чого ти хочеш?.. Я тебе не знаю!..

Пусти!!

Третій

Отак його!

Дівчина

Не випускайте!

Робітник

Знайшлася сила і на Чорноліса.

Четвертий

Ото рука!

Чорноліс

(на колінах)

Це так мене за правду?..

Четвертий

(мацає руку Коренева)

Рука ковальська.

Коренев

Батьківське добро.

Він справді ковалем був.

(До Чорноліса).

Ну, вставай

І розкажи, яка у тебе правда.

Чого ж мовчиш?

Чорноліс

Писати можна все!

На подвір'ї з'являється Щур.

Я доповів про підгрунтові води.

Але вони примусили мене

Продовжувать буріння...

Андрій

Не крути!

Чорноліс

Хто, я кручу?

(Побачив Щура).

Товариш Щур, підтвердьте!

Щур

Підтвердити? Охоче. (Вітається). Добрий день!

Що саме вам підтвердити?

Павлик

Він каже...

Щур

Я чув, що каже він. Та є наказ
Про звільнення. Сьогодні підписав...

Чорноліс

Хто?

Щур

Тевео начальника будови.

Чорноліс

Та як же він?.. Він сам же... Прочитай!

Щур

(читає)

«Наказ номер сто сорок дріб сімнадцять. По Управлінню будівництва Дніпровської ГЕС... Параграф третій, пункт «а». Начальника бурових «десятої» і «дванадцятої» Чорноліса Василя Гавриловича за систематичне пияцтво, розвал роботи і допущену аварію з посади звільнити».

Чорноліс

Мене?

Щур

На жаль.

Чорноліс

Ех ти, душа чорнильна!
Просити я не буду. Не чекай!

(Іде в будівлю).

Щур

Так, наче я у цьому винен.

Білосвіт

Сам...

Сам винен він. Та все ж таки...

Щур

Наказ

Виконувати мушу.

Входить Ірина.

Ви до мене?

І р и н а

Де Чорноліс?

Щ у р

А вам для чого він?

І р и н а

Мене хвилюють підґрунтові води.
Звідкіль вони у нього?

Щ у р

Із землі.

І р и н а

Спасибі за пояснення.

Щ у р

Пробачте,
Ірино Карпівно. Але ж у нас
Є етика. І я не розумію
Цього візиту вашого.

І р и н а

У мене

Є дозвіл на обстеження дільниці.
Бо тут аварія...

Щ у р

Є дозвіл, значить?
А все ж таки, даруйте, подзвоню
До тевео начальника будови,
До чоловіка вашого...

І р и н а

Дзвоніть.

Щур іде в будівлю, зустрічається з Чорнолісом, який виходить
з клунком під пахвою та акордеоном.

І р и н а

Товариш Чорноліс...

Ч о р н о л і с

Чого вам?

Ірина

Треба

Нам розібратись...

Чорноліс

Чорт вас розбере!

Прощайте! Ще покрутитесь без мене!

(Іде в стел).

Ірина

Що сталось тут?

Білосвіт

Та от, взяли й звільнили.

Андрій

Що, адвокат?

Білосвіт

Людина ж...

Третій

Дожени!

До ніг вклонись.

Павлик

Мені його шкода.

Та що ж, як він... Ну справді ж хуліган.

Вчинив тут бійку...

(Підняв газету).

Написали ж вірно.

Ти командир, то ти й відповідай.

Робітник

Не новачок же. Раз вода з'явилась,

То відкачай. А він...

Дівчина

А може, й справді

Йому було наказано?..

А н д р і й

Крутій!..

Ч е т в е р т и й

(до Коренєва)

Ех і рука!

Т р е т і й

Провчили Черноліса!

І р и н а

Ходімте на «Десяту». Хто зі мною?

П а в л и к

Пішли.

Р о б і т н и к

А як негода?

Д і в ч и н а

Вже стихає.

Ірина та робітники бурової ідуть.

З о л о т а р ь о в

Либонь, монтажники, і нам пора!

Щ у р

(з дверей будівлі)

Ірино Карпівно, до телефону!

З о л о т а р ь о в

(прощаючись)

Ну, друже... Як вас?

К о р е н ь в

Коренєв.

І р и н а

(вдивляється)

Степан?!.

Щур

(до Ірини)

Борис Іванович вас просить...

Ірина

(не чує його)

Ти?!

Живий?.. Живий! До мене ти?.. До нас?

Коренев

Ірино Карпівно, я на будову.
Начальник будівництва. От і все!

(Іде).

Завіса

ДІЯ II

КАРТИНА ТРЕТЯ

Декорація першої картини. Двері до квартири Терлецьких заставлені шафою. Пізній вечір. Дзвонить телефон. З кабінету начальника будівництва виходить Терлецький, бере трубку.

Терлецький

Алло. Терлецький слухає. Терлецький!
Він підійти не може. Зайнятий.
Що передати? Знову ешелон?

(Записує).

Сьогодні вже четвертий... Звідки цей?
З Магнітогорська? Добре. Доповім
Начальнику будови. Так.

(Вішає трубку, повертається до кабінету).

Швидко входить Ірина.

Ірина

Борисе!..

Терлецький

Ірина?.. Ти схвильована?

Ірина

Нещастя.

Я тільки що з «Десятої».

Терлецький

Що, знову

Аварія?

Ірина

Ні, ні, Борисе, гірше.
Ми відкачали підґрунтові води
І почали буріння. Ось зразки.

(Дає керн).

«Десята» не підтверджує піску.

Терлецький

(вражений)

Вапняк?!

Ірина

З кавернами. І скільки їх!
Ти уяви собі: збудують греблю,
А крізь вапняк... в каверни ці... вода
Просмокчеться. Це ж — катастрофа!

Терлецький

Тихше!..

Ірина

Тарас Петрович там? Скажи йому.

Терлецький

Не зараз. Ні!..

Ірина

Мільйон разів просила:
Не поспішай! Та ти мене не слухав.
Статті в газетах, інтерв'ю, портрети...
На березі роботи розпочав
До ствердження проекту. От і маєш!
І де ти дані про пісок узяв?
Так підвести Панащенко... Співавтор!..
Усе... усе пропало! Йди віддяч
Йому оцим дарунком.

Терлецький

Ні, Ірино!

Не можу я, щоб всі мої надії,
Майбутнє наше через цей обрубок
Дірявої якоїсь каменюки
Летіло в прірву. Ні, його — немає!
Немає вапняку! Ніхто не брав
Ніде, на жодній вишці! З мене досить
Мерців, що воскресають.

(Віддає керн).

Заховай!

І р и н а

Подумай, що ти кажеш. Це ж не жарти!
Увесь вапняк не заховаєш...

Т е р л е ц ь к и й

Потім!

Там Коренев знайомиться з проектом.
Нехай везуть, затверджують, тоді
Не страшно буде! Зрозумій, Ірино:
Якщо дізнається Тарас Петрович,
Що я підвів... Він може згарячу
Закреслити на титульній сторінці
Мое ім'я. Він так наполягав
Підтвердити ґрунти в районі греблі.
А тут ота аварія... Ну, й я
Пішов на риск. Адже пісок був скрізь.
Тепер мені шляху назад нема!
Коли ж проект затвердять, як співавтор
Я зможу легко виправити все.

І р и н а

Дивись, Борисе, не було б ще гірше.

Т е р л е ц ь к и й

Вони ідуть. Прошу тебе: мовчи!

З кабінету виходять Коренев, Панащенко, Щур, два
інженери—молодий і літній.

М о л о д и й і н ж е н е р

Для мене це, скажу вам правду, школа.

Л і т н і й і н ж е н е р

Продумано як слід. Тарас Петрович,
Вітаю вас!

П а н а щ е н к о

Це підсумок життя.
Шукань і мрій...

Коренєв

О, ви ще в інституті,
На кафедрі, пояснювали нам
Конструкції, немов читали вірші.

Панащенко

А ви, юначе, в ті часи мене
За поли сіпали і з-під небес
Тягли на грішну землю. Пам'ятаю,
Як ви — хоробрий, запальний комсорг —
Не раз мені нотації читали.

Коренєв

Ну, вже й нотації...

Панащенко

(сміючись)

Чи щось подібне...
Тим більш я радий, що сьогодні ми
Знайшли, як кажуть, спільну мову... А,
Ірина Карпівна... Так пізно? Ви —
Знайомі?

(Знайомить).

Коренєв. Стривайте! Що —
Однофамільці?

Коренєв

Здрастуйте. Знайомі.
Вже зустрічались... на «Лівобережній».
Ну як «Десята»? Відкачали воду?

Ірина

Так, відкачали...

Терлецький

(перебиває)

Тут, Степан Петрович,
Дзвонили з залізниці. Там прибув
Четвертий ешелон.

(Глянув у блокнот).

З Магнітогорська.

А з розвантаженням у них затримка.

Коренев

(до літнього інженера)

Підйомні крани будуть незабаром.
А поки що мобілізуйте всіх:
Різнорабочих і з бригад, хто вільний.
Командний пункт перенесемо теж
Туди. Там зараз нерв будови. Зручно.
Приїде хто — начальник під рукою...
А то ходи за тридев'ять земель.

Терлецький

Ми тимчасово тут були...

Коренев

Звичайно.

Літній інженер

Приміщення будується...

Коренев

Нехай.

А поки що давайте — на вокзал.
Тягніть туди зв'язок і все, що треба.

Літній інженер

Так, зрозуміло. Завтра доповім!

(Виходить).

Щур

Я вільний?

Терлецький

Є розмова. Зачекайте.

(До Ірини).

А ти — іди. Стомилась. Відпочинь.

Коренев

А знаєте, чого іще бракує
У вашому прекрасному проєкті?

П а н а щ е н к о

Скажіть.

К о р е н ь в

Бракує, щоб довкола греблі,
Довкола міста й станції, над морем,
Як райдуга, ліг велетенський парк.
Так на гектарів двісті... Щоб ми з вами
Ще заблудились в ньому ненароком.
Отам, де дюни... Як, Тарас Петрович?..
І зразу ж розпочать його садити,
Щоб з нашою будовою він ріс.
Дуби, берізки... Любите берізки?

П а н а щ е н к о

Я мрійників люблю, Степан Петрович.

Т е р л е ц ь к и й

Чи з цього варто починати нам?

К о р е н ь в

Чому ж?

Т е р л е ц ь к и й

Попереду такі роботи!
А ми — з берізками...

К о р е н ь в

Я знав людей,
Що й на війні... в найтяжчий час... садили
Дерева для майбутнього.

П а н а щ е н к о

Невже —
На фронті?

К о р е н ь в

Так, на фронті.

М о л о д и й і н ж е н е р

Неймовірно!

Коренєв

Але ж це так. У мене навіть був
Знайомий офіцер. Танкіст...

Панащенко

І що ж?

Коренєв

Це, бачите, сумне оповідання...

Панащенко

Цікаво, розкажіть.

Коренєв

Той офіцер

У сорок другім десь під Ленінградом
Вмирав в підбитім танку. Другий день
Він кров'ю сходив. Ні живий ні мертвий,
Дививсь в пробоїну на білий світ.
Він бачив поле у диму... вогонь...
Чув стогін, крики... Сам стогнав і марив...
Вже сили зовсім кидали його.
Аж раптом дим розвіявся. Берізка!
Схилилась біля танка, мов тужила...
І нагадало деревце йому
Його любов... дружину... чисту й ніжну,
Що жде його з походу... Жде і тужить...
Як та берізка. Він відчув, що сили
Вертаються... А може, так здалось.

Панащенко

Він видужав?

Коренєв

У госпіталі потім
Зустрілись ми. І там він лист одержав.

Панащенко

Що, від дружини?

Коренєв

Від її коханця.

Дізнався, що любов його... дружина...
Кохає іншого...

П а н а щ е н к о

І він?

К о р е н ь в

А він

Кохав її. Але не ту — зрадливу,
А чисту й ніжну, як ота берізка.
І в знак свого нетлінного кохання
Він скрізь, де з боєм йшла його частина,
Садив дерева. Скрізь... На всіх фронтах...

Т е р л е ц ь к и й

Фантазія! Не знаю, хто ваш друг...

П а н а щ е н к о

Хто б він не був, та це, скажу, — людина!

Ірина рвучко виходить.

К о р е н ь в

Що ж, парк плануємо?

П а н а щ е н к о

Обов'язково!

К о р е н ь в

Тоді так зробимо.

(До молодого інженера).

Дзвонить в райцентр.

Хай саджанців нам на будову шлють.
Хороших саджанців. Дуби, берізки.
Так, мішану породу. Якнайшвидше!
Щоб встигли посадити навесні.

М о л о д и й і н ж е н е р

Зв'яжусь сьогодні ж.

К о р е н ь в

Пізно вже. Уранці

Подзвоните.

П а н а щ е н к о

Так, справді пізно вже.

Терлецький

Пора додому вам. Не бережетеся.
У вас же серце...

Панащенко

Чорт його не візьме.
Ходім, Степан Петрович.

Коренев

Ой, не вийде.
У мене ще розмова з Волго-Доном.
Замовив. Жду з хвилини на хвилину.

Панащенко

Тоді бувайте.

Терлецький

Я вас проведу.

Панащенко

А де ж Ірина Карпівна?

Терлецький

Стомилась.
Пішла додому. Мабуть, спить уже.

Панащенко

Сердешна, крутиться...

Щур

Така робота.

Терлецький

(на порозі, до Щура)

Заждїть мене. Я скоро повернусь.

Усі виходять. Коренев проводить їх, гасить світло, іде в кабінет, нещільно причинивши двері. В щілину видно світло. Повертається Щур, сідає в крісло в темному кутку, дримає. Озираючись, входить Ірина. Вона не помічає Щура. Іде до кабінету. Завагалась.

Щур

Ірина Карпівна?.. Забули щось?

І р и н а

Ой, хто це? Ви?!

Щ у р

Перелякав? Пробачте.

І р и н а

Там світло... Я... хотіла погасити.

Щ у р

Навіщо ж?.. Адже там іще працюють.

І р и н а

Вони... іще працюють?

Щ у р

Він працює.

Дзвонить телефон. Ірина швидко виходить. Повертається К о р е н е в, бере трубку.

К о р е н е в

Так, замовляв. Давайте. Волго-Дон?
Начальника. Тоді його квартиру.
Ще подзвоніть.

(Пауза).

Здоров, Іван Лукич!

Це Коренев. Не спав ще? Ну, пробач.
Яке — не спиться! Спав би як убитий,
Та ніколи. У тебе інша річ —
Закінчуеш... Та я відносно кранів.
Що?.. Завтра відвантажиш? Знову — завтра?!
Чекай, чекай, не лайся. Припікає.
З усіх усюдів сунуть ешелони.
Обладнання, машини. Сотні тонн!
Та що мені тебе агітувати?
Ти ж сам не раз розпочинав будови!
От дякую. Привіт твоїй Наталці.
Не сердиться, що я вас розбудив?
Гаразд. Бувай! До зустрічі на Марсі!
Чому далеко? Видно у вікно.
Ну, спи спокійно!

*(Кладає трубку, іде у кабінет. Повертається одягнений.
Запалив світло, замкнув кабінет. Здивовано).*

Щур? Чого ви тут?

Щур

Чого? Борис Іванович звелів.
Ви ж чули...

Коренев

Уночі?

Щур

Такі порядки
Було у нас заведено.

Коренев

Ну добре.
Скажу йому. Бувайте!

Щур

На добраніч!

Коренев виходить. Щур підходить до вікна.

Щур

«До зустрічі на Марсі»... З цим держись!

Повертається Терлецький.

Терлецький

Ага, чекаєте. Ну, що тепер?..
Стара ганчірка ви, а не геолог!

Щур

Припустимо. Але чому?

Терлецький

Ганьба.

Ви чуєте? Ганьба!

Щур

А далі?

Терлецький

Мало?!

Цього вам мало? Я на вас поклався.
Пригрів вас як місцевого, що знає
Тут всі умови. Ви ввійшли в мій дім.
Я довіряв вам, як собі самому.
А ви... лакуза, блюдолиз... мені
Підсунули свої фальшиві карти.
Ще й солодко співали: «Там — пісочок»!
Брехун!.. Шукайте виходу!

Щ у р

Скінчили?

Тепер спокійно розкажіть мені,
Старій ганчірці, в чому річ? Що сталося?

Терлецький

Що сталося?.. Сьогодні на «Десятій»,
Не дивлячись на наші з вами дані,
Замість пісочку здобули вапняк.
Це вас влаштовує?

Щ у р

Дружина ваша

Вчинила подвиг цей? Я ж вам казав:
Заброніть їй лізти на дільницю.
Звільнили Чорноліса — от момент —
Закрити б вишку — і кінці у воду.
Аж тут Ірина Карпівна з'явилась.
Ну й маєте!

Терлецький

Причому тут вона?

Це ви мені пісочок обіцяли.

Щ у р

Ну, обіцяв. Ну, помилився. Що ж??
Я кращого хотів. Ви ж поспішали
Скоріш відзначитись. «Хто не ризикує,—
Як ви казали,— той не переможе».
І справа зовсім тут не в вапняку.
Чи є він, чи нема його — кінець
Кар'єрі вашій на оцій будові.

Приїхав інший. Бачили сьогодні,
Як наш професор руки йому тис?

Т е р л е ц ь к и й

Ну, ви цієї теми не торкайтесь.
Тарас Петрович — це моя святиня!

Щ у р

О, не кричіть. Я добре вас пізнав.
Святиня ваша — ваше себелюбство.
Заради нього здатні ви на все.

Т е р л е ц ь к и й

Терентій Гурович!..

Щ у р

Не ображайтесь.
Я вам не в осуд це кажу. Деріться,
Деріться вгору, щоб у люди вийти.
Так роблять всі. Такий закон життя.
Чи верхи ти, чи на тобі хтось їде.
Тож не пускайте іншого в сідло.

Т е р л е ц ь к и й

Який же вихід? Ми втрачаєм час...

Щ у р

Та вихід знайдеться.

Т е р л е ц ь к и й

Закрити вишку?

Щ у р

Ні, зараз це — безглуздя. Йі небезпечно.

Т е р л е ц ь к и й

А що ви радите?

Щ у р

Скажіть, будь ласка:
Ірина Карпівна... дружина ваша...
І Коренев — лише однофамільці?
Чи десь, колись...

Терлецький
Прошу вас!..

Щур

Знов — святиня?

Терлецький
Це помилка дівоча...

Щур

Так я й думав.
Але його дружиною була ж?..

Терлецький
Якихось кілька місяців...

Щур

А далі

Зустріла вас і...

Терлецький

Ну, до чого все це?!

Щур

Ще хвилиночку. Ота берізка...
На фронті... Це про неї мова?

Терлецький

Може.

Щур

То ось і вихід вам.

Терлецький

Не розумію.

Щур

Таж кожен крок його супроти вас,
Які б для цього не були причини,
Вважатись буде помстою за жінку.

Терлецький

Хто ж знатиме про те...

Щ у р

Що мститься він?
А ми — сигнальчики. В обком, в ЦК,
В редакції газеток, в міністерство...

Т е р л е ц ь к и й

Але ж ім'я Ірини, честь її.
Усі ж плескатимуть!..

Щ у р

Честь бережіть...
Її й свою. Обом це не завадить...

Т е р л е ц ь к и й

А може, все ж таки закрити вишку?
Ще поки про вапняк ніхто не знає.
Ірині я заборонив...

Щ у р

Он як?
Про що ж тоді збиралась говорити
Вона з начальником тут, в кабінеті?..

Т е р л е ц ь к и й

Ірина Карпівна? Коли?

Щ у р

Та, мабуть,
Хвилинок з п'ять тому.

Т е р л е ц ь к и й

Вона? До нього?
Заходила?

Щ у р

Збиралася зайти,
Та я завадив.

Т е р л е ц ь к и й

Ні, це неможливо!
Я зараз же з'ясую!

(Виходить).

Щ у р

Про вапняк

Він все одно дізнається. Хай краще
Від мене першого.

(По телефону).

Алло! Будь ласка,
Мені начальника. Негайна справа.
...Степан Петрович? Це геолог Щур,
Ще з управління. Тільки-но дізнався,
Що на «Десятій» здобули вапняк.
Вже знаєте? Від кого? Що?.. Звичайно,
Немає значення, від кого... Ясно.
Пробачте, що потурбував. Пробачте.

(Кладе трубку).

Входить збентежений Терлецький.

Ірина Карпівна вже спочиває?

Терлецький мовчить.

Щось трапилось?

Т е р л е ц ь к и й

Її немає дома.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Кімната Панашенка в новому житловому будинку. Етажерка з
книгами, на столі аркуші паперу, прилади для креслення.

Диван, який служить ліжком.

За вікном нічне зоряне небо. На дивані спить Панащенко.
Чути, як хтось настирливо грюкає у вікно, блимаючи електричним
ліхтариком.

П а н а щ е н к о

(прокинувся)

Га?.. Що це? Хто там?

(Підійшов до вікна).

Ви?! Я зараз, зараз...

(Запалив настільну лампу, іде у передпокій).

Чути голоси, входить Терлецький.

Терлецький

Ірини не було у вас?

Панащенко

Ірини?..

У мене?.. Серед ночі?.. Заспокойтесь,
Борис Іванович, що з вами?..

Терлецький

Так.

У вас її нема.

Панащенко

Сідайте, милий.

Розкажіть. Розкажіть...

Терлецький

Кінець..

Панащенко

У глупу ніч... блідий... без шапки... Боже,
Та що у вас там вийшло? Говоріть.

Терлецький

Я розбудив вас...

Панащенко

Та гаразд, гаразд...

Терлецький

Тарас Петрович... Батьку рідний мій!
Все втрачено... відразу... все, що мав...
Ірина...

Панащенко

Що з Іриною?

Терлецький

Вона,

Напевно, в Коренева.

П а н а щ е н к о

Що ви?! Ні!

Ірина Карпівна?..

Т е р л е ц ь к и й

Вона у нього.

Я ждав цього... боявся... і прийшло.

П а н а щ е н к о

Ірина Карпівна... Степан Петрович...
А, прізвище... Колишній чоловік?

Т е р л е ц ь к и й

Вони перед війною одружились.

П а н а щ е н к о

Але ж в Уфі...

Т е р л е ц ь к и й

Вона була одна.

Він не схотів трудитись для науки,
Хоч право мав на це як фахівець,
Покинув, майже дівчинку... самотню...

Й подався за нагородами на фронт.
Тоді-от ми й зустрілися в Уфі.

Всім серцем потягнувся я до неї,
Вона відповіла мені прихильно
На непоборне почуття моє.

Аж потім сповістили нас, що він
Поліг на полі бою. Що подієш?..

Там гинули мільйони. Я гадав —
Тепер вона уже моя назавжди.

Та смерть його... оця фальшива смерть
Хвилиenne наше щастя нащербила.

Якась журба холодна заповзла
До неї в груди. Почуття провини,
Немов тягар, лягло...

П а н а щ е н к о

Жіноче серце...

Т е р л е ц ь к и й

О, що я тільки витерпів тоді!
Замислитесь... Я знаю: це про нього!
Все ж... навіть прізвище його лишила
Як спогад дорогий... Тепер я бачу,—
Вона мене ніколи не кохала.

П а н а щ е н к о

Можливо ж...

Т е р л е ц ь к и й

Ні, тепер я в цьому певен.
Хоч згодом час і ніжне піклування,
Яким я намагався оточити
Ії щодня, зближало нас потроху.

П а н а щ е н к о

А знали потім ви, що він живий?

Т е р л е ц ь к и й

Вона цього не знала... Й я не знав...
Я все робив для того, щоб створити
Такі умови, за яких вона
Могла б вдоволеною завжди бути.
От з вами працював, Тарас Петрович,
Для вашого проекту. Дні і ночі.
Ви оцінили це. Ми йшли вперед.
Вона раділа вже. І тут якраз...

П а н а щ е н к о

З'явився Коренев...

Т е р л е ц ь к и й

Тарас Петрович!

Я мушу чесно попередить вас!
Вам краще б знять співавторство моє.
Ви ж бачите, взаємини які.
Не хочу я, щоб він свою неприязнь
До мене переносив на проект.

П а н а щ е н к о

Та заспокойтесь. Адже він сьогодні
Підтримав наш проект.

Т е р л е ц ь к и й

Про людське око.
Та й то не наш, а — ваш! Мене ні словом
Не привітав він. Що, хіба не правда?

П а н а щ е н к о

Я не помітив. Але, може, й так.
Та тільки значення яке це має,
Подобається ви йому чи ні,
Які взаємини між вами склались?
Є ваша праця... результат її!
Весь наш проект спирається на вас,
На ваші дані... це усім відомо...
Вам хвилюватись нічого, мій друже.

Т е р л е ц ь к и й

Це так. За себе я відповідаю.
Але за спиною у мене люди.
Усякі люди. Як їм довіряти,
Коли тепер я навіть власній жінці,
Так, навіть їй довірितись не можу...

П а н а щ е н к о

Борис Іванович... це вже занадто...
Ви просто збуджені. Це — хворі нерви.

Т е р л е ц ь к и й

І нерви, й серце, й голова... Ні, ні,
Тепер я мушу бути обережним.
Тарас Петрович! Поверніть мені,
Будь ласка, ті геологічні карти,
Які я вам в останній день віддав,
Я ще раз дещо перевірю в них.
Віддайте їх, прошу...

П а н а щ е н к о

Візьміть, візьміть.
Та тільки не хвилюйтесь. Як же можна?
Ви не один. У вас є вірні друзі.
Це ж просто неможливо. Ні, я певен:
Ірина Карпівна не скривдить вас.

Та навіть якби сталось найстрашніше,
Я буду з вами.

Т е р л е ц ь к и й

Ви — єдиний друг.

(Бере карти, підводиться).

П а н а щ е н к о

Ого, вже день за вікнами. Лишайтеся.
Поснідаємо разом.

Т е р л е ц ь к и й

Ні, піду.

Я й так вже зіпсував вам ніч.

П а н а щ е н к о

Дрібниця.

Куди ж ви так?.. Простудитесь. Беріть
Мого хоч капелюха. От і гарно.
Він навіть до лица вам...

Чути стук.

Хтось прийшов.

Дивіться, рано як...

(Прислухається).

До мене: тричі.

Заждіть хвилинку. Зараз відчиню.

(Виходить у передпокій).

Т е р л е ц ь к и й

Невже Ірина?

П а н а щ е н к о

(за дверима)

О, Степан Петрович!

Чим зобов'язаний?..

(В дверях).

Ні, ні, не спав.

Заходьте...

Входить К о р е н е в.

Тут, як бачите, ще гість.
Борис Іванович... *(Пауза)*. Давайте разом
Поснідаємо. Поп'ємо чайку...
У мене є така старенька там,—
Я зараз накажу...

(Швидко виходить).

Т е р л е ц ь к и й

(після паузи)

А ви раненько
Сьогодні підвелись...

К о р е н ь в

Так. Досить рано.

Т е р л е ц ь к и й

Були причини, мабуть, особливі?

К о р е н ь в

І неприємні.

Т е р л е ц ь к и й

Он як? Співчуваю.

К о р е н ь в

І вам так само.

Т е р л е ц ь к и й

А мені чому ж?..

К о р е н ь в

Ви підвелись, здається, ще раніше.

(Гасить у кімнаті світло).

Повертається Панащенко.

П а н а щ е н к о

Прошу до столу. Зараз буде чай.

К о р е н ь в

Тарас Петрович, я до вас у справі.
Хоч, правда, вдосвіта. Та я побачив,

Що світиться у вас вікно. А справу,
Мені здається, відкладать не варто.

П а н а щ е н к о

До ваших послуг.

Т е р л е ц ь к и й

Я не заважаю?

П а н а щ е н к о

Ви заважають не можете, мій друже.
У мене таємниць нема від вас —
Мого співавтора...

(До Коренєва).

Я весь — увага.

К о р е н є в

Це дуже добре, що якраз присутній
Борис Іванович. Бо справа ця
Стосується, напевно, і його.

(Після паузи).

Я вірно зрозумів, Тарас Петрович:
Всі розрахунки по «Лівобережній»
Велись на певний ґрунт?

П а н а щ е н к о

Так, на пісок.

К о р е н є в

А якби інша вклинилась порода,
Це значно вам порушило б проект
Будови греблі?

П а н а щ е н к о

Безперечно, так.

Але, на щастя, нас це не бентежить.
Ґрунти там вивчені вже досконало,
В нас точні карти є.

К о р е н є в

Здається, вчора
Побіжно ми знайомилися з ними?

Терлецький

Так, ви їх бачили.

Коренев

А чи не можна б,
Тарас Петрович, ще раз, більш детально,
Мені їх переглянути?

Панащенко

Навіщо?

Борис Іванович їх перевірів.
І в мене, та й у вас нема підстав
Йому недовіряти.

Терлецький

(встає)

Ви пробачте.

Та я не знаю, де моя дружина,
Мені додому треба.

Панащенко

Що ж, ідіть.

Ідіть... І взагалі це дуже прикро.
Куди ж вона могла подітись, справді?..

Коренев

Дружина ваша зараз на «Десятій».

Терлецький

Ви звідки знаєте?

Коренев

Я їду звідти.

Панащенко

(радісно)

От бачите, ви марно хвилювались.

Коренев

То як же з картами? Проглянем їх?

П а н а щ е н к о

Гаразд. А що вас, власне, в них цікавить?
(*Перегортає карти на столі*).

К о р е н ь в

Мене цікавлять дані по «Десятій».
Там, де була аварія.

П а н а щ е н к о

Піски.

На всю глибінь піски. Я пам'ятаю.

(*До Терлецького*).

Ви їх підтвердили в той самий день,
Коли я мав летіти в міністерство.
Ще їздили до того... Черноліса.

(*Шукає карти*).

Де ж цей район подівся?.. Та стривайте ж,
Ви тільки-но взяли їх...

Т е р л е ц ь к и й

Так, у мене.

Я ж вам казав: я ще раз перевірю.

(*До Коренєва*).

Начальник бурової Черноліс,
Як виявилось, ледар і п'яниця,
Нам дані подавав, що там пісок.
На всю глибінь — пісок. Та я дізнався,
Що в нього там аварія була.
Я Черноліса вигнав і на вишку
Послав свою дружину...

К о р е н ь в

Зачекайте.

Та хто ж відповіда за ваші карти?
П'яниця Черноліс?.. Ну як же можна
Таким, пробачте, даним довіряти?
Злочинна безтурботність. Ще й роботи
На березі розпочали до строку...
Будь ласка, дайте карти.

Т е р л е ц ь к и й

Це ж навіщо?
Ваш тон... І взагалі... Я не дозволю
Нотації читати тут.

(До Панащенка).

Ну от,
Я ж вам казав... казав...

П а н а щ е н к о

Степан Петрович...
Я знаю все про почуття складні,
Що мимоволі виникли між вами...
Це прикро. Але ж ви... і він... і я...
Ми всі повинні дбати, щоб як краще...
Борис Іванович...

Т е р л е ц ь к и й

Я ж вас просив:
Зніміть моє ім'я. Добра не буде.

П а н а щ е н к о

Ви знов своєї...

(До Коренєва).

Та скажіть нарешті,
Що сталося у вас на тій «Десятій»?
Чому Ірина Карпівна всю ніч
Десь пропадала? Її карти ці... Невже ж
Міг Чорноліс?.. Кажіть, Степан Петрович.

К о р е н є в

Не знаю, в чому винен Чорноліс.
Не знаю, що показано в тих картах,
Які Борис Іванович хова.
Але отам, де має бути гребля,
Геологи намацали вапняк.

Т е р л е ц ь к и й

Хто вам сказав про це? Вона?.. Ірина?..
Вона вночі була у вас?..

П а н а щ е н к о

Замовкніть.

Тепер я розумію, де була
Ірина Карпівна. Вона ж геолог.

(До Коренєва).

А далі, далі що?

К о р е н є в

Я наказав

Продовжувать дослідження ґрунтів.
А зараз доведеться всі роботи,
Що почали на березі ріки,
Негайно припинити.

Т е р л е ц ь к и й

Припинити?

То це ж дискредитація проекту!

К о р е н є в

Проект будови треба доробляти,
Бо він спирався на брехливі дані!..
Таке становище, Тарас Петрович.

П а н а щ е н к о

Стривайте, як же так — брехливі дані?..
Та в мене ж всі конструкції кесонів,
Вся гребля полетить до чорта в зуби.
Ви розумієте, що це таке?
Я вас прошу — дізнайтеся, хто винен.
Таких карати треба. Не люблю
Жорстокості... Та скільки ж праці марно,
Державних грошей скільки полягло.
Це злочин... Злочин!

Т е р л е ц ь к и й

Пробклята робота!

Не міг я в землю лізти в кожній точці.
Є ж люди, фахівці, бодай їм чорт!
Радянські люди, як же не повірять?..
А ось тепер, коли стряслась біда,
Ви винуватить будете мене.
І ви — праві!..

П а н а щ е н к о

Хіба ж я так подумав?
Це нісенітниця. Адже собі самому
Ви не могли б таку вчинити шкоду.
Фатальний збіг обставин. Розумію —
Аварія... нездара буровий...
Ви знову перевірите ті карти,
Доповісте нам...

К о р е н ь в

Я наполягаю
На спільній перевірці карт. Отут —
Зі мною, з вами. Зараз же, негайно.

Т е р л е ц ь к и й

Товариш Коренев, така образа?!

П а н а щ е н к о

Степан Петрович, як собі самому,
Терлецькому я довіряти звик.
Він стільки років відданої праці
Пожертвував мені, оцій роботі...
І не гаразд, як справді особисте
Засліплює вам очі...

К о р е н ь в

Особисте?..

П а н а щ е н к о

Борис Іванович з дружиною...

Т е р л е ц ь к и й

Не знаю,
Чи є тепер дружина в мене. Годі!
Я не боюсь, товаришу танкіст.
Я доведу це всім... Я нашу працю
Нікому шельмувати не дозволю.
Причина тут одна: між нами — жінка.

(Виходить).

П а н а щ е н к о

(іде за ним)

Борис Іванович, заждіть...

(Повертається).

Побіг.

К о р е н ь

А карти все-таки забрав з собою.

П а н а щ е н к о

Нервується. Прогавили ж вапняк.
Подумать боляче — в землі живій
Така безплідна погань приховалась.

К о р е н ь

І люди є такі, Тарас Петрович.

(Вклоняється, виходить).

З самоваром в руках входить бабуся.

Б а б у с я

Скипів чайок. А гості ваші де ж?

П а н а щ е н к о

А гості порозходились. Як дивно
Переплітаються шляхи людські.

З а в і с а

Д І Я ІІІ

КАРТИНА П'ЯТА

На новій залізничній станції. Вокзал ще у риштуванні. Майбутній пасажирський зал тимчасово пристосовується під приймальню й кабінет начальника будівництва. Від залізної печі, яка розділяє приміщення навпіл, пашисть жаром. На стіні — рельєфний макет будови. Нашвидку розставлено меблі, знайомі нам з першої та третьої картин.

Крізь вікно видно семафори, рефлектори паровозів, сигнальні ліхтарі. Мороз. Раз у раз зривається хурделиця.

Щ у р сидить за столом, клацає арифмометром, наспівує.

Щ у р

Чотири. Сім. Сто двадцять. Сорок вісім...
П'ятсот чотири. Тридцять, тридцять п'ять...

Входить Терлецький.

Терлецький

Стараєтесь?

Щ у р

Стараюсь. Для начальства.
Нова мітла старі гріхи мете.

Терлецький

(оглянув приміщення)

Майбутня резиденція?

Щ у р

Еге ж.

Сто три. Дванадцять. Триста сімдесят...
Дружина ваша в доброму здоров'ї?

Терлецький

Ще й досі там, на буровій.

Щ у р

Дзвонили?

Терлецький
На жаль, дзвонив.

Щур
А що?

Терлецький
Жбурнула трубку.

Щур
Полаялись? Характерець...

Терлецький
Ну, досить!..
Балакали з тим йолопом?

Щур
Уже.
Учора навіть випили. Готовий.
Він тут, на розвантаженні вагонів.

Терлецький
Покличте.

Щур
Зараз?

Терлецький
Там нема нікого?
(Зазирнув у кабінет).

Покличте зараз. Або — ні. Працюйте
Я сам його знайду.

Щур
Четверта путь.

Терлецький виходить.

Засмикався невдаха тевео.

Чути дівочу пісню.

Зацвіла калина у кінці двора.
Зацвіла калина, бо цвісти пора.
Зацвіла калина, молода дівчина
Милого чекає край Дніпра.

Щ у р
Кого там чорт несе? От не до речі...

Входять Н ю р а і К л а в а.

К л а в а

(тихо)

Дивись, якого милого зустріли.

Щ у р

А, Нюрочка! Мов ягідка налита.
Зірви і з'їж...

Н ю р а

Не поламайте зуби!

Щ у р

Ще розкуштую. Парубок я добрий.

Н ю р а

Підтоптаний занадто.

Щ у р

Як для кого!
Ще є такі, що і від мене мліють.
Не молодий вже, та зате ласкавий.

Н ю р а

І де та ласка?

Щ у р

Спробуй обійми.
Не пошкодуеш.

Н ю р а

Я? Боюся лиха.
Розсиплетесь на складові частини!

Щ у р

Патякаеш! Та ще й під час роботи.

Н ю р а

Ану звільняйте бойовий рубіж!

Щ у р

(забирає арифмометр, папери)

Розпутниці!

(Іде в кабінет).

К л а в а

Який гідкий дідок!

Н ю р а

Геологічне непорозуміння!

Співають, проводячи телефон.

Виглянув з-за хмари срібний молодик.
Виглянув з-за хмари та й у хмарі зник,
А вона чекає,— милого немає,
Не гуде знайомий грузовик.

Повертається Терлецький, за ним Черноліс.

Т е р л е ц ь к и й

Отут і поговоримо. Хвилинку!
Дівчата, скоро вже?

Н ю р а

Кінчаєм зараз.

(До Клави)

З тобою напрацюєш.

(Дає провід).

На, тягни.

Виходять у кабінет.

Т е р л е ц ь к и й

Отут і поговоримо. Сідайте.

Ч о р н о л і с

Яка розмова?.. Адже завжди так:
Коли ти з щирим серцем, то тобі
У вічі плюнуть. Це вже неодмінно.

З кабінету повертається Щур, щільно зачиняючи за собою двері.

Щ у р

Василь Гаврилович... Ну як з похмілля?
У мене голова ще трошки той...

(До Терлецького).

Ну й п'є ж Василь Гаврилович. Орел!
Півлітра одним махом — і ні-ні!
На що вже я — питець, і то зів'яв.

Ч о р н о л і с

Це ви — питець?

(До Терлецького)

Заснув на півдорозі.
Я мертвого його додому ніс.

Щ у р

Ох, правда, правда... Голова тріщить.
Борис Іванович, дозволь мікстурки...
У мене там краплиночка десь є.
Для рівноваги...

Т е р л е ц ь к и й

Тільки — я не бачив!..

Щ у р

(дістає горілку, до Терлецького)

А може, й вам з морозцю? Десять грамів...

Т е р л е ц ь к и й

Ех, наливай! Погріємось.

Щ у р

(наливає в склянку)

Ковтніть.

Т е р л е ц ь к и й

Ну, будьмо!

Щ у р

На здоров'ячко!

Т е р л е ц ь к и й

(надпив)

Міцна...

Щ у р

Це з перчиком, щоб розігнати кров.
Тепер, Василь Гаврилович, пригубте.

(Наливає по вінця).

За справедливість. На здоров'я вам!

Ч о р н о л і с

За справедливість — можна.

(П'є до дна).

Щ у р

Браво, браво!..

Ч о р н о л і с

Оце мікстура!..

Щ у р

Сядьмо. Заховаю.

А то тепер за це...

(Ховає не випивши. До Терлецького).

За вами слово.

Т е р л е ц ь к и й

Отой наказ...

Ч о р н о л і с

Сто сорок дріб сімнадцять?

Щ у р

Запам'ятали?

Ч о р н о л і с

(б'є себе в груди)

Він отут у мене.

Т е р л е ц ь к и й

А в мене він на совісті. Наказ
Неправильний. Як слід не розібрались.
Образили такого майстра!.. Я
Пробачення за той наказ прошу.

Ч о р н о л і с

Оце — толково. То тепер я можу
Назад на бурову?

Т е р л е ц ь к и й

Могли б, але...

Щ у р

Борис Іванович уже не в силі.
Новий начальник є. Важкий на руку...
Та ви ж, здається, зустрічались з ним?

Ч о р н о л і с

Зустрілись раз.

Щ у р

От-от. І що ж?

Ч о р н о л і с

До біса!

Не хочу більше мати справи з ним.

Щ у р

Ага, і ваше враження таке ж.
Чіпляється до всіх. Спинив роботи.

(На макет).

Оце тепер — ф'ю-ф'ю.

Ч о р н о л і с

А як же я?..

Щ у р

Тут нижче по Дніпру, біля лиману,
Є наша експедиція. Туди
Поїхали б. Там бурові потрібні.

Чорноліс
Чув, що потрібні.

Щур
Я б записку дав.

Терлецький
А за прогул і на дорогу — ось.
(Дає гроші).

Щур
За те, що ви ці дні не працювали,
Вам збиток. З нашої вини.

Чорноліс
Ну що ж...
Я й сам збирався на лиман.

Щур
Чудово.
Записку написати?

Чорноліс
Напишіть.

Щур пише записку.

Терлецький
До вас прохання в мене невеличке:
Тут зведення, з яких робились карти,
Товариш Щур оформити не встиг.
Ну й Коренєв прискіпався, звичайно,
Загрожує. Тож виручіть старого,
Поставте підпис.

Чорноліс
Я? А все там чесно?

Терлецький
Нечесно діє Коренєв. Це він
Всіх фахівців порозганяти хоче.

Чорноліс
Той може!..

(Проглядає папери).

Але ж я піску не брав!..

Т е р л е ц ь к и й

Через аварію. Коли б все справно,
Взяли б. До цього ж всюди був пісок.

Ч о р н о л і с

Та був усюди...

Щ у р

(дає записку)

Старість пожалійте,
Василь Гаврилович...

Т е р л е ц ь к и й

Пуста формальність.

Адже на картах підпис мій стоїть
І я один за все відповідаю.
Чи й ви його злякались?

Ч о р н о л і с

Я?..

(До Щура).

Налий!

Та я самого чорта не злякаюсь!

Щ у р

(дає стакан)

Живіть здорові!

Ч о р н о л і с

(випив)

Де ті папірці?..

Щ у р

(подаючи зведення, які Чорноліс підписує)

Ось тут... і тут... і тут... і тут...

Чорноліс

І тут!

(Розписується на потилиці Щура).

Щур

Таки орел ви!

Чорноліс

Пам'ятай, що в мене —
Душа!.. Прощайте. На лиман!

Щур

А гроші?

Чорноліс

Ні, не візьму. А зрештою давай!
Востаннє погуляємо...

(Гукає).

Дівчата!

Чорняві чи біляві... Де ви там?!

(Іде у кабінет).

Терлецький

(ховає папери)

Ну от і все. Вина на Чорнолісі.

Щур

Скоріш би він помандрував звідсіль,
Було б надійніше.

Терлецький

А ви простежте.

(Виходить).

Чорноліс

(повертається)

Не хочете? Ну й чорт вас забери!

Н ю р а

(навздогін)

Шукай собі руду, як ти!

Ч о р н о л і с

Шукати?

Як гроші є, то знайдеться сама!

(До Щура).

Хіба не так? Ходімте до буфету!

Щ у р

І рада б в рай душа... та вже не здужа!

(Пішов у кабінет).

Входять Золотарьов, Білосвіт, Катеринич, монтажники. За ними Павлик та Андрій. У Павлика забинтовані руки.

Б і л о с в і т

Такий мороз у березні...

П а в л и к

Цю ніч

Я не забуду: відморозив руки.

А н д р і й

Бо недосвідчений: хапаєшся за все
Голіруч.

П а в л и к

До весілля заживе.

З о л о т а р ь о в

Отут погріємось. Підкиньте дров.

(До Павлика та Андрія).

Ви прямо з вишки?

П а в л и к

З вишки. Після зміни.

З о л о т а р ь о в

Поснідаєм, сідайте.

К а т е р и н и ч

Є курити?

П а в л и к

Візьми...

Робітники розташовуються біля печі, Ню р а й К л а в а вештаються туди й назад, пораючись коло телефону.

Ч о р н о л і с

Колишні друзі? Здрастуйте. Привіт!
Є правда в світі. Хто кому вклонився?
Вони — мені! А ви — строчить в газету,—
Писарчуки!

(До Павлика)

Тобі я не дивуюсь.
Ти ще зелений. Ти не знав ще горя.

П а в л и к

Хто? Я не знав?

А н д р і й

У нього батька вбили.
Героя-батька. Мати в катуваннях
В гестапо вмерла.

Ч о р н о л і с

І за все це ти
Різноробочим став? Велика шана.
Ще й руки...

П а в л и к

Руки... Батько вчив мене
Любити труд і мозолясті руки.

З о л о т а р ь о в

Твій батько ким був?

А н д р і й

Генерал-майор.

Ч о р н о л і с

(до Павлика)

Ну й дурень ти!

З о л о т а р ь о в

Чого?

Ч о р н о л і с

Різноробочий!

П а в л и к

Я сам сюди приїхав, добровільно.
Вечірню школу скоро закінчу
І майстром стану.

Ч о р н о л і с

Це ще ми побачим!

П а в л и к

Побачиш. Стану. Й не таким, як ти.
Якби ти майстром був своєї справи,
Не вигнали б...

Ч о р н о л і с

Вони ж мені вклонились!

П а в л и к

А хто повірить?

Ч о р н о л і с

Хто тобі повірить,
Що генеральський син?

П а в л и к

Нехай не вірять.

Д р у г и й

Він знижок не шукає, бачиш сам.

З о л о т а р ь о в

В бою усякий своє діло робить.
Там честь одна — солдату й генералу,
Якщо вони герої. І в труді
Закон у нас той самий: більша шана
Різноробочому, що, мов солдат,
Іде грудьми на труднощі, в атаку,
Ніж отакому майстрові, що плеще

Поганим язиком усякі брехні
І заважає людям працювати.
Мовчи! Не хочу й слухати. Приблуда!

Біло світ

Сідай, Василю, та поснідай з нами.

Чорноліс

Я, на суху? Ти що, здурів? Гайда
В буфет! Усіх частую персонально!

Катеринич

А звідки в тебе гроші?

Чорноліс

Заробив.

Перший

Він спадщину від тітоньки одержав.

Третій

А може, душу чортові продав?

Чорноліс

Продав?.. Ти звідки знаєш? Бреше він!
От я тебе продам!...

Четвертий

Знов бешкетуєш?

Навколішках давно стояв?..

(Сміється).

Чорноліс

Та гетьте!

Пожартувать не можна.

(До Білосвіта).

Йдем хоч ти.

Біло світ

Робота жде.

Чорноліс

Та що тут за робота!
Вантажиш, розвантажувеш. Везуть
Непотріб всякий...

Перший

Техніка — непотріб?

Чорноліс

Хай техніка. А саджанці на чорта?
Аж дві платформи. І знайшли коли.
Піди на берег...

Катеринич

Що там?

Чорноліс

Мертва тиша.

Зашилися.

(На макет).

Оце тепер — ф'ю-ф'ю!

З кабінету виходить Щур. Прямує до виходу.

Золотарьов

Роботи тимчасово припинили.
Щось там негоже трапилось з проектом.

Чорноліс

Накрутять угорі, а ти висьорбуй.
Це все новий начальничок...

Щур

Смачного!

З морозцю грієтесь?

Білосвіт

Зайшли на вогник.

Щур

Буває ж отаке. І не повіриш.
Монтажники вантажниками стали!..

(Виходить).

К а т е р и н и ч

Чого це він?

Ч о р н о л і с

А що, хіба не так?

Жаліє вас — прославлену бригаду.
Злетіли ж ви тепер з передових!..

П е р ш и й

Йди на «Десяту». Там поскалиш зуби.

Т р е т і й

Славетний майстер! Вапняки прогавив.

Ч о р н о л і с

Де вапняки?..

Д р у г и й

У тебе ж, на «Десятій».

А н д р і й

Тю-тю, не знає!

Т р е т і й

У чайній проспав!

Ч о р н о л і с

Аварія ж...

П а в л и к

От з неї й почалось.

Ч о р н о л і с

Та брешете! Товариш Щур!

(*Виходить*).

Ч е т в е р т и й

А він таки проспав.

З о л о т а р ь о в

Либонь, пора.

Погрілися, перекурили,— годі!

Що не базікають,— робота жде.

Монтажники виходять.

П а в л и к

(спинився перед макетом)

Невже тут буде море?.. Справжнє море...

А н д р і й

Звичайно, буде. Он уже й русалки.
Кирпаті, правда...

Н ю р а

Хто це, ми кирпаті?
Ти звідки взявсь такий? Йому русалки
Привиділись. Сопливий водяник!

П а в л и к

(жартома)

Пробач, він помиливсь: ти не русалка...
Ти просто відьма з Лисої гори!

Хлопці тікають.

Н ю р а

Держи! Держи їх!.. Ач, які завзяті.

К л а в а

Хороший він. Бач, руки відморозив...

Н ю р а

З таким би я світ за очі пішла,
Коли б... літ десять скинути могла!

Зітхають і співають далі.

Одвіла калина у кінці двора,
Одвіла калина, одвісти пора.
Одвіла калина, молода дівчина
Сльози проливає край Дніпра.

Вбігає Ф е д о р а з саджанцями в руках. За нею, теж несучи
саджанці, неохоче входить К а т е р и н и ч.

Ф е д о р а

Сюди, до печі. Треба врятувати!
Невже мороз убив їх?

К а т е р и н и ч

Ех, Федоро!

Поглянь довкола. Руки опустились.
А ти ще з цим.

Ф е д о р а

Майбутні наші парки.

Не кидай. Обережно!

К а т е р и н и ч

Ет!

Ф е д о р а

Семене!..

Чого сумний?.. Я так тебе люблю.

К а т е р и н и ч

І я люблю. Та зараз не до цього!
Я батькові твоему обіцяв,
Що зодягну... що хату побудую.
Наплутав хтось, чи що, а нам — простій.
Де той начальник? Ні, піду я звідси!..
Кинь хмиз оцей. Навіщо він тобі?

Ф е д о р а

Колись з цих саджанців розквітне сад...
В саду, у затишку, якихось двоє
Закоханих згадають нас...

К а т е р и н и ч

Аякже!

Живи надіями. А я не хочу!

(Виходить).

Ф е д о р а

Який-бо ти... Який-бо ти черствий...

(Втирає сльози).

Н ю р а

Ну от, скінчили ми.

(В трубку).

Алло! Галина?

Приймай об'єкт. Новий наряд? Далеко?
На третьому кварталі? Єсть!

(Поклала трубку).

Ходім!

К л а в а

Федора плаче.

Н ю р а

Ви хіба знайомі?

К л а в а

Це трактористка. Краща у районі.
Я фото бачила в газеті.

Н ю р а

(до Федори)

Кинь!

Не плач. Напевно, він тебе образив?

Ф е д о р а

Ні, він не міг образити.

Н ю р а

Жених?

Ф е д о р а

Ні, чоловік.

Н ю р а

Заміжня?

Ф е д о р а

Через нього
Я всіх покинула... і Лепетиху...
А в нього серце наче кам'яне.

Н ю р а

Заміжня — й плачеш... Що вже нам казати!

К л а в а

Без женихів, чоловіків. Хоч хлопці
Довкола в'ються, а женитись...

Н ю р а

Дзуськи!

К л а в а

(схлипує)

Як в пісні тій...

Н ю р а

«Лий сльози край Дніпра!..»

Всі трое з насолодою плачуть. Входить Коренєв.

К о р е н є в

Що тут таке?

Н ю р а

Ой, хто?

К о р е н є в

Що за мана?

Ф е д о р а

(до дівчат)

Допоможіть!

(Збирає саджанці).

Н ю р а

Це ми... це ви... Вона...

Я — Нюра з АТС.

К о р е н є в

Так, зрозуміло.

Але що сталось?

Н ю р а

Незвичайне діло.

Прислали саджанці...

К о р е н є в

І зразу — в сльози?

Н ю р а

А що робить?

Ф е д о р а

Та їх уб'ють морози.

К о р е н ь в

Зв'язок встановлено?

Н ю р а

Об'єкт здали.

Дозвольте йти?

К о р е н ь в

Ідїть.

Н ю р а

Пішли.

Дівчата виходять.

К о р е н ь в

(по телефону)

Диспетчера дороги. Так, це я.
Товаришу диспетчер! На роз'їзді,—
Між Степовим і нами,— вже годину
Стоїть під семафором ешелон.
Підйомні крани там. Із Волго-Дону...
Я добре розумію. Але й ви
Повинні зрозуміти: ми вручну
Состави розвантажуюем. В нас люди
Ночей не сплять, морозять руки... Ви ж
Додумались затримать ешелон,
Який везе нам техніку! От-от...
Поправите?.. Чекаємо.

(Кладе трубку).

Повертається Катеринич. Підходить до Коренева, подає папірець.

К о р е н ь в

Це що?

К а т е р и н и ч

Та ось, як бачите: подав заяву.

Увійшла Ф е д о р а, спинилась коло дверей, її не помічають.

К о р е н ь в

З будови просишся?

К а т е р и н и ч

Яка ж будова?

Чи тут заробиш... Я тепер жонатий.

А там, гляди, ще, може, будуть діти...

К о р е н ь в

Далеко дивишся вперед.

К а т е р и н и ч

Аякже...

А що?

К о р е н ь в

Сліпими дивишся очима.

К а т е р и н и ч

Хто — я? Спитайте. Працював я добре.

Та що ж, коли мені на хату треба.

Подамся звідсіля. Візьму Федору.

Що тут, у вас...

К о р е н ь в

Ще нелади. Це так.

Не зразу сонце світить у віконце.

Що ж, і твоя дружина йде з бригади?

К а т е р и н и ч

Ну, а чого ж? Від мене не відступить.

Що їй бригада?

К о р е н ь в

Кидаєте, значить?

К а т е р и н и ч

У кожного своя мета в житті.

То як, одпустите?

Коренев
(пише на заяві)

Іди.

Катеринич
Бувайте!

(Іде, зустрічається з Федорою).

Федора
Вернись, заяву поклади на стіл.

Катеринич
Іще чого?.. Дивись же, відпустили.
Ходи зі мною.

Федора
Не піду з будови.

Катеринич
Так тут — простій.

Федора
Тим більше не піду.

Катеринич
Федоро!

Федора
Що?

Катеринич
Ти не ганьби мене.

Федора
Ти сам себе ганьбиш перед людьми.
А як товаришам у вічі глянеш?
Чи, може, утечеш, не попрощавшись
З бригадою?..

Катеринич
Для тебе ж це, збагни.
Щоб більше грошей. Побудуем хату —

Куточок свій. Чи ти цього не хочеш?
Яка ж тоді любов?

Федора

Любов, Семене,—
Не пута на ногах, а дужі крила.
Така моя любов. Мені потрібен
Не закуток малий, а цілий світ.

Катеринич

Та що ж це, в жінки дозволу просити?
Розумні люди кажуть: куди голка,
Туди і нитка. А якщо ти так,
Супроти мене,— зоставайся!

(Іде).

Коренев

Стій!

Семене, де ти взяв її таку
Отут, серед степів? Де?

Катеринич

В Лепетисі.

А що хіба?..

Коренев

Не знаєш, а нема
В тій Лепетисі ще душі такої,
Краси такої?.. Я б усе віддав
І пішки біг би в вашу Лепетиху,
Коли б там ще була така... Коли б
Мене таким коханням покохала.

Федора

Ой, що це ви?

Коренев

Йй-богу, не брешу!
Стривай... А може, і сама Федора
За мене піде? Ти ж ідеш від неї.

Катеринич

Та я погарячився. Я її
Нікому не віддам.

Коренев

«Погарячився»...

Вона твою вину взяла на себе
Перед бригадою. Забув? Ех ти!..
Тобі товариші тому й простили,
Бо зрозуміли — хто вона така!
Всі зрозуміли, тільки ти один...

Катеринич

Кажу ж — погарячився. От іще...

Коренев

Повір мені: не кожному щастить
Таку красу зустріти у житті,
І відданість таку... і вірність... Отже,
Не починайте спільний шлях з образ.
Ну, а вже станеться... Навчись прощати
Заради друга... коли гідний друг,
Коли зумів спокутувати провину.
Простиш йому, Федоро?

Федора

Все прощу.

Коренев

Така її любов.

Катеринич

Прости, кохана!

Коренев

А хата ж як?

Катеринич

Нехай уже без хати.

Коренев

Чому ж без хати? Хата всім потрібна.
Та ще потрібніше — уміти жити
В тій хаті. От що: дай сюди заяву.

(Пише).

Отак. Обох — у комплексну бригаду,
На будівництво житлових кварталів.
Будуйте всім хати: собі, мені,
Усій бригаді вашій... І отим,
Що з ешелонами на допомогу
До нас щодня з усіх усюдів їдуть.
Їм теж потрібна хата. Чи лише
Тобі одному?

К а т е р и н и ч

Звісно... Всім потрібно.

К о р е н ь

Ідіть.

Ф е д о р а

(на саджанці)

Я їх візьму.

К о р е н ь

(підняв деревце)

Глядіть — який!

Ф е д о р а

Мороз не вбив їх?

К о р е н ь

І не вб'є ніколи.

У цьому пагінку майбутній дуб,
Що сотні років красуватись буде.

Входять Панащенко, Терлецький, літній інженер.

П а н а щ е н к о

(тре з морозу вухо)

З весною вас!.. Там, бачив,— підтягли
Підйомні крани...

Л і т н і й і н ж е н е р

Ешелон прибув.

К о р е н ь

Монтажників Золотарьова ставте

Збирати крани! І вручну щоб більше
Ніхто не розвантажував.

Літній інженер

Гаразд.

Коренев

А Катеринича й його дружину
Переведіть на будівництво міста.
І крани їм дасте. Нехай будують.

Федора

За все спасибі вам.

Коренев

Щасти вам, друзі!

Катеринич, Федора та літній інженер виходять.

Панащенко

Я знов з лабораторії. Погано.
Аналізи ґрунтів таки невтішні
З «Лівобережної»...

Коренев

Тарас Петрович,

А інші дані? Чи вони надійні,
Якщо так наспіх досліди велись?
Мене турбує не лише «Десята».

Панащенко

Гадаєте?.. Присяду. Не зважайте!
Вже серце, як отой зіпсутий поршень,
Посмикує. Та я не піддаюсь!
Що ж, будем працювати. Всі, гуртом...
Чи як?

Терлецький

Товариш Коренев, напевно,
Образився на мене... Справді, я
Поводився тоді... Мое інтимне
Завадило мені...

Панащенко

Про це не треба.
Ми ваше збудження вам пробачаєм...

Терлецький

І з тими картами недобре вийшло.

Панащенко

Ті карти я дозволив вам узяти.

Терлецький

Вони ось тут... Та й зведення до них.

(До Коренєва).

То, може, справді так, як ви хотіли,
Утрьох проглянемо?

Панащенко

Так, так, утрьох!
Гуртом і батька легше бить!..

Коренєв

Проглянемо.

Входить Ірина, стомлена, в брезентовому плащі поверх кожуха.

Ірина

Пробачте. Здрастуйте. Я на хвилинку.
Борис Іванович, ключі у тебе?
Мені додому треба.

Терлецький

От спасибі!..
Згадали, що у вас є дім...

Коренєв

(до Панащенка)

То пройдем
До кабінету. Там зручніше буде.

Коренєв і Панащенко ідуть у кабінет.

Терлецький

Це ж треба втратити не тільки совість,
А й сором!..

Ірина

Тихше. Там почують...

Терлецький

Хай

Послухають про подвиги твої,
Подвійна зраднице!..

Ірина

Це я?

Терлецький

А хто ж?

Його ти зрадила в моєму ліжку,
А зараз зраджуєш мене...

Ірина

Борисе...

Як можеш ти такі слова — мені...
Дружині... жінці, що тебе кохає?..

Терлецький

Кохає? Брешеш! Ти мене ніколи...
Ніколи не кохала!..

Ірина

Годі! Ключ...

Піду умиюсь, з'їм чогось. Ми потім,
Коли ти заспокоїшся, з'ясуєм,
Хто більше любить з нас... і поважає!..
Чи я... Чи ти мене.

Терлецький

Але ж йому

Ти про вапняк розповіла?

Ірина

Так, я.

Заради щастя нашого, Борисе.

Заради тебе... Щоб тебе спинити
На хибному шляху...

Т е р л е ц ь к и й

Заради мене,—
Це ж просто смішно,— ти біжиш до того,
Кого ненавиджу я всі ці роки!
Про кого навіть спогад, як сокира,
Висів над головою... День у день
Я ждав, що він повернеться...

І р и н а

Ти ждав...
Як — ждав?.. Та ми ж його вважали мертвим.

Т е р л е ц ь к и й

Вертаються і мертві.

І р и н а

Ні, стривай,
Ти, може, знав, що він живий?

Т е р л е ц ь к и й

Не знав.
А якби й знав, то що ж, я мав признатись
І зруйнувати спокій твій?

І р и н а

Це ти...
Це ти йому... у госпіталь листа?
Це він казав про тебе?..

Входить п'яний Чорноліс, штовхаючи поперед себе Щура.

Ч о р н о л і с

Не пручайся!
О, тут уся компанія прикупі!
Якраз всі тутечки...

Т е р л е ц ь к и й

Ось ключ, Ірино.
Іди додому...

Чорноліс
Та який там ключ!..

(До Ірини).

Кажі мені: ти в мене на «Десятій»
Береш вапняк?

Ірина
Беру. А що?

Чорноліс
(до Терлецького)

Ну от!
За сто карбованців хотів купити
У мене совість... в душу мені плюнув!
Ану, де зведення? Давай назад!

Терлецький
Ви — тихше!

Щур
Ми пояснювали ж вам...

Терлецький
Ірино, ти хотіла йти додому.

Чорноліс
Мерщій мені! Збираюсь на лиман.
Щоб ви тут виздыхали всі! І ти...
І ти... І ти... і ваш новий начальник.
Ось ваші гроші!..

(Жбурляє гроші).

Щур
Тут не всі.

Чорноліс
Лічи.

Ірина
Яка ганьба!..

Чорноліс

Ось — десять, двадцять п'ять...
А решту я віддам. Дай папірці.
Ну, де ж вони? Я сам знайду!

(Шукає на столі).

Терлецький

Ви п'яні!

Ви вигадали казна-що!

Чорноліс

Хто — я?

Я вигадав? Підлестили мене,
Що там пісок... я підписав...

Щур

Ну й що?

Товариша Терлецького там підпис.
І він за все відповідати буде.
А ви... ви їдьте.

(Повертає ті самі гроші).

Це вам на дорогу.

Терлецький

(дає ще гроші)

Ось — двісті... триста... На, бери і згинь!

Чорноліс

Три сотні?

Щур

Я квиточок вам куплю.
За власні гроші. Хай вже буде так.
І ні про що не думайте. Ми ж тут
Лишаємось... Оформимо...

Чорноліс

Ні, мало,

Давай п'ятсот!

Щур

Він збожеволів!

Чорноліс

Так!

Я душу продаю, як той казав...
Чортяки! Заплатіть, а то я вас!..

Терлецький

Немає більш з собою.

Чорноліс

Пошукай!

Терлецький

Ірино, може, в тебе є?

Щур

Візьміть.

(Дає сотню).

Чотириста, і ні копійки більш!

Чорноліс

Був Чорноліс. Була душа у нього.

(Взяв гроші).

Так знайте ж всі: продав її... пропив...

Терлецький

Ідіть уже.

Чорноліс

Женеш?.. Мене?.. У шию?..
Ти не чіпай. Не смій... Я сам піду!

(Виходить).

Терлецький

(кидається до Щура)

Я ж вас просив простежити!

Щ у р

Я стежив.

Та принесло монтажників сюди.
Вони і збаламутили...

Т е р л е ц ь к и й

Прокляття!

А все через оті фальшиві карти,
Через оте фальцфейнівське добро!

Щ у р

Та схаменіться. Ми ж тут не самі.

Т е р л е ц ь к и й

Нікому не довіришся... нікому!
Всі зраджують...

І р и н а

Колись мені сказав

Один хороший друг, йдучи на фронт:
«Ірино, щастя люди здобувають
Лиш чистими руками. Пам'ятай —
До нього крізь життя — пряма дорога.
На манівцях не стрінеш ти його».
Степан Петрович, ви були праві.

(Йде до кабінету).

Т е р л е ц ь к и й

(підбіг до неї)

Куди ти? Стій! До нього знов?! Повія!!!

Б'є її по обличчю. Ірина скрикує. З кабінету виходять Панащенко та Коренев.

П а н а щ е н к о

Що тут таке? Що трапилось?.. Як можна?!

Ірина, закривши обличчя руками, ридає.

Щ у р

Тарас Петрович, тут родинні справи.
Нам краще не втручатися. Буває...
Тут суто особиста річ...

П а н а щ е н к о

Ірино...

Ірино Карпівно... не треба, рідна...
Не треба так до серця...

І р и н а

Я не можу
Мовчать про це... Недовіряйте картам...
І зведенням... Вони у них фальшиві!..

П а н а щ е н к о

Борис Іванович, що все це значить?
Фальшиві карти?.. Вчинок ваш... Кажіть.

Т е р л е ц ь к и й

Тарас Петрович, потім... все скажу...
Я поясню вам потім...

П а н а щ е н к о

Говоріть!

(Кричить).

Я вимагаю — зараз же, негайно!..

Щ у р

Ну, посварились чоловік і жінка,
Причому карти тут? Не уявляю.

І р и н а

Не уявляєте?.. Негідник! Ви ж...
Це ж ви удвох... і з вами той п'яниця...
Яка ганьба!.. Тепер я зрозуміла,
Чого мене на вишку не пускали.

Щ у р

Істерика... Образи... Ні, пробачте,
Вже з мене досить. Я стара людина
І маю гідність. Я піду.

К о р е н ь в

(до Щура)

Хвилинку!

Прошу вас сісти.

(До Ірини).

Добре розумію
Ваш стан, Ірино Карпівно. Але
Нам конче треба знати все в цій справі,
Тож заспокойтесь і розповідайте.

Т е р л е ц ь к и й

Чого ви хочете від неї? Мало
Вам нашого приниження... З тих пір,
Як ви з'явилися тут, нема спокою
Нікому з нас. Коли проект робили,
Де ви були? Приїхав на готове
І риється у смітті. Стільки праці
Ми в цю будову вклали. Он газети
Щодня писали про мою роботу.
А він тепер... Це — помста!

П а н а щ е н к о

Досить. Чув
Не раз про це. Я відповіді жду!
Кажіть: ті карти й зведення фальшиві?

Т е р л е ц ь к и й

Та що це — допит?

П а н а щ е н к о

Так, і суд.

Т е р л е ц ь к и й

Облиште.

П а н а щ е н к о

І я не тільки прокурор, суддя,
А й захисник. Я вірити не хочу,
Що учень мій, уся моя надія,
З фальшивим серцем біля мене жив.

Т е р л е ц ь к и й

Гаразд, судіть, та тільки справедливо.
І зважте на обставини, в яких

Ми з вами мимоволі опинились.
Встановлено суворі строки... Треба
Затверджувати проект. Ми не встигали
З дослідженням ґрунтів... Ну й я рішився...
Ви ж знаєте,— я все робив для вас.
До строку будівництво розпочав.
Я дбав, щоб ви могли на схилі літ
Якнайскоріш свої завітні мрії
Побачити — в залізі, у бетоні.
І от стою, немов перед судом.

Щ у р

Перед судом?.. Та варто б нагадати
Старе прислів'ячко: «А судді — хто?»
Тарас Петрович, ви хіба не знали,
Що дані ми берем з стареньких карт?
Я вам обом не раз доповідав.
Чого ж тепер вдавати перед начальством...

П а н а щ е н к о

Ви безсоромно брешете!

Щ у р

Е, ні!
Кричати я на себе не дозволю,
Я чесний трудівник. Радянській владі
Я все життя віддав... Усе життя...
Борис Іванович, скажіть нарешті,
Професор знав про наші карти?

Т е р л е ц ь к и й

(після паузи)

Знав.

Щ у р

А що?

І р и н а

(до Коренєва)

Ні, ні, не вірте їм!

П а н а щ е н к о

Ірино,

Ваш чоловік... співавтор мій... падлюка!

(Схопився за груди. Падає).

К о р е н ь в

Тарас Петрович...

П а н а щ е н к о

Як я помилився...

З а в і с а

ДІЯ IV

КАРТИНА ШОСТА

За Дніпром заходить сонце. У молодому парку, край ріки, відчувається подих весни. На веранді нового житлового будинку на розкладному ліжку напівлежить Панащенко. Коло невеличкого столика з самоваром Ірина перетирає посуд,— тільки-но пили чай. Нюра і Клава вештаються, проводячи в кімнату телефон. В парку над річкою Федора з дівчатами саджають дерева, співають пісню. Вдалині — панорама будови. Раптом лунають вибухи.

Панащенко

Весняний грім. Ви чуєте?

Клава

Це що?

Панащенко

Це рвуть вапняк. Не скрізь зацементуєм.
Подекуди — з дороги геть.

Берегом ідуть Андрій і Павлик. Зупинились, слухають.

Андрій

Гуркоче...

Неначе битва йде.

Нюра

(до Клави)

Диви, твій Павлик.

Павлик

Ого, Федора вже коло дерев.

Андрій

Такій дай волю — всі степи засадить!

Федора

Гей, парубки, ідіть допомагайте!

Андрій

А що на них ростиме?

Дівчина

Апельсини!

Федора

Ні, кавуни! Приходь тоді у парк
Відпочивати в затінку!

Андрій

Спасибі,

Щоб кавуном по голові?

Нюра

(з драбини)

Нічого!

Твоя не трісне.

Андрій

Хто це?

Нюра

Репродуктор!

Андрій

Стривай мені!..

Федора

Ідіть копайте ями
Туди, аж до Дніпра...

Павлик

(до Андрія)

Бери лопату.

Андрій

(підняв угору лопату)

Кирпатеньким русалочкам — салют!

Н ю р а

Ось злізу, то й лопата не допоможе!..
Ірино Карпівно, чого сумні?
Давайте заспіваємо.

І р и н а

Давайте...

Нюра і Клава заспівають свою пісню. Панащенко слухає, задрімав.
У Ірини на очах сльози.

К л а в а

Ну от, розвеселили.

Н ю р а

Все це ти.

Мінором тягнеш.

К л а в а

Що це за «мінор»?

Н ю р а

Не знаєш? Той, що заряджає міни.

К л а в а

Які тут міни!..

Н ю р а

Міни всюди є.

К л а в а

Бреши...

Н ю р а

Не вір! А я тобі пораджу:
Ти краще Павлика пильнуй.

К л а в а

А що?

Н ю р а

(до Ірини)

З кохання сохне, а йому байдуже.

К л а в а

Вигадуєш!..

І р и н а

Вона жартує, Клаво.

Н ю р а

(до Клави)

Ну-ну, будь ласка, без переживань!

Входять Коренєв, молодий інженер та Золотарьов.

К о р е н є в

Садівникам — привіт!

Ф е д о р а

Степан Петрович!

Не вистачає саджанців.

К о р е н є в

(на інженера)

До нього!

Це він виписував.

М о л о д и й і н ж е н е р

Та скільки ж можна!

Вже возим аж з-під Києва...

Ф е д о р а

Возіть!

Не хватить саджанців, ми вас вкопаєм,—
Ростіть тополею.

М о л о д и й і н ж е н е р

Я й так вже вигнавсь!

Добуду краще саджанців.

Ф е д о р а

Глядіть!

З о л о т а р ь о в

Федоро, здрастуй. Де ж твій будівник?

Федора

Хто, мій Семен? На третьому кварталі
Затримався. Одержує наряди.
Він вам потрібний? Скоро буде тут.

Коренєв

Ти з ним тепер держись. Він — бригадир.

Золотарьов

Зростають люди.

Федора

З вашої ж бригади!..

Золотарьов

Скажи йому — там ліс прибув на пристань.

Коренєв

(на веранді)

Ну як наш хворий?

Ірина

Тихше. Задрімав.

Коренєв

(пошепки) .

Температура?

Панащенко

Як завжди — нормальна.

Вітаються.

Ірина

Вам не пора в кімнату?

Панащенко

Не женіть.

Тут веселіш. Співають. Юність!..

Коренєв

Юність.

І р и н а
(дає ліки)

Приймайте краплі.

П а н а щ е н к о
(зітхнув)

Як пішло на ліки...

І р и н а
Здоровим будеш!

П а н а щ е н к о
(н'є, кривиться)

Ні, пропав навіки.

К о р е н ь в
(на телефоністок)

А ці що роблять тут?

Н ю р а

Зв'язок із світом.

К о р е н ь в

Що — телефон? Та я ж заборонив.
Тут дзеленчатиме...

І р и н а
Я воювала.
Не слухає Тарас Петрович...

П а н а щ е н к о
(сміється)

Чули ж —
Зв'язок із світом. Як мені без нього?

К о р е н ь в
Що з вами вдієш!

П а н а щ е н к о
Ну, розповідайте.
Ще не знайшли Щура?

Коренев

Утік, пройдисвіт.

Утік і мов крізь землю провалився.
Напевно, хоче замести сліди.

Золотарьов

Та я його, либонь, останнім бачив
Над кручею. Дивився за Дніпро.
А я й не здогадався.

Коренев

Не біда.

Затримають. Земля у нас така,
Що для пройдисвітів нема шляхів.

Панащенко

Це правда, правда. Та ще є на світі
Сліпці окремі, отакі, як я...

Ірина

Хто хоче чаю?

Золотарьов

Дякуем. Налийте.

Молодий інженер

Я теплої води не п'ю ніколи.
З криниці, з джерела — оце напій!

Коренев

Е, не кажіть, чайок...

Ірина

Налить?

Коренев

Аякже.

Молодий інженер

Ви — сибіряк. З дитинства, мабуть, звикли.

Золотарьов

Сибір... Якутія... У нас тепер
Ще градусів із тридцять п'ять морозу.

П а н а щ е н к о

Та зими й тут були. Я родом звідси.
Це зараз, що не рік — нові сюрпризи.
У січні — дощ. У березні — мороз.
А через тиждень, бачите,— весна.

(Тихо до Коренєва).

А як той, другий?..

К о р е н є в

Іде в міністерство.

Н ю р а

Дзвонив в Москву сьогодні з АТС.
Здається, скаржився!..

К о р е н є в

Там розберуться.

А нам своїми б справами займатись,
Товариш Нюра з АТС.

Н ю р а

Еге ж...

(До Клави).

Що ловиш гав тут? Зачищай кінці!

П а н а щ е н к о

Я не прощу собі цю сліпоту.
Якийсь там успіх... Трохи похвалили,
І ми вже — над всіма!.. А поруч люди
Розмінюють на стерті мідяки
Прислужництва, брудного кар'єризму
Свої знання, а інколи й талант.
І ми цього не бачим. Доручаєм
Народні справи в руки шахраїв.
Оце тобі наука, вчений дурню!..

(Підводиться).

Ну, за роботу, за роботу, друзі!

(До Ірини, благально).

Ми — півгодинки...

І р и н а

То я вас не знаю?..

М о л о д и й і н ж е н е р

Тарас Петрович, в мене ще є думка
Щодо намиву греблі...

З о л о т а р ь о в

Ми прийшли

Порадитися з вами.

П а н а щ е н к о

Добре, добре.

К о р е н ь о в

На пристані розпочали роботи...

Ідуть у кімнату, Коренев затримується, до Нюри і Клави.

Ага, дівчата. Виконроб просив,
Щоб на будову пристані йому
Дали зв'язок. Як скінчите...

Н ю р а

Скінчили.

Об'єкт в експлуатацію іде.

К о р е н ь о в

То передайте там...

Н ю р а

Гаразд. Ми — миттю!

Побігли.

К о р е н ь о в

От блискавка...

(Іде до кімнати).

І р и н а

(поборовши вагання)

Степан Петрович... Я...
Я ще тоді хотіла вас спитати,

Та не рішилась... а сьогодні — мушу.
Отой ваш друг... танкіст... що на війні
Садив дерева в знак свого кохання...
У госпіталь... який він лист одержав?

К о р е н ь

Я говорив: лист від її коханця.
Чи, може, чоловіка,— як зручніш.

(Іде).

І р и н а

Ще, Степан... ще одне питання:
А він, ваш друг... він вам не розповів,
Що саме в тім листі...

К о р е н ь

Ірино, досить.
Це вмерло й не воскресне вже, а втім...
Ти ж лист сама, напевне, диктувала,
Я пам'ятаю, ось він — слово в слово:

«Ми з вами незнайомі... і я пишу вам не від себе, а за проханням вашої колишньої дружини, яка стала моєю навіки. Той, хто не зумів забезпечити жінці мінімальних умов, хоч мав змогу це зробити, втратив право на жінку. Вона дуже просить забути її і більше не турбувати листами, навіть і з госпіталю».

А далі підпис. Підпис вам відомий.

І р и н а

Фальшивий лист... фальшиве все життя...

К о р е н ь

Не розумію. Ви про що?

І р и н а

Це вже
Тепер не має значення, Степане,
Але я вірила, що вас нема,
Що ви загинули під Ленінградом.
Тому я й Қоренева.

К о р е н ь

Як же так?

Після поранення я ж вам писав.

І р и н а

Листа я не отримала. Не знаю.
Лист не дійшов до мене.

К о р е н ь

Він його

Перехопив?

І р и н а

Отож-бо. Я просить
Пробачення у вас не маю права!
Іще до звістки про загибель вашу
Я зрадила вас. Перейшла до нього.
Про що ми знаєм в дев'ятнадцять років!
Але ж у госпіталь листа... Такого...
Я б не змогла... Чекають вас... Ідїть.

Ірина сходить з веранди в парк. Знову пісня. Корень повільно йде
в кімнату. Берегом прямує Катеринич.

К а т е р и н и ч

Федоро!

Ф е д о р а

А, Семен. Уже прийшов?

К а т е р и н и ч

Та ні, я на хвилинку. Поспішаю.
Біжу на пристань. Там плоти швартують.
Аж з Білорусії прибув нам лїс.

Ф е д о р а

Казав Золотарьов.

К а т е р и н и ч

Це я заскочив
Тобі ось передати...

Ф е д о р а

Що, цукерки?

К а т е р и н и ч
Кисленькі, спробуй. Це тобі якраз...

Ф е д о р а
У, безсоромний...

К а т е р и н и ч
Бережись, кохана!
(Цілує, біжить).

Ф е д о р а
Та не барися!..
(Побачила Ірину).

А, це ви...

І р и н а
Нічого.
Щасливі ви?

Ф е д о р а
Та... навіжений він.
Приніс цукерки ось.

І р и н а
Ждете дитину?

Ф е д о р а
Так, хочу сина. Щоб на нього схожий.
А назвемо, як буде син, Степаном.

І р и н а
Чому Степаном?

Ф е д о р а
Друг у нас тут є,
На будівництві. Дуже гарний друг.

І р и н а
Степан Петрович?

Федора

Так, Степан Петрович.
Чутливий він. Підтримав нас. От тільки,
Я чула, в особистому житті
У нього трапилась якась пригода,
І зараз він самотній.

Ірина

Покохав
Він жінку, що його не зрозуміла...

Федора

Ви знаєте?

Ірина

Я чула теж. Примхливу
І легкодумну... І вона в війну
Покинула його.

Федора

Не вірю. Що ви!..
Такого чоловіка?

Ірина

Так. Пішла
На манівцях шукати щастя з іншим.

Федора

І він за нею тужить? За такою?!

Ірина

Не знаю... Хворий там. Піду. Щастя вам.

(Іде в кімнату).

Федора

(стоїть, замислилась)

Ї не покохав же отаку... як ця.

Награючи на акордеоні, входить Черноліс, за ним Білосвіт.
Гучними акордами лунає пісня.

Від вечірньої зірниці
До ранкової зорі

До дівчини-чарівниці
Ходять хлопці-теслярі.
Тешуть вікна, тешуть двері,
Тешуть стіни. Не біда!
Бо дівчина, мов калина,—
Прехороша, молода!

А в дівчини грізна мати
На порозі зустріча.
Я тим часом від дівчати —
Крізь вікно, навіткача.
Тешуть вікна, тешуть двері.
Тешуть стіни. Не біда!
Бо дівчина, мов калина,—
Чорнобрива, молода!

Ч о р н о л і с

Співаємо, гуляємо, а що?
Це, може, я востаннє веселюся.
Якась комісія... А що, я — винен?
Ти згоден?

Б і л о с в і т

Згоден. Далєбі. Але
Ти б помирився...

Ч о р н о л і с

З ким?

Б і л о с в і т

Хіба ж я знаю.
Та краще, коли все ладком, ладком.

Ч о р н о л і с

Та що ладком? Яка моя вина?
Я їх розкрию... Кривдою взяли,
Штовхнули на аварію, а потім
Ще й в душу плюнули!..

Ф е д о р а

Не галасуй.
Там хворий чоловік. Прямуйте звідси!

Біло світ

Ходім, Василю. Випив же на гріш,
А галасу зчиняеш...

Чорноліс

Нащо ж пити,
Якщо без галасу? Тоді — пий чай,
Крем-соду, пиво... Пиво? Ні, не можна.
Ти згоден?

Біло світ

Згоден.

Чорноліс

То ходім в чайну.

Біло світ

Ми ж тільки звідти.

Чорноліс

А куди ж іти?
Покликали з лиману... Не боюся!
Чого мені лякатися?.. Ти згоден?

Біло світ

Та згоден, згоден... ти б мені, Василю,
Все розказав як слід.

Чорноліс

Ходім зі мною,
То, може, й розкажу.

(До Федори).

Ей ти, сердита,
Навіщо лаєшся? Я з горя п'ю!

Чорноліс та Біло світ пішли. Швидко входить Терлецький
з чемоданом в руці.

Терлецький

Товаришко, даруйте, ви дружину
Мою не бачили тут, на веранді?
Ірина Карпівна, геолог...

Федора

Знаю.

Ось тільки-но вона зайшла в будинок.

Терлецький

Мені з усім цим багажем незручно
Заходити до хворого. Будь ласка,
Ось передайте ключ моїй дружині,
Скажіть — вже їду.

Федора

Добре.

Терлецький

Зачекайте.

Хто там іще в кімнаті?

Федора

Там прийшли

Товариш Коренєв...

Терлецький

Він теж? А ще хто?

Федора

І Коренєв, і інженер... Вони
Щодня там. Напсував якийсь пройдисвіт,
А їм тепер морока...

Терлецький

Розумію.

Так ви, будь ласка, передайте ключ.

Федора іде в будинок. Входить другий кореспондент,
прямує до веранди.

Кореспондент

Це ви, товаришу...

Терлецький

Кореспондент?

Старий знайомий! Здрастуйте. До мене?

Кореспондент

Та взагалі... й до вас... Хотів побачить
Товариша Панащенка.

Терлецький

Він хворий.

Кореспондент

Я чув. От, так би мовити, в зв'язку
З його хворобою, мені й хотілось
У нього дещо розпитать.

Терлецький

Сідайте.

Якщо ви про неточність у проєкті,
То тут уже комісія працює.
В цій справі зараз їду до міністра...

Повертається Федора.

Федора

Ключа передала.

Терлецький

А що, нічого

Ірина Карпівна не говорила?

Федора

Нічого не сказала.

Терлецький

Дуже вдячний

За послугу.

Федора

Та що там, нема за що.

(Виходить).

Терлецький

В цій справі зараз їду до міністра.
Тут виявилась непристойна річ:
Співавтор мій — Панащенко, з яким
Ще першим творчим задумом в Уфі

Я поділився... Я ж був молодий,
Нікому не відомий... Ну й професор
Мене підмовив разом працювати.
Спирався на свої зв'язки, престиж,—
І я, на жаль, погодився. А зараз...
От вам матеріал для фейлетону!..
Коли проект вже майже був готовий,
Він скористався з помилки Шура,
Якого ж сам затуркав у роботі,
А також з того, що мій давній ворог
Став тут начальником... і зараз хоче
Моє ім'я закреслити на проекті.

К о р е с п о н д е н т

Товаришу Терлецький, що ви, справді...
Панащенко... це ж видатний учений...

Чути гомін. На пагорбок вибігає молодь. Дивляться вздовж
берега.

Т е р л е ц ь к и й

Що там таке?

П а в л и к

Диви, диви, спіткнулась!

А н д р і й

(до Терлецького)

Там хтось біжить.

Д і в ч и н а

Щось трапилось.

П а в л и к

Це ж Клавка...

Ф е д о р а

Ой, може, що на пристані...

А н д р і й

І як це

Вона без Нюрки...

П а в л и к

Бачите — юрба

Іде за нею.

К л а в а

(вбігає)

Хлопці... і... дівчата!..

Там...

Ф е д о р а

Говори ж...

К л а в а

Не можу. Дай дихну...

А н д р і й

Диши скоріш.

Ф е д о р а

Ну, говори ж нарешті!

К л а в а

Щура впіймали.

Повертається Чорноліс, за ним Білосвіт.

Ч о р н о л і с

Що?.. Щура?.. Де він?

В Дніпро його!

Т е р л е ц ь к и й

(до Клави)

А ви не помилились?

Ви звідки знаєте?

К л а в а

Ого!.. Мені б

Іще не знати. Ми ж його й впіймали.

Я з Ньюрою тягла на берег провід,

Де пристань буде, де каменоломня

Колись була. Ну, тягнемо, співаєм,

Аж бачимо — шмигнуло щось під кручу.

Там сутінки, та я впізнала — Щур!

Простежили: він кручу підкопав...
Виймав якісь папери. Я побігла
На допомогу кликати. А Нюра...
Вона — герой! Затримала його,
Аж поки я та бригадир Семен,
Отой, Федорин чоловік, прибігли.
А там — монтажники, будівники...
Тепер вони сюди його ведуть.
Де Коренєв?..

(Біжить у будинок).

Ч о р н о л і с

Гляди, ведуть!

Д і в ч и н а

Впіймався...

Катеринич в супроводі Нюри та групи робітників вводить Щура. З будинку виходять Коренєв, Золотарьов та Клава. На веранді Ірина, в дверях Панащенко.

Н ю р а

Ач, кавалер! Всі руки обкусав.
А залицявся іще колись... прилиза!

Т р е т і й м о н т а ж н и к

Товариш Коренєв, у нього карти.

К а т е р и н и ч

(дає папери)

Ось, подивіться.

Н ю р а

Викопав з землі.

К о р е н є в

(дивиться)

Документація будови... карти...
І фотографії проектних креслень.
Це звідки в вас?

Щ у р

Наївне запитання.
Якщо скажу, що їх мені прислали
В рожевому конверті з міністерства,—
Ви ж не повірите?.. Списав напам'ять.

К а т е р и н и ч

Ще скалить зуби! Говори як слід,
Коли тебе пита Степан Петрович!

К о р е н є в

Зажди, Семене.

(До Щура)

Хто вам доступ дав
До всіх цих документів?

Щ у р

Темна ніч,
Довір'я друга — вашого предтечі...

Т е р л е ц ь к и й

(до Щура)

Який я друг вам?! Я!..

Щ у р

Ще півень тричі
Не проспівав, а він уже відрікся.

Т е р л е ц ь к и й

Офіційно заявляю: я
Нічого спільного з оцим суб'єктом
Не мав ніколи, крім службових справ!

Щ у р

Аякже... Браво, браво!..

З о л о т а р ь о в

Не крутись!
Кажі, де був і що робив ці дні?

Щ у р

З комфортом жив в старій каменоломні.
А ось тепер збирався у мандрівку.
Не вийшло... Що ж, на цій землі помру.

К о р е н ь в

Хто ви такий?

Щ у р

Хто я такий? Геолог.
Терентій Гурович... товариш Щур.

К о р е н ь в

(до Золотарьова та Катеринича)

Ви відведіть його. Там все з'ясують.

Щ у р

В тюрму? Е, ні. Туди я не піду.
Я ж вам сказав: помру на цій землі,
Вона колись належала Фальцфейну,
Моему тестю. Так, його дочку
Посватав я. Потворну, кривобоку,
За мене вдвое старшу. Одружився!
Ви чуєте? Оцей нікчема Щур
Був старшим зятем Фрідріха Фальцфейна —
Володаря усіх степів таврійських!
У придане мені земля дісталась —
Оці ґрунти... і береги Дніпра.
Я мав тут греблю будувати сам.
Вже друкувались акції в Берліні,
Геологи вже розвідки вели.

Т р е т і й м о н т а ж н и к

Так от він хто такий!

К л а в а

Капіталіст!

П а в л и к

Недолюдок. Шпигун...

Щ у р

Я тридцять років
Блукав по світу. Старівся і нидів...

І ось прибув сюди як фахівець
З-за океану з картами своїми
На будівництві вам допомогти.

Коренєв

І ви надіялись зірвать будову?

Щур

Я знав, що я лише мала піщинка.
Але, потрапивши у коліща,
Ї піщинка іноді приносить шкоду.
А головне, надіявся зустріти...

(На Терлецького).

Таких, як він...

Терлецький

Замовкніть! Ви — злочинець.
Це ж неможливо!.. На якій підставі?!
Що спільного між нами?

Щур

О, багато.
Я, наче в дзеркалі, в тобі побачив
Усю свою природу. Славолюбець!
Та здібності твої тут пропадуть.
Мандруй за океан. Там зробиш бізнес!
Вони збирають сили. Скоро-скоро
Архангел Гавриїл мотори включить,
З небес господніх спопелить цей край!..
А ви... ви будьте прокляті навіки!..

(Хоче прийняти отруту).

Золотарьов

(схопив його за руку)

Зажди, ще рано. Хай тебе народ
На справедливому суді карає.

Четвертий монтажник

І нас архангелами не лякай!

Третій

Літали тут усякі гавриїли!..

Нюра

Обскубані верталися на небо!

Чорноліс

Ой, що ж це я... О людоньки!.. Простіть!

(Стає на коліна).

Терлецький

Товариші, повірте!..

Четвертий монтажник

Як же вірить?!

Тобі держава наша доручила
Вершить такі діла, а ти злигався
З недобитком ворожим... Ну, пішли!

Терлецький

Товариш Коренев! Хіба ж я знав,
Хто він такий?.. Скажи ж... Скажи, Ірино!..
Тарас Петрович, дорогий!..

(До всіх).

Я винен!..

Я, може, винен... Та не в цій же мірі!..

(До Ірини).

А ти чого мовчиш?.. Я не дозволю
Тобі дивитись звисока на мене,
Бо все це я робив для нас обох!..

Золотарьов

Борис Іванович, народ чекає,
Вам треба буде пояснить як слід
Свої взаємини з цим Гавриїлом.

К а т е р и н и ч

Одною б їх вірьовкою зв'язати!

Т е р л е ц ь к и й

Я поясню, звичайно... Тільки зараз
Квиток у мене на літак, в Москву...

З о л о т а р ь о в

Ну це, пробачте, вже не наша справа.
Ходіте з нами.

Т р е т і й м о н т а ж н и к

Просимо вас дуже...

Т е р л е ц ь к и й

Але відповідальність за свавілля
Лежатиме на вас!

(Іде).

Н ю р а

Іще й лякає.

К л а в а

А з виду наче чемний чоловік...

Ф е д о р а

Тож не барись, Семене!

К а т е р и н и ч

Треба, люба.

(Тихо).

Щоб Стьопка наш спокійно в світі жив.

Всі виходять, крім Коренева та Ірини.

І р и н а

Куди подітися!.. Де взяти сили,
Щоб змити цю ганьбу...

Коренєв

В труді, Ірино,
І в спільній боротьбі з усім народом
За чистоту і за красу людини.
Ви ж не самі. Ці люди добре знають
Ваш біль важкий... І вашу чесну мужність.
І поважають вас за них. Ще знайте:
У вас віднині є надійний друг.

Подає Ірні руку, вона спирається на неї. Ідуть в будинок.

З а в і с а

Київ — Харків, 1954

УБЮЛОНИЙ РАМІ

Трагікомедія

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Сагайдак Трохим Васильович — видатний художник, років 55, виглядає молодше.

Настя — його дочка, 22—23 роки.

Вадим — його син, 19 років.

Сокіл Варвара Петрівна — інструктор фізкультури, 35—36 років.

Княжич Захар Петрович — її брат, працівник Художнього фонду, 40 років.

Кучмій Яша (Яків Митрофанович) — художник, 37 років.

Юрченко Степан Данилович — хірург, друг Сагайдака, трохи молодший за нього.

Барабанський Роман Вікентійович — заступник директора видавництва «Живопис і графіка», років біля 40.

П'ятиокій Кузьма Пилипович — мистецтвознавець, біля 50 років.

Нонна Сергіївна — його дружина, референт Міністерства культури, 40 років.

Архип Іванович — батько загиблої дружини Сагайдака, 70 років.

Тоня — молода дівчина, років 17.

Дія відбувається на початку п'ятдесятих років.

ДІЯ І

Вишневий садок над річкою. Видно ріг селянської хати. На самому березі річки, над кручею, нап'яте рядно, на якому висять чоловічі штани міського крою.

За річкою — далекий пейзаж українського лісостепу. В садку — вкопаний стіл, лави. Далі — кілька вуликів. Ранній червневий ранок. Неділя. З річки чути вигуки: «А щоб тебе лихо вхопило!», «І де ви взялись на мою голову?», «Архипе Івановичу!», «Ч-чорт!!». Це голос Сагайдака.

З хати виходить Архип Іванович з рушником.

Архип

Зараз, Трошо, зараз. Невже тонеш? Людей гукати, чи що? От лихо! Казав же — купайся край берега.

Сагайдак

Та край берега ж, край берега... Он — спина вся...

Архип

Ударився?

Сагайдак

П'явки! Та які ж кусючі...

Архип

А-а... Голодні, мабуть. А я думав... *(Дає рушника)*. Я вже не купаюсь — старий... А Тоня не скаржиться.

Сагайдак

(зриваючи п'явки)

Десять років не був у вас. Тоді чи не було їх, чи не помічав. Бісові личини...

З сусіднього двору через тин перехилився Юрченко.

Ю р ч е н к о

З добрим днем вас та з неділею. Що тут сталося? Хто кричав? Чи не потрібна, бува, допомога?

А р х и п

Здрастуйте, сусідо. Та ні... Це он Троша...

Ю р ч е н к о

Який Троша? Трохим Васильович?.. Невже приїхав?

А р х и п

Аякже. Ще вчора ввечері, київським.

Ю р ч е н к о

І не сповістили!

С а г а й д а к

(за рядом)

Ох! Ну й вчепилась, анахтема...

Ю р ч е н к о

(заходить на подвір'я)

Кого так благословляє шановний Трохим Васильович?

С а г а й д а к

(з-за рядна)

Голос наче знайомий. Хто це?

Ю р ч е н к о

Маю честь відрекомендуватись: місцевий ескулап, любитель прекрасних мистецтв, ваш давній приятель...

С а г а й д а к

Юрченко?

Ю р ч е н к о

Власною персоною.

С а г а й д а к

Степане... Стьопо!.. Иди ж, новітній Пирогов, в обійми...

Ю р ч е н к о

...сучасного Репіна...

Вітаються через рядно.

Що я відчуваю? Нашим дружнім обіймам заважає чиесь гладке черево. Ай-ай-ай! Чарівник, який натхненним пензлем творить на полотні стрункі постаті, сам... Гімнастика! Щоденна ранкова зарядка. Ти ж був Геркулесом...

С а г а й д а к

Був... Настала для нас з тобою, друже, та пора, коли більшість дієслів вживаються в минулому часі. (*Одягнутий, виходить з-за рядна*). Ого, та воно й ти не той, що був...

Ю р ч е н к о

Я — бракований екземпляр. Контузія своє зробила... (*На Архипа Івановича*). До такого віку нам з тобою не дотягти.

А р х и п

А ви не рахуйте. Доки лічив я свої літа, котились вони, як зорі з неба. Я перестав рахувати — спинились. Мабуть, коли сам не лічиш, то й смерть про тебе забува... Снідате будете?

С а г а й д а к

Тільки тут — у садочку.

А р х и п

Авжеж, у садочку. (*Узяв рушник*). І звідки ото вони взялися? Вода ж у річці наче чиста... (*Виходить*).

Ю р ч е н к о

Приїхав-таки?.. А ми ждемо, ждемо... На твої ж гроші хату дідові відбудували, а сам навіть на новосілля не завітав.

Сагайдак

Таке життя. От ти кажеш — гімнастика. Побував би ти в моїй шкірі...

Юрченко

Охоче побував би! Я з гордістю, Трохиме, читаю про тебе в газетах, журналах. І не я один — все село. Ми за твоїми успіхами стежимо. Та й пам'ять дружини твоєї бережемо. Портрет Ганни Архипівни в лікарні висить, а твій — у школі.

Сагайдак

(зворушений)

Спасибі, Стьопо. Все це ти...

Юрченко

Не я — люди.

Сагайдак

Приїхав учора ввечері, обступили спогади, довго заснути не міг. Підвівся з ліжка, вийшов у садок, і раптом: вона, Ганна... Така, як тоді, тридцять років тому, коли вперше її побачив. Стоїть ось тут, біля криниці, струнка, вродлива, простяга, всміхаючись, відерце з срібною водою. Хотів схопити його, аж то місячний промінь... Що це — перевтома чи, може, хворі нерви?..

Юрченко

Ні, Трохиме, не хворі нерви. Це було, було: і кароока весела дівчина з відерцем, і бравий щорсівець на коні. А ще був у них дружок — кирпатий підліток, що, з болем закусивши губи, на все життя заховав у своєму серці світлий дівочий образ. Тільки давно це було, дуже давно.

Сагайдак

Ганнуся...

Юрченко

А як дома в тебе? Написав за цей час багато нового? Адже стільки не бачились.

С а г а й д а к

Є, дещо є. Та все ж особливого чогось, значного не написав. Щоправда, й ніколи, зрозумій: академія, спілка художників, кафедра в інституті, в трьох художніх радах, чотирьох редколегіях...

Ю р ч е н к о

Як же ти витримуєш?

С а г а й д а к

Доводиться. Становище, якщо хочеш, ім'я примушує. А оце — втік. Віриш, просто втік. В прямому розумінні цього слова. Від засідань і телефонів. Сюди втік. В цей тихий закуток, де пройшли кращі хвилини мого життя. Я певен, Степане, що зроблю щось нове, велике. Дай мені час,— і я тобі таке полотно видам!

Ю р ч е н к о

Я вірю в тебе, Трохиме.

С а г а й д а к

Амінь!

Сміються, обіймаються, в обох гарній настрій. Архип Іванович і Тоня виносять хліб, миску меду, глечик молока, скромний селянський посуд.

Т о н я

Здрастуйте. Доброго ранку.

Ю р ч е н к о

Здрастуй, мила кізочко! Де ти була, що робила, чи ти пила, чи ти їла?

Т о н я

Ні, Степане Даниловичу, я не пила і не їла. Тільки бігла через гребельку — вхопила водиці крапельку, бігла через місточок — схопила кленовий листочок... Та ще — ось молока та меду вам на сніданок... Та хліб пахучий, сама пекла. Ось що я робила і де була!

А р х и п

Яка! Сідайте, куштуйте. Медок свіженький. Ніякої критики ні самокритики не боїться!

Т о н я

Пригощайтесь, Степане Даниловичу. Може, кому зелені—цибулі, часнику?.. Я миттю на грядку... (*Вибігла*).

А р х и п

Помічниця. І серце щире, й руки золоті. Рідною мені стала...

С а г а й д а к

Скільки їй зараз?

А р х и п

Казав же — не лічу. Ні свої, ні чужі.

Ю р ч е н к о

Мабуть, сімнадцять. Цього року школу закінчила. І малює. Неабияк малює.

С а г а й д а к

(*снідаючи*)

Справді? Сама навчилась?

Ю р ч е н к о

Не зовсім. Є тут у нас художник. Другий рік приїздить на ціле літо.

А р х и п

На луках ночує, на сіні. Сподобались, бач, йому наші міся.

Ю р ч е н к о

І завжди круг нього молодь. Діти до нього так і горнуть. Рибалять ото разом, куліш варять, ну, і малюють потроху. Кучмій його прізвище. Не чув?

С а г а й д а к

Кучмій? Здається, чув.

Ю р ч е н к о

Яків Митрофанович.

Архип

Який там Митрофанович! Яшею його звать. Яшка, та й годі.

Сагайдак

А чого це ви, Архипе Івановичу, наче сердитесь?

Юрченко

(сміється)

Та тут у них з Кучмієм оказія сталася.

Архип

Ну от іще. Іж, Трошо, не слухай його.

Юрченко

Особливо з бородою ловко вийшло.

Сагайдак

З бородою? Те-те-те, а я дивлюсь та думаю: що воно таке? Де ваша, Архипе Івановичу, патріарша краса ділась? Яка ж бородища була!

Архип

Була. Що правда, то правда. Лукавий поплутав. Ти снідай, Трошо, я ще медку... *(Іде до хати)*.

Сагайдак

Е, ні, стривайте...

Юрченко

Доведеться, мабуть, мені розповісти.

Архип

Ви ж не були, не знаєте. От іще...

Юрченко

А може, Тоня знає? *(Кличе)*. Гей, Тоню!..

Тоня

(за сценою)

Іду-у!

Ар х и п

Постриг... постриг бороду — і квіт! Нема про що говорити.

Повертається Тоня. В руках у неї пучок зелені.

Тоня

Ось редисочка, цибулька, молодий часничок... Зараз помию.

Ю р ч е н к о

Тоню, розкажи, як Кучмій Архипа Івановича малював. Тільки ж не смійся, серйозно.

Тоня

(перемагаючи сміх)

Я... серйозно. А дідусь не розсердиться?

Ар х и п

Пішла б краще помила ото. *(Зайшов у хату)*.

Ю р ч е н к о

Розповідай, розповідай. Трохим Васильович просить.

Тоня

Прийшов якийсь дядя Яша увечері і каже дідусеві: «Чи не можете ви мені завтра приділити годинку або дві?» — «Хоч і увесь день», — відповідає дідусь.

Ар х и п

(з вікна)

І зовсім не те. Не набивався я йому, клятому.

Тоня

Словом, домовились. Ранком бачу — схопився дідусь чимскоріше, святкову сорочку вдягає. А потім вийняв із скрині галстук... *(До Сагайдака)*. Той, що ви торік подарували, коли у місті був... дідусь його дома ніколи не одягав... А тут став перед дзеркалом приміряти...

Ар х и п

(з ганку)

Звісно. А що ж такого? Зять у столиці, онуки вчені...

Т о н я

Приміряв-приміряв — не видно галстука з-під боро-
ди. Борода, значить, закриває. Де й взялись ножиці,
раз, раз, поки я скочила,— нема бороди!

С а г а й д а к

Рішучість, як у бою. (*Сміється*). Хвалю, тату, хвалю!

А р х и п

Я такий! Раз вирішив...

Ю р ч е н к о

(*сміючись*)

Тим більше — для портрета.

Т о н я

Аж ось прийшов дядя Яша, глянув на дідуся...

С а г а й д а к

І забракував натуру?

Т о н я

Ні, що ви! «Який же ви, каже, Архипе Івановичу,
сьогодні чепурний...» Посадив дідуся під вишнею й почав
малювати. Сидить дідусь, мов жених. Ну, думаю, пор-
трет буде! Все село позаздрить.

А р х и п

Еге ж. Портрет! Сиджу, як пава на дзиглику, тру-
щоки: без бороди, ну, їй-богу, неначе голий. А він, пе-
ський син, малює та все руку мою повертає. То так її
тримай, то так поклади, то поверни другим боком. Що,
думую, за мана? Та я собі не тее... Не в тім'я битий.
Відразу здогадався.

Т о н я

Де там відразу! Три сеанси він отак біля вас чаклу-
вав. І нарешті намалював...

С а г а й д а к

Портрет?

Т о н я

Ні, руку, саму тільки руку.

С а г а й д а к

Навіщо ж йому дідусева рука здалась?

Т о н я

Картина, каже, така буде: «Рука народу».

С а г а й д а к

«Рука народу»?..

А р х и п

Чорт зна що! Для чого воно рука без ніг, без голови?..

Т о н я

Це, дідусю, образ такий.

А р х и п

Вигадки! От я його тепер на поріг не пушу. «Образ!» А рука таки лепська вийшла, немов жива. Навіть ніготь оцей, що парубком у наймах косою одгриз,— і той змалював.

С а г а й д а к

(сміючись)

Цікава історія...

Т о н я

Та ви вже й поїли? Яка ж бо я! Заговорила. Хоч редисочки спробуйте. (Побігла).

С а г а й д а к

З охотою. Про Тоню так і не відомо нічого? Хто вона, звідки?

А р х и п

Як же дізнатись? Отакеньку ж підібрав. Тільки й знала, що Тонею звать. На своє прізвище довелось записати. Та чи й є кому розшукувати? Тут же таке робилось, більше як півсела згоріло. А дівча, либонь, з го-

родських. Платтячко на ній з голубенького шовку було, ще й еропланчик на кишеньці вишитий.

Увійшла Тоня. Ставить тарілки на стіл.

Тоня

Ось, будь ласка, чистенька.

Юрченко

Тоню, покажи-но нам свої малюнки.

Тоня

Малюнки? Я... я не малюю.

Архип

А хіба гарно казати неправду, дочко?

Тоня

Я не малюю. Це все дядя Яша...

Сагайдак

За тебе малює? Що ж, і таке буває. У мене в інституті деколи трапляється. Виручають хлопці один одного. Я певен, що й мій Вадим цим грішить. Не одному ледачеві допомагає, та от впіймати не можу.

Юрченко

Це вже він на якому курсі?

Сагайдак

На другому. Рафаель! Не посміхайся, у нього справді велике майбутнє. Незчуєшся, як батька пережене. Ні, цей — не Настя, на повні груди вбирає повітря.

Юрченко

Ти, було, й на Настусю надіявся.

Сагайдак

Не вийшло. Зів'яла чогось, знітилась, кинула інститут.

Тоня

Невже Анастасія Трохимівна зовсім тепер не малює?

Сагайдак

Так. Господарює дома. Поки що. *(Після паузи)*.
Що ж це Вадима досі нема?.. *(До Юрченка)*. Повинен
був уранці привезти машиною речі. Я вчора навіть олів-
ця з собою не захопив.

Юрченко

Трохиме, а що ти збираєшся писати?

Сагайдак

Е, секрет. Міністерство культури та Спілка художни-
ків оголосили закритий конкурс на крашу картину про
мир.

Юрченко

І ти вирішив...

Сагайдак

І я вирішив узяти участь у цьому конкурсі...

Юрченко

Тепер і я скажу: «Хай живе!» А щоб додати тобі
натхнення, я зараз дещо принесу. Зараз...

Сагайдак

Що там у тебе?

Юрченко

Побачиш. Зберіг, друже, зберіг... *(Виходить)*.

Сагайдак

А він постарів тільки зовні... Що ж, Тоню, ти так і
не покажеш свої малюнки?

Тоня

(вона сидить з книжкою)

Нема в мене малюнків.

Сагайдак

Ну, вже й розсердилась. Всі юнаки й дівчата, Тоню,
в твоєму віці... коли закохуються, пишуть вірші або ма-
люють. Залежно від здібностей. А ти часом не закохана?

Т о н я

Ні. В кого ж мені закохатись?

С а г а й д а к

А хоча б у того «дядю Яшу». Молодий художник та ще, може, й вродливий?

Т о н я

І не молодий, і не вродливий. (*Збирає посуд*). От ви, Трохиме Васильовичу, не мої, а його роботи подивіться. Може, й ви закохаетесь. (*Іде до хати*).

С а г а й д а к

Ого! Та в нас і характер є...

А р х и п

(*він уже знайшов собі роботу біля вуликів*)

Ти не глузуй, Трошо, не глузуй. Він—Яшка—справді роботящий. Як ота бджілка,— скільки тим лугом проїде, поки маленький взяток візьме...

С а г а й д а к

Все залежить від хисту, Архипе Івановичу. Така наша професія.

А р х и п

Що я хочу просити тебе, Трошо: чи не зміг би ти нам малювати нам комунізм?

С а г а й д а к

Комунізм?

А р х и п

Еге ж. От у нашому селі завелись баптисти. Прямо проти комунізму не виступають, тільки книги різні читають. А в тих книгах вказано, як жити на землі, щоб потім на небо потрапити. І саме небо на картинці показують. Аж злість бере. Кинулись ми,— ну, наші діди, що на правильній лінії стоять,— у райцентр, в книгарню, книжечку таку або брошуру дістати, де по-простому, по-народному було б розтлумачено наше майбутнє. Хай би так і звалась вона: «Як житимуть люди при

комунізмі?» Та такої книжки не знайшлося. Може, питаємо, картина є? Теж, кажуть, немає. Ми до пропагандиста, а той кричить: відчепіться із своїми баптистами. У мене квадратно-гніздовий метод зараз на порядку денному! Слухай, Трошо, коли б ти мені на папері чи на полотні живий комунізм змалював! Зламали б ми тих баптистів та заодно вже й спекулянтів, хапунів різних... Га?

С а г а й д а к

На жаль, цього змалювати не можна.

А р х и п

Не можна, кажеш? Яка ж тоді в тебе фантазія?

С а г а й д а к

А ви свого дядю Яшу попросіть. Той, очевидно, зможе. Малює ж він якісь «руки народні»...

А р х и п

Ти мій родич, всім художникам художник. Чого ж мені інших просити?

Чути сигнал автомобіля. З вулиці заглядає Вадим. Він з клунками та чемоданом.

В а д и м

Гей, люди добрі! Це і є тихий закуток діда Архипа? Здрастуй, тату. Салют, дідусю! Нарешті причалили. (До Сагайдака). Я не сам. До тебе там гості...

С а г а й д а к

Які гості?

В а д и м

Солідні. Повна машина.

С а г а й д а к

Я ж просив...

В а д и м

Причепились. Негайні справи, кажуть. Хоч на край світу вези. Це вам, дідусю, Настя передала. (Дає пакуночок).

Сагайдак

Кого ж там принесла лиха година?

Вадим

Зараз побачиш.

Архип

Спасибі їй. Не забула старого.

Вадим

А це батькові речі. Куди машину ставити?

Архип

Заганяй до Юрченка. Тут вулики подавиш.

Вадим

Гей, пасажир, сюди! Кінець вашим стражданням!
(*Виходить*).

Сагайдак

(*побачивши гостей*)

Усі як один. Недаром мене п'явки кусали.

Входять П'ятиокий з Нонною Сергіївною та Барабанський.

П'ятиокий

Здрастуйте, дорогий і шановний. Це неймовірно! Що?.. В таку глушину...

Нонна

Зате тут так романтично! Вітаю, вітаю, Трохиме Васильовичу...

Барабанський

Пробачте, Трохиме Васильовичу, що потурбував, але справи для ділової людини — над усе! Аврал!

Сагайдак

Ні, товаришу, вже тільки не справи. Я втік від справ, утік, і про жодні аврали слухати не буду.

П'ятиокий

Ваша втеча ні з ким не погоджена...

Б а р а б а н с ь к и й

А ми не маємо змоги чекати. Час не жде.

Н о н н а

Може, пізніш?..

П'я т и о к и й

Справді, Романе Вікентійовичу, давайте спочатку перепочинемо.

С а г а й д а к

Таки надибали. Що з вами вдієш! Сідайте. Борщу у діда Архипа на всіх вистачить.

Сміються.

П'я т и о к и й

Ох, як я втомився! Ями, курява, спека... Чому дорога не заасфальтована? Що? Дозвольте скинути піджак. О, бджільництво? Цікаво. Люблю бджіл. Тільки... тільки... погляньте, товариші, який примітив! Занадто кустарно. Занадто. *(До Архипа)*. Які бджоли у вас?

А р х и п

Трудові, сім'я в сім'ю.

П'я т и о к и й

Не годиться. Що?.. Вам необхідно завести кавказьких бджіл. Акліматизувати їх у наших умовах. Неодмінно! Ви знаєте, що таке бджола? Вивчали її фізіологію? Бджола — надзвичайно розумне створіння. Деякі вчені стверджують, що у бджіл можна спостерігати наявність своєрідного інтелекту. Ні, товариші, ви послухайте! Коли, наприклад, бджола натрапить на багате джерело нектару, вона сповіщає про це свою організацію, тобто вулик, танцем. Колоподібним танцем. Отак. *(Показує)*. А коли знаходить лише пилок, тоді вже танець інший. В'юнкий. Приблизно так. *(Показує)*. Що?..

Н о н н а

Кузьмо, ти багато рухаєшся. Тобі це зашкодить.

А р х и п

А ви, товаришу... пробачте, не чув вашого прізвища...

Б а р а б а н с ь к и й

П'ятиокий.

Н о н н а

Кузьма Пилипович П'ятиокий.

А р х и п

А ви, кажу, Кузьмо Пилиповичу, інструктором по бджільництву будете, чи як?

Н о н н а

Мій чоловік, на жаль, звалив на свої плечі більш клопітний і відповідальний тягар.

С а г а й д а к

Кузьма Пилипович, тату, найсуворіший критик мистецтва. Лає нас, грішних, і повчає в кожному виступі.

А р х и п

То ж бо він і на моїх бджілок розсердився.

В а д и м

Діду, мило у вас водиться?

А р х и п

Зараз, хлопче, зараз.

В а д и м

Та ви скажіть де, я сам візьму. (*Побіг до хати, на порозі зустрічається з Тонею*).

Т о н я

Ой Вадиме... Здрастуйте.

А р х и п

Нагодуй гостей, донечко. Люди з дороги, голодні.

П'я т и о к и й

Миле створіння!

Н о н н а

Чого тобі, Кузю? Надінь бриля. Ти облечеш собі лисину.

П'я т и о к и й

Для чого так вульгарно? По-перше, у мене ще є ознаки чуба, і взагалі...

Н о н н а

Що «взагалі»?..

П'я т и о к и й

Ранкове сонце. Ультракорисні проміння. Благодать! Природу, друзі мої, треба любити і знати! Що?..

Т о н я

(вона знову накриває стіл. Тонем господарки)

Прошу до столу.

Н о н н а

А ми, Вадиме Трохимовичу, на човна! І хай гойдають нас хвилі, мов немовлят у колисці.

Б а р а б а н с ь к и й

Нонно Сергіївно, ви забуваєте, що ми приїхали сюди в справах.

Н о н н а

Киньте ваші нудні справи.

Б а р а б а н с ь к и й

Вам добре, ви з Кузьмою Пилиповичем маєте змогу і час захоплюватись природою і таке інше. А я прибув сюди як заступник директора видавництва. У мене справи громадські!

С а г а й д а к

Ну, що там у вас таке? Кажіть вже, раз приїхали.

Б а р а б а н с ь к и й

Як вам відомо, Трохиме Васильовичу, у нашому видавництві виходить велика монографія товариша П'ятиокого: «Художник Сагайдак. Життя і творчість». От з приводу цієї монографії... Може, все-таки ви, Кузьмо Пилиповичу...

П'ятиокій

(їсть мед)

У моїй монографії не вистачає дрібниці: останнього розділу. Склалось так, дорогий друже, що ваша творча продукція, яку я маю щастя аналізувати, майже вся належить до передвоєнних та воєнних літ. На ваших фронтових зарисовках з натури все, по суті, кінчається. На жаль, на превеликий жаль, це так.

Барабанський

Як же бути з висвітленням післявоєнного періоду вашої творчості? Обминути ці роки монографія не може. В житті народу це — ціла епоха!

Сагайдак

Я дещо пробував писати... Багато розпочав, та поки що нічого не завершив. Але зараз... саме зараз маю намір... працюю... Очевидно, скоро дам нове полотно.

П'ятиокій

Знаємо. Тому й приїхали. Нам потрібна, так би мовити, ідея, тема вашого полотна.

Барабанський

Назва, зміст... А далі ми зорієнтуємось. Підготуємо пресу, громадську думку...

Сагайдак

Картину я пишу для конкурсу...

Нонна

Трохиме Васильовичу, це всім давно відомо. Ми в міністерстві знаємо все. Не тільки хто пише для конкурсу, але й хто яку премію одержить.

Сагайдак

Конкурс закритий, і я не маю права...

П'ятиокій

Хіба ж ми не вміємо берегти секрети?

Н о н н а

Все одно перша премія закріплена за вами. Ви ж — провідний художник!

С а г а й д а к

Хто б я не був, для мене повинні існувати такі ж умови конкурсу, як і для всіх інших.

Б а р а б а н с ь к и й

Зрівнялівка? Хто ж дозволить? Сагайдак, на щастя, у нас один. Опріч того... *(Запнувся)*.

П'я т и о к и й

Які секрети поміж друзів! Роман Вікентійович працював кандидатську дисертацію...

С а г а й д а к

Ви?.. Дисертацію?

Б а р а б а н с ь к и й

Так.

П'я т и о к и й

На тему: «Життя і творчість Трохима Сагайдака в науковому висвітленні К. П. П'ятиокого». Захист призначено в наступному місяці. Міняти тему вже пізно, а моя монографія не може вийти без останнього розділу.

С а г а й д а к

Ну то й що з того?

П'я т и о к и й

Але ж поки не вийде моя книга, не може відбутися захист дисертації. Роман Вікентійович завжди йде нам назустріч, і не допомогти йому було б просто нечесно.

Б а р а б а н с ь к и й

Опріч того, мені треба запланувати видання репродукцій з вашої нової картини масовим тиражем. Я мушу знати її назву.

С а г а й д а к

Моя картина буде подана на конкурс, як і всі інші, без підпису, під девізом. Про назву її і про зміст ви ді-

знаєтеся після конкурсу, коли буде розкрито конверти.
(*Встає*). Що дома, Вадиме, як Настя?

В а д и м

Передавала, щоб на ніч не забував кисле молоко пити. Дзвонив тобі вчора Княжич.

С а г а й д а к

А, «радянський комерсант». Що в нього?

В а д и м

Знайшов консультанта по спорту... Не уявляю тільки, навіщо він тобі потрібен...

С а г а й д а к

Вирішив займатись фізкультурою. Бачиш, черевко росте.

В а д и м

Отже, консультант є. Майстер спорту, екс-чемпіон Європи і тече і тече. Я сказав Княжичу, що ти тут.

С а г а й д а к

Оце так. Що, й він сюди приїде?

В а д и м

А хіба ж комета може існувати без хвоста?

П'я т и о к и й

(знову припавши до меду)

Нонночко, який чудовий мед! Нектар, чистий нектар.
(*До Архипа Івановича*). Тільки ці ваші бджоли... Чого їм треба?

А р х и п

Отож, здуру танцюють, сердешні!

Т о н я

А ви, Трохиме Васильовичу, не хочете більше?

С а г а й д а к

Пропав у мене, Тоню, апетит. (*Зайшов у садок*).

Т о н я

То я вам вишень нарву. Понад берегом уже червоніють. (*Іде в глибину садка*).

В а д и м

Я з вами, Тоню. Добре, що хоч вишні не втратили властивості червоніти! (*Пішов за нею*).

Б а р а б а н с ь к и й

На чию це він адресу?

П'я т и о к и й

Натяк?

Н о н н а

Невихований хлопчисько!..

Б а р а б а н с ь к и й

Але ж ми не можемо повернутися до міста ні з чим.

Н о н н а

Ще не все втрачено. Чули — сюди їде Княжич. Доручіть цю справу йому. У нього собачий нюх. Кузю, не можна їсти стільки меду. Він, кажуть, виходить назовні крізь шкіру.

П'я т и о к и й

О, то я буду солодким, і ти нарешті покохаєш мене. (*Ість мед ложкою*).

Повертається Юрченко, під пахвою у нього пакунок.

С а г а й д а к

Товариство, увага! Друг моєї юності. Завзятий amator нашого мистецтва. Показуй, Стьопо, що ти мені приніс.

Ю р ч е н к о

(*розгортає пакунок*)

Пізнаєш?

С а г а й д а к

Етюди? Пізнаю.

Роздивляється. З берега входить Кучмій. В руках у нього рибальська снасть та низка дрібної риби.

П'я т и о к и й

Що за етюди, чиї?

С а г а й д а к

Вгадайте.

Б а р а б а н с ь к и й

Цікаво...

С а г а й д а к

А ваша думка, Кузьмо Пилиповичу?

П'я т и о к и й

Одверто?

С а г а й д а к

Ну звичайно.

П'я т и о к и й

(безапеляційно)

Бездарна мазанина.

С а г а й д а к

Чому ж бездарна?

П'я т и о к и й

Хіба ви не бачите, як написане це дерево? Воно скоріш схоже на птаха. Придивіться.

К у ч м і й

(схопив етюд)

Талановито! (Розглядає). Стояло непорушно самотнє дерево в полі. Раптом де взялась буря, підняло воно віти, мов крила, ось-ось злетить угору, та ба!.. Сил нема. Отак і людина часом: хоче злінути вгору, а на ногах тягар...

П'я т и о к и й

Тягар? Який тягар?

К у ч м і й

Буденщина, бруд минулого, міщанство...

П'я т и о к и й

У радянської людини на ногах — тягар? Ну, знаєте, подібні розмови...

К у ч м і й

А вам, наприклад, ніколи не буває важко?

П'я т и о к и й

Як це важко? Чому?

К у ч м і й

Ну, може, в вашій роботі чи там в особистому житті.

П'я т и о к и й

Мені? Що за натяк, не розумію. Та ви, власне, хто такий?

В садку з'являється Тоня, за нею Вадим.

Т о н я

О, дядя Яша! Вже з рибою...

К у ч м і й

Це дідусеві хабара, щоб не лаявся. Свіженька, ще жива, сама в рот плигатиме.

А р х и п

Задобрюєш? Хитрун. Гляну ще на твій улов...

К у ч м і й

Ось — линки, окунці, не риба — а щастя в руці.

А р х и п

Я було нахвалявся у двір тебе не пускати... Та дуже вже юшки хочеться. Почисть, Тоню.

Т о н я

Дядю Яшо, допомагайте.

В а д и м

(забрав рибу)

Дозвольте, я допоможу.

Т о н я

А зумієте?

В а д и м

Ще й як!

К у ч м і й

(до П'ятиокого)

Так вас цікавить, хто я такий? Кучмій мое прізвище.

С а г а й д а к

Чув про вас.

П'я т и о к и й

І я щось десь колись начебто чув.

К у ч м і й

Якщо не помиляюсь, товариш П'ятиокий? Десь колись начебто зустрічались. (До Барабанського). Вас також знаю. Плакат приносив.

Б а р а б а н с ь к и й

І що ж?

К у ч м і й

Не пішов.

Б а р а б а н с ь к и й

А-а... частенько трапляється. Неминучість!

С а г а й д а к

(до Кучмія)

На ногах тягар, кажете... Ось я сюди їхав у звичайному вагоні, серед звичайних пасажирів. Багато цікавого почув.

П'я т и о к и й

Це не типове.

С а г а й д а к

Що?

П'ятиокий

Недоліки.

Сагайдак

Чому ж недоліки? Якраз там йшлося про безліч нового у нашому житті. Справді прекрасного.

Кучмій

Та й недоліків ще чимало...

Архип

Правильно, Яшо. Ось у нас, Кажу, завелись баптисти...

Сагайдак

Зачекайте, тату, з своїми баптистами. Але ж як нам, художникам, торкатись отих недоліків? Адже мистецтво має узагальнюючу силу. Покажеш якесь негативне явище — неодмінно хтось скаже, що це наклеп на радянських людей, на нашу дійсність.

Кучмій

Той, хто бачить тільки недоліки, той просто—сліпець. Він нічого не бачить! Та не потрібні нам і рожеві окуляри! На мою думку, художник, письменник, взагалі митець, який бачить огріхи довкола себе і замовчує їх,—байдужа людина. Він не любить нашого життя і не боліє за нього душею.

Сагайдак

Досить різко, але частка правди...

П'ятиокий

Якої правди? Мій багаторічний досвід фахівця, з яким, до речі, я декому порадив би рахуватись, дає мені право вважати, що за так зване вторження у життя гаряче агітують лише люди, які не мають за спиною жодних надбань...

Барабанський

Та й чи матимуть їх колись?

П'я т и о к и й

Що?.. Так навіщо ж майстрові, який має ім'я, давати привід для кривотолків? *(На етюд)*. От хоч би якою дилетант зі своїм безсилим деревом.

С а г а й д а к

Ну, це було давно...

Б а р а б а н с ь к и й

(дивиться на етюд)

Невдача... чистої води невдача.

С а г а й д а к

І ви так гадаєте?

Б а р а б а н с ь к и й

Певен.

К у ч м і й

Невдача — це коли нема душі, нема ідеї. А тут... Я залюбки потис би руку тому, хто це малював.

Ю р ч е н к о

Ви можете потиснути йому руку. *(На Сагайдака)*. Він тут. Будь ласка.

С а г а й д а к

(злякано)

Ні, ні... Покинь, Стьопо. Це наївні юнацькі спроби.

П'я т и о к и й

Ваші?

С а г а й д а к

Мої, давні.

П'я т и о к и й

Так, так... Манера... Рука... *(До Кучмія)*. Ви, може, де в чому маєте рацію: досить талановито.

К у ч м і й

А ви ж казали — невдача?

П'я т и о к и й

Була... Була колись невдача... А що вас дивує? Ви ж чули: наївні юнацькі спроби. Але вже ось у цьому етюді помітно, як видатний майстер, майбутній лауреат, переступив через поріг...

Б а р а б а н с ь к и й

Цілком закономірне явище.

П'я т и о к и й

Що? *(Продовжує тоном реферата, тримаючи в руці ложку з медом)*. Досить вивчити уважно цей маленький етюд, щоб простежити, як уже правильно й діалектично розв'язує художник тему взаємин людини з природою. Природа розглядається тут не як самотність і загадкава, а як близька й зрозуміла людині. І це цілком вірно, товариші! Природу, друзі мої, треба любити і знати! *(Посилає ложку з медом у рот, скрикує, плює)*. Ой!.. Гину!.. Пече... Гину...

Н о н н а

Що з тобою, Кузю? На найцікавішому місці...

П'я т и о к и й

Вогнем опекло... Пухне... язик пухне... Я... я... я...

А р х и п

Бджола за язик вкусила.

К у ч м і й

Так ми й не дослухали реферата до кінця.

П'я т и о к и й

Я... я... лікаря!.. Лікаря!..

Ю р ч е н к о

Це по моїй спеціальності. Дозвольте.

П'я т и о к и й

Я помру?.. Помру?.. *(Схопив Юрченка за руку)*. Докторе, ви врятуєте мене? Що?

Ю р ч е н к о

Замовкніть нарешті! Дайте, витягну жало.

К у ч м і й

Чим же він тоді на хліб зароблятиме?

П'я т и о к и й

Задихаюсь... Вмираю... Ось яка вона, смерть!

Н о н н а

Казала ж тобі — не їж стільки меду.

Знову сигнал автомашини.

С а г а й д а к

Так я і знав. Княжич.

В а д и м

(*подивився*)

На власному «Москвичі» придибав.

Входять Княжич і Варвара Петрівна.

К н я ж и ч

Не чую оркестру і привітальних вигуків. Загальний уклін! (*До Сагайдака*). Ви ще раз можете переконатись, що я людина слова. (*На Варвару*). Майстер спорту, экс-рекордсменка Європи Варвара Сокіл. Дівоче прізвище Княжич... Моя сестричка...

С а г а й д а к

Дуже приємно.

Н о н н а

(*до Варвари*)

Зразу видно — морський загар.

В а р в а р а

Це кримський загар. Я там працюю.

К н я ж и ч

Кузьмо Пилиповичу! Чому така скорбота на вашому натхненному обличчі?

П'я т и о к и й

Бд... бджола... Ой! (*Показує на язик*). Не можу...

С а г а й д а к

Кузьма Пилипович, так би мовити, став жертвою власного солодкомовства. (*До Варвари, на Юрченка*). Знайомтесь. Мій давній друг.

Б а р а б а н с ь к и й

(*до Нонни Сергіївни*)

Ефектна сестричка у Захара Петровича!

К у ч м і й

(*здивований*)

Варвара Петрівна?!

В а р в а р а

Яша?! Не думала, що зустріну вас тут.

К у ч м і й

А чому ж?.. Де красиві місця та ще люди хороші, там і наш брат — художник. Дивіться он — річка яка!

С а г а й д а к

(*до Варвари Петрівни*)

Знайомого зустріли?

В а р в а р а

Стрічались у Криму.

К н я ж и ч

Етюди? Сагайдак, його рука! Коли ж ви встигли стільки написати? Купую гуртом п'ятсот за штуку. Йде?

С а г а й д а к

Дешево ви стали мене цінувати.

К н я ж и ч

По шістсот... ну по шістсот п'ятдесят...

Ю р ч е н к о

Даруйте, але етюди належать мені. І не тільки мені, а всьому селу.

К н я ж и ч

Ах, он що. А з якої речі етюди Сагайдака будуть гинути в якомусь глухому селі? Зрештою, я можу дати вам відступного.

Ю р ч е н к о

І ти мовчиш, Трохиме?

С а г а й д а к

(сміючись)

Що ж... це його професія.

Ю р ч е н к о

(забрав етюди)

Дивна професія! (Іде з двору).

С а г а й д а к

Степане!.. Куди ти? Зачекай! Образився. (До Княжича). А все ваша недоречна комерція. (Гукає). Степане Даниловичу!

Б а р а б а н с ь к и й

(до Княжича)

За всяку ціну нам треба дізнатись, що малює для конкурсу Сагайдак.

К н я ж и ч

А для чого ж я привіз сюди сестричку?

В а р в а р а

Добре було б викупатись з дороги.

С а г а й д а к

Не раджу,— там п'явки.

В а р в а р а

П'явки водяться край берега, де стояча вода, а ми он з кручі — й на бистрину. Давайте, Яшо, наввипередки, як колись.

Кучмі́й

Накупався вже, дякую.

То́ня

А ви... пробачте, добре плаваєте? Там дуже крутить.

Ва́рвара

Як звать вас?

То́ня

Мене? Тоня.

Ва́рвара

Тоня?!

То́ня

Ага, Тоня. А що?

Ва́рвара

Нічого. Я просто вірш згадала: «Виходила тоненька, тоненькая... Тоней називалась потому...» Зі мною, Тоню, поплили, га?

То́ня

Гаразд! (*До Вадима*). Тільки вам самому доведеться стежити за юшкою.

Ва́дим

Не підведем!

То́ня

Посолисть не забудьте!

Тоня і Варвара побігли на кручу. Всі стежать за ними.

Кня́жич

(*до Сагайдака*)

Як консультант? Задоволені?

Но́нна

Чарівна жінка!

Кучмі́й непомітно зникає.

За́віса

ДІЯ ІІ

Вітальня в міській квартирі Сагайдака. Простора, з смаком обставлена кімната на першому поверсі. За вікнами — дерева, квіти. Посеред кімнати — величезна золота рама, на якій грають відблиски сонця.

Настя накриває стіл до обіду. На веранді — Юрченко.

Ю р ч е н к о

(гукає в садок)

Ні, ні, подача зліва. Сітка ж була, сітка! Блискучий м'яч, браво! Робиш, друже, певні успіхи, робиш. (До Насті). Люблю теніс. Захоплююча гра. Люблю, хоч сам і не вмю грати.

Н а с т я

Не розумію, що в ньому привабливого, — дика гра.

Ю р ч е н к о

Навіщо ви так, Настусю...

Н а с т я

Жартую, жартую, дядю Стьопо. Можна мені так вас називати?

Ю р ч е н к о

Звичайно, Настусю. Але що вас так хвилює? Чому ви, з вашими здібностями, покинули інститут? Що це — дівочі примхи, раптове розчарування чи просто меланхолія?

Н а с т я

Ой-ой-ой, Степане Даниловичу, ви ж лікар. Як же можна так поспішати з діагнозом?

Ю р ч е н к о

Ви, зрештою, будете говорити серйозно? Я маю право вимагати цього. Отакенькою носив вас на руках.

Н а с т я

Добре, дядю Стьопо, відповім. Ви перебільшуєте мої здібності, та, припустимо, художником я б все-таки стала. Так, звичайненьким, не дуже цікавим. А от як друг і помічниця Сагайдака я можу зробити більше, значно більше.

Ю р ч е н к о

Та що це?.. Заради батька ви...

Н а с т я

Це результат багатьох спостережень і роздумів. Батько... та ви, мабуть, і самі помітили... він дуже самотній. Особливо останні роки йому бракує друзів.

Ю р ч е н к о

Але ж...

Дзвонить телефон. Настя бере трубку.

Н а с т я

(по телефону)

Слухаю. Так, я, А, Кузьма Пилипович? Здрастуйте. Так, дома. Вже третій день. Покликати? Добре, передам. Ні, ще в селі. Лише сьогодні мають привезти. Вадим поїхав грузовою машиною. Ну звичайно, полотно ж велике. Прошу... Добридень, Нонно Сергіївно. Ні, ще не обідали. Ждемо Вадима. Разом? Ні, в ресторан не хочеться, та й обід у мене готовий. А ви приходьте, без церемоній. *(Поклала трубку)*. Критик П'ятиокий. Знаєте його?

Ю р ч е н к о

Як же, як же, мій пацієнт. Солідний товариш. Вельми героїчно переносив страждання від агресії дідової бджоли.

Н а с т я

(сміється)

Чула, чула. Сповістив, що готує батькові якийсь сюрприз. Аж мліє від задоволення.

Ю р ч е н к о

Он як? А ви кажете, у Трохима Васильовича бракує друзів.

Н а с т я

Я кажу — бракує справжніх друзів.

Ю р ч е н к о

Але ж Трохим завжди легко сходився з людьми. Пригадую, як до вас вже після війни приходили художники, письменники, артисти, велись розмови з творчих питань, навіть сперечались іноді. Було дуже цікаво.

Н а с т я

Це правда. Та саме після війни слава батькова стала рости з кожним днем. Не те щоб він давав нові твори, а просто — зроблене ним створювало довкола його імені все більший резонанс. Він став лауреатом, членом Академії художеств. І якось трапилось так, що разом з усім цим поступово втрачався смак до щирих розмов, критичного ставлення до себе. Тому кожне, навіть дружнє, зауваження на свою адресу він став сприймати боляче, підозрівати людей, які бажали йому добра, в нещирості. От тоді друзі... справжні друзі... один за одним покинули нас. Кого він, може, й не бажали цього, образив, від кого відвернувся, а хто сам з боєм відійшов... Їх місце відразу зайняли пристосуванці.

Ю р ч е н к о

Невже Трохим не помічає?

Н а с т я

Може, й помічає, та, бачите, ці люди мають на нього вплив.

Ю р ч е н к о

Вплив? На Сагайдака?

Н а с т я

Це складне питання, дядю Стьопо. Батько — видатний художник, але вже багато років нічого видатного не робить.

Ю р ч е н к о

Але ж чому, чому?

Н а с т я

У нього просто нема часу. Та й бажання. Не хоче ризкувати. Ану ж — невдача?..

Ю р ч е н к о

Через те ви вирішили?..

Н а с т я

Тому я вирішила бути з ним. Мені вдалось принаймні намовити його поїхати на село, він, нарешті, написав картину.

Через вікно в кімнату влітає тенісний м'ячик. Чути жіночий сміх, у вікні з'являється Варвара Петрівна з тенісною ракеткою в руках.

В а р в а р а

Пробачте, це Трохим Васильович. З його подачі. Ну й удар!

С а г а й д а к

(який теж підійшов до вікна)

Не смійтесь, мое не пропаде. Реванш за мною!

В а р в а р а

Ви ще сподіваєтесь викрутитись? На мою думку, дорогий Трохиме Васильовичу, це вже безнадійно.

С а г а й д а к

От, маєш!.. Програю гру, Степане. Чи вже старість надходить?

Ю р ч е н к о

Старість? До тебе? Он який красунь! Загорів, по-стрункішав у діда Архипа.

С а г а й д а к

Чуєте, Варваро Петрівно, що люди говорять?

В а р в а р а

Я ж мала на увазі тільки гру в теніс...

Н а с т я

Візьміть! *(Кидає м'ячик).*

В а р в а р а

(впіймала)

Спасибі.

Зникають.

Ю р ч е н к о

Здається, самотності Трохима Васильовича настає край.

Н а с т я

О ні, не вірю. Так низько мій батько не може впасти.

Ю р ч е н к о

Що ви! Варвара Петрівна справляє досить приємне враження.

Н а с т я

Такі жінки вміють справляти враження.

Ю р ч е н к о

Боюсь, тут ви несправедливі, Насте.

Н а с т я

Ви мало знаєте Захара Петровича, її братика.

Ю р ч е н к о

Мав честь познайомитись.

Н а с т я

Оте, що там робиться *(показує на вікно)*, чергова його комбінація. Спочатку він прикинувся закоханим у мене. Та я вчасно зрозуміла, що це просто засіб ввійти в нашу родину. Стати зятем Сагайдака і цим надбати для своєї діяльності більшого авторитету. Тоді він вирішив іншим способом добитись свого.

Ю р ч е н к о

Даруйте, але, може ж, вона...

Н а с т я

Ви ще маєте сумнів? (*В бік вікна*). Он як м'ячика закидає. Та зачекайте, любі мої, казала Настя — ще як удасться...

Знову дзвонить телефон.

(*Зняла трубку*). Слухаю. Так, я. Вже повернувся. Покликати? Зараз. (*У вікно*). Тату! З Спілки художників. Підійдеш?

С а г а й д а к

(*у вікні*)

Може, щось важливе... Варваро Петрівно, оголошується тимчасове припинення вогню!

Н а с т я

(*у трубку*)

Підійде, зачекайте.

В а р в а р а

(*з садка*)

Тікаєте? Рятуетесь від розгрому? Краще вже відразу оголошуйте повну капітуляцію!

С а г а й д а к

(*іде до кімнати*)

Не думав, що ви така жорстока. Що там за пожежа? (*Взяв трубку*). Сагайдак слухає. Здрастуйте. Ні, не був. Так, про стан і завдання образотворчого мистецтва у відображенні нових рис ідеального героя сучасності. Як перенесли? Та зрозумійте ж, я просто не готовий. Уже розіслали запрошення? Що ж тепер робити?.. Ну, гаразд, яюсь викручусь. (*Поклав трубку*). Насте! Засідання секції перенесли на післязавтра. Відбудеться в конференц-залі Музею образотворчих мистецтв. Моя доповідь мусить бути готова завтра ввечері.

Н а с т я

За один день?

С а г а й д а к

Сідай негайно за матеріал. Ет, ч-чорт! Через цю картину я зовсім забув про доповідь!

Н а с т я

Знову починається творче життя художника Сагайдака!..

С а г а й д а к

Не можу ж я відмовитись від доповіді після того, як моє прізвище вже надруковане в запрошеннях! Краще переклади мені з англійського журналу цитати. Там підкреслено. І ось що: зв'яжись з ким-небудь з видавництва. Очевидно, з Барабанським. Хай негайно надішлють зведення: що у них за останні тижні вийшло, що виходить.

Н а с т я

Щойно дзвонив П'ятиокий. Приготував для тебе якийсь сюрприз. Зараз прибіжить.

С а г а й д а к

Чого йому ще треба?

Н а с т я

Як же? Твій улюблений друг і присяжний критик.

С а г а й д а к

Я не винен, що інші схильні вишукувати у мене тільки недоліки. П'ятиокий як людина має певні вади, але ж він любить мене, закоханий у мою творчість. Степане, доведеться тобі розважати Варвару Петрівну. Я швиденько.

Ю р ч е н к о

Доведеться. Така вже моя доля — заповнювати паузи. *(Іде в садок).*

Н а с т я

(услід)

Тільки ж не капітулюйте так поспішно, як деякі інші!

С а г а й д а к

Насте... Це безглуздо й несправедливо. Не можна ж через свій поганий настрій псувати життя іншим. Ти прекрасно знаєш, що Варвара Петрівна консультиє мою

картину. Саме через те вона приїжджала двічі до мене на село і зайшла сьогодні. Вона мені дуже, дуже допомогла...

Н а с т я

Хай буде так. Вірю.

С а г а й д а к

Ні, це треба з'ясувати раз і назавжди. Зрештою, коли б навіть між нами щось сталося... я кажу про серйозні почуття, що ж... я ще не стара людина, а вона розумна, чесна...

Н а с т я

Така ж, мабуть, як її братик.

С а г а й д а к

Він є він, а вона є вона! Крім того, я і в ньому нічого поганого не бачу. Сумлінний, кваліфікований працівник Художнього фонду...

Н а с т я

Якого ти сам називаєш «радянським комерсантом».

С а г а й д а к

Чого жартома не скажеш. Який він не є, а обійтись без Княжича ніхто не може. Та й ти сама, здається, ще зовсім недавно була про нього іншої думки! (*Виходить*).

Н а с т я

Здається?! (*Набирає номер*). Видавництво «Живопис і графіка»? Це ви, Романе Вікентійовичу? Батько просить якомога скоріш надіслати йому матеріали... Знаєте які? От-от, для доповіді. Навіть самі привезете? Не обов'язково на крилах, можна просто трамваем. (*Виходить*). Під час телефонної розмови на веранду підіймаються Юрченко й Варвара Петрівна.

Ю р ч е н к о

Заздрю вам. Ви побачите сьогодні новий твір Сагайдака.

В а р в а р а

Трохим Васильович дуже турбується, чи вірно він написав картину з погляду спорту. Тому й запросив ме-

не подивитись ще раз. Тепер вже готову. Ви знаєте, навіть хвилююсь. Та начебто я не повинна помилитись.

Ю р ч е н к о

Ох, хотілося б мені хоч одним оком глянути! Але конкурс є конкурс, почекаю.

В а р в а р а

(підійшла до рами)

Золота рама. Брат замовляв. Намагався зробити якомога розкішнішу. Він каже: рама для картини — все одно що одяг для жінки. Це вірно?

Ю р ч е н к о

Не думаю. Я, між іншим, вважаю, що й для жінки одяг не має такого вже... ну, вирішального значення.

В а р в а р а

Не кажіть. Жінка завжди мусить...

Ю р ч е н к о

Бути в золотій рамі? Може. Тут я, вибачайте, погано розбираюсь. А от, пригадую, коли Трофим Васильович ще майже студентом написав свою знамениту «Криницю», замовляв йому раму я... На позичені гроші... Рама вийшла поганенька, та картина від цього...

В а р в а р а

Надзвичайна картина.

Ю р ч е н к о

Бачили в музеї?

В а р в а р а

На жаль, лише копію. У нас, в Артеку.

Ю р ч е н к о

Ви працюєте в Артеку?

В а р в а р а

Уявіть собі. Скоро знову повернусь туди. Тягне. Дивно, як звикла до дітей. Зустріну хлопчика чи дівчинку,

воно, може, ніколи й не було в Артеку, а мені здається— наше! У нас відпочивало, гартувалось.

Ю р ч е н к о

Любите малят?

В а р в а р а

Страшенно.

Ю р ч е н к о

Це тому, мабуть, що у вас немає своїх?

В а р в а р а

Це тому, мабуть, що в мене була дитина.

Ю р ч е н к о

Он як?.. Де ж вона?

В а р в а р а

Її вбито. Бомбою. В перші дні війни.

Ю р ч е н к о

У мене ніколи не було дітей, але я... Довелось на фронті... На все життя надивився...

В а р в а р а

Не знаю навіть, де її могила.

Ю р ч е н к о

Дівчинка?

В а р в а р а

Трьох років. Двадцятого червня, нічого не підозрюючи, я виїхала на всесоюзні змагання, а двадцять другого почалась війна. Ми жили тоді на кордоні. Мій чоловік був льотчиком. Я кинулась до них, та вже не змогла пробитись. Потім дізналась, що чоловік загинув у перших же боях, а дочку евакуювали з братом.

Ю р ч е н к о

Захаром Петровичем?

В а р в а р а

У мене один брат. З колоною машин добрались вони майже до самого Дніпра. Тут налетіли «юнкерси», і брат

поховав її біля якогось села. Він навіть назви не знає. От і вся історія. Я рада, що Трохим Васильович пише картину для миру. Усім, чим можу, я хочу допомогти йому.

Ю р ч е н к о

Він талановитий художник, і якщо це буде нова «Криниця»...

В а р в а р а

Так, так, навіть діти люблять цю картину. У нас часом довго стоять біля його «Криниці», розпитують... Скажіть, ви ж знаєте: це вірно, що дівчина з відром — дружина Трохима Васильовича?

Ю р ч е н к о

Так, прообразом цієї дівчини справді була Ганнуся. Згодом вона стала його дружиною.

В а р в а р а

І вона не заважала його творчості?

Ю р ч е н к о

Заважала? Вона була його порадником... я сказав би — натхненницею!.. До самої смерті.

В а р в а р а

Вона теж на фронті?..

Ю р ч е н к о

Так. На Західному Бузі.

На веранду вбігає Вадим.

В а д и м

Гей, Насте! Здрастуйте. Де вона? *(За сцену)*. Та допоможи ж, Захаре, злізти Тоні з машини! Високо ж!.. Підождіть, Тоню, я зараз... *(Зникає)*.

Г о л о с Т о н і

(за сценою)

Не треба, я вже на землі.

З кабінету входить Настя, за нею — Сагайдак.

Н а с т я

Приїхали нарешті?

Ю р ч е н к о

Начебто приїхали.

Н а с т я

(*гукає*)

Приїхали, тату!

В а д и м знову з'являється на веранді.

В а д и м

Насте, відчиняй двері. Обидві половини. (*Зникає*).

С а г а й д а к

Ну, Варваро Петрівно, зараз глянемо, якого там kota в мішку привезли.

Г о л о с К н я ж и ч а

(*за сценою*)

Знизу, Вадиме. Підтримуй знизу!..

С а г а й д а к

(*на веранді*)

Може, покликати двірника?

Г о л о с К н я ж и ч а

(*за сценою*)

«Навіщо? Впораємось самі. Щоб могорича ні з ким не ділити».

С а г а й д а к

Он могорич уже на столі.

К н я ж и ч з'являється у дверях.

К н я ж и ч

Чекай, зламаєш підрамник... А влізе вона? (*Міряє двері*). Спробуємо. Давай!

К н я ж и ч і В а д и м протискують у двері величезну, зашиту в мішковину картину.

Сагайдак

Обережніше, обережніше...

Княжич

Та-ак, та-ак... ще трохи, ще... Ну, нарешті!.. Шедевр прибув без пошкоджень. (До Юрченка). Загальний уклін! О, сестричка моя завітала!.. Мое поважання, Анастасіє Трохимівно. (До Сагайдака). Відразу в раму?

Сагайдак

Ні, ні, несить у майстерню.

Вадим

Дай дух перевести. Руки зомліли. Всю дорогу кидало її з боку на бік, ледве втримали...

Входить Тоня з речами.

От із Тонею. (На Княжича). Йому добре. Дрімав у кабіні після дідової вишнівки.

Княжич

Ти тут брешти далі, а я тим часом з шофером розрахаюсь. (Виходить).

Настя

Тонечко! Як же ти виросла... (Обіймає її). Та якою ж гарною стала!..

Тоня

Що ви, Анастасіє Трохимівно... де там... Дідусь наказував усім кланятись, усім!..

Юрченко

І мені?

Тоня

Ой, Степане Даниловичу!.. І ви тут?

Юрченко

Ах ти, кізочко!.. Значить, міняєш-таки нашу тиху Мар'янівку на тлум міського життя?

Тоня

А хто намовляв мене стати лікарем, і обов'язково

таким, як Ганна Архипівна?

Ю р ч е н к о

Була така... була розмова.

Т о н я

От я й... Варвара Петрівна!

В а р в а р а

До інституту збираєтесь вступати?

Т о н я

Ага, хочу.

В а д и м

Батьку, ти так і не подивився Тонині малюнки? Яка там до дідька медицина, їй у наш вступити треба.

С а г а й д а к

Хотів, хотів подивитись... Так вона ж ховала їх від мене. Для неї тільки дядя Яша авторитет!..

В а р в а р а

Ви справді малюєте, Тоню?

Т о н я

Всі юнаки й дівчата в моєму віці пишуть вірші або малюють. Залежно від здібностей...

С а г а й д а к

Тоню!.. Дівчисько... Вуха намну!.. Еч, яке злопам'ятне!..

В а д и м

Все ясно. Професор Сагайдак, як йому й належить, виховує молоді таланти. *(Дає папку)*. На ось, ознайомся у вільну хвилину.

Т о н я

Вадиме, навіщо? Звідки вони у вас?!

В а д и м

Викрали з дідом Архипом із вашої комірчини. *(До Сагайдака)*. Бери, бери, це — майбутня Яблонська!

Т о н я

Ні, ні, віддайте... Степане Даниловичу, що ж це робиться?..

Н а с т я

(бере у Сагайдака папку).

Не хвилюйся, Тонечко, батько подивиться, а тоді порадимось, куди тобі вступати. Перш за все ходімо я тебе влаштую. Вадиме, візьми Тонині речі.

Т о н я

Тут не всі мої. Оце, Анастасіє Трохимівно, дідусь передав вам меду.

Н а с т я

Спасибі. *(Бере глечик, ставить на стіл).*

Т о н я

А оце — чемодан дяді Яші.

В а д и м

(Підіймає старенький чемодан, перев'язаний ременем).

Розкішна посудина!..

Н а с т я

А чого це він у вас?

Т о н я

Таж дядя Яша зник раптом з села. Навіть у нас оці речі залишив.

В а р в а р а

Так досі й не повернувся?

Т о н я

Як ото щез, коли ви приїхали, то й слід простиг.

Ю р ч е н к о

І в мене деякі його ескізи лишилися. Що за пригода...

В а р в а р а

А це його давня властивість: несподівано й безслідно зникати.

З веранди повертається К н я ж и ч,

В а д и м

Захаре Петровичу, ти часом не знаєш міської адреси Кучмія?

Дзвоник. Настя йде відчиняти, потім повертається.

К н я ж и ч

Кучмія? Ні, такий серед моїх клієнтів не лічиться.

Ю р ч е н к о

Доведеться, Тоню, шукати нашого друга через адресний стіл.

Постукавши в прочинені двері, входить Барабанський з туго набитим портфелем.

Б а р а б а н с ь к и й

Здрастуйте, Трохиме Васильовичу. О, тут стільки знайомих! А я гадав, ви, Трохиме Васильовичу, як літописець Нестор, над доповіддю сидите. *(На портфель)*. Тут все, що може вас зацікавити: детальна анотація кожного твору. Оперативність — над усе! *(Побачив картину)*. А-а... поздоровляю! Немовля ще в пелюшках, але вже видно, що це титан. Від усієї душі! Грандіозне полотно!..

Ю р ч е н к о

Розміром вона буде втрое, а то й вчетверо більша за «Криницю».

С а г а й д а к

Та забудьте ви всі нарешті про ту «Криницю»! Не ті тепер у мене можливості, не ті масштаби!..

К н я ж и ч

Одних фарб скільки пішло! Двічі возив.

С а г а й д а к

Несіть вже, несіть.

К н я ж и ч

(до Вадима)

Ну, ти, немічна дитино, відпочив? Заходь з того боку.

Сагайдак

Берись, Вадиме. Давайте всі разом.

Вадим

Чого там «разом»! Ану, чорноробочі від мистецтва, раз-два, взяли!

Несуть.

Сагайдак

Обережно, обережно... Степане, придерж двері.

Барабанський

Трохиме Васильовичу, а я ж навіщо? (*Хапається водночас за двері й за картину*).

Княжич

Що ви робите, поламаєте!..

Барабанський

Ні, ні, я — мов святиню, мов святиню... Анастасіє Трохимівно, заберіть у мене портфель!

Княжич

Нахиляй, нахиляй... Знову не лізе!

Вадим

Плечем підштовхни.

Сагайдак

Обережно!..

Барабанський

Дозвольте ж і мені... Трохиме Васильовичу... Товариші... Одним пальцем тільки, одним пальцем!.. Це ж історичний момент...

Настя

Тоню, пройдемо туди. Умийся.

Тоня й Настя виходять в інші двері.

Вадим

Раз-два... Пішла!..

Б а р а б а н с ь к и й

Ще я, ще я прощтовхнув!

С а г а й д а к

(у дверях)

Ліворуч трошки... Так. Тепер, Захаре Петровичу, ваш край, будь ласка, ближче до стіни. От-от... Немовби освітлення буде хороше. Ну, Варваро Петрівно... Пробачте, товаришу консультант! Зараз зніму ряднину, а ви судіть — наскільки я збагнув вашу спортивну премудрість. (До Юрченка). Хотілося б, Степане, показати й тобі, порадитись, та, сам розумієш... умови конкурсу... Принцип: ніхто не бачив і не побачить до рішення жюрі!

Всі, крім Юрченка, виходять. Юрченко залишився сам. Він деякий час стоїть, замислившись, раптом бере свого картуза з підвіконня і прямує до виходу. Повертається Н а с т я.

Н а с т я

Степане Даниловичу, куди ви?..

Ю р ч е н к о

Я, мабуть, піду, Настусю. Справи, та й...

Н а с т я

А я гадала, що сьогодні ви весь день пробудете з нами. Сподіваюсь, ви не забули, яка сьогодні дата?

Ю р ч е н к о

Так, Насте. Цей день я й хотів провести з вами, серед вашої сім'ї. Та тут стільки набилось... І ще прийдуть... Не затримуйте мене...

Н а с т я

Степане Даниловичу. Дядю Стьопо! Залиштесь. (Крізь сльози). Зробіть це для мене...

Ю р ч е н к о

Гаразд, гаразд, хороша моя... Заспокойтесь.

Входить В а д и м.

В а д и м

Де Тоня? Куди ти її діла?

Н а с т я

Переодягається з дороги. А що тобі?

В а д и м

Як це — що мені? Повинен я призвичаювати Тоню до міської культури?

Входить переодягнена Тоня.

Скажіть, Тоню, я одержав від діда призначення бути вашим гідом, шефом і тече і тече?..

Т о н я

Ага. У них справді така дружба з дідусем, що й ну... Та тільки хіба ж я вас буду слухатись?

В а д и м

Але ж наказ був? *(До Насті)*. От маєш. Нагодуй нас чим-небудь нашвидку, і я зараз же поведу Тоню оглядати наш інститут. *(Сідає за стіл)*.

Н а с т я

Зачекай, ти чого без батька за стіл сів? Отак міську культуру показуєш? Нікуди твій інститут не втече. Зараз пообідаємо всі як слід. А то взяв моду...

В а д и м

Ну годі вже. От любить стружку знімати... *(Побачив тенісну ракетку)*. О... Тоню, ходімте, повчу вас у теніс. Інтелігентна гра! У нас на курсі дуже захоплюються. За мною, на корт!.. *(Побіг у садок)*.

Ю р ч е н к о

Піди, піди, Тоню.

Н а с т я

Тонечко, благаю: всип цьому хвалькові.

Т о н я

Фізкульт-урá! *(Побігла. З веранди)*. Ходімте, Степане Даниловичу, за суддю!..

Ю р ч е н к о

Єсть, за суддю! (*До Насті*). А ви — за публіку.

Н а с т я

Не можу. (*На портфель*). Ото ж — на мою голову... Гуляйте. Коли батько звільниться, покличу до столу. (*Бере портфель, виходить*).

За вікнами почалась гра. З майстерні повертаються Княжич та Барабанський.

Б а р а б а н с ь к и й

Вперше бачу Трохима Васильовича в такому стані. Збирається показати картину всього тільки вашій сестрі, а хвилюється так, начебто перед ним урядова комісія.

К н я ж и ч

(*щільно причиняючи двері*)

Не будемо їм заважати. Хай вони помилуються картиною і одне одним.

Б а р а б а н с ь к и й

А, так он воно що...

К н я ж и ч

Кожний діє, як уміє. До речі, як ваша дисертація, — скоро вже можна буде вітати з кандидатським званням?

Б а р а б а н с ь к и й

Готова. Маю надію. Та ще все якось ніби в тумані.

К н я ж и ч

Тоді у нас з вами багато спільного.

Б а р а б а н с ь к и й

Що саме?

К н я ж и ч

Туманні надії.

Б а р а б а н с ь к и й

Ой, чи так? А в кого будиночок виріс на околиці міста? Сподіваюсь, він не з туману?

Княжич

Який будиночок? Хижка! Маленька хижка на чорний день. І то через неї я весь у боргах. Слово честі. Живу на п'ятсот карбованців у місяць.

Барабанський

Маскуєтесь. Що нового в комерційному світі?

Княжич

Продається Айвазовський. Безумно дешево. Тільки — для друзів.

Барабанський

Підробка груба чи більш-менш пристойна?

Княжич

Оригінал. І віддам за півціни.

Барабанський

Що ж вимагається від мене за таку послугу?

Княжич

Це буде вже друга моя послуга. Не забувайте, що дані про нову картину Сагайдака повідомив вам я.

Барабанський

Пам'ятаю. До речі, як ви дізнались? Через сестру?

Княжич

Яке це має значення. Отже, дві послуги я вам зробив.

Барабанський

Айвазовського я ще не бачу.

Княжич

Буде ваш. А від вас я вимагаю дрібницю: не поспішайте з випуском репродукції нової картини Сагайдака. Поки я не організую замовлення на автокопії. Ваші масові тиражі постійно обмежують мій ринок збуту.

Барабанський

Ви ж стільки заробили на його «Криниці». Немає такого готелю, такого санаторію, де не було б копії.

К н я ж и ч

«Криниця» вже вичерпана до дна. Візьмемось за експлуатацію нового шедевра. То як же?

Барабанський мовчить.

Гаразд. Беріть Айвазовського так. В подарунок.

Б а р а б а н с ь к и й

Важко. Неймовірно важко, Захаре Петровичу. У видавництві почнуться розмови — чому, як, з якої речі?.. Інтриги!

К н я ж и ч

Рідкісний морський пейзаж. П'ятиокий лопне від задрозів!

Б а р а б а н с ь к и й

Оригінал?

К н я ж и ч

Гарантую.

Б а р а б а н с ь к и й

(зітхає, потім іде до телефону, набирає номер)

Мені редактора масових видань. Барабанський. Ось що: план випуску репродукцій до міністерства поки що не надсилайте. Будуть деякі виправлення. Така вказівка! *(Поклав трубку)*. Задоволені?

К н я ж и ч

Айвазовський завтра буде у вас.

Повертаються Сагайдак і Варвара. Сагайдак замикає двері майстерні на ключ.

С а г а й д а к

Можливо, можливо, Варваро Петрівно. Та все ж ви мене засмутили. Не відчуваю захоплення у ваших словах.

В а р в а р а

Я висловлююсь тільки як спортсменка. З погляду легкої атлетики — картина бездоганна.

Сагайдак

А з погляду мистецтва?

Варвара

В мистецтві я не фахівець. Тут мені легко помили-
тись.

Сагайдак

Ні, не те, не те. Ет, чорт! Пробачте... Полотно на-
писане за всіма вимогами критики. Є позитивний герой,
є народ, маса. Ви помиляєтесь, Варваро Петрівно. Оче-
видно, воно дещо прямолінійне, але ж зараз такі ви-
моги... Ви не в курсі наших справ.

Варвара

Звичайно. Мені тільки здається, що ваші ранні етюди,
які я бачила там, у селі... вони мені більше подо-
баються.

Сагайдак

Чим же?

Варвара

Не знаю. Може, тим, що говорять своєю, одним їм
властивою мовою.

Сагайдак

Що ж етюди... П'ятиокий знайшов у них недоліки.
Потім, правда, поправився, але тільки зважаючи на моє
ім'я. Не солодко було б авторові цих етюдів, будь він
яким-небудь Кучмієм.

Варвара

Не думаю, щоб Яшу це дуже збентежило.

Сагайдак

Отак усі, мов змовились: Яша, Яша, наче про близь-
ку людину. Наче він усім брат чи сват.

Варвара

Не знаю. Для мене він просто старий знайомий. Я з
ним познайомилась ще в Криму.

Сагайдак

В санаторії?

Варвара

В Артеку. Я ж там працюю, а він приїжджав малювати дітей.

Сагайдак

І вас, мабуть, теж?

Варвара

Уявіть собі: ні. Я чомусь не люблю ні фотографуватися, ні, тим більше, щоб мене малювали.

Барабанський

Надаремно. З такою вродою, як ваша...

Варвара

...Але про те, яким, на його погляд, має бути мистецтво, Кучмій мені багато говорив.

Княжич

Кучмій? А хто його знає? Кого цікавлять його погляди?

Барабанський

Небезпечний дикун. Я аж злякався, коли він засопів у мене в кабінеті, дізнавшись, що ми забракували його плакат.

Сагайдак

О, тепер ясно, чому вам, Варваро Петрівно, сподобалась моя юнацька мазанина. Він теж захопився нею. Єдність смаків, розумію.

Варвара

Ні, справді? Якову Митрофановичу сподобались ті етюди? Цікаво...

Сагайдак

От не здогадався порадитись з Яшею, як мені писати картину! Може, тоді б вона вам більш імпонувала.

Б а р а б а н с ь к и й
(регоче)

Знайшли порадирика!.. Ні знань, ні надбань, на сні
ночує...

В а р в а р а

Якось у нас в Артеку пішла я з дітьми на екскурсію.
Зайшли далеко в гори. Дуже далеко. На одній з високих
голих скель ми побачили дивовижну квітку; вона була
схожа на троянду, тільки мала зелений колір, краса її
була якась мужня і надзвичайно чарівна. З нами був
екскурсовод-ботанік. Він пояснив нам, що це справжня
троянда, яка колись потрапила в важкі кліматичні умови.
Під впливом цих умов її ніжні яскраві пелюстки
втратили колір, стали шорсткими й зеленими, як
листя, але вона стійко перенесла всі випробування і
цвіте на скелі своїм суворим і прекрасним цвітом.
Я тоді подумала: як часто буває навпаки. Беруть квітку,
саджають у найкращий ґрунт, акуратно поливають,
мало не дмухають на неї, а вона рідко коли цвіте, а іноді
й зовсім в'яне.

С а г а й д а к

Дякую!

К н я ж и ч

До чого це ти, Варю?.. Даруйте, Трохиме Васильовичу,
але вона... вона...

С а г а й д а к

Ні, чого ж, я сам колись так думав. Молодість!..

Чути дзвінок.

(Гукає). Насте, хтось там дзвонить. Відчини!

Н а с т я в х о д и т ь .

Н а с т я

Зараз, тату, відчиню. Заплуталась я у ваших анотаціях,
Романе Вікентійовичу...

Знову дзвінок.

Сагайдак

Ідть розберіться, я сам відчиню. Тільки щоб не було плутанини. *(Виходить у передпокій)*.

Барабанський

У мене анотації написані діалектично...

Барабанський і Настя виходять.

Княжич

Божевільна! Хіба ж можна так розмовляти з самим Сагайдаком?!

Варвара

Я ж йому нічого не сказала.

Княжич

В тому-то й річ, що нічого. Таку знамениту людину не можна не хвалити. Не похвалиш ти — похвалять інші. А ти пошиєшся в дурні. Сестричко, у тебе ж така перспектива! Він захопився тобою... Невже ти цього не розумієш?

Варвара

Захаре, я... ти... я зараз же піду звідси.

Княжич

Варю, не роби дурниць, Варю!

Повертається Сагайдак.

Сагайдак

Ні, ні! Спочатку ми пообідаємо всі, гуртом. А такі розмови... вони навіть корисні.

Входять Нонна Сергіївна та П'ятиокій.

Варвара

Пробачте, але в такому товаристві мені буде важко... Я не настільки освічена... не в курсі справ, як ви сказали...

П'ятиокій

Вродлива жінка прикрашає всяке товариство. Якщо не помиляюсь, чарівна сестра нашого шановного Захара

Петровича? Мав честь в один скорботний день вже познайомитись з вами. Знаєте, був на грані смерті. Ні, природу, друзі мої, треба любити й вивчати з полотен Левітана.

Н о н н а

Вітаю вас, мила. Захаре Петровичу, розвантажте мене. (*Віддає пляшки*).

С а г а й д а к

(*через вікно*)

Степане, Тоню, обідати! Роздобув, Варваро Петрівно, спеціально для вас багаторічне масандрівське винце. Насте, проси гостей до столу! (*Вийшов*).

Ю р ч е н к о

(*на веранді*)

Ех, Тонечко-донечко, а я на тебе надіявся...

Г о л о с Т о н і

Що ж, Степане Даниловичу, коли він таки добре грає.

Входять Юрченко, Тоня, Вадим.

П'я т и о к и й

О, мій рятівник тут! Вдячний, вдячний. Почуваю себе цілком нормально. Ось... (*Показує язик*). Ну як? Мені не загрожують рецидиви?..

Н о н н а

Кузю, заховай язика, це несолідно. Він у мене як мала дитина: що в голові, те й на язиці.

Ю р ч е н к о

На язиці у нього абсолютно нічого немає.

П'я т и о к и й

Значить, я можу бути спокійним?

Ю р ч е н к о

Будьте.

Входить Сагайдак з пляшкою в руці. Настя господарює коло столу.

Сагайдак

Загальні збори друзів оголошую відкритими. На порядку денному одне питання: чим хата багата, тим і рада!.. Прошу, сідайте!

П'ятиокий

Дорогий Трохиме Васильовичу! Я й моя дружина... в даному разі як представник Міністерства культури, прийшли привітати вас з благополучним закінченням нового витвору найпередовішого в світі радянського малярства.

Барабанський

(на порозі)

Браво, браво, браво!

П'ятиокий

Картина «Естафета миру» — новий вклад у наше образотворче мистецтво.

Сагайдак

Дозвольте, звідки вам відома назва картини?

Нонна

Поздоровляю, дорогий Трохиме Васильовичу. Ваша картина одержить першу премію. «Естафета миру» — блискуче полотно.

Сагайдак

Але ж звідки вам це відомо?

П'ятиокий

Шановний друже! Сьогодні у нас з вами подвійне свято. По-перше, ви закінчили видатне, я насмілююсь сказати — епохальне полотно. Я його ще не бачив, але я цілком вірю тим даним, які у мене є. По-друге, я...

Барабанський

А по-друге, у підлеглому мені видавництві вийшла в світ нова фундаментальна праця — монографія Кузьми Пилиповича П'ятиокого «Художник Т. В. Сагайдак. Життя і творчість».

П'я т и о к и й

Дарую вам цей поки що єдиний екземпляр від усього серця!

Вадим грає на пляшках туш.

Н о н н а

Ви просто поганий хлопчисько!

С а г а й д а к

(*важить книгу в руці*)

Презентабельна штука.

П'я т и о к и й

Зверніть увагу на останній розділ.

С а г а й д а к

Цікаво. (*Дивиться*). «Сагайдак — борець за мир». Ого!.. (*Читає*). «Остання картина Сагайдака «Естафета миру»... Залитий сонцем стадіон... На біговій доріжці в напруженій позі жінка-спортсменка... Вона понесе естафету миру, передаючи її з рук у руки...» (*Збентежений*). Зміст картини переданий точно, але ж... але ж...

Б а р а б а н с ь к и й

Не турбуйтеся. Це тільки сигнальний примірник. Книга вийде в світ після конкурсу. Розрахунок!

П'я т и о к и й

Читайте, читайте далі.

С а г а й д а к

«...Картина Сагайдака «Естафета миру» — знаменна подія в нашому мистецькому житті. Не випадково вона на закритому конкурсі Міністерства культури і Спільки художників відзначена першою премією в розмірі двадцяти тисяч карбованців...» Дозвольте, але ж конкурс ще не відбувся.

Н о н н а

Питання вирішене. Поздоровляю!

С а г а й д а к

Ні, товариші, ні! Так не можна! Я не питаю, звідки вам стала відома назва картини, її зміст. Хтось підгледів, прочув. Але ж є якісь принципи... Та ні, просто — елементарна чесність... Після всього, що сталося, я не можу подати картину на конкурс, не маю морального права. Ви зробили мені ведмежу послугу і самі тепер відповідайте за свою писанину!

П'я т и о к и й

Дорогий і шановний, ви візьмете участь у конкурсі.

С а г а й д а к

В жодному разі!

Н о н н а

Про вашу участь у конкурсі знають всі. Ваша відмова...

П'я т и о к и й

Ваша відмова при цій ситуації буде розцінена як демонстрація, протест. Що?.. Не проти нас, ні, ширше! Ви розумієте? Тема... значення конкурсу... ваше місце в мистецтві... і раптом — такий жест.

С а г а й д а к

Ви гадаєте?..

Б а р а б а н с ь к и й

Вашої вини нема. Ви картину нікому не показували. Істина!

С а г а й д а к

Звичайно. От навіть другові юності не зважився показати. Ти розумієш, Степане?..

Ю р ч е н к о

В тому-то й річ, Трохиме, що я дуже погано все це розумію...

В а р в а р а

Як прикро. Ви можете подумати, що це я видала вашу таємницю. Але ж я нікому, слово честі, нікому... Та й картину в цілому я побачила тільки сьогодні.

Сагайдак

Хіба ж я міг подумати на вас? Прошу за стіл. Прошу, Варваро Петрівно.

П'ятиокій

А що, власне, сталося? Все одно вашу картину я пізнав би відразу. Манера, стиль. Що?.. (Підняв келих). За майбутнього переможця конкурсу... за нашого видатного... найвидатнішого художника Трохима Васильовича Сагайдака! (П'є).

Сагайдак

Повірте, не премія приваблює мене...

П'ятиокій

Хто ж цього не розуміє? Що там якась премія, коли ця остання ваша творча перемога е... е... (Схопив книжку, читає) «...е етап, новий етап у розвитку духовної культури всього людства»! Це заключні слова моєї монографії.

Барабанський

Так, новий етап! (Підняв келих). Але новий етап у творчості повинен бути новим етапом і в житті. Історія мистецтва, це я можу ствердити як майбутній молодий вчений, кандидат наук... історія мистецтва безапеляційно доводить, що талант художника розквітає тільки тоді, коли поруч з ним є натхненниця, та, яку стародавні греки звали музою, а римляни...

П'ятиокій

(підказує)

...каменою.

Барабанський

...каменою. Справжня подруга життя. Я хочу випити за таку подругу...

Сагайдак

Передчасно це!

Барабанський

За таку подругу... за ту подругу... яка... яка...

Н а с т я

Яка лежить у холодній землі на березі далекої річки. Сьогодні, до річч, якраз десята річниця її смерті.

С а г а й д а к
(після паузи)

Чому ж ти мені не нагадала, дочко?

В а д и м

А чому ти... чому ми з тобою забули, тату?

Н а с т я

Тому... тому що...

В а р в а р а
(встає)

Який сором! Я ж хотіла піти. Пробачте... *(Рвучко виходить)*.

С а г а й д а к

Варваро Петрівно! Це... це непорозуміння!

К н я ж и ч

Не хвилюйтесь, Трохиме Васильовичу. Я все владнаю.

Ідуть за нею.

Ю р ч е н к о

Настусю...

Настя, ридаючи, вибігає на веранду. Юрченко, Тоня, Вадим теж виходять.

Б а р а б а н с ь к и й

Я ж не чекав такого.

П' я т и о к и й

Ніколи не слід поспішати. Пам'ятайте: в кожній ложці меду може сидіти бджола!

З а в і с а

Д І Я Ш І

Вестибюль Музею образотворчих мистецтв. Масивні сходи ведуть на другий поверх. Колони, дзеркало, кілька скульптур. Під сходами невеличкі двері, верхня частина яких з матового скла.

На передньому плані афіша: «Сьогодні, 25 липня, в конференц-залі музею відбудеться доповідь Т. В. Сагайдака: «Про стан і завдання образотворчого мистецтва у відображенні нових рис ідеального героя сучасності».

Входять П'ятиокий і Нонна Сергіївна.

Н о н н а

Чекай, чекай... *(Підводить його до дзеркала)*. Ну от, от... поглянь на себе. *(Сіпає за галстук)*. Що це таке?

П' я т и о к и й

Оригінальна кольорова гама.

Н о н н а

Суміш канарки з папугою. Казала ж тобі — цей галстук не для тебе.

П' я т и о к и й

Але ж чому?

Н о н н а

Несолідно. Ти ніколи не хочеш рахуватися з тим високим становищем, яке займаєш у суспільстві. Сотні людей дивляться на тебе як на людину зразкового смаку.

П' я т и о к и й

Нонночко, якщо ти вважаєш за потрібне... *(Покірно знімає галстук)*.

Н о н н а

Що ти робиш? На офіційне засідання без галстука...

П'я т и о к и й

А-ля апаш. Сам Володимир Васильович Стасов на досить відомому портреті відтворений з відсутністю галстука.

Н о н н а

Знайшов приклад! Твій Стасов жив сто років тому і в засіданнях секцій брати участі не міг.

По сходах спускається Барабанський.

Б а р а б а н с ь к и й

А де ж Сагайдак? Немає? Я гадав, що ви за ним заїдете.

П'я т и о к и й

Дивне передбачення. Що? Коли я на минулому засіданні робив доповідь, він за мною не заїжджав.

Б а р а б а н с ь к и й

Знайшли час зводити рахунки. Хіба вас не хвилює, що він і сьогодні не здав картину на конкурс?

П'я т и о к и й

Гадаєте, є підстави хвилюватись?

Б а р а б а н с ь к и й

Ще б пак! А що, як він зовсім її не здасть? Қазав же, що не має морального права.

Н о н н а

Не турбуйтеся. Є Княжич. Захар Петрович зацікавлений не менше, ніж ми. Ввечері він сам перевезе картину на виставку. А як там?.. *(Показує нагору)*. Явка членів секції забезпечена?

Б а р а б а н с ь к и й

Зал зовсім не повний... пробачте, не зовсім повний. Але кворум набереться. Тільки чому ж це сам доповідач запізнюється?

Н о н н а

Захоплення спортом у його роки хоч-не-хоч, а вибиває з графіка.

П'я т и о к и й

Це що — натяк? Нонночко...

Н о н н а

Будьте певні! Ефектна сестричка Захара Петровича вперто наближається до фінішу.

Б а р а б а н с ь к и й

Чекайте. А як же розуміти той інцидент?

Н о н н а

Позавчора на обіді? Вітаю! І ви їй повірили?

П'я т и о к и й

Нонна Сергіївна кваліфікує даний епізод як добре інспірований гачок з антихудожньої мелодрами.

Б а р а б а н с ь к и й

Тобто?

Н о н н а

Саме отак і ловляться довірливі карасі. Вірте мені. Я теж, між іншим, жінка.

Б а р а б а н с ь к и й

Он як? Фантастично! В жодному разі Сагайдака зараз не варто спускати з очей. Після того обіду він наче сам не свій.

Швидко входить К н я ж и ч .

К н я ж и ч

Загальний уклін! Доповідь почалась?

Б а р а б а н с ь к и й

Поки що ні.

Княжич біжить угору по сходах.

Н о н н а

Куди ж ви поспішаєте?

К н я ж и ч

Термінова справа. Трохим Васильович в конференц-залі?

П'я т и о к и й

Запізнюється з невідомих причин.

К н я ж и ч

Дзвонили?

Н о н н а

Справді, треба подзвонити. Романе Вікентійовичу...

Б а р а б а н с ь к и й

А може, ви, Нонно Сергіївно? Вам, як представникові міністерства, зручніше.

Всі виходять. Входить Сагайдак, перегортаючи й правлячи на ходу сторінки доповіді. Повертається Княжич.

К н я ж и ч

Трохиме Васильовичу, неув'язка.

С а г а й д а к

(не відриваючись від доповіді)

Що саме?

К н я ж и ч

Варвара...

С а г а й д а к

Варвара Петрівна?..

К н я ж и ч

Так. Вона сьогодні від'їжджає до Артеку. Не хоче залишатись ні на один день.

С а г а й д а к

(вражений)

Заждіть. Як же?.. Коли поїзд?

К н я ж и ч

Літаком до Сімферополя, а там — автобусом. Я переконував по-братньому, просив,— дарма! За годину ідемо в аеропорт.

С а г а й д а к

Так я ж навіть не зможу побачити її.

Княжич

Оце мене й турбує.

Сагайдак

Ні, я її мушу бачити. Після того клятого обіду... Чуєте, Захаре Петровичу, мушу! Нам треба порозумітися.

Княжич

Але ж коли, як? Доповідь, обговорення... Неодмінний виступ П'ятиокого...

Сагайдак

Сама тільки доповідь на півтори години.

Княжич

У мене є план. Ви зараз починайте доповідь і рівно через сорок п'ять хвилин зробіть перерву. Я поїду за Варварою і по дорозі в аеропорт завезу її сюди.

Сагайдак

(впевнено)

І я переконаю її не їхати.

Княжич виходить. Сагайдак дивиться йому вслід, потім підіймається по сходах, знову зазираючи в рукопис. Повертаються П'ятиокий, Нонна Сергіївна, Барабанський.

П'ятиокий

О... А Трохим Васильович, навпаки, тут. Здрастуйте, дорогий і шановний!

Нонна

Ми хвилюємось, дзвонимо...

Барабанський

Аудиторія жде не діждеться!

Сагайдак

Дали ж мені на доповідь всього два дні. Ледве встигли передрукувати. Ходімте, я поспішаю.

Нонна

Вмираю від нетерпіння...

Б а р а б а н с ь к и й

Не тільки ви, не тільки ви...

Всі йдуть нагору. З вулиці входять Юрченко, Гоня, Вадим.
У Вадима в руках знайомий нам чемодан Кучмія.

Г о н я

Де ж його шукати?

Ю р ч е н к о

За даними глибочицької бабусі, він має бути у відділі реставрації старовинних картин.

В а д и м

Тобто на складі допотопного мотлоху. Стійте, стійте, пригадую, це ж десь тут, під сходами. (*Сіпнув двері*). Замкнено.

Ю р ч е н к о

Всі, мабуть, на доповіді. (*На афішу*). Он, бачите?

В а д и м

Ого! Так тут мій батенько сьогодні глаголить. Тепер ясно, чому у Насті цілу ніч машинка цокала. Та яка ж довга назва у цієї доповіді!..

Г о н я

Може, й нам дозволять хоч трішки послухати? Заїдемо?

В а д и м

На доповідь? Тільки за вироком народного суду! Та й, згідно з моїм планом культобробки, нам, Тонечко, ще треба сьогодні встигнути в Академічний театр опери та балету. (*Виймає квитки*). Вуаля! Третій ряд партеру.

Г о н я

Ні, ні, тоді краще в оперу.

В а д и м

Як же все-таки з цим майном? (*Підійшов до дверей, став навшпиньки*). Увага! Там щось ворухиться.

Ю р ч е н к о

Може, постукати?

В а д и м

Хто стукає, той достукається. (*Гатить кулаком у двері*).

За дверима чути голос: «Зараз, зараз. Якого біса вештаються тут?..»
О, достукались.

Двері відчиняються, на порозі — Кучмій. Він — у робочій кофті, забруднений фарбами, розкуйовджений, давно не голений, з пензлем у руці.

К у ч м і й

Хто, чого треба?

Ю р ч е н к о

Пробачте, Якове Митрофановичу, це ми...

Г о н я

Ой дядю Яшо, ми на хвилинку...

К у ч м і й

Степане Даниловичу, Тонечко... яким вітром вас занесло? Заходьте ж, заходьте. Тільки не лякайтесь. У мене тут справжній Ноїв ковчег.

Ю р ч е н к о

А ми в адресне бюро, звідти до вас, на Глибочицю... На дверях замок... Аж старенька — сусідка ваша — напоумила. Каже: ви оце в музеї кілька днів і ночуете.

К у ч м і й

Запрацювавсь. Знаєте, буває так. В ритм увійшов, ну, й не хотілось... Та заходьте ж, будь ласка... О, мій багаж. Спасибі. Я все сам збирався у Мар'янівку, та от не встиг. Бач, клопоту вам завдав.

Заходять до кімнати. Це невелике, дуже захарашене старовинними картинами та іншими музейними речами приміщення, в якому проводяться реставраційні роботи музею. Широке вікно, мольберт, стіл, старенький диван, що тимчасово служить ліжком, шафа, кілька ослонів. Безліч різного посуду, малярського приладдя тощо. Під стінами та просто на підлозі багато ескізів. На одному з ослонів голубеньке дитяче платтячко.

Т о н я

Ми дуже хвилювались, дядю Яшо. Хіба ж ото так годиться? Несподівано зникли...

К у ч м і й

Винуватий, Тонечко: не так склалося, як гадалося. Заскочив до міста лише на один день. Та розклав тут, у майстерні, своє господарство... усе, що по крихтах набирав у вас у Мар'янівці, для картини. Почав розглядати. Аж раптом склалося в уяві щось таке... От я й узявся до роботи.

Ю р ч е н к о

Ми перебили?.. Зараз підемо.

К у ч м і й

Киньте, ну й добре, що зайшли.

В а д и м

Куди поставити чемодан?

К у ч м і й

Все одно, приткніть де-небудь.

Т о н я

Дядю Яшо, а ще вам лист. Прийшов у Мар'янівку, на дідусеву адресу.

К у ч м і й

Спасибі. *(Бере лист, розглядає конверт)*. З Києва. Мабуть, знову якась повістка на чергові збори. *(Кинув листа на стіл)*.

Ю р ч е н к о

(біля старовинних картин)

Вісімнадцяте сторіччя?

К у ч м і й

Раніш. Народні майстри. Реставруємо.

Ю р ч е н к о

А я до вас не просто так, Якове Митрофановичу. Я, можна сказати, від усієї Мар'янівки.

КучміЙ

До мене? Сідайте, будь ласка.

Юрченко

Дякую. До вас. Залишились ото у мене Сагайдакові етюди. Є деякі документи з історії села, партизанська зброя ковпаківців, портрети знатних земляків тощо. Порадилися ми в сільраді та й вирішили заснувати щось на зразок музею. До речі, й хата є на приміті.

Тоня

Музей села Мар'янівки. Гордо звучить, правда?

КучміЙ

Дуже гордо. Чим же я можу допомогти?

Юрченко

Хоч, кажуть, обіцяного три роки ждуть, та я надії не втрачаю. Як ваша картина «Рука народу»? Закінчили?

КучміЙ

Ні, Степане Даниловичу, не дам я вам тієї картини.

Юрченко

Як? Чому?

КучміЙ

То ж тільки сирий ескіз. Його не можна експонувати.

Юрченко

Про це вже не вам судити. Показуйте.

КучміЙ

Навіщо ж? Я вам інше покажу. На цю ж тему. Теж зв'язане з Мар'янівкою. (*Відкриває мольберт*). Ще кілька мазків — і буде готова.

Юрченко, вражений, мовчить. Вадим і Тоня теж підійшли до мольберта.

Що, візьмете для свого музею?

Юрченко

Цього... цього я не візьму.

Кучмій

Не подобається?

Юрченко

Не маю права.

Тоня

Це я... маленькою... коли дідусь мене знайшов...
Правда?

Кучмій

Такою я уявив собі вас, Тоню, у ту страшну годину.

Тоня

А де ж дідусь? Де його рука?

Кучмій

Залишилась на ескізах. В остаточному вигляді картина здалася мені такою.

Вадим

Якове Митрофановичу... товаришу Кучмій... невже ви це створили?

Кучмій

Начебто я.

Тоня

І платтячко моє дитяче, голубеньке... Ось для чого ви його в дідуса позичили.

Вадим

Не дивуйтесь, Якове Митрофановичу, але... мені важко збагнути. Адже це зовсім не так, як у батька...

Юрченко

Наш мар'янівський шлях... охоплений полум'ям гурзовик... Беспорядна дитяча постать... широко відкриті від жаху очі... а довкола вибухи бомб, хаос вогню і смерті... Та тепер я ніколи в житті не забуду цих пережаних дитячих очей. Так, так, не одна Мар'янівка, Якове Митрофановичу, мільйони людей повинні побачити це полотно. Його на виставку треба... Стривайте,

конкурс!.. Ця ж картина кричить: «Хай більше так не буде! Геть війну!» На конкурс її, Якове Митрофановичу, поки не пізно.

Кучмії

Спасибі вам, Степане Даниловичу, за ласку, за любов вашу до мистецтва. Везіть у Мар'янівку. Там її побачать такі ж хороші люди. Я, власне, для них і писав. А віддати на конкурс... На суд П'ятиокого та Барабанського?

Юрченко

Та що ви таке говорите! Невже ж можуть бути люди, яких би це не схвилювало. А тим більше, коли вони мають відношення до мистецтва!..

Кучмії

Якщо людина преться у мистецтво, не розуміючи й не люблячи його, і всім нав'язує свої смаки, вимоги — то це вже для мене не людина, а дикун, варвар!

Юрченко

Якове Митрофановичу, ви надто різко...

Кучмії

Скажіть, коли б до вас під час складної операції зайшов тип, який нічогосінько не розуміє в хірургії, і став би вам під руку говорити: це так, а це не так... Що б ви зробили?

Юрченко

Такого не може бути.

Кучмії

А уявіть собі, що знайшовся б такий нахаба?

Юрченко

Я вигнав би його з операційної.

Кучмії

Спробуйте вигнати Барабанського чи П'ятиокого.

Ю р ч е н к о

Даруйте, але ж П'ятиокий та Барабанський, хоч я до них з деякого часу не можу ставитись з цілковитою повагою, все ж таки — фахівці.

К у ч м і й

Фахівці? Ви знаєте, хто такий Барабанський? Колишній комендант студентського гуртожитку. Нам, студентам, чай кип'ятив. Під час війни драпонував за Урал, там начебто закінчив інститут... у всякому разі, придбав відповідну довідку, проліз на безриб'ї у номенклатуру і зачепився в ній навіки. А П'ятиокий за фахом зоотехнік. Але їхати в колгосп не захотів, став крутитись у місті. Одружився з дурепою, яка чомусь працює в Міністерстві культури, папірці перебирає... прийшов з нею якимось до нас на збори і виступив, так би мовити, від мас, хоч ніхто його на це не уповноважував. Потім з'явився вдруге, втретє, до нього звикли, згодом стали побоюватись. А він дедалі набирався впевненості, нахабнів. Нарешті зробився послужливим критиком провідного художника, сумлінно вихваляючи все, що той не створив би. І через це тепер він скрізь: в журі конкурсу, закупочній комісії, спілці — скрізь. Одному вклоняється до ніг, а інших за п'яти кусає. (*Грюкнув об стіл кулаком*). І завжди його зверху!

Ю р ч е н к о

Тому що ви... ви мовчите. Ви...

К у ч м і й

Облиште! (*Знову береться до праці*).

Ю р ч е н к о

Але ж хіба на цих двох світ клином зійшовся? Ні! Я знайду... знайду, до кого звернутись. Я вірю в справедливість...

К у ч м і й

А я категорично забороняю вам, Степане Даниловичу, при всій моїй пошані до вас, втручатися в ці справи і вплутувати мене. Досить з мене, годі!.. Хто кислці поїсть, а кого оскома нападе.

Ю р ч е н к о

Якове Митрофановичу, ви... ви роздратована й неможлива людина. Тепер я розумію, чому вам не щастить. З вашим характером...

К у ч м і й

Ото й лихо, що в нас іноді цинять не твори, а характери їх авторів!

Ю р ч е н к о

Гаразд, гаразд. Вадиме, я тут не знаю ходів і виходів, покажіть мені, будь ласка, як пройти в зал. Я ще хочу послухати доповідь. Він зараз повернеться, Тоню.

В а д и м

Я зараз, Тоню.

Вадим і Юрченко виходять у вестибюль.

Т о н я

І взагалі!.. У вас тут такий розгардіяш. Це ж неподобство! Можна мені поки що трішки прибрати?

К у ч м і й

Тонечко, ви ж у святковому вбранні.

Т о н я

А я легесенько, тихесенько...

К у ч м і й

Хіба що...

Кучмій зосереджено працює. Тоня взялася прибирати кімнату.
Мугиче пісеньку, раз у раз поглядаючи на мольберт.

Ю р ч е н к о

(у вестибюлі)

Вадиме, з вами можна бути відвертим?

В а д и м

Спробуйте.

Ю р ч е н к о

Допоможіть мені знайти кого-небудь з членів журі конкурсу.

В а д и м

Навіщо?.. Ах, так, розумію. Але ж Кучмій...

Ю р ч е н к о

Кучмій, на жаль, не може зараз стати вище особистих образ.

В а д и м

Видно, йому добре залили сала за шкуру...

Ю р ч е н к о

В його словах багато правди, гіркої правди... Я, зрештою, його розумію, та художник при всіх обставинах повинен перш за все дбати про інтереси народу... Вадиме, картина мусить потрапити на конкурс!

В а д и м

Пізно. Завтра починає роботу журі. От якщо тільки мій всесильний батько допоможе... Та чи захоче він?

Ю р ч е н к о

Хіба ж можна в цьому сумніватись? *(Ідуть вгору по сходах)*.

Т о н я

(в кімнаті)

Дядю Яшо!..

К у ч м і й

(працює)

Що, Тонечко?

Т о н я

(стежачи за його пензлем)

Навіщо це ви кладете фіолетову смугу?.. Синю, зелену... Невже веселка?

К у ч м і й

Так, Тоню, райдуга. Між вибухами бомб, поміж заграв на небосхилі — тиха, барвіста райдуга. Веселка, як ви кажете... Пошматована, порвана, як дитинство цієї дівчинки...

Т о н я

Як моє дитинство, дядю Яшо.

К у ч м і й

Так, Тоню. Це пам'ятник людському горю.

Т о н я

(прибираючи на столі)

Дядю Яшо, ви листа й не прочитали. А раптом щось важливе?

К у ч м і й

Навряд. А зрештою, прочитайте.

Т о н я

(розриває конверт)

Дядю Яшо, це зовсім не повістка.

К у ч м і й

А що ж там?

Т о н я

Лист.

К у ч м і й

Лист? Від кого?

Т о н я

Звідки ж я знаю?

К у ч м і й

(заглиблений у працю)

Ану читайте.

Т о н я

(читає)

«Якове Митрофановичу! Що, знову втеча? Вам в одному не можна відмовити: в послідовності. Але чому?.. Яка причина? Так тікають хіба що від зачумлених... Та я про інше. Тоді в Артеку ви зробили кілька зарисовок нашої дітвори під час фізкультурних вправ. За вашим

задумом, вони мали мені допомогти в моїй роботі. Ви й хотіли їх закінчити для нашого клубу, та раптом поїхали. Яка ж доля тих малюнків? Я маю доручення від дирекції Артеку придбати їх у вас. Якби ви погодились на це, я була б дуже вдячна. Відпустка моя днями закінчується. Іду двадцять п'ятого липня. Прошайте. Більше доля нас, мабуть, не зведе. Варвара Сокіл». Це ж Варвара Петрівна...

Кучмії

Тоню, яке сьогодні число?

Тоня

Двадцять п'яте липня, дядю Яшо.

Кучмії

(узяв листа, читає)

«Більше доля нас, мабуть, не зведе...» *(Підняв очі).*
Двадцять п'яте липня... «Іду двадцять п'ятого липня...»
(Перечитує листа).

У вестибюль входять Варвара й Княжич. Піднімаються по сходах.

Княжич

Не могла ж ти поїхати, не попрощавшись з Трохимом Васильовичем. Елементарна ввічливість!

Кучмії

(поклавши листа в кишеню)

Пробачте, Тоню, я стомився. Всі ці дні не виходив звідси. Пройдусь трохи, подихаю свіжим повітрям.

Тоня

Дядю Яшо, а ви хіба не знайдете її? Як же ті малюнки? Варвара Петрівна така хороша.

Кучмії

Гадаєте?

Тоня

Вона мені відразу сподобалась. Смілива, горда.

Кучмії
(замислившись)

Зелена троянда... Ні, куди вже мені з моїм неможливим характером...

Тоня

Неправда, дядю Яшо, ви нічого не зрозуміли. Степан Данилович хоче, щоб якнайкраще...

Кучмії

Дівчатко моє миле! Ви знаєте, що у вас з Варварою Петрівною зовсім однакові очі?..

Тоня

Які ж?

Кучмії

Задерикуваті. А малюнки я закінчу й неодмінно надішлю їй поштою. (Виходить).

Тоня

І чого дорослі люди всі такі вперті?.. Дивно... (Підійшла до картини). Хто ж я? Звідки? Хто покинув мене в цьому страшному пеклі?

На сходах з'являються Княжич і Варвара.

Княжич

Перерва буде через кілька хвилин. Ти встигнеш, я гарантую.

Варвара

Краще вже було їхати, не прощаючись ні з ким.

Княжич

Не говори дурниць. Зачекай тут, я поквалю його. Зроби це, нарешті, для мене. (Зникає).

Варвара

Тонечка?

Тоня

(виходить у вестибюль)

Ой, Варвара Петрівна...

В а р в а р а

Ви що тут робите?

Т о н я

Я?.. Жду Вадима. Зараз в оперу підемо... А ви... до дяді Яші?

В а р в а р а

Що, хіба Яків Митрофанович теж тут?

Т о н я

Ага. Днює й ночує. Ото як зник з Мар'янівки, так, каже, й не виходив звідси.

В а р в а р а

Працює тут?

Т о н я

Аякже.

Вбігає Вадим, вітається з Варварою.

В а д и м

Зараз підемо, Тоню. Як Кучмій, заспокоївся?

Т о н я

Він щойно вийшов.

В а д и м

Куди вийшов?

Т о н я

Пішов прогулятись.

В а д и м

А картина?

Т о н я

Картина на місці. А що?

В а д и м

Та це ж зовсім міняє справу. *(Швидко йде).*

Т о н я

Куди ви? Ми ж до театру...

В а д и м

Встигнемо. Я тільки скажу Степану Даниловичу, що Кучмія в майстерні немає. *(Побіг по сходах)*.

В а р в а р а

Яка картина? Що сталося?

Т о н я

О, тут таке було! Дядя Яша написав картину. Надзвичайну! Степан Данилович хоче, щоб її на конкурс, а дядя Яша — проти. Знаєте, який він! От вони й по-сварились.

В а р в а р а

Я бачу, дядя Яша не змінився.

Т о н я

Навіщо йому мінятись? Він і так свого доб'ється. А малюнки для Артеку, сказав, доробить і неодмінно вишле вам.

В а р в а р а

Малюнки? Звідки ви про них знаєте?

Т о н я

От, пробачте, але... я прочитала ваш лист.

В а р в а р а

Яким чином?

Т о н я

Він сам попросив... Дядя Яша... Гадав, що це повістка на збори. Розумієте? Раптом виявляється, що це лист... від вас. Дядя Яша слухав... потім ще раз перечитав його... потім пішов...

В а р в а р а

Прогоультись?

Т о н я

Ага.

В а р в а р а

Схоже на нього.

Т о н я

Даремно ви. Дядя Яша така людина!..

В а р в а р а

О, та у вас з дядею Яшею дружба!

Т о н я

Давня. Вже два роки. Він і малювати мене навчив. Трішки.

В а р в а р а

А що, Тоню, Трохим Васильович подивився ваші малюнки?

Т о н я

Ні, він такий знервований ці дні. Та й Настуся... Анастасія Трохимівна засмучена. Я навіть не наважилась просити.

На сходах з'являються Княжич і Вадим.

К н я ж и ч

Ти ж дивись. Сьогодні ввечері батьків шедевр повинен бути у виставочному залі. Вранці почнеться перегляд.

В а д и м

Хай почнеться хоч і землетрус, я від опери не відмовлюсь. Що я Тоні скажу?

К н я ж и ч

Гаразд, чорт з тобою. Заїду, коли ти повернешся з опери. Тільки ж іди прямо додому.

В а д и м

На таку жертву я згоден. Ходімо, Тоню.

Т о н я

Варвара Петрівна сьогодні їде.

В а д и м

Правда?

В а р в а р а

Так, зараз їду.

Т о н я

Приїжджайте до нас частіше. Приїдете?

В а р в а р а

Тепер скоро не зможу. У мене стільки справ...

Т о н я

Ні, ні, неодмінно приїжджайте!

В а р в а р а

Дякую, Тонечко. *(Обняла її)*. Бажаю вам багато-багато щастя!

Т о н я

Спасибі. До побачення. Ой, а дядя Яша помилився...

В а р в а р а

Чому?

Т о н я

Казав, що у нас з вами однакові очі.

В а р в а р а

Справді? І які ж вони?

Т о н я

Начебто задерикуваті. Та це невірно. У вас очі великі-великі... і такі сумні...

В а р в а р а

Це вам здалося, Тонечко. Обов'язково напишіть мені, коли поступите в інститут.

Т о н я

Неодмінно напишу.

Вадим і Тоня виходять.

Княжич

За дві хвилини Сагайдак буде тут. Благаю тебе: будь розсудливою.

Варвара

Мені пізно міняти себе, Захаре.

Княжич

Жити однією тільки пам'яттю — безглуздя. Подивись... *(На дзеркало)*. Літа ідуть, краса в'яне. Я — брат, і повинен подбати...

Варвара

Я згодна, що вічно жити самими тільки спогадами не можна. І одного разу я зустріла людину, до якої потяглась усім серцем. Але й тут мене спіткала невдача. Що вдієш!..

Княжич

«Дядю Яшу»?.. Я поламаю це.

Варвара

На жаль, ламати нічого. Хіба що моє серце. А воно й так зламане.

Княжич

Варю, сестричко, збагни: Кучмій — ніщо. Може, він талановитий, не заперечую, але ж цього мало. Зрозумій: життя — це... це як трамвай. Один встиг вчасно зайти і спокійно сидить собі та ще й у віконце поглядає, білим світом милується; другий стоїть та штовхається у проході; третій висить на підніжці, а четвертий позаду біжить, здоганяє... Сагайдак міцно сидить біля віконця, а Кучмій ще тільки біжить, здоганяє. Та чи здожене? З ким же тобі бути?

Варвара

З тим, що біжить.

Княжич

Але ж чому?

В а р в а р а

Тому, що це моя колишня професія.

Швидко входить Сагайдак, шукаючи очима Варвару.

С а г а й д а к

Варваро Петрівно... і ви могли покинути нас, навіть не попрощавшись?.. Хіба я заслужив на таке ставлення?

В а р в а р а

Я ж заїхала, щоб попрощатись.

К н я ж и ч

Варю, я почекаю тебе в машині. Так ми, Трохиме Васильовичу, ввечері перевозимо картину до виставочного залу. Я вже домовився з Вадимом.

С а г а й д а к

Добре, забирайте.

Княжич виходить.

Пройдемо звідси, тут нам заважатимуть.

В а р в а р а

У мене обмаль часу, Трохиме Васильовичу.

С а г а й д а к

Хай так. *(Після паузи)*. Не сердьтесь на Настю. Вона щиро шкодує й засуджує свою поведінку. Я прошу пробачення від свого і від її імені.

В а р в а р а

За віщо ж? Я розумію почуття Анастасії Трохимівни, мені нема за що ображатись. Вітайте її від мене.

С а г а й д а к

От і гаразд. А тепер скажіть: «Я передумала й нікуди не поїду».

В а р в а р а

Це неможливо, у мене квиток у кишені.

С а г а й д а к

Варваро Петрівно, я звик до вас... Ні, це не те слово. Я після знайомства з вами став іншою людиною... знову відчув жагу життя... і тепер я не можу вас втратити, це було б для мене катастрофою. Очевидно... очевидно, я вас просто люблю.

В а р в а р а

Мабуть, я повинна відповісти так само відверто?..

С а г а й д а к

Прошу вас вислухати мене до кінця. Я вже немолода людина, у мене дорослі діти і ось — сиве волосся. Але прощатись з життям, гадаю, ще рано. Я певен, що зміг би перевернути гори, коли б біля мене були ви... Я прошу вас, Варваро Петрівно, нікуди не їхати, залишитись тут назавжди і стати... моєю дружиною. (Пауза). Мовчите?

В а р в а р а

Трохиме Васильовичу, зрозумійте мене. У мене було почуття — сильне, нездоланне. Це була юність. Прекрасна, повна поривів і мрій... Це був мій Сокіл! Після всього, що я пережила... цього ніхто не може зрозуміти, навіть рідний брат... серце моє заніміло в грудях. Ви гадаєте, я так рано покинула б спорт, стадіони, змагання?.. Все це я, може, не менше любила, ніж ви своє мистецтво. Та все, все тоді відійшло відразу. Тепер я теж вже далеко не дівчинка, Трохиме Васильовичу. Життя, воно бере своє, але за ці роки я не раз мала можливість вийти вдруге заміж. Не втаю: іноді мені дуже хотілось мати свою сім'ю, дітей... та, як бачите, все-таки не вийшла. Ні, коли немає глибокого, справжнього почуття, що ж тоді залишається?.. Та й не принесе таке подружжя ні щастя, ні радості.

Чути гомін. По сходах, сперечаючись, ідуть Юрченко та
П'ятиокій.

Ю р ч е н к о

Ви єдиний присутній тут член журі, і ви повинні подивитися цю картину...

П'ятиокий

І цим порушити правила конкурсу?..

Сагайдак

Я проведу вас, Варваро Петрівно.

П'ятиокий

Що? А, дорога й шановна! Спізнались на першу половину доповіді? Співчуваю. Які відкриття! Ми будемо вивчати кожне положення, кожен абзац!

Юрченко

Товаришу П'ятиокий! Я вимагаю...

П'ятиокий

Дозвольте, а ви хто такий? Яке ваше офіційне відношення до мене? Конкурс, друже мій, справа надзвичайно тонка. Надзвичайно! Конкурс... по-латині: конкурс!..

Юрченко

Замовкніть! Замовкніть, а то я... Трохиме... Варваро Петрівно, даруйте. Від тебе багато залежить, ти можеш вплинути. Я знаю... я вірю в твою справедливість...

Сагайдак

Що з тобою? Що тебе так схвилювало?

Юрченко

Трохиме, може, я не маю права втручатись...

П'ятиокий

Іменно!

Юрченко

Більше того: автор заборонив мені це, але я хочу, щоб ти подивився і сказав своє слово. Зайдемо сюди, я покажу тобі!..

Сагайдак

Заспокойся. Зараз мені ніколи. Варвара Петрівна від'їжджає, а я ось не можу провести її в аеропорт.

Ю р ч е н к о

Але ж це одна хвилина. Ти побачиш велетенську, хвилюючу річ. Повір мені — це щось могутніше навіть за твою «Криницю»!..

С а г а й д а к

Степане Даниловичу, я в захопленні від твого аматорського ентузіазму, але зараз мені, вибачай, не до цього. На мене чекає аудиторія.

П'я т и о к и й

І взагалі, що таке, в чому справа, кінець кінцем, раз і назавжди? Прийом картин на конкурс припинено.

Ю р ч е н к о

Ви ж радянські митці!.. Звідки у вас ця байдужість, зневага до праці товариша... Але я заставлю, заставлю вас подивитись! (*Іде до майстерні Кучмія*).

С а г а й д а к

Він збожеволів!..

П'я т и о к и й

Брутальне насильство! Та я піду. Що? Треба підготувати проект резолюції. (*Виходить*).

Повертається Юрченко. В руках у нього картина.

Ю р ч е н к о

Ось вона. (*Ставить картину*). Що ти скажеш, Трохиме? Питаю тебе ім'ям нашої колишньої дружби, ім'ям твоєї партійної совісті.

С а г а й д а к

(*схвильовано*)

Чиє... чиє полотно?.. Хто зміг таке зробити?

Ю р ч е н к о

(*урочисто*)

Яків Митрофанович Кучмій.

В а р в а р а

Дівчинка... хто ця дівчинка? З кого він писав?

Ю р ч е н к о

З уяви. Це наша Тоня в дитинстві.

В а р в а р а

Ні, це інша, інша Тоня. Платтячко. Її платтячко!
Це... ти, донечко?.. (*Простягла руки*). Донечко моя!..
(*Знепритомніла*).

Відчиняються двері. Входить Кучмій.

З а в і с а

ДІЯ ІV

Декорація другої дії. Пізній вечір.
За столом сидить Архип Іванович, з насолодою присьорбує чай. Коло нього Настя.

Архип

Що не кажи мені, Насте, а ваш чай... городський тобто... справжнього смаку не має. І не переч! Тільки й слави, що лимоном заправлений.

Настя

Чай я заварила, дідусю, свіжий, міцний.

Архип

Міцний то міцний, та запах не той. Ми чай у печі в глечичку кип'ятимо. Соломою чи там хмизом. От він і пахне димком. Аякже! А лимон, бач, кислий та пекучий. Видно, що не на нашій землі зріс. Не на чорноземі, а десь, либонь, на солончаках, чи що. Налий, будь ласка, ще.

Настя

Все ж таки не зовсім поганий мій чай? *(Наливає)*.

Архип

А я його не ганю. Все від звички залежить.

Настя

Може, міцніший зробити?

Архип

Гарячіший. Я поважаю такий, що вип'єш, а він ще з півгодини у шлунку кипить. Ото чай! Спасибі. *(П'є)*. І як же це так, що Степан Данилович у вас не ночує?

Н а с т я

Так вже останнім часом повелось, дідусю, що добрі люди нашу хату минають. От і Степан Данилович у готелі спинився. Та ви не хвилюйтесь, завтра вранці ми його знайдемо.

А р х и п

Неодмінно треба. Дуже спішна справа.

Н а с т я

Щось трапилось?

А р х и п

Ідея гине. Велика ідея.

Н а с т я

Це ж як?

А р х и п

Музей ми в своєму селі ладнаємо... культуру...

Н а с т я

Чула, чула. Степан Данилович розповідав.

А р х и п

Зажди. Вдовину хату з того краю села... третя від вигону, знаєш?.. Вдовиця Параска Коваль, по-вуличному Лиса...

Н а с т я

Лиса?

А р х и п

Еге ж. Сама вона добрячі коси має, та всі чисто брати в неї були лисі, то й її Лисою дражнять. Так ота Параска до заміжньої дочки аж у «Червону зірку» переїжджа. От ми й постановили з Степаном Даниловичем, значить, її хату в оренду, під музей... Коли ж клятї баптисти про це рознюхали та тишком-нишком і просочилися минулої ночі в ту хату. Молитовний дім собі там влаштовують.

Н а с т я

Знову баптисти? Ви з ними все життя воюєте.

А р х и п

І воюватиму! Я тепер до самого Ковпака дійду. От зустріти б Степана Даниловича та заяву удвох скласти. Бо діди наші на бойову лінію стали: їдь, кажуть, до Верховної Ради, ти з Ковпаком приятель... А я таки Сидора Артемовича добре знаю. Він у мене, коли рейдом партизанським ішов, не раз ночував. Ще стара хата тоді стояла. Налий, будь ласка, з дороги п'ється. Тільки — гарячіш.

Н а с т я

Кипить.

А р х и п

То й в акурат.

Настя наливає, хтось подзвонив у двері.

Н а с т я

Зараз, зараз!

А р х и п

Може, Троша?

Н а с т я

Ні, у батька ключ. *(Іде в передпокій).*

А р х и п

(вкусив лимон)

І яка в ньому радість!? Турецька кислиця.

Повертається Настя, з нею Нонна Сергіївна.

Н о н н а

Добрий вечір! Здається, ваш мар'янівський родич? Смачного!

А р х и п

Просимо до столу!

Н о н н а

Дякую. Трохим Васильович дома?

Н а с т я

Він же на секції.

Н о н н а

Я звідти. Нема його там. Це щось жахливе! І ви нічого не знаєте?

Н а с т я

Кажіть же.

Н о н н а

Трохим Васильович не закінчив доповіді. Вийшов з залу під час перерви й більше не повернувся.

Н а с т я

Йому стало погано? Він захворів?

Н о н н а

Заспокойтесь. Причина зовсім інша.

Н а с т я

Де ж він?

Н о н н а

Невідомо. Я лише можу зробити припущення.

Н а с т я

Ну, ну...

Н о н н а

Є дані, що до нього заїжджала Варвара Петрівна. А ви ж знаєте, Трохим Васильович зовсім втрачає голову в присутності цієї жінки.

Н а с т я

Нонно Сергіївно, я дочка Трохима Васильовича і прошу вас про мого батька...

Н о н н а

Даруйте, я нічого такого не сказала. Це ж тільки припущення. Я взагалі була певна, що Трохим Васильович давно дома, так би мовити, в лоні своєї сім'ї...

Н а с т я

Це все?

Н о н н а

Як представник міністерства і як друг Трохима Васильовича я не можу не хвилюватись. Зірвано важливе міроприємство!.. Ясно, ми, жінки, маємо феноменальний вплив на чоловіків. Я це знаю по собі. Але ж Трохим Васильович зобов'язаний рахуватися з голосом громадськості. Що я завтра доповім у міністерстві?.. Правда, винахідливість Кузьми Пилиповича якоюсь мірою врятувала справу. Він дочитав доповідь до кінця, а тепер блискуче виступає з великою промовою в дебатах. Потім вони з Барабанським проведуть резолюцію...

Чути дзвінок у передпокою.

О, здається, вже провели.

Настя йде відчиняти.

А р х и п

І що ж, ота Трошина доповідь дуже важлива?

Н о н н а

Розуміється. Від неї залежить концепція ідеального героя.

А р х и п

А це що ж таке?

Н о н н а

Ідеальний герой? Це такий герой, який... як би вам це популярно роз'яснити?.. який, ну... не п'є, не курить, не зловживає почуттями...

А р х и п

Баптист, значить?

Н о н н а

Який баптист?.. Що ви плещете!

Входять П'ятиокий, Барабанський, за ними Настя.

П'я т и о к и й

Немає? Що?

Н о н н а

Як бачиш.

П'я т и о к и й

Дивна річ. *(На Архипа)*. Це хто? Гість?

Н о н н а

Родич.

П'я т и о к и й

(до Архипа)

Приємно. П'ятиокий, Кузьма Пилипович П'ятиокий.

Н о н н а

Кузю, ти ж був у товариша в Мар'янівці.

П'я т и о к и й

А-а... пасіка, мед?.. Ну як бджоли?.. Все літають?..

А р х и п

Еге ж, еге ж. Здрастуйте.

П'я т и о к и й

Що?

А р х и п

Вдень літають, а вночі сплять.

П'я т и о к и й

А вночі сплять... Що, чай? Охоче вип'ю. Перехвилювався. *(Сідає за стіл)*.

Н а с т я

Вже пізно, дідусю. Я постелю вам у Вадимовій кімнаті. *(Виходить)*.

А р х и п

(услід їй)

Спасибі, внучко. Я той... перекуняв у вагоні.

Б а р а б а н с ь к и й

(на раму)

Орієнтуєтесь? Картина ще тут. Я попереджав. Лишилися лічені хвилини. Якщо ми не будемо діяти рішуче...

Н о н н а

Розумію. Нам слід дочекатися Трохима Васильовича...

Б а р а б а н с ь к и й

Тим більш зараз, коли трапилось таке неподобство.

Н о н н а

Яке неподобство?

Б а р а б а н с ь к и й

Ну, під час виступу Кузьми Пилиповича якийсь хуліган свиснув на найбільш патетичному місці. А потім сталося непередбачене...

Н о н н а

Що там ще, Кузю?

П'я т и о к и й

Несподівана обструкція на мою адресу. Шум, галас, образливі вигуки, і зал раптом спорожнів.

Н о н н а

(до Барабанського)

А ви ж де були?

Б а р а б а н с ь к и й

Я дзвонив. З усіх сил калатав у дзвоник. Та відсутність Трохима Васильовича...

П'я т и о к и й

Фатальний збіг обставин. (Наливає чай). Нонночко, відріж мені, будь ласка, лимона.

Н о н н а

Як дружина Кузьми Пилиповича я просто ображена. Кузя написав таку сприятливу книгу, що в цьому домі могли б бути до нас більш уважними.

Десь далеко ударив грім. На веранду вбігають Вадим і Тоня.

Т о н я

А що, встигли! Я ж казала — добіжимо.

В а д и м

Все-таки трохи промокла?

Т о н я

Нічого, дощик тепленький. *(До всіх)*. Добривечір!
Там така хмара суне, аж страшно.

В а д и м

Тоню, подивись, хто приїхав.

Т о н я

Дідусеньку рідний! Яка я рада! *(Кидається йому на шию)*.

А р х и п

Сумною хата стала без тебе, дочко... А ще пригода трапилась. От я узяв та й приїхав. Що мені!

Т о н я

А ми... а ми оце в опері були. Така краса, так цікаво!..

П'я т и о к и й

Вистава сподобалась, що?

Т о н я

Дуже. Тільки ота дівчина, що вмирає... занадто гладка. А співають, наче вмирає від сухот.

Н о н н а

Мистецтво оперної артистки, моя мила, визначається не її габаритами, а голосом.

В а д и м

Годі. Набридло! Хотів показати Тоні грацію, красу, аж — на тобі! — ні того, ні другого. Та хоч би справді голос був... арії ж які чудові!..

П'я т и о к и й

Даруйте, юний друже, але в ролі Травіати, як відомо, виступає провідна артистка...

В а д и м

А яке мені діло, провідна вона чи ні! Я не за титули гроші платив.

Б а р а б а н с ь к и й

От-от. Через подібні думки, Вадиме Трохимовичу, ми й не можемо подолати відставання мистецтва. Доки не буде порядку, не буде й ефекту. Факт!

В а д и м

Якого порядку?

Б а р а б а н с ь к и й

Звичайного. Треба, щоб у республіці був один провідний художник, так само, розуміється, поет, драматург, критик. Їх недоторканність повинна бути узаконена. Це, звісно, не означає, що ми збираємося закривати дорогу молодим...

Н о н н а

Звичайно.

Б а р а б а н с ь к и й

Але орієнтація — на одного. Провідний! А решта всі — молоді.

В а д и м

В тридцять — молоді, в п'ятдесят — також, доки не пофортунить? Тобто доки провідний дуба не вріже? У вас он і Кучмій досі в молодих ходить. А подивилися б, що він написав.

Б а р а б а н с ь к и й

Хто? Кучмій? Уявляю собі.

В а д и м

А ви не уявляйте, а підіть подивіться. Критики! Правду про вас кажуть: батькові до ніг кланяєтесь, а інших за п'яти кусаєте.

Н о н н а

Схаменіться, Вадиме! Кузьма Пилипович — ваш педагог...

В а д и м

Що, двійку з естетики поставить? Так не наважиться, бо я син Сагайдака! Ходіть, діду, до мене. Пора спати. *(Виходить)*.

А р х и п

Спати то й спати, час пізній. Спасибі за кумпанію.

Входить Настя.

Н а с т я

Я постелила, дідусю. Тоню, зараз же переодягаться, простудишся. Злива яка... Де ж це, справді, батько?..

А р х и п

Та що він, маленький чи з цукру зроблений? Куди йому дітись? Не в степу ж, а в місті. Перестоїть десь у захистку. *(До гостей)*. Доброї ночі!

Н а с т я

А все ж неспокійно якось.

Архип Іванович, Настя і Тоня виходять.

Н о н н а

(схопилась)

Чорт зна що! З нами поводяться, як з челяддю!

П'я т и о к и й

Нонночко, заспокойся, Нонночко...

Н о н н а

В усьому ти винен! Не вмєш як слід поставити себе. Ганчірка!

П'я т и о к и й

Нонночко... В присутності Романа Вікентійовича...

Н о н н а

Ти ж теоретик мистецтва! То застав же нарешті Сагайдака зрозуміти, що практика без твоїх концепцій

сліпа, що він цілком залежить від тебе! Тоді і в його домі прийматимуть тебе, як найдорожчого гостя.

П'я т и о к и й

Але ж стихійний вибрик цього загалом позитивного юнака не є типовим... Так само, як і там, на зборах. Не треба втрачати рівноваги.

Б а р а б а н с ь к и й

На мою думку, Кузьмо Пилиповичу, Нонна Сергіївна, по суті, має рацію. Ще не відомо, чи був би Трохим Васильович Сагайдак провідним Сагайдаком без нашої допомоги.

Н о н н а

І треба, кінець кінцем, щоб він це відчув. Ти повинен керувати кожним його кроком.

П'я т и о к и й

Я й керую, Нонночко...

Н о н н а

Погано керуєш, коли картина досі тут! Як можна було допустити, щоб він самовільно виїхав у Мар'янівку!.. З цього все й почалось!

З передпокою входять промоклі з ніг до голови Сагайдак і Юрченко. Сагайдак мовчки іде до дверей майстерні, виймає ключ з кишені і відмикає двері.

Ю р ч е н к о

(жестом спиняє його)

Ти все-таки наполягаєш, Трохиме... А може, незручно?

С а г а й д а к

Ет, чорт! Я вирішив. Ти мусиш подивитися і сказати мені правду. Щиросерду правду, мій старий друже...

Заходять до майстерні. Чути, як клацнув замок.

Н о н н а

Ну, тепер бачиш, звідки в родину Сагайдака проникають чужі настрої? Хто його оточує?

П'ятиокий

Підозрілий тип. Що?

Нонна

Хто він такий? Лікар. А чим цікавиться? Мистецтвом. Нишпорить тут, принохується...

Барабанський

Шпигун?..

Нонна

Може, й ні, але...

Барабанський

Не переконуйте мене, я їх здалеку бачу. Запевняю вас, треба сигналізувати.

П'ятиокий

Ким би він не виявився, в усякому разі, я від свого і від вашого імені ставлю перед Сагайдаком альтернативу: або Юрченко, або ми!

Барабанський

Підтримую обома руками.

П'ятиокий

А ти, Нонночко?

Нонна

Санкціоную.

П'ятиокий рішуче стукає в двері майстерні. На порозі з'являється Юрченко.

Юрченко

Трохим Васильович просить прощення. Він стомився і відчуває себе не зовсім...

Нонна

Але ж ми не потурбували б Трохима Васильовича, коли б для цього не було крайньої потреби.

П'ятиокий

Тим більше, що ми займемо дуже обмежену кількість регламенту...

Ю р ч е н к о

Кажу ж вам, товариші, Трохим Васильович погано себе почуває. Він дуже знервований...

Н о н н а

Саме тому ми й повинні бути біля нього.

Ю р ч е н к о

Можна ж зачекати до завтра.

Б а р а б а н с ь к и й

В жодному разі!

П'я т и о к и й

Нам утворюють залізну завісу, що?

Б а р а б а н с ь к и й

Громадянине Юрченко, категорично — пропустіть!

Проривається в майстерню. П'ятиокий, Нонна Сергіївна та Юрченко ідуть за ним. В цей час у передпокої чути різкий дзвінок. Юрченко зулинився. Швидко входить Н а с т я.

Н а с т я

Я відчиню. О, це ви, Степане Даниловичу! А де ж ті... гості?

Ю р ч е н к о

У майстерні.

Н а с т я

Батько вже дома?

Ю р ч е н к о

Ми допіру разом прийшли.

Н а с т я

А я хвилювалась...

Ю р ч е н к о

Даремно. Ми з Трохимом над Дніпром по кручах бродили. Аж поки під зливу попали. Батькові треба гарячого чаю — і в ліжко.

Знову різкий дзвінок.

Н а с т я

Зараз, зараз іду! (*Виходить у передпокій*).

Юрченко повертається в майстерню. Входять Варвара Петрівна, Настя, Кучмій і Княжич.

В а р в а р а

Анастасіє Трохимівно... Не сердьтесь, що ми вночі... Архипа Івановича, вашого дідуся, не було?

Н а с т я

Дідусь тут. А що сталося?

В а р в а р а

Він конче потрібний. Ми зараз у Мар'янівку їздили. Оце звідти. Там сказали, він щойно до міста, поїздом... Можна його бачити?

Н а с т я

Дідусь вже збирається лягати. Та якщо...

В а р в а р а

Благаю вас, Насте!..

Н а с т я

Ходімте.

В а р в а р а

А ви, Якове Митрофановичу?..

К у ч м і й

Ідіть, ідіть. Я почекаю на веранді.

Настя і Варвара Петрівна виходять.

К н я ж и ч

Поясніть принаймні, як ви відкопали те анахтемське платтячко?

К у ч м і й

Я вже говорив. Взяв у діда Архипа для роботи над картиною. (*Виходить у садок*).

В майстерні — гомін. Вибігає Нонна Сергіївна.

Н о н н а

Я це передчувала... (*Побачила Княжича*). Нарешті! Отаке ваше слово?!

К н я ж и ч

Непередбачені обставини...

Н о н н а

Ніяких обставин! У Сагайдака намітились підозрілі наміри. Картину треба забрати негайно. Машина з вами?

К н я ж и ч

Мій «Москвич» тут...

Н о н н а

«Москвич»? Я була кращої думки про ваші організаторські здібності.

К н я ж и ч

Грузовик наготові. Тільки от...

Н о н н а

Ніяких «от»! Тут земля під ногами горить, а він... Що з вами?

Входить Б а р а б а н с ь к и й.

К н я ж и ч

Нічого. Я справді піду за машиною. Я миттю. (*Виходить*).

Н о н н а

І цей якийсь приголомшений. Ну й день сьогодні!

Б а р а б а н с ь к и й

З Сагайдаком зовсім не можна говорити. Вся надія на авторитет Кузьми Пилиповича...

Входять Сагайдак, П'ятиокій, Юрченко.

П' я т и о к і й

Але ж, Трохиме Васильовичу, я вже дав картині авторитетну оцінку. І той факт, що ви після цього цікавитесь міркуваннями інших, ставить мене в образливе ста-

новище. Та й взагалі, дорогий і шановний, за останній час ваші думки і деякі вчинки набирають загрозливого характеру. Я змушений вам недвозначно заявити: або ми й надалі будемо йти пліч-о-пліч, як ішли досі, або я не зможу більше відповідати за ваше сучасне й майбутнє.

Б а р а б а н с ь к и й

Можливо, і я теж.

С а г а й д а к

Он навіть як?.. І все ж, Степане Даниловичу, прошу тебе висловити своє враження.

Ю р ч е н к о

Скажу... Якщо твоя воля...

Н а с т я

(за сценою)

Тонечко, куди ж ти?

Т о н я

(вбігає)

Ой Степане Даниловичу, там!..

С а г а й д а к

Варвара Петрівна? Значить, вони вже повернулись? І тато тут?

П' я т и о к и й

От не до речі. Що?

Входять Варвара Петрівна, Архип Іванович, Настя, Вадим.

В а р в а р а

Архипе Івановичу, ви не помиляєтесь? Ви ж розумієте, що це означає для мене...

А р х и п

Яка ж тут може вийти помилка?.. Коли це платтячко на ній було, на Тоні... Оце ж саме.

В а р в а р а

Розкажіть же... розкажіть мені все.

А р х и п

Тоді ж ото, у сорок першому, повз наше село шляхом на переправу люди валками тяглись. Аж там створилась пробка. Машин тих, возів різних край села набилось — сила-силенна. І військові, й цивільні... Ви ж знаєте, що того літа діялось... Коли раптом підвечір — гу-гу-гу! — «юнкерси». Я їх тоді вперше побачив. Зайшли від сонця зграями, і почалось... До ранку сипали. Більш як половину села геть-чисто спалили, а на переправі, на шляху, — матінко божа!.. Як розвиднілось, вийшов я на шлях, — отам і побачив її. Стоїть обіч дороги нерухомо... Наче вкопана. Тільки вітрець волоссячком грає. Підійшов до неї — жива. А не плаче... лиш ледь-ледь схлипує. Та дивиться такими очима, немов прямо в душу зазирає...

В а р в а р а

(крізь сльози)

Доню... дівчинко... невже це ти?..

Т о н я

Не знаю, нічого не знаю.

В а р в а р а

Захаре, де він? Де мій брат? Він був тут. Де він? Знайдіть його. Нехай слухає.

Ю р ч е н к о

Заспокойтесь.

На веранді з'являється Кучмії. Підійшов до вікна. Слухає.
Потім непомітно зникає.

А р х и п

Узяв її на руки... та й перелякане ж було. З місяць заїкалось.

В а р в а р а

А звідки ви дізнались, що її звать Тонею?

А р х и п

Сама себе так назвала. Тільки й знала, що Тоня, а прізвисьце не могла сказати. На своє записав. Так і вросла при мені. А платтячко я навмисне беріг,— думав, може, таки хтось обізветься... Та Яша ото... Кучмій... Все розпитував мене, а потім і платтячко випросив. Мовляв, хочу картину про це скласти. Навіть для чогось руку мою змалював...

В а р в а р а

Руку?.. Спасибі тим рукам, які врятували, які виховали мою дівчинку. Материнське спасибі!! (*Цілує дідові руку*).

А р х и п

Та що ви... навіщо ж...

В а р в а р а

Трудові мозолісті руки, які дали їй хліб, ласку й тепло...

Т о н я

Дідусю... (*Обнімає його, міцно цілує*).

С а г а й д а к

Так он де знайшов він той образ — міцні і теплі руки народу нашого. А я...

К н я ж и ч

(*входить*)

Все в порядку. Можемо забирати картину.

В а р в а р а

Захаре!

К н я ж и ч

Слухаю, Варю.

В а р в а р а

Де ти дів мою дочку?

К н я ж и ч

Я ж тисячу разів і тоді, і сьогодні казав тобі: вона загинула...

В а р в а р а

Так, казав. Ти навіть запевняв мене, що сам поховав її... Брешеш! Ось вона.

К н я ж и ч

Де ж докази? Стандартне платтячко, яке можна було придбати в кожній крамниці военторгу?

В а р в а р а

Я... я сама вишивала його... Ось, на кишеньці,—аеропланчик...

Н о н н а

Справді, вони надзвичайно схожі.

Б а р а б а н с ь к и й

Який мерзотник!

К н я ж и ч

Коли почали бомбити, я побіг. Біг наосліп, землі під собою не чув. Більше на те місце не повертався.

В а р в а р а

Це було там, у Мар'янівці?

К н я ж и ч

Можливо. Десь там. У мене все переплуталось у голові.

В а р в а р а

Боягуз! Запам'ятай: віднині у мене немає брата...

К н я ж и ч

Варю, навіщо відразу крайності? Знайшлася дочка, тим краще. Радіти треба, а вона... Вадиме, допоможи мені винести картину.

В а д и м

Не попадайся мені більше на очі. Чуєш?

К н я ж и ч

Трохиме Васильовичу...

Сагайдак

Чарівна, могутня сила мистецтва, вона відкриває людям очі, єднає їх серця... Як я міг втратити тебе? Я ж мучився, шукав, знаходив, та раптом з'явилися осоружні постаті, мов уві сні... кошмарному сні...

П'ятиокий

Дорогий і шановний! Що?

Сагайдак

...Тикали на мене пальцями, гукали: «Не так! Тебе не зрозуміє народ!» І я здався. Я тепер, як той пейзаж, який покинуло сонце. Варваро Петрівно! Ви перші кинули в мою душу зерно сумніву. Потім я побачив картину Кучмія... цей скривавлений шматок життя, який кричить, волає... і мені стало моторошно не лише за себе... за тих, хто йшов за мною, рівнявся на мене. (*До Юрченка*). Ти сьогодні, друже, багато гіркого говорив про останні роки моєї діяльності... Що ж, ми зростали мужніми людьми, Степане. Картину на конкурс я, очевидно, не дам. Не маю на це права як художник і як комуніст.

Юрченко

Правильно, Трохиме.

Сагайдак

А замість неї під тим же девізом піде більш достойна робота іншого. Я подбаю про це.

П'ятиокий

Що?!

Нонна

Як?!

Барабанський

Цього вам ніхто не дозволить. У мене віддруковано весь тираж монографії П'ятиокогого. Вона була погоджена з вами!

Сагайдак

Коли? Де?..

Б а р а б а н с ь к и й

Забули? Та он і зараз на вашому столі — сигнальний примірник з написом автора!.. А моє кандидатське звання? Тема дисертації схвалена, знову ж таки, вами ще в Мар'янівці. Я на неї витратив 528 чоловікогодин наукової праці. Її вже роздано опонентам для прихильних відгуків...

П'я т и о к и й

Пізно повертати голоблі, дорогий і шановний!

Н о н н а

Ми змусимо вас експонувати вашу картину!

П'я т и о к и й

І одержати першу премію!

Б а р а б а н с ь к и й

Захаре Петровичу, не гайте час! Ви ж бачите — Трохим Васильович хворий і не може відповідати за свої вчинки. Я особисто допоможу вам заволодіти шедевром.

Барабанський, П'ятиокий і Княжич кидаються в майстерню.

В а д и м

Назад! Без батькового дозволу... *(Біжить за ними)*.

С а г а й д а к

Яким же я був сліпим, самовпевненим дурнем!.. Та стривайте ж... *(Хапає з стола ніж)*. Ось вам!.. *(Метнувся до дверей майстерні, звідки, переборюючи опір Вадима, Барабанський, П'ятиокий та Княжич виштовхують картину)*. Маєте! *(Навідмаш ріже полотно)*. Маєте! Монографію, дисертацію, першу премію маєте!

П'я т и о к и й

Що ви робите?! Це ж... це ж...

С а г а й д а к

Цитьте... п'явки! *(Кидає ножа, виходить)*.

Н а с т я

Заспокойся, тату, тобі ж не можна... *(Побігла за ним)*.

Барвара, обнявши Тоню, мовчки виходить з нею на веранду.

В а д и м

(який заховав у майстерню порізану картину й замкнув двері на ключ)

Прорахувались?.. Тепер припухайте без Сагайдакової спини. *(До Юрченка)*. Ось ключ, Степане Даниловичу. Віддайте батькові, а я викличу цим діячам... таксі. *(Виходить)*.

Н а с т я

(в дверях)

Дядю Стьопо... швидше! Батькові погано.

Ю р ч е н к о

Ну от... *(Іде за нею)*.

К н я ж и ч

Кінець... Тепер ми з вами банкроти.

Б а р а б а н с ь к и й

Що вам, у вас будиночок на околиці міста.. А я... моє майбутнє...

К н я ж и ч

Продасте Айвазовського.

Б а р а б а н с ь к и й

Ідіть ви... шахрай!

К н я ж и ч

Іду. Мені таксі не треба, у мене власний автомобіль.

Н о н н а

Тікаєте з поля бою. Вам, здається, не вперше? Попереджаю, що я, як представник міністерства...

К н я ж и ч

Прийміть глибоке співчуття, але, на мою думку, вам вже недовго крутитись у міністерстві. *(Виходить)*.

Б а р а б а н с ь к и й

Так і повинно бути. Виженуть!!! Після того, що тут скоїлось...

Н о н н а

Товаришу Барабанський! Відповідальність за все, що тут скоїлось, падає в першу чергу на вас. Це ж ви намагались заводіти картиною...

Б а р а б а н с ь к и й

Інсинуація! Я був тільки сліпим зняряддям у ваших руках.

Н о н н а

Ах, так? Викручуєшся?.. Неук! Бездара! Кузя тяг тебе за вуха...

Б а р а б а н с ь к и й

А ти... ти хто така?.. Міністерська кур'єрка!

П'я т и о к и й

Товариші, товариші, нам зараз потрібна єдність...

А р х и п

(підводиться)

Ех, нема в мене доброго батога. *(Замахнувся стільцем)*. Ану геть звідси до стобісової матері!

П'я т и о к и й

Це... це що — натяк?

Архип Іванович рішуче наступає.

Б а р а б а н с ь к и й

Но-но-но!.. Сільський хуліган!

Н о н н а

Історія вам цього не простить!

П'ятиокий, Барабанський та Нонна Сергіївна, товплячись у дверях, виходять. Архип Іванович з грюком зачиняє за ними двері. Входять Юрченко і Вадим.

А р х и п

Кляті баптисти!

Ю р ч е н к о

(дає Вадимові рецепт)

Мерщій. Це в них повинно бути готове. *(Повертається до хворого)*.

В а д и м

Що це ви, дідусю?

А р х и п

Вимітав сміття з зятевої хати. Як там Троша?

В а д и м

Погано. *(Вибігає)*.

А р х и п

Пройду до нього. *(Виходить)*.

До кімнати входять Варвара Петрівна і Тоня.

Т о н я

Мама... У мене є мама!

В а р в а р а

Мама... Це було перше слово, яке ти сказала в житті.

Т о н я

А ти... що ти мені сказала? Ага. «Выходила тоненькая-тоненькая...»

В а р в а р а

«Тоней називалась потом...» Цей вірш любив твій батько.

З оберемком мокрих квітів увійшов Кучмій. Зупинився на порозі.

Т о н я

Як же мені тепер бути — Архипівною чи... Ой! я навіть не знаю, як звали мого батька.

В а р в а р а

Тимофій Олександрович Сокіл. Він був справжнім соколом. Льотчик-винищувач.

Т о н я

Антоніна Тимофіївна Сокіл. Дочка льотчика-героя.

В а р в а р а

(заспіває)

Ой ти, грушко моя!..

Т о н я

Сьогодні вже пізно, а завтра я покажу тобі свої ма-
люнки. Я й тебе малювала. Так, вигадувала. Тільки ти
мені являлась старшою. А ти ж, як сестричка!

В а р в а р а

Люба моя донечко-сестричко!

К у ч м і й

Ось. (*Простягає квіти*). Це вам обом. Від усього
серця.

В а р в а р а

(*бере квіти*)

Які розкішні!

К у ч м і й

Мокрі.

В а р в а р а

Де ж ви дістали вночі?

К у ч м і й

У сусідньому сквері клумбу обірвав. Вся міліція від
дощу поховалась. Ну, от я й...

Повертається В а д и м. Біжить до протилежних дверей, зустрічаєть-
ся з Ю р ч е н к о м.

В а д и м

Як батько?

Ю р ч е н к о

Дістав?

В а д и м

Аякже! (*Дає ліки*). Що ж тато?

Ю р ч е н к о

Задрімав.

В а р в а р а

Він захворів?

Ю р ч е н к о

Стало погано. Серце. *(Ховає ліки)*. Потім. Зараз найголовніше для хворого — спокій.

Т о н я

А де дідусь?

Ю р ч е н к о

Там, у Насті.

Т о н я

Ходімо, мамо, до дідуса. Він начебто радий, а сльози кап-кап...

В а р в а р а

(до Юрченка)

Можна?

Ю р ч е н к о

Ідіть, ідіть.

Обидві виходять.

К у ч м і й

Розкажіть же мені, що тут відбулось.

Ю р ч е н к о

От попросіть тепер гарненько. А то накинувся на мене: «Забороняю втручатись!» Характер!..

К у ч м і й

Будемо, будемо поправляти характер... Так не хочете розповісти?

В а д и м

Спробуємо. Тільки знаєте що... *(Таємниче)*. У Насті на кухні, в холодильнику, пляшка угорського вина. Я точно знаю. У-у! «Бичача кров» зветься. Давайте вип'ємо по скляночці... Гайда?

Ю р ч е н к о і К у ч м і й

(разом)

Гайда!..

В а д и м

Чарки тут, у серванті. (*Гасить світло, забирає чарки*).

Всі навшпиньках, крадучись, виходять. Якусь мить в кімнаті немає нікого. Потім, спершись на одвірок, на дверях з'являється Сагайдак.

С а г а й д а к

Золота рама... Порожня золота рама...

За вікном знову спалахнула блискавка. Ударив грім. Сагайдак іде на веранду. Дивиться в ніч.

Ю р ч е н к о

(*в дверях, озирнувшись*)

Зараз, зараз. Я тільки послухаю, як мій пацієнт. (*Помітив Сагайдака*). Трохиме?! Що ти тут робиш?

С а г а й д а к

Стривай. Блискавка. Гроза... Та яка ж вона могутня і животворна!

Раз у раз спалахують блискавки.

З а в і с а

ДІВОЧА ДОЛЯ

---

*Побутова
драма*

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Марія Романівна Крутояр — директор середньої школи, депутат міської Ради, 50 років.

Назар Петрович Крутояр — майстер заводу будівельних деталей, одного віку з нею.

Ніла }
Ніна } їхні дочки, 18—19 років.

Захар Антонович Соняшник — сусід і ровесник Назара Петровича, майстер того ж заводу.

Антон Соняшник — його син.

Сергій Мережка — Антонів друг.

Кіндрат Синюхін }
Іра Басаргіна } випускники середньої школи.

Михайло Степанович Гайворон — доцент медичного інституту, 35 років.

Олімпіада Гаврилівна — його дружина, під 40 років.

Валя Федак — студентка медінституту.

Дмитро Йосипович Несміян — виконроб будівельної ділянки, біля 50 років.

Фіноген Карпович Алілуя — }
комірник, під 60 років } товариші по роботі і су-

Іван Іванович Паливода — } сідні Крутояра та Со-

пенсіонер, за 60 років } няшника.

Дід Сава — пенсіонер, 80 років.

Андрійко — 6 років.

Немовля.

Горпина Іванівна.

Алік — її син.

Русява дівчина, чубатий хлопець, юнаки й дівчата.

Дія відбувається у Києві, в наші дні.

ДІЯ І

КАРТИНА ПЕРША

Веранда школи. Крізь відчинені навстіж двері видно частину зали. Гримить оркестр. У залі кружляють пари — випускники й випускниці, гості. Традиційний вальс. Той, хто не танцює, з захопленням або й заздрістю дивиться на щасливих.

Надворі — м'який літній вечір. Кінець червня. Передгроззя. Поринув у задуму стародавній Київ. Вже одцвіли каштани, квітують акації, ось-ось розквітнуть липи.

З гурту танцюючих відділяється пара і в танці впливає на веранду. Це чорнява красуня Ніла Крутояр і високий, стрункий парубок Сергій Мережка. Обое віддалились ритмові танцю, мимоволі ставши в центрі уваги присутніх. Може здатися, що не вони ведуть танець, а він заволодів ними. Якийсь незвичайний, невідомий танець, може, щойно створений у пориві юності, в захваті почуттів... Та раптом дівчина похитнулася. Спочатку нам здається, що це просто нове па в танці. Аж ні, танок обірвався, дівчина, мов підкошена, впала на руки юнакові. Серед присутніх — замішання. Оркестр замовк. До чорнявої красуні кинулась білява кирпатенька дівчина. Це її сестра Ніна Крутояр.

Ніна

Нілочко, сестричко!..

Іра

Де Марія Романівна?

Русява дівчина

Маріє Романівно! Біда...

Чубатий хлопець

Сюди!

Марія Романівна Крутояр вже біля хворої. Михайло Степанович Гайворон також.

Марія Романівна

Я так і знала, так і знала. Ех, Сергію! Що тобі, донечко?

Сергій

Пробачте, Маріє Романівно. Ми захопилися і...

Марія Романівна

Хіба ж їй можна захоплюватись?

Ніла

Це ти, мамо? В очах наче туман...

Сергій

Подзвоню в швидку допомогу...

Гайворон

Стривайте. *(Взяв Нілу за руку, перевіряє пульс).*

Марія Романівна

До мене, в кабінет. Допоможіть, Сергію.

Сергій

Я сам! *(Бере Нілу на руки, несе до дверей).*

Марія Романівна

Товариші, танцюйте! Танцюйте, розважайтеся. Сьогодні — ваш вечір, і не треба його псувати. *(До Ніни).* Скажи, доню, хай грають.

Марія Романівна і Гайворон ідуть за Нілою та Сергієм. Знову заграє оркестр, спочатку тихо, а далі — на повну силу.

Антон

Гляди, Сергійчику, не підірвись!

Русява дівчина

Та він же не чує.

Антон

І не треба. Хай не чує. *(Відходить, стає осторонь).*

Ніна

(підходить до нього)

Важко тобі, Антоне?

А н т о н

Мені? Я ж нікого не ношу на руках. І взагалі нікого не люблю.

Н і н а

Розумно, Антоне.

А н т о н

Я всіх ненавиджу!

Н і н а

Безглуздо, Антоне.

А н т о н

Ти смієшся?

Н і н а

Плачу, Антоне.

А н т о н

Сміх крізь сльози?

Н і н а

Давай танцювати!

А н т о н

(в танці)

І що він у ній знайшов, отой Сергій Мережка?

Н і н а

Тобі це краще знати.

А н т о н

Я ненавиджу її! Ненавиджу! Чуєш? Хоч вона тобі й сестра...

Н і н а

(кидає танцювати)

Ти мені геть ноги потопчеш. Мабуть, ти осліп від... ненависті?

А н т о н

Так, так, ненавиджу! Недоторкана лялька!.. Снігова краля!..

Н і н а

А кращої від неї на світі нема. І вродлива, і вчилася як!..

А н т о н

Йї учителі ставили завищені оцінки з пошани до матері.

Н і н а

Антоне!..

А н т о н

Це відомо!

Н і н а

Ти чудово знаєш мою матір, знаєш, як ми вчилися тоді, коли вона ще не була директором. Навіщо ж так підло брехати?

А н т о н

Хай так. Хай брешу! А що — краще носити її на руках? Як Сергій. Так?

Н і н а

Цього не було, Антоне.

А н т о н

Я ж щойно бачив, на власні очі!..

Н і н а

Тобі привиділось. А яка вона талановита! Як танцює, грає, як знає літературу!..

А н т о н

А чому б їй не знати? Я змалечку бачу, як ви... Мені через паркан все видно.

Н і н а

Що ж ти таке особливе бачиш?

А н т о н

Що? А ось що: вона танцює, а ти носиш воду; вона бренькає на гітарі, а ти прибираєш кімнати; вона книж-

ки читає, а ти... Ти хоч і молодша за неї, а тягнеш, мов слухняний кінь.

Н і н а

Не твоє діло!

А н т о н

Як же їй не бути талановитою?

Н і н а

Чіпляється до хворої...

А н т о н

А звідки ці хвороби? Панські витребеньки!

Н і н а

Слухай... Якщо ти не перестанеш верзти нісенітниці про мою сестру, я більше не розмовлятиму з тобою!

А н т о н

Мовчу, мовчу, маленький мій ослику.

Н і н а

Ще й ображаєш?!

А н т о н

Співчуваю.

Н і н а

Не знаю, хто з нас більше потребує співчуття. В усякому разі, я знаю одно: ніколи не слід принижувати ні себе, ні інших! (*Помітила Сергія, що повертається на веранду*). Давай танцювати! Адже нам безумно весело, правда?

Ідуть у танець. Входить Сергій.

С е р г і й

Останні вісті: Нілочка зараз повернеться.

А н т о н

Ще б пак! Адже там таке медичне світило, що нас усіх засліпило!

Н і н а

А ти вже кидаєшся й на сторонніх? Хотіла б я стати таким світилом, як Гайворон. Може, колись і стану. А ви будете моїми пацієнтами. Ти, Сергію, одружишся з Нілочкою, Антон теж знайде собі пару...

С е р г і й

А ти, Ніночко?

Н і н а

Я? Я піду тим часом пошукаю! *(Іде в залу)*.

С е р г і й

Чого це вона?

А н т о н

А ти хіба не знаєш?

С е р г і й

А що мені треба знати?

А н т о н

Де ж твої очі, невже більма на них?

С е р г і й

Оце ще мені — всевидючий!

А н т о н

Все бачу, все знаю, бо очі й вуха маю! Я ж з ними виріс! Крутояри побудувалися біля нас після війни, коли ми були отакенькі... І я від них не відступлюсь.

С е р г і й

Від кого?

А н т о н

Від обох. Стережися, Сергію! Я знаку не подаю, але...

С е р г і й

Спробуй мені подати. Не забувай, що я...

А н т о н

На дванадцять сантиметрів довший? От де корінь зла. Ех, коли б мені до всього, що в мене є, та ще твій...

Сергій

Розум?

Антон

Зріст.

З зали, танцюючи, з'являється випускник Кіндрат Синюхін та випускниця Іра Басаргіна. Захоплені одне одним, вони нікого не помічають. Приперта до стіни дівчина капітулює, і їхній танець закінчується довгим поцілунком. Сергій кує зозулю, полохаючи закоханих.

Іра

Ой!

Кіндрат

Ой!

Антон і Сергій

Ой, ой, ой! *(Сміються)*.

Іра хоче втекти, але Кіндрат затримує її силоміць.

Кіндрат

Не смійтесь. Можете нас привітати.

Сергій

Одружуєтесь?

Кіндрат

Поки що ні. Але перший крок зроблено.

Антон

Це ми бачили.

Кіндрат

Ірочка простила мені, що я буду футболістом. Тепер я — повноправний громадянин, і нас жде велике майбутнє.

Антон

Це правда, Ірочко?

Іра

Не знаю.

А н т о н

Чуєш? Не знає!

К і н д р а т

Знайшов церкву богу молитись! Вона ж у мене мовчазна, як риба.

А н т о н

Поталанило тобі.

К і н д р а т

Поталанило! Ходімо, Ірочко, дамо роботу ногам. Адже тобі судилося бути дружиною футболіста!

Танцюючи, зникають у залі.

А н т о н

Щасливі. У них — все ясно.

С е р г і й

І в мене — ясно.

А н т о н

Не поспішай з псевдонауковими висновками. Нілочка Крутояр поки що вступає в університет. Майбутня краса і гордість вітчизняної науки!

С е р г і й

То й що з того?

А н т о н

Як же! Поїде вона з тобою в глухі ліси на річку Гнилоп'ять слухати жаб'ячі концерти. Наставляй кишеню!

С е р г і й

Розум і мені усяке нашіптує. Та серце...

А н т о н

Серце, друже, орган кровообігу. Не більше. Присягаю тобі ім'ям анатомії і фізіології!

Входить по-святковому зодягнений Назар Петрович Крутояр.

Назар Петрович

Здрастуйте, товариші-друзі! *(Вітається з усіма за руку)*. З радісним святом вас! А де ж мій жіночий гарнізон?

Сергій

Нілочка у Марії Романівни в кабінеті. А Ніна танцює.

Входить Ніна.

Ніна

От спасибі, таточку, що прийшов! *(Цілує його в щоку)*.

Чубатий хлопець

(що танцював з нею)

Хотів би й я бути таточком...

Ніна

А ляпаса не хочеш?

Чубатий хлопець

Будь ласка. Хоч що-небудь.

Ніна

Ти таки заробиш на горіхи! *(Замахується на нього, хлопець тікає, вона біжить за ним)*.

Назар Петрович

Дзига! Вся в мене.

Входить Несміян.

О, Діма Несміян!.. І ти тут? Чого це? У тебе ж і дітей нема.

Несміян

Відстаєш від життя, Назаре. Тепер, голубе, всі вони — мої діти.

Назар Петрович

Це ж бо як?

Н і н а

(повертаючись)

Дмитро Йосипович буде нашим шефом. Він...

Н а з а р П е т р о в и ч

Яким шефом?

Н і н а

Найголовнішим.

Н е с м і я н

Не я, а наша будова. А я, як виконроб..

Н а з а р П е т р о в и ч

А!.. Вже в новій ролі очолюєш!

Н е с м і я н

Доводиться. Летимо до нових обрїїв.

Н а з а р П е т р о в и ч

А як же цех?

Н е с м і я н

Не бійся, без начальника не залишиться. Життя, голубе, не любить торрічеллієвої порожнечі.

Н і н а

Будівельники нам майстерні мають обладнувати. Побачиш! Шкода тільки, що я вже закінчила школу.

Н а з а р П е т р о в и ч

Ну, ну, зрозуміло. Біжи танцюй. А Нілочка де, чому не танцює?

С е р г і й

Бачите, у неї...

А н т о н

Зламався каблук.

Н і н а

Не слухай, таточку, цього брехуна. Я скажу тобі... А от і Нілочка з лікарем. Він краще розповість.

Назар Петрович

Лікар?

На веранду повертаються Гайворон і Ніла.

Ніла

Мій тато!..

Гайворон

Доцент Гайворон.

Ніна

Кандидат медичних наук. Наш гість і порадник у виборі професії.

Назар Петрович

Що сталося? Добрий вечір!

Гайворон

Здрастуйте.

Назар Петрович

Що з Нілочкою?

Гайворон

Вже минулося, не хвилюйтесь. Надто ніжна вона у вас... *(До всіх)*. Що ж, товариші, продовжимо нашу розмову про перевагу професії лікаря. Адже от і зараз медицина врятувала усім гарний настрій. Цього заперечити ніхто не може. Правда, товаришу виконроб?

Несміян

Це вірно, медицина лікує. Зате труд, скажу по совісті, загартовує. А загартованій людині рідко коли потрібні лікарі.

Гайворон

А ми, лікарі, хіба не трудимось?

Несміян

Кожен любить свою працю.

Гайворон

А яка поетична наша праця! Коли не спиш ніч біля хворого, щохвилини перевіряєш його пульс, напружено

шукаєш засобів порятунку і раптом знаходиш їх! Безголосому, охриплому, хочеться тоді співати.

Несміян

Бува, й на пісню потягне. Стоїш на будові, де-небудь на сьомому поверсі, чи власною рукою повертаєш стрілу крана... От, не вмю я говорити так красиво, як товариш доцент. Та, скажу по совісті, це картина! Ростуть стіни на твоїх очах, і не по цеглині, як колись. Машиністи кранів, монтажники збирають будинки з готових панелей...

Входить Захар Антонович Соняшник.

Назар Петрович

Еге ж, еге ж. А хто робить панелі? Ми, майстри, робітничий клас. Я персонально... *(на Антона)* його батько... *(Помітив Соняшника)*. Диви, диви, власною персоною...

Соняшник

Хвастаєш, Назаре?

Назар Петрович

Чого це? Хіба не правда?

Соняшник

Здрастуйте, парубки й дівчата! Майбутнє належить... нам! *(У відповідь на заперечення молоді)*. Ну, звісно, й вам!

Голоси

Здрастуйте, Захаре Антоновичу!

Несміян

Доброго здоров'я!

Гайворон

Чуєте? «Доброго здоров'я!» А без медицини...

Несміян

Стривайте, я не закінчив. Отак зводиться будинок за будинком, наче наступає армія на пустирі, на старосвітські халупи...

С о н я ш н и к

Атож, атож — армія! Широким фронтом наступає! Тому й прийшли до вас, парубочки й дівчатка. Потрібна робоча сила.

Н е с м і я н

Трошки не те слово, Захаре Антоновичу. Не стільки нам зараз треба сили, як розуму, вміння...

С о н я ш н и к

Атож. Велику справу підіймаємо! Виникла у нас на заводі думка. Воно вже майже скрізь будинки монтують з готових панелей. Це — не новина. Та от хто їх монтує? Різні будівельні управління та трести. А що, коли б панельні будинки монтував той, хто робить панелі? Га? Було б і швидше, й дешевше. І не тільки монтував, а й ключі від готових квартир вручав пожилцям. З музикою, з духовим оркестром, але й з повною відповідальністю за кожну щілину в стіні, за кожні покриті двері. Це й державі на користь. Зайвих будівельних інстанцій позбавиться. Ростимуть хорошим людям квартали, і всі знатимуть, чії руки їх зводили, чия робоча совість за них відповідає. Ось воно — наше з вами майбутнє!

Н е с м і я н

Я бачу, більшість з вас, товариші, вирости тут, біля заводу. Подумайте над цим. Організуємо спеціальні курси, і з вас такі монтажники та машиністи кранів вийдуть!..

Н а з а р П е т р о в и ч

Ех, були б у мене сини, я б їх...

Н е с м і я н

Ми, Назаре Петровичу, й дівчат запрошуємо.

Н а з а р П е т р о в и ч

Жіночим гарнізоном не командую. Дівчатам більше до лица вчитись. І вивчимо їх! Не буду я гвардії Крутояр!..

Н е с м і я н

Можна вчитись і працювати. А можна й навпаки: працювати і вчитись. Як ви гадаєте, товариші?

С о н я ш н и к

(поклад руку на плече Антонові)

Чуєш, сину?

А н т о н

Чую, тату! Я син будівельника і піду на будівництво!

Н і н а

Збудуй лікарню для мене, Антоне!

К і н д р а т

А для мене — стадіон!

Ч у б а т и й х л о п е ц ь

Записуй: мені п'ятикімнатну квартиру. Меншої не візьму, бо сім'я в мене буде велика.

Р у с я в а д і в ч и н а

А мені клуб, де я співатиму. (*Бере високу ноту*). Записуй.

А н т о н

Надто багато. Одному не під силу. Хіба Сергій піде зі мною?

С е р г і й

Ні, це не моя фортуна! Після закінчення оцієї самої школи, коли ви ще ходили пішки під стіл...

А н т о н

Аякже! Це було два роки тому. Я тоді вже вуса підкручував.

Н і н а

Уві сні.

В глибині зали з'являється Марія Романівна.

С е р г і й

Поїхав я в рідні ліси, на Полісся. Яка там краса! Черемха пахне, шелестить листям столітній дуб. А трудівник-дятел невтомно б'є по корі: тук-тук, тук-тук, тук-тук...

Русява дівчина

Ого! Ти ще й соловейком заллешся!

Сергій

А чого ж? Слухайте! (*Зажмурив очі, тьохнув по-солов'їному*).

Ніна

Ой, лепсько як! Навчи мене.

Сергій

Иди в ліс учися. Ліси, друзі мої, треба берегти. Без них не буде життя на планеті. Побачите.

Антон

Поживемо мільйон років — побачимо. Дай закурити, лісовий цар!

Сергій

А Марія Романівна?

Антон

Скінчилося. Здобув незалежність.

Марія Романівна

Радієш?

Антон

Шкодую. І цигарка несмачна, коли вона дозволена. Ех, прощай школярство!

Марія Романівна

Справді, друзі, пора прощатись. Сьогодні ми розстаємось надовго, можливо, на все життя. І мені згадалася стара казка, а може, й бувальщина...

Сергій

Розкажіть, Маріє Романівно!

Марія Романівна

Колись у глибокій долині, серед високих гір жила сім'я лісорубів. Батько, мати, дванадцяттеро синів. І сталося чомусь так, що шестеро з них, не знаю вже, були

то старші чи молодші, щодня ходили з батьком на роботу, працювали, як і він. А шестеро інших на роботу виходили вряди-годи, коли їм забагнеться, а більше лінувалися, байдикували. Та зрештою настав час, коли братам остогидло жити в долині, де гори настільки закривали сонце, що його видно було лише опівдні. Юнакам страшенно захотілося побачити, де і як сходить сонце. Гори були дуже круті, ще й покриті колючими чагарниками. Звались ті гори: одна — Брехня, друга — Байдушність, третя — Зрадливість, четверта — Жорстокість, а п'ята просто — Відсталість. Пішли брати по ущелині і вийшли на берег бурхливої ріки. А на тому березі у печері жив старий дід. Вислухав молодих лісорубів дідуган і сказав: «Оселя сонця дуже далеко, ген за найдальшою далиною. Вам треба плисти до неї вгору по річці. Плисти довго, не складаючи весел. Не складаючи ні на мить!» Дідусь допоміг їм змайструвати човен, брати попрощалися з ним і попливли. Шестеро з них веслували, а шестеро спочивали, щоб стати їм на зміну. Доки на веслах сиділи шість братів загартованих, човен вперто посувався вперед. Та дійшла черга й до ледачих. Гребуть вони з усіх сил, а сил у них обмаль. А тут ще й пісня почувалася їм ніжна, звабливо-чудова, наче линула вона з піднебесся. От веслярі й подумали: «Давай-но послухаємо пісню, спочинемо...» Тільки покладали вони весла, човен враз підхопила течія, ударила об скелю і вщент розбила. Потонули брати, так і не побачивши, де і як сходить сонце! А про їх сумну долю розповів мені отой старий дід.

К і н д р а т

Ясно, Маріє Романівно!

Чубатий хлопець

Зрозуміло!

Н е с м і я н

Скажу по совісті: вірно сказано!

Н а з а р П е т р о в и ч

(до Гайворона)

Голова! Це — моя жінка, директор...

Г а й в о р о н

Знаю.

Н а з а р П е т р о в и ч
Депутат міської Ради.

Г а й в о р о н

Так, так.

А н т о н

Товариші, є думка! Прорізалась. От ми роз'їдемося хто куди, і кожному може бути важко. Що ми тоді повинні сказати самі собі?

К і н д р а т

«Веслуй!»

А н т о н

Так. «Не кидай весел. Греби вперед!»

Ч у б а т и й х л о п е ц ь

Правильно.

Г а й в о р о н

Я надовго запам'ятаю цей вечір. Правду кажучи, мені не хотілося йти до вас, багато справ, знаєте,— в інституті, в клініці,— дорога кожна хвилина. А тепер от і неохота прощатись. Ідучи сюди, я взяв свою книжку... Про нові методи лікування серцевих хвороб. Як доказ того, що й медичні працівники теж інколи трудяться.

Н е с м і я н

Невже образились?

Г а й в о р о н

Абсолютно ні. Дозвольте подарувати цю книжку, Маріє Романівно, вам і моїй несподіваній пацієнтці. На спогад. А може, й згодиться, тут є чимало порад...

М а р і я Р о м а н і в н а

Буду вам дуже вдячна, Михайле Степановичу. І Нілочка теж.

Г а й в о р о н

Так і напишемо. (*Надписує книжку*). «Матері й дочці... на спогад про чарівний червневий вечір...»

Непомітно входить Олімпіада Гаврилівна. Одягнута скромно, в дорожньому плащі.

О л і м п і а д а

От де я тебе розшукала! Чого ти тут?

Г а й в о р о н

Треба, Ліпочко.

О л і м п і а д а

Не треба!

Г а й в о р о н

Ти б хоч привіталася з людьми.

О л і м п і а д а

Книжки надписуєш? Ви гадаєте, йому ці книжки даром дають? Та кожна книжка, як би то не було, коштує одинадцять карбованців і двадцять п'ять копійок! Чи ви гадаєте, він одержав величезний гонорар? Насмішка! Копійки! (*Вихопила книжку*). Ну от, зіпсував! (*Жбурнула*).

Г а й в о р о н

Ліпочко...

О л і м п і а д а

Збирайся, поїхали!

Г а й в о р о н

Куди?

О л і м п і а д а

Він ще питає? Бачиш ці руки? Всі бачать? В мозолях! Робочої сили нема, та й економити мушу. Ця дача й так влетить нам в копійчку! Чого ж ти стоїш? Хіба ти забув, що нам треба в Ірпінь, подивитись паркет у товариша Навіженого? Дешево ж віддає! Я в інститут—тебе нема, в клініку — нема, добре, що там хоч знали, де ти.

Г а й в о р о н

Але ж, Ліпочко, я виконую свої функції, а ти — свої.
Крім того, вже пізно. Ніч.

О л і м п і а д а

Ніч не ніч, а паркет потрібен! Я ж умовилася з На-
віженим. А раз умовилася — треба їхати.

Г а й в о р о н

Але ж, Олімпіадо...

О л і м п і а д а

Ніяких «але», ніяких Олімпіад! Час не жде!

С о н я ш н и к

А чого це ви, дамочко, вскочили в чужу хату та ще
й горшки б'єте? І не соромно?

О л і м п і а д а

(до Гайворона)

Задоволений? Чого ж ти мовчиш? За мною!

Г а й в о р о н

Пробачте нас. До побачення! Пробачте!

Виходять.

М а р і я Р о м а н і в н а

До побачення, Михайле Степановичу.

Н а з а р П е т р о в и ч

Оце — функція!

Н е с м і я н

Така й стіну завалить!

А н т о н

Ще одна агітація за вибір професії. Чоловіка-муче-
ника.

Н і л а

(підняла книжку)

Це обурливо... Це гидко...

Русява дівчина

Нешасний він.

Антон

Раб, який не рве ланцюги, вартий презирства.

Марія Романівна

Не так все просто в житті, Антоне. Не так просто.

Соняшник

Поплентався, бідолаха, мов теля на мотузку. Правду кажуть люди: не допоможе й кадило, коли бабу сказило! *(Пильно, по-господарськи мацає одвірок, вистукує пальцем штукатурку, іде в середину будинку).*

Сергій

Товариші! Цієї ночі все одно ніхто не засне. Давайте — до Дніпра! Зустрінемо світанок!

Ніна

«Нема на світі України, немає другого Дніпра!» Гайда!

Чубатий хлопець

До Дніпра-Славути!

Сергій

Ти підеш, Нілочко?

На обрії блиснуло. Вдарив грім.

Марія Романівна

Ні, ні, їй не можна. *(Накинула на неї велику білу хустку, обгорнула її).* Зараз батько викличе таксі, відвеземо її додому.

Назар Петрович

Еге ж, еге ж, їй пішки не можна. *(Виходить).*

Марія Романівна

Ви йдіть, Сергію. І ти, Ніночко, йди. А їй не можна.

Сергій

Тобі погано, Нілочко? То, може, й мені не йти?

Н і л а

Чим же ти винен, що я така нікудишня? Ні, неодмінно йди. Ніно, доручаю тобі Сергія.

Н і н а

Чому мені?

А н т о н

Питання! Адже це теж чорна робота — розважати Сергія.

Н і н а

Антоне!..

А н т о н

Мовчу й захоплююсь!

Всі, крім Марії Романівни і Несміяна, виходять.

М а р і я Р о м а н і в н а

Ось іще зграйка пташок випурхнула з рідного гнізда...

Н е с м і я н

Що ж, восени сюди прилетять інші.

М а р і я Р о м а н і в н а

І не помітиш, як вилетять...

Н е с м і я н

Філософія життя. Хіба давно один зовсім юний педагог — причеплевий і суворий — ліпив нам з Назаром двійочки?

М а р і я Р о м а н і в н а

Який злопам'ятний!

Н е с м і я н

І подумати: не мали ми тоді ні палаців, ні таких умов, — у рваних черевиках, по коліна в грязюці, після роботи... А глянь-но, вийшли в люди.

М а р і я Р о м а н і в н а

Ви от вийшли в люди. А мій Назар...

Несміян

До внутрішніх справ чужої держави не втручаюсь.
Та й не годиться мені це робити.

Марія Романівна

Не розумію вас, Дмитре Йосиповичу. Про що ви?

Несміян

Та про Назара ж і про синьооку вчительку... Дорогі
це спогоди, Маріє Романівно.

Марія Романівна

О, він тоді був повен кипучої енергії!.. Пам'ятаєте?
Мов губка, вбирав у себе все нове, цікаве...

Несміян

Може, війна?

Марія Романівна

Мабуть. І ця історія з Ніною...

Несміян

Вона так нічого й не знає?

Марія Романівна

Стільки років. Уявляєте? А я щодня тремчу — ану ж
дізнається? Та годі, Захар іде. Тож давайте по старій
дружбі, товаришу виконроб, домовимось: допоможете
мені з майстернями до початку навчального року? Не
підведете?

Несміян

Постараюсь, товаришу директор.

Входить Соняшник.

Соняшник

Отаку школу можна було побудувати вдвоє скоріш
і вдвоє дешевше. Не заважатиму?

Марія Романівна

Сідай до компанії.

С о н я ш н и к

Я на хвилину. До Дмитра Йосиповича.

Н е с м і я н

Ви ж знаєте, я залишаю цех. І рекомендував Захара Антоновича на своє місце. Захар Антонович обіцяв подумати. Подумали?

С о н я ш н и к

У начальники я не піду, Дмитре Йосиповичу. Не хочу, даруйте, з папірцями мороку мати. Не вмію! Це комусь іншому, хто такі речі любить... А мені зробіть ласку: візьміть з собою на монтаж будинків. Справа нова, її легко й провалити. А я вже, як кажуть, довір'я виправдаю! А в цеху заміну вам знайдемо.

Н е с м і я н

Хотілося б таку людину, яка зрозуміє нас. Однумця.

Входить Назар Петрович.

Н а з а р П е т р о в и ч

Нілочко!.. Де ж вона? Я машину знайшов...

М а р і я Р о м а н і в н а

(до Несміяна)

Нам, здається, по дорозі?

Н е с м і я н

Начебто.

М а р і я Р о м а н і в н а

І ти з нами, Захаре?

С о н я ш н и к

Звісно, по-сусідськи.

М а р і я Р о м а н і в н а

(до юнаків і дівчат, які збираються біля неї)

Прощайте, друзі! Не забувайте рідної школи!

Марія Романівна, Назар Петрович, Ніла, Соняшник та Несміян виходять.

Г о л о с и

- Прощайте!
- Не забудемо!
- До побачення, Маріє Романівно!

А н т о н

(заспіває, інші підхоплюють)

Виходим сьогодні у простір життя,
Несемо найкращі свої почуття —
Назустріч сонцю,
Назустріч сонцю,—
Йдемо, йдемо — вперед!

Хай сила вирує в серцях молода,
Дороги в майбутнє вона проклада —
Назустріч сонцю,
Назустріч сонцю,—
Йдемо, йдемо — вперед!

Зникають стіни школи, з вершини високої кручі відкривається
неозорий краєвид Задніпров'я. Грозняний обрій прорізають леза
блискавок.

Кохання і дружби настала пора,
Ходімо, мій друже, на берег Дніпра —
Назустріч сонцю,
Назустріч сонцю,—
Йдемо, йдемо — вперед!

Гроза наступає. Та за Дніпром сходить сонце, опромінюючи
юнаків і дівчат.

Н і н а

Здрастуй, Дніпре!

І р а

Я вперше бачу схід сонця в грозу.

С е р г і й

Такий вже наш час — грозовий.

А н т о н

Здрастуй, сонце! Світи нам дороги життя!

Всі

Лети, наша пісне крилата, лети,
Здіймайся угору, прямуй до мети —
Назустріч сонцю,
Назустріч сонцю,—
Йдемо, йдемо — вперед!

Одвічне сонце всміхається неповторно прекрасній юності.

Завіса

ДІЯ II

КАРТИНА ДРУГА

Сад Крутоярів у зеленому закутку Києва. Стіл під яблунею, з якої звисає електрична лампочка. З одного боку сцени — будиночок Крутоярів — цегляний, під черпицею. З другого — паркан, за яким садиба Соняшників.

Кінець літа, сад у рясних плодах. Вечір.

За столом, схилившись над шахівницею, сидять Назар Петрович Крутояр та Захар Антонович Соняшник. Біля них, тримаючи у руках газету, стоїть Іван Іванович Паливода. За грою також стежить Фіноген Карпович Алілуя. Трохи осторонь сидить дід Сава з двома малюками. Один — у колісці, другий — Андрійко — на колінах.

На паркані розташувався Антон.

Віддалік, у саду, Марія Романівна. В руках у неї садова поливальниця. Вона поливає квіти.

П а л и в о д а

Не те, Назаре! Абсолютно не те! Роби хід центральним пішаком. Центральним, кажу!

Н а з а р П е т р о в и ч

Не заважай.

П а л и в о д а

Хвилиночку! Ось слухай, написано чорним по білому: «Чемпіон світу радянський гросмейстер Таль завжди добивається створення міцного пішакового центру». Чуєш? Центру! Значить, треба отак! *(Робить хід за Крутояра)*.

С о н я ш н и к

Отак? А я тоді — отакечки! *(Робить вирішальний хід)*.

А л і л у я

(потираючи руки)

Мат, мат, мат!

Д і д С а в а

Цить, не лайся при дітях!

А л і л у я

А справді. (*Хреститься*). Свят, свят, свят!

Д і д С а в а

(*недочув*)

Ну от. Прошу ж: не лайся!

Н а з а р П е т р о в и ч

(*змахнувши фігури*)

Не визнаю! Це Паливода встряв і все перекапустив!

П а л и в о д а

Хвилиночку! Я навпаки — допомагав. Теоретично узагальнював. Адже практика без теорії — сліпа.

Н а з а р П е т р о в и ч

Обійдуся без твоєї теорії! Допоміг! (*До Соняшника*).
Ану став знову!

С о н я ш н и к

Ні, ні, раніш опануй теорію! Без неї тепер, друже, ні в тин ні в ворота.

Н а з а р П е т р о в и ч

Злякався? Так? Носяться з усякими теоріями!.. Послухати вас, то й кроку в житті без тих теорій не ступиш. А по-моєму, хай їх молодь вивчає. Ото хоч би й мої дочки. Одна он — в університеті, друга — в медичному. Хай вже вони...

А л і л у я

А що як, боронь боже, їх не прийняли?

Н а з а р П е т р о в и ч

Здурів? Відмінниці! Зараз прибіжать! Вип'ємо й закусимо по-сусідськи. Та кинь уже, Марусю, ту бісову поливальницю! Або давай допоможу тобі, чи що.

Марія Романівна

Ні, ні, я сама. Ото й мого, що канікули. Чим старша роблюсь, тим більше тягне до землі.

Дід Сава

А мене, хоч-не-хоч, у протилежний бік тягне. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю: чому я не сокіл, чому не літаю?..» Гай-гай! Чи діждуся я, хоч-не-хоч, тієї хвилини?

Алілуя

Якої ще тобі хвилини?

Дід Сава

А тієї самої. Коли людина шугоне отуди... забув, як та небесна країна зветься, Маріє Романівно!..

Паливода

Ти про галактику, мабуть?

Дід Сава

Невже всій отій зоряній безодні так-таки справді кінця-краю нема?

Марія Романівна

Так-таки справді нема. Ні кінця ні краю. Подумайте самі: сто мільярдів зірок кружляє тільки в нашій галактиці, яку оточують сотні тисяч інших відомих нині галактик. А скільки зоряних систем ще не виявлено! І от серед цих мільярдів зірок існує і наша маленька планета — Земля! Малесенька піщинка у безмежному всесвіті!.. Але вона велика й могутня тим, що на ній живе найвище творіння природи — людина.

Паливода

Радянська людина!

Марія Романівна

Людина, яка пізнала саму себе, навчилася розмовляти, винайшла вогонь, створила мистецтва й науки, розщепила атом. Вже незабаром ступить вона на Місяць або й на Марс. Ми не сумніваємося, що це буде наша, радянська людина.

С о н я ш н и к

От і обійдися тут без теорії.

Д і д С а в а

Галактика... І звідки вона, отака безмежність, узялась?

А л і л у я

Тобто як звідки? Від бога. Про це й у біблії сказано...

П а л и в о д а

Біблія тут ні до чого.

А л і л у я

Якраз — до чого! У біблії сказано, що бог створив землю і небо, а значить, і оцю саму галактику.

П а л и в о д а

Я протестую! Це релігійний опіум! Якщо, зрештою, опортуністично припустити, що все створив бог, то хто ж тоді і за чиєю вказівкою створив бога?

А л і л у я

Бог.

П а л и в о д а

Бог?

А л і л у я

Бог!

П а л и в о д а

Тобто сам себе?

А л і л у я

На те він і є всемогутній.

С о н я ш н и к

Слухай, Фіногене, коли твій бог такий всемогутній, що створив навіть самого себе, то навіщо ж він створив такого йолопа, як ти?

А н т о н

Це не науковий аргумент, батьку!

М а р і я Р о м а н і в н а

Справді, Антон має рацію. Ви свого супротивника вилаяли, замість того щоб переконати. Адже так?

С о н я ш н и к

Та коли ж набрид...

А л і л у я

Мені що? Я прийму образу смиренно!

У колиці заплакала дитина.

Д і д С а в а

Цить, дурненька. Люди до зір думками горнутья, а ти, хоч-не-хоч, заважаєш.

А н д р і й к о

(на колінах)

Діду... Діду!.. Коли тітка Марія розповість про супутника?

Д і д С а в а

Не заважай, то й розповість. І про супутника, і про ракету. Хоч-не-хоч.

М а р і я Р о м а н і в н а

А що ви знаєте про ракету?

Д і д С а в а

А те, що неправильно її запустили.

П а л и в о д а

Хвилиночку! Це дискредитація радянської науки. Наша найпередовіша в світі, радянська наука...

А л і л у я

Наука, наука! А собачка здохла.

П а л и в о д а

Яка собачка?

Алілуя

Ота сама. Іже есі на небесі.

Андрійко

Діду, це він про Лайку.

Паливода

Вийшов їй строк — і здохла. Згідно з вказівкою вчених.

Алілуя

Бог убив її. Бог! А не вчені. За вторженіє в заборонену зону!

Паливода

Хвилиночку!

Дід Сава

Помовч! От був би я тим ученим, що їх запускає, знав би кого туди жбурнути... без промаху!

Назар Петрович

Кого ж це?

Дід Сава

Така людина є, є, я знаю!

Антон

Та от хоч би я, наприклад!

Дід Сава

Піди спершу носа витри. Промокашка!

Антон

Сміється той, хто сміється останнім.

Марія Романівна

Годі, Антоне.

Соняшник

Чого ти причелився, мов реп'ях до кожуха? Насмішка йому! Ось потрапиш до Несміянових рук, він тобі покаже галактику! Ану, геть звідси!

А н т о н

Згідно з вказівкою, прийму образу смиренно! (*Зни-
кає*).

П а л и в о д а

І коли ти перестанеш прикидатися дурником, Фіногене? Передова наука ракети у космос посилає, а він... Чи справді ти абсолютно пропачий елемент...

А л і л у я

Я не елемент.

Д і д С а в а

Елемент!

А л і л у я

Не елемент! І нічого ви мені не вдієте! Я чесний радянський комірник, і я шукаю істину!

С о н я ш н и к

Ти, істино божа. Хто створив дерево, що через паркан перехилилось?

А л і л у я

Бог. А хто ж іще?

С о н я ш н и к

Хто? Я! Спарувавши грушу з яблуною. Виходить, я — бог?

А л і л у я

Вилупок ти, а не бог.

П а л и в о д а

Ні, з ним неможливо вести наукову дискусію!

А л і л у я

Безвір'я! Все від бога...

Д і д С а в а

Від бога? А моїх двох синів-соколів у танках спалило, це що — від бога? Війна — від бога? Гітлер — від бога? А невістки ось потужили трохи та байстрят, хоч-

не-хоч, на мою голову привели,— від бога?! Будь ти проклят із своїм богом!

Алілуя

Не возропщу. Христос учив бути терплячим.

Марія Романівна

Людина вигадала бога, тисячоліттями мріючи про перемогу добра над злом. Вона його вигадала, вона й розвінчала.

На паркані знову Антон.

Антон

Маріє Романівно, ще немає?

Марія Романівна

Ні, Антоне, не прийшли.

Антон

Може, я збігаю в університет дізнаюсь?

Марія Романівна

Туди вже пішов Сергій.

Антон

Сергій мене не цікавить.

Соняшник

(знімаючи ремінь)

А це тебе цікавить?

Антон

От ще старорежимний батько! (*Ховається за паркан*).

Соняшник

Жених! Молоко на губах...

Дід Сава

Характер у тебе, Захарку,— кремій! От тобі б начальником бути.

Соняшник

Яким начальником?

Дід Сава

А над вашим цехом. Я на пенсії, та за цехом, хоч-не-хоч, стежу. Несміяна ж перевели на будову. Мабуть, призначать когось з вас, майстрів. От тебе б і впору...

Паливода

Хвилиночку! Кого призначать — не має значення. Марксизм не визнає ролі особи в історії.

Дід Сава

Визнає!

Паливода

Не визнає!

Дід Сава

Визнавав і визнає!

Алілуя

Годі, годі, не сперечайтесь! Не гнівить бога! Влада земна — ніщо проти небесної.

Соняшник

От стривай, добереться земна влада до твоїх комірницьких справ та й питає: ану, скажи, раб божий Фіногене, чому в цементі піску багато, чому дачні забудовники до тебе вчащають? Що ти тоді заспіваєш?

Алілуя

Не лякай, я ляканий. Як продаю що, то — своє. А цемент справді поганий, бо хіба ж тепер хто думає про якість? Будуй, аби швидше! І куди поспішають?..

Марія Романівна

Заглянули б, Фіногене Карповичу, у мою депутатську папку. Скільки там тих заяв, та все про дах над головою, — не питали б! *(Іде за хвіртку, виглядає дочок)*.

Соняшник

На будівельний конвейер нам треба ставати, це ясно. Але тим більше, раб божий Фіногене, потрібно, щоб і

цемент, і вапно, і все інше було на висоті. Адже відповідатимемо ми самі!

П а л и в о д а

А я вам так скажу: киньте цю затію, поки не пізно. Все це пустопорожні слова! Без наукового ґрунту. Ну, де про твій будівельний конвейер написано у Маркса? В якому томі? На якій сторінці? Ні, мене ви на гачок не впіймаєте. Мені подавай чорним по білому...

Д і д С а в а

Пішла по сіль, та й чорт насів! Отак і з тобою. Я ще Маркса не читав, доберуся й до нього, але певен — є в нього й про це. Мусить бути! Може, іншими словами, але є.

П а л и в о д а

Нема!

Д і д С а в а

Є! І не мороч мені голову! І людей з пантелику не збивай! Хай пробують! А начальника цеху треба підібрати сміливого...

Н а з а р П е т р о в и ч

Щоб вірну лінію тримав. Тверду!

А л і л у я

Тоді нікого іншого, як Назара Петровича. У нього — інженерська голова.

Н а з а р П е т р о в и ч

Далеко куцому до зайця.

С о н я ш н и к

Слухай, Назаре, видно, таки доведеться комусь із нас. І директор такої думки. А ти майстер справді неабиякий, досвіду тобі не позичати...

Н а з а р П е т р о в и ч

То ж — майстер, а то ж таки — начальник!..

С о н я ш н и к

Допоможемо!

Д і д С а в а

Впораєшся! Не такий чорт страшний, як його малюють.

С о н я ш н и к

Ти тільки радься з людьми і не втрачай перспективу. Адже мета у всіх у нас одна.

П а л и в о д а

Вона наче й одна, але... треба знайти теоретичне узагальнення.

С о н я ш н и к

Пошукай, пошукай цитатку. Без неї ти, як Фіноген,— без істини...

А л і л у я

Я не для себе шукаю істину. Для вас усіх!

Д і д С а в а

Для мене не шукай. Обійдуся!

А л і л у я

А чого варте життя без радостей духовних!

П а л и в о д а

Хвилиночку! А лекції, а бесіди?

А л і л у я

І не кажіть мені! Хіба я можу повірити, що настало літечко, без клечання в хаті, або що прийшла зимонька, без ялинки? Ялинку ви в бога вкрали, а решту все потоптали ногами...

С о н я ш н и к

Куди повернув!

Н а з а р П е т р о в и ч

Дурний-дурний, а хитрий!

П а л и в о д а

Це ж... це ж... антимарксистський... антинародний...

Марія Романівна

Ой, чи не занадто багато? А може, справді ми де в чому збіднюємо себе? Ялинка... Та не крали ми її, Фіногене Карповичу, ні в бога, ні у релігії. Це стародавній народний звичай. Він стверджує, що й серед лютих морозів і метелиць існує жива, зелена природа. Але ялинки, безперечно, мало. От взяти б весняні пісні й танці... Діду Саво, ану згадайте!

Дід Саво

Та вже й забулося. *(Заспівує, інші підхоплюють).*

Помощу кладочку вербову, вербову.
Ой час вам, дівчата, додому, додому.
Ой а ти, Марійко, зостанься, зостанься
Та з своїм Іванком звінчайся, звінчайся...

Марія Романівна

Наївно, правда? А я дівчиною водила з подругами такий танок у далекому подільському селі. І запам'ятала на все життя. Чому ж не можна поновити свято весни? Садити в цей день дерева — з піснями, танцями. Або свято осені, колишні обжинки, — свято нового щедрого врожаю. Святкувати на селі й у місті, бо ж хліб їдять усі. Або... або ще багато веселих народних свят. Отоді й настане кінець релігійним забобонам, а наше життя стане ще багатшим, ще красивішим.

Паливода

Хвилиночку! Ніхто цього не дозволить! Це — проти-науково...

Соняшник

А жаль...

Марія Романівна

Ех, Іване Івановичу... Сказала б я вам...

Паливода

Є зауваження? Будь ласка.

Марія Романівна

Навряд вони на вас вплинуть, мої зауваження.

П а л и в о д а

Ви депутат міської Ради...

М а р і я Р о м а н і в н а

Хіба що. Не хочеться мені, дорогий, вас образити. Та з тих пір, як ви перейшли на пенсію...

П а л и в о д а

Я міцно взяв за віжки марксистську науку. Аякже. І не допущу ніякого опортунізму!

М а р і я Р о м а н і в н а

Тільки не лякайте нас грізними окриками. І не вживайте слів, усієї глибини яких не розумієте.

П а л и в о д а

Як не розумію? Хвилиночку!

Д і д С а в а

«Хвилиночку, хвилиночку»! Помовчав би ти хвилиночку!

А н т о н

(перемахнувши через паркан)

Маріє Романівно, іде! Вже біля хвіртки.

М а р і я Р о м а н і в н а

Нілочка?

А н т о н

Ні, Ніна. І чомусь сумна.

Н а з а р П е т р о в и ч

Кріпись, гвардії Крутояре!

Входить Ніна. Всі погляди спрямовані на неї.

М а р і я Р о м а н і в н а

Говори, доню.

Н і н а

Не прийняли.

Назар Петрович

Тебе?

Ніна

Нілочку. В університет. *(Розплакавшись, біжить в будинок)*.

Назар Петрович

(услід)

А тебе?.. А її? Чого вона розплакалась?

Марія Романівна

Ніна за себе не плакатиме ніколи. *(Іде в будинок)*.

Антон — за нею.

•

Соняшник

Пора, хлопці, по бліндажах. Он вже геть звечоріло.

Назар Петрович

Такого я ніяк не сподівався.

Алілуя

От тобі — і випили, і закусили...

Соняшник

Розійдись!

Дід Сава

Галактика!.. Ловко! Та ракету слід запускати з відповідною серйозною людиною. Це я доведу. Хоч-не-хоч! Ходімо, Андрійку! *(Виходять)*.

Повертається Марія Романівна.

Назар Петрович

Таки Нілочку? Не вірю.

Алілуя

Усе в руках божих. Людина хоче сюди, а він її — туди. Бачите?..

Сигнал автомашини. Чути голос Гайворона: «Фіногене Карповичу, ви вдома?»

О, хтось до мене. (Гукає). Я ось він! Ось він я!

Входить Гайворон.

Гайворон

Пробачте, товариші. Фіногене Карповичу, ви ж умовились з моєю дружиною...

Алілуя

Даруйте, даруйте, товаришу дбцент. Задискусувався.

Гайворон

Дозвольте... Директор школи? Марія Романівна? От несподіванка. Сусіди, значить? А ми до Фіногена Карповича...

Марія Романівна

Заходьте, Михайле Степановичу, сідайте.

Гайворон

Ні, ні, я на хвилинку. Справи, знаєте... Ніяк не завершу свою дачну будову. То як же, Фіногене Карповичу, подивимось товар?

Алілуя

Черепичку, тобто? Двісті штук залишилось. Ще від забудови. Лежить у дворі, заважає. Можу віддати по підхожій ціні. Черепичка високої якості. Одна до одної...

Гайворон

Маріє Романівно, що з вами? Ви чимсь схвильовані? Неприємності? Може, моя пацієнтка?

Марія Романівна

Дякую, здорова.

Назар Петрович

У кожного свої радості й печалі. Еге ж, еге ж. Справа сімейна.

Входить Олімпіада Гаврилівна, в тому ж одязі, що і в першій дії.

Олімпіада

Чого застряв? Я ж грузовика організувала тільки на

одну годину. Машини не роздобудеш, робочої сили не роздобудеш...

Г а й в о р о н

Зараз. Зараз, Ліпочко.

О л і м п і а д а *

Що «зараз»? Я вже бачу, що ця черепиця влетить нам в копійчку. Та ще й невідомо, яка вона.

А л і л у я

Черепичка моя високої якості. Даремно ви, громадяночко...

О л і м п і а д а

Кожен спекулянт свій товар хвалить.

А л і л у я

Знову ж — даремно. Черепичка, кажу, одна до одної. От як на даху у Назара Петровича. Бог свідок! Одної, так би мовити, властивості...

С о н я ш н и к

Иди, иди, торгуйся на своїй території! А ви, дамочко...

О л і м п і а д а

Грубіян! (*Виходить*).

Г а й в о р о н

Пробачте. Пробачте нас! (*Іде за нею*).

П а л и в о д а

До побачення, Маріє Романівно. Я подумаю над вашими зауваженнями. Подумаю!

Всі, крім Крутоярів та Соняшника, виходять.

Н а з а р П е т р о в и ч

А може, якесь непорозуміння? Ще в'ясниться.

М а р і я Р о м а н і в н а

Невже я помилилась? Нілочка просила мене подзвонити або піти особисто до ректора. А тепер... Ох, ці материнські тривоги!

Назар Петрович

Хіба ти можеш помиляться, Марусю!

Повертається Антон.

Антон

У Нілочки одного тільки бала не вистачає — і не прийняли. Тому, що нема виробничого стажу. Ось вам! *(Виходить)*.

Назар Петрович

На один бал могли й занизити. Вигадують щороку нове. То показуй золоту медаль, то срібну, то виробничу характеристику давай. І коли вже буде порядок?

Соняшник

Минеться, Маріє, я спокійний за вас, Крутоярів. У вас міцне коріння, глибоко в землі, як у цієї яблуні.

Марія Романівна

Як у яблуні, кажеш? Але ж ти її доглядав, піклувався про неї, правда ж?

Соняшник

Звісно. Щепив, обкопував.

Марія Романівна

А коли б цього не робив?

Соняшник

Засохла б. Або виросла дичкою.

Марія Романівна

Засохла б?..

Соняшник

Таке діло. А Нілочці воно, може, й на краще. *(Виходить)*.

Назар Петрович

А як же Ніну, прийняли?

Марія Романівна

Прийняли. Без характеристики. Поздоровляю тебе, Назаре.

Назар Петрович

Ти виховала її, Марусю. І це для неї — найкраща характеристика. Спасибі тобі від мене. Велике спасибі!

Марія Романівна

Не гаразд, Назаре! Я завжди ставлюся однаково до Нілочки й Ніни. Навіщо ж зараз...

Назар Петрович

Еге ж, еге ж! Таке тільки ти можеш. Тільки ти, Марусю.

Скрипнула хвіртка. Входять Ніла й Сергій.

Ніла

(продовжуючи розмову)

Не треба, Сергію. Прошу тебе! Ти тепер студент, у тебе пряма дорога. А я нещасна і приношу нещастя іншим.

Сергій

Я не звик кидати товариша в біді. А тим більше кохану дівчину.

Ніла

Яке в нас кохання! Це минеться. Пригадуєш, у Тургенева: перше кохання — як вранішня роса. Його висушує спека буденної прози. Чи, може, це не Тургенєв, а я вигадала? Все одно! В тобі зараз говорять жалощі до мене. А це образливо.

Сергій

Це ти під впливом невдачі...

Ніла

Невдачі? Ну й легко ж ти ставишся до життя, Сергію. Ти трагедію зवेश невдачею... Хай так! Але невдачі зазнають нікчеми. Так сказав Анатоль Франс.

Сергій

Або вигадала ти.

Ніла

Можливо, я й сама себе вигадала? І тебе. І увесь цей безглуздий світ. *(Побачила батьків)*. Мамо! *(Пригорнулася до матері)*.

Марія Романівна

Я вже знаю, доню.

Назар Петрович

Заспокойтесь. Заспокойтесь, милі. Повіриш, Сергію, під вогневими нальотами так не хвилювався, як... еге ж! Чи є міра людським переживанням?

Сергій

І завжди з радістю — журба. Прийняли мене у лісний, мені б радіти, аж тут... маєш...

Голос Гайворона

(з вулиці)

Ні, це безумно дорого!

Голос Алілуї

Віддаю ж за свою ціну.

Голос Гайворона

Але ж тут стільки битих.

Голос Алілуї

За битого сім небитих дають.

Голос Гайворона

Ні, Фіногене Карповичу. Бійтеся бога!

Голос Алілуї

Богове богу віддай, а своє при собі тримай. Не хочете гуртом, беріть поштучно. Кидайте в машину, та й годі.

Марія Романівна

Що тобі, доню?.. Нілочко!

Ніла

Не знаю. Знову туман...

Марія Романівна

Йй погано!

Назар Петрович

Що ж робити?.. (Кинувся до хвіртки). Михайле Степановичу! Товаришу доцент!..

Антон

(на паркані)

Що у вас?

Назар Петрович

Нілочка... Лікар... там, з Фіногеном. Еге ж...

Антон

Зараз! (Зникає).

Назар Петрович

Чи вартий той клятий університет?

Сергій

Хіба ж справа в університеті?

Назар Петрович

А в чому ж?

Сергій

В тому, що вона виросла... пробачте... серед наших дівчат, і раптом...

Назар Петрович

Що? Кажі ж!

Сергій

Панночка.

Марія Романівна

Як вам не соромно, Сергію!

Ніла

Облиш його, мамо. Адже він виріс у лісі.

Входить Гайворон, за парканом Антон. З будиночка вийшла Ніла.

Гайворон

Що тут сталося?

Марія Романівна

Та знову...

Гайворон

Стривайте. *(Мацає пульс)*. Нічого страшного. Звичайнісінька перевтома.

Назар Петрович

У неї слабкий організм.

Гайворон

Слабка воля. Та й організм. Куди ви вступали?

Ніла

Ви ворожбит?

Гайворон

У мене лікарське око. Рентгенологічне. Та й не важко вгадати. В ці дні подібна драма майже в кожній сім'ї.

Ніла

Я зрізалась в університет.

Назар Петрович

Еге ж, еге ж...

Гайворон

І вам ніхто не допоміг?

Ніла

Хто ж?

Гайворон

Шкода. В медичному я міг би дещо зробити. Без будь-яких ускладнень. Та тепер вже пізно.

Ніла

Дякую за добрий намір. Мені вже ніщо не допоможе.

Г а й в о р о н

І звідки у ваші роки така безнадія? Маріє Романівно, дайте цій милій песимістці на ніч трохи снотворного.

Н і л а

Трохи?

М а р і я Р о м а н і в н а

Вже не допомагає ні люмінал, ні веронал. Зовсім не спить, дурненька. Перевелась з цими екзаменами, змучилась. Скільки разів я просила її...

С е р г і й

Бо треба ж бути найпершою! Найкращою! Як же, Ніла Крутояр — і раптом...

М а р і я Р о м а н і в н а

Знову ви, Сергію...

С е р г і й

Бо через те й провалилась. Як цього не розуміти?

Н і л а

Так, хочу... хочу бути першою! Найкращою! Ну й що?

Г а й в о р о н

Цілком природне прагнення. Воно відбиває дух нашої епохи.

С е р г і й

Ні, не в цьому дух нашої епохи.

Г а й в о р о н

Ви ще занадто молоді, мій друже. Я зараз, Маріє Романівно, випишу їй препарат...

С е р г і й

Не в цьому!

Н і л а

Сергію...

Сергій

Бути першим не для себе, не для слави, горіти в ім'я великої мети...

Гайворон

Ну й горіть на здоров'я. Фізкульт-ура! Я випишу препарат, який повинен допомогти. Він є в аптеках. *(Випишує рецепт)*. Тільки поводитись з ним треба обережно. Запам'ятайте: один порошок, не більше!

Марія Романівна

(бере рецепт)

Зараз батько збігає в аптеку. Назаре...

Назар Петрович

Іду, іду...

Марія Романівна

А я тим часом постелю тобі, дочко. Дуже вам вдячна, Михайле Степановичу.

Назар Петрович

Еге ж, еге ж. Дуже вам вдячні! *(Виходить)*.

Марія Романівна, Ніла й Гайворон ідуть до будинку.

Антон

(з паркана, до Сергія)

Поздоровляю з примісяченням. Один — нуль на користь доцента.

Ніна

І все ж, хлоп'ята... хоч Сергієві, в основному, можливо, не слід було встрявати в сварку, але з його тезою я згодна. У людини повинна бути в житті велика мета.

Сергій

Неодмінно! Я їм ще доведу...

Антон

Невже ти справді вважаєш, що Ніла зрізалась через амбіцію?

Сергій

Певен! Бачив би ти, як її лихоманило перед кожним екзаменом. Особливо перед останнім. Витримки, гарту ні на гріш. Ось вам і четвірка. А матеріал вона знає, за це я ручуся.

Антон

Виходить, воно не так-то й просто вилазити з-під матусиного крильця.

Ніна

А ти як гадав? Багатьох із нас ще за ручку водити доведеться. Ось і я теж...

Антон

Тобі тепер пісень співати. Мріяла: зроблюсь медичним світилом, будете моїми пацієнтами. Будь ласка, з задоволенням будемо.

Ніна

Мріяла. А сьогодні, коли побачила своє прізвище в списку прийнятих, наче щось обірвалось. Розумієте?.. Як би це пояснити? Ну, було багато шляхів у житті, і всі цікаві, принадні. А от сьогодні — лише один. Лікувати людей — це добра, велика справа. Та чи моя?

Антон

Нінка — і сумніви. Сенсація!

Сергій

Не жартуй. Вона про щось дуже головне говорить.

Ніна

Ось ти, Сергію, живеш природою. Навіть по-пташиному розмовляти навчився. Відірви тебе від лісу, і що буде? Затужиш, правда? А я?.. І знаєте, коли це з'явилось? На екзаменах. Там у нас вступали дівчата з лікарень. Багато з них, сердешних, не потрапило. Та я побачила, як вони люблять свою справу, — вона для них рідна, єдина. А я, можливо, зайняла місце якоїсь з них. Чесно це?

Антон

Прояви великодушність — відступися.

Н і н а

Та ні! Я зовсім не збираюся жертвувати інститутом заради когось з них. Хоча чому б і ні, якщо та принесе більше користі на моєму місці. Зрозумій: я хочу знайти собі дорогу. Ану ж моє — поряд, а я проходжу мимо. Адже страшно?

С е р г і й

Он ти яка, Нінко...

Н і н а

Безтолкова?

А н т о н

То підемо завтра зі мною до Несміяна штурмувати рубежі семирічки. Що є на світі краще?

Н і н а

Не знаю. Нічого не знаю. Мені б гори перевертати, а я... дурна дурною!

Від будинку, прогулюючись, ідуть Ніла та Гайворон.

Г а й в о р о н

Яке зоряне небо! І Чумацький Шлях мов на долоні.

Н і л а

«И звезда с звездою говорит»...

Г а й в о р о н

У вас — поетична натура?..

Н і л а

Горе, страждання, біль — три матері одної дочки: поезії. Я не вірю поетам, які бренькають на одній, бадьорій, струні. Брешуть.

Г а й в о р о н

На мій погляд, людина, яка пише вірші, це щось таке... не зовсім нормальне. Але вірші я люблю. Ті, які допомагають нам забути все сіре, буденне, всю мізерну суєту суєт...

Н і л а

Я зберігаю вашу книжку, Михайле Степановичу.

Г а й в о р о н

Не нагадуйте мені про ганебний фінал того прекрасного вечора. Моя дружина... Та не будемо говорити про все це...

Н і л а

Про сіре, буденне?

Г а й в о р о н

Так. Не будемо про це. Моя книжка далека від поезії, але ви, можливо, читали її?

Н і л а

Тільки — напис.

Г а й в о р о н

Дякую й за це.

Н і л а

Бачите? Он зірка упала...

Г а й в о р о н

Хай падає. Мені сьогодні засяяла зірка на землі.

Сергій тьохкає соловейком.

Н і л а

Це Сергій.

Г а й в о р о н

Ні, це соловейко. Хай — скоро осінь. Хай — дерева в плодах. А мені співають птахи весни!

Н і н а

Облиш, Сергію, не тужи.

С е р г і й

То пісня прощання. *(Знову тьохкає журно, безнадійно).*

Н і л а

Восени — весна? Ні, це тільки ілюзія. Дихне на неї вітер дійсності — і розвіється вона, як туман.

Марія Романівна

(з вікна)

Нілочко!

Ніла

Я зараз, Михайле Степановичу. *(Іде в будинок).*

Гайворон

Так, так, я зачекаю.

Антон

(на паркані)

Плаче той, хто плаче останній.

Повертається Олімпіада Гаврилівна.

Олімпіада

(струшуючи з себе пил)

Все! Черепиця в машині. Поїхали!

Гайворон

Іди, я зараз.

Олімпіада

Ніяких «зараз»! За мною! *(Виходить).*

Гайворон

До побачення, до побачення! *(Іде за нею).*

Вибігає Ніла.

Ніла

Михайле Степановичу!.. Де ж він?

Антон

Дихнув на нього вітер дійсності — і розвіявся він,
як туман.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Кабінет директора школи. Просторий, з широкими вікнами.
Ранок.
На сцені Марія Романівна та Горпина Іванівна
з Аліком.

Марія Романівна

Що ж я можу зробити?

Горпина Іванівна

Зрозумійте мене як жінка, як мати. Мій чоловік — геолог. Завжди в експедиціях. Завжди відсутній. Сина виростила я. В нелегких умовах. Працюю в швидкій допомозі. Доводиться чергувати ночами. Та я пишаюся ним. І раптом... раптом... *(Плаче)*.

Марія Романівна

Кожна мати...

Горпина Іванівна

Саме так. Кожна! А тим більше та, у якої такий син! Всі десять класів — лише п'ятірки. Золота медаль. Два роки в університеті знову з п'ятірок не вилазить. А вони... вони... *(Плаче)*.

Алік

Мамо...

Горпина Іванівна

Мовчу, мовчу... Боже милостивий!.. Скажіть, є правда на світі чи ні?

Алік

Мамо! Це нарешті...

Марія Романівна

Ви соромитесь своєї матері?

Алік

Ні. Але її відсталість...

Марія Романівна

Виходить, фейлетон у комсомольській газеті правильний?

Горпина Іванівна
Хто вам сказав? (*Схопила газету*). Наклеп! (*Ридає*).

Марія Романівна
(*до Аліка*)

І ви теж так вважаєте?

Алік

Мені байдуже. Я прийшов сюди тільки заради мами.

Горпина Іванівна

Як вони могли надрукувати таке? Про мого Аліка. Він, бачите, егоїст, черствий, скупий, ставиться до всіх з презирством, не любить фізичної праці, не ходить на їхні безглузді збори! Все це — задрощі! І чого їм від нього треба? Не курить, не п'є, не лихословить, до дівчат не залицяється, навіть вузьких штанів не визнає! А як він до кого ставиться — це ж його особиста справа! Ні, я вимагаю спростування! Негайно! В цій самій нахабній газетці! Щоб отакенними буквами! І ви, як депутат, повинні мені допомогти!

Марія Романівна
(*до Аліка*)

І ви теж вимагаєте спростування?

Алік

Від бездар і кретинів я вимагаю лише одного: щоб вони не чіплялися до мене.

Горпина Іванівна

Чуєте?

Марія Романівна

Чую. (*До Аліка*). Отже, вас оточують самі лише бездари й кретини?

Алік

Хіба ж я в цьому винен?

Горпина Іванівна

Та зрозумійте ж: він підіймається над ними, як...

телевізійна вишка над містом! Це ж, це ж майбутній...
Ломоносов!

А л і к

Ломоносов? В наш атомний вік цей архангельський
геній навряд чи міг би викладати тригонометрію в се-
редній школі. На безриб'ї, звісно, і рак — риба. А ти...

Горпина Іванівна

Я нічого. Ні, ні, я... боронь боже! Куди мені!..

Марія Романівна

Та-ак. З Ломоносовим — ясно. А кого ж ви пова-
жаєте? Можливо, з іншої галузі. Ну, скажімо, Белін-
ського?

А л і к

Розлючений неврастенік! Погляди його наївні, суміш
гегельянства з вульгарним матеріалізмом. А п'еса, яку
він надряпав, то це ж... яскравий зразок безпорадності.

Горпина Іванівна

Чуєте? Яка незалежність думки!

Марія Романівна

Он що! Кого з поетів любите?

А л і к

А за що їх любити?

Марія Романівна

Ну, скажімо:

Для берегов отчизны дальней
Ты покидала край чужой;
В час незабвенный, в час печальный
Я долго плакал пред тобой.

Хіба ж це погано?

А л і к

Плаксивий сентименталізм.

Горпина Іванівна

От за правду його й цькують!

Марія Романівна

А це:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Що ви скажете про ці рядки?

Алік

У мене вони не викликають жодних емоцій. Архаїзм!
Кому це потрібно!

Марія Романівна

Це потрібно людям, щоб жити і відчувати красу
життя. І Пушкін, і Шевченко, і Маяковський...

Алік

Цей — зовсім бездарний! Двох слів до купи стулити
не вмів.

Марія Романівна

І вам не соромно? А що ви самі дали людям, що так
суворо судите інших?

Алік

Я вчуся.

Горпина Іванівна

На п'ятірки.

Марія Романівна

Навіщо? Щоб все заперечити, так?

Алік

Не можу ж я хвалити нісенітниці!

Горпина Іванівна

Звісно, не може!

Марія Романівна

Що ж, це правильно! Людина повинна говорити те,

що думає. Але хто вас навчив так думати? Що ви гадаєте робити далі? Яка мета вашого життя?.. Мовчите?

А л і к

Чого я буду загадувати?

Горпина Іванівна

Йому ще загадувати!

Марія Романівна

А все-таки!

А л і к

Все-таки? Я хочу вчитися і буду вчитися. Щоб знати все, розумієте, все! Більше за вас, більше за всіх... за всіх отих безмозких нікчем, які живуть чужим розумом. Які, мов сліпі цуценята... Чому, зрештою, я повинен мислити так, як хочеться вам або комусь іншому? А чому інші не повинні мислити так, як хочу я? Чому?

Горпина Іванівна

Не хвилюйся, любий! Не витрачай марно свою інтелектуальну енергію на цих...

Марія Романівна

Схаменіться, поки не пізно. Комсомольська газета...

Горпина Іванівна

Комсомольську газету треба заборонити! Взагалі! Молоді, майже дітям, давати до рук таку зброю... таку зброю... *(Плаче)*. І ви ще їх підтримуєте. Ви — педагог! Депутат!! Жінка!!! Потураєте газетним борзописцям!..

Марія Романівна

Не сердьтесь, подумайте. Я зовсім не хочу образити вас, але ж є такі сліпі матері, які з великої любові до своїх дітей штовхають їх часто у прірву...

А л і к

(підкреслено ввічливо)

Годі. Наслухався. До побачення! *(Виходить)*.

Горпина Іванівна

Аліку! Аліку!.. Яка я нещасна! (*Ридаючи, біжить за сином*).

Марія Романівна

Цивілізований дикун! (*Замислилась*).

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі!..

Скільки ще праці попереду!

Входить дід Сава.

Дід Сава

Можна до вас?

Марія Романівна

Дід Сава? Хіба ж ви не могли прийти до нас додому?

Дід Сава

У мене справа офіціальна.

Марія Романівна

Заходьте, якщо так.

Дід Сава

Зараз, я малюків прилаштую. (*За двері, до Андрійка*). Гляди мені за нею обома!

Голос Андрійка

Тільки ж ви недовго. А то ж буде рюмсати...

Дід Сава

На цукерку. Сам посмокчи і їй дай. Хоч-не-хоч...

Андрійко залишається за дверима.

Марія Романівна

Сідайте.

Д і д С а в а

Справа у мене, скажу, хоч-не-хоч, державної ваги. Навіть більше: всесвітньої! Думав я, думав, а оце вирішив остаточно. Прийшов до вас як до депутата: допоможіть влаштувати малюків. Тимчасово. Повернуся — заберу назад.

М а р і я Р о м а н і в н а

Далеко їдете?

Д і д С а в а

Та от, відповідно даному моменту... у той, як його... космос...

М а р і я Р о м а н і в н а

Що?..

Д і д С а в а

А хто ж? Хоч-не-хоч... І не заперечуйте!.. Туди му- сить летіти серйозна людина!

М а р і я Р о м а н і в н а

Стривайте, припустимо, це буде колись. Навіть на- певне буде. Але ж зараз куди ви?

Д і д С а в а

В Москву. Добиватися остаточно результату. Ну, пошлють молодого, зеленого, аж раптом—аварія? Все ж може статися, дорога ненаїжджена, далека... Пропаде парубок, що й на світі ще не нажився,— шкода! А я на землі своє відробив, одне слово — пенсіонер. От мені якраз туди дорога. Для науки. Отак я вирішив. І не заперечуйте!

А н д р і й к о

(в дверях)

Діду, вона скиглить!

Д і д С а в а

А цукерка?

А н д р і й к о

Та я її ненароком проковтнув.

Д і д С а в а

От халепа! То потанцюй або прикинься ведмедем.

А н д р і й к о

Вам добре казати! *(Зникає за дверима)*.

М а р і я Р о м а н і в н а

Батьки не знаходяться?

Д і д С а в а

Їхні? Шукай вітра в полі.

М а р і я Р о м а н і в н а

Я не раджу вам їхати. Це ж... Може, краще напишемо, запитаємо, як воно там?..

Д і д С а в а

Писати — паперу не хватить. Несерйозний підхід у них. Ні, ні! Одміряно й одрізано! Я такий... То куди ж малят призначимо?

М а р і я Р о м а н і в н а

Куди ж їх? Хіба до нас?

Д і д С а в а

Голову одгризуть! Та й невістки набридатимуть.

М а р і я Р о м а н і в н а

А з ними чому не залишите?

Д і д С а в а

Недовіряю. У них тільки пустоші в голові. Ніякої тобі благородної фантазії. Та й удень — на роботі. Пособіть вже, Маріє Романівно.

М а р і я Р о м а н і в н а

То віддайте малюків у дитячий будинок.

Дід Сава

Нізащо! От як здійсниться моя мрія, повернуся звідти — усиновлю. Замість тих соколиків, що в танках згоріли. Зробіть вже, будь ласка. Андрійка в садочок, а меншеньку — в ясла. Черкніть дві слові. Хоч-не-хоч.

Входить Ніна. На руках у неї немовля, з нею Андрійко.

Ніна

Мамо!..

Марія Романівна

Зачекай, доню. Я зайнята.

Ніна

Вони ж плачуть. Обое.

Дід Сава

(бере немовля, до Андрійка)

Довірився тобі...

Андрійко

(крізь плач)

Я зацитькував, а воно не вщухає.

Ніна

У мене справа офіціальна до тебе, мамо.

Дід Сава

Та вже не офіціальніша за мою! То як же? Черкнете?

Марія Романівна

Що з вами вдієш... Поговорю з головою райради. Я все-таки не радила б вам зараз їхати у Москву. Може, потім колись...

Дід Сава

Потім... Потім і Андрійко полетить. Кажу ж — одрізано. І не вмовляйте. Це діло не нам з вами рішати. Галактика!.. *(Виходить разом з малюками).*

Марія Романівна

Чула? Дід Сава у космос збирається. Чого ти прибігла?

Ніна

Мамо! Я хотіла просити у тебе квартиру.

Марія Романівна

Квартиру? Для кого?

Ніна

Для подруги. Ти її знаєш.

Марія Романівна

Знаю я її чи ні, це неможливо.

Ніна

У них розбивається життя.

Марія Романівна

Через квартиру?

Ніна

Так. Вони кохають одне одного. Міцно кохають. Але він живе у тітки... Розумієш? Тітка більше тримати його не може, до неї приїхала дочка з зятем. А в неї, у подруги, мати і дві сестрички — в одній кімнатці, вісім квадратних метрів, у підвалі. Куди ж їм, молодим, дітись?

Марія Романівна

Де вони зараз?

Ніна

Тут, у коридорі.

Марія Романівна

Поклич.

Ніна

Тільки ж, мамо...

Марія Романівна

Розберемося, доню.

Ніна хоче вийти, але на порозі стрічається з Назаром Петровичем та Соняшником. Вони обидва напідпитку.

Назар Петрович

Стій, доню, стій! Вітай! І ти, Марусю! Вітайте нового начальника цеху! Еге ж!

Соняшник

Салют! (*Відкорковує пляшку шампанського*).

Марія Романівна

Кого з вас вітати?

Назар Петрович

Вгадай.

Марія Романівна

Чи не тебе, гвардійця?

Соняшник

Його, Маріє Романівно, його. По заслuzі.

Назар Петрович

Катюзі по заслuzі!

Соняшник

Не прикидайся. (*Підняв пляшку*). За успіх! (*Співає*). «Іван пив горілку, Петро пив наливку, а Михайло-придибайло — шампанськеє пиво!» (*П'є*).

Ніна

Поздоровляю, таточку! (*Цілує його в щоку, вибігає*).

Назар Петрович

От ми, жінко, й зрівнялися з тобою. Ти — директор, я — начальник. Еге ж! І депутатом буду! Обласним. Ні, верховним! Правда, Захаре?

Соняшник

Атож. (*Наливає келих, дає Марії Романівні*). Хильни.

Марія Романівна

Ні, тут, мої шановні, не годиться.

Соняшник

Воно ж не алкоголь, Марійко, а так... водичка з милом. Піниться, піниться, а за піною — пшик! Мускатне! Спеціально для тебе придбали. Подія ж яка! За нашого висуванця!

Марія Романівна

Та вже давайте, давайте, за подію. Ех, прощай розум, завтра зустрінемося! (*Надпиває, решту виливає через плече*). На щастя!

Назар Петрович

(до Соняшника)

А ти мені не заздриш, ні?.. Признайся, Захаре! Признайся по чистій совісті!

Соняшник

Я? Горджусь! Ми ще з тобою сватами будемо! Не розберу тільки, до кого мій шибеник залицяється — до Ніли чи до Ніни? Чи до обох разом?

Назар Петрович

Дитяча гра!

Соняшник

Молоде, шумує. Як оце... мило з водою! (*П'є, жбурляє порожню пляшку*).

Повертається Ніна з Кіндратом та Ірою.

Ніна

Ось вони, мамо.

Марія Романівна

Басаргіна і Синюхін?

Кіндрат

Ми, Маріє Романівно.

Марія Романівна
Вирішили одружитись?

Кіндрат
Так, Маріє Романівно.

Марія Романівна
А де ж ти думаєш працювати, ким бути?

Кіндрат
Футболістом.

Марія Романівна
Ким-ким?

Кіндрат
Воротарем.

Соняшник
Голубе, дай я тебе поцілую! Я теж грав воротарем. Сам Ідзковський у мене вчився. А Хомич... про такого чув? М'ячі подавав. Ех, молодість-молодість! Дай поцілую!

Марія Романівна
А ти, Басаргіна, що думаєш робити?

Іра
Я — з ним.

Соняшник
Де, в воротях?

Іра
Скрізь.

Соняшник
Голубко! В воротях не можна. Це заборонено правилами. Дай я і тебе поцілую.

Кіндрат
Ну, ну, це теж заборонено правилами.

Соняшник

Ач, невіглас! Ну одвернувся б або заплющив очі...

Кіндрат

Який же я був би тоді воротар?

Соняшник

Правильно! Забив мені штуку! Шампанського хочеш?

Кіндрат

Коли є...

Соняшник

(підняв порожню пляшку)

Нема. Ні краплини. Несерйозна продукція!

Стукають у двері. З кресленням в руках з'являється Несміян.

Несміян

Не заважатиму?

Марія Романівна

Заходьте, заходьте, Дмитре Йосиповичу. Готово у вас?

Несміян

Все, до останнього аркуша. Здрастуйте.

Назар Петрович

Шефствуєш, Дімо?

Несміян

Доводиться... Токарний верстат таки краще встановити в правому крилі. *(Розгортає креслення)*.

Марія Романівна

Отут? Можливо. *(Заглиблюється в креслення)*.

Назар Петрович

Технізацію впроваджуєте? Хвалю, хвалю! Тільки що ж ти старих друзів цураєшся? Поздоровив би все-таки.

Несміян

Дозволь, а з чим? День народження сьогодні?

Назар Петрович

Відстаєш, братику, від життя.

Ніна

Тата призначили начальником цеху.

Несміян

Он воно що? Серйозна подія. Поздоровляю. На мое місце, значить?

Назар Петрович

Еге ж, еге ж. Спасибі, братику. Знаю, ти Захара сватав, та вийшло на інше. Тепер Захар — мій кращий майстер. Так би мовити, права рука.

Несміян

У тебе — права, у мене — ліва...

Соняшник

Тільки ж ви, тее... не дуже натискайте, бо на руках є кулаки!

Несміян

Дуже радий, що створюється така бойова когорта.

Соняшник

А ще ж за нами, підтюпцем, молодь. До речі, як там мій Антон? Стару гвардію не підведе?

Несміян

Перспективний хлопець. На курси крановщиків просять.

Соняшник

Дивіться там, як краще. Тільки не потурайте. Він у мене вихований строго, по-робочому. З любов'ю тобто.

Марія Романівна

Це мені подобається, Дмитре Йосиповичу. А столярну майстерню куди?

Несміян

Ось. Я залишу креслення.

Марія Романівна

Ні, ні, подивимось разом. Так чого ж ви хочете, Сі-
нюхін?

Кіндрат

Щоб нам одружитись.

Марія Романівна

Одружитись і грати в футбол?

Кіндрат

Я працюватиму.

Марія Романівна

Де?

Кіндрат

Ще не знаю. Коли б квартиру нам...

Соняшник

Стривай, стривай, тут щось не так... Я теж грав у
футбол. І одружувався. Але ні в кого нічого не просив.
Сам усього добився. Оцими руками!

Кіндрат

Навіщо такі слова? І я доб'юсь. Поїхав би куди, так
вона ж...

Ніна

У них кохання, почуття!..

Іра

Я не можу без нього... Боюся...

Марія Романівна

Чого боїшся?

Іра

Поїде, забуде. А я його не забуду ніколи.

К і н д р а т

Чуєте? Вона ж у мене мовчазна. А оце — заговорила. І я тебе ніколи не забуду! Я іншого боюсь: поїду, а вона ж така красива. Така тиха... Знайдеться який-небудь агресор...

І р а

Ні, ні! Ніколи!

К і н д р а т

А все ж воно спокійніше, коли разом. Удвох тобто.

Н а з а р П е т р о в и ч

Хочеш до мене в цех? Я тепер — начальник. Еге ж! Махну резолюцію — і крапка.

К і н д р а т

Спасибі. Та от жити ніде. Тому й просимо...

М а р і я Р о м а н і в н а

Як же з вами бути? Квартир вільних нема, і не надійтесь.

К і н д р а т

Що ж нам робити? Не одружуватись?

Н і н а

Не відступати! Дмитре Йосиповичу, допоможіть їм. Ви ж усе можете.

Н е с м і я н

Як це все? Мої можливості вельми обмежені.

Н і н а

Але ж на нових масивах в першу чергу даватимуть квартири тим, хто їх буде. Ви ж самі казали. Пам'ятаєте?

Н е с м і я н

Щось не пригадую.

Н і н а

Казали, казали! Коли я приходила до вас з Антоном. Питали про умови...

Марія Романівна

Ти, Ніно? До Дмитра Йосиповича? Навіщо?

Соняшник

Як — навіщо? Чуєте ж — з Антоном. Тепер ясно — хто з ким і що до чого.

Марія Романівна

І ви мені, Дмитре Йосиповичу, нічого не сказали.

Несміян

Зберігав секрет. Умовились.

Ніна

Проговорилася. Дурепа!

Марія Романівна

Ніно! Ти що, збираєшся учитись в медичному і працювати на будові? Навіщо це? Хіба в тебе нема батьків?

Ніна

Ні, мамо, не це. Ну, як би тобі пояснити?

Марія Романівна

Поясни, поясни. І мені, й батькові.

Ніна

Справа в тому... Ну, словом, я не певна, що медицина — моє справжнє покликання. Ця думка виникла ще під час екзаменів. Скільки дівчат прийшло туди прямо з лікарень, вони знають цю справу, люблять її, а я... Лікар — це, звісно, непогано. Але чому саме лікар? А інженер-будівельник хіба гірше? Або архітектор? Створювати будівлі, палаци, які стоятимуть віки. Я ж дочка будівельника...

Марія Романівна

Розумні люди, Ніно, радять: перед тим як прийняти рішення, полічи до десяти.

Ніна

Я лічила, мамо, десять раз по десять. Піду на будову.

Назар Петрович

Розумниця моя! Від усіх цих інститутів та університетів тільки голова болить. Ось я — почав різноробчим, а тепер — хто? Начальник цеху! І плював я на всі інститути та дипломи, еге ж!

Соняшник

Загинаєш, Назаре, загинаєш.

Ніна

Адже Антон в інститут не пішов.

Соняшник

Піде, в заочний.

Ніна

І я теж піду.

Соняшник

От про це й мова. А плювати не слід.

Назар Петрович

Ти хочеш сказати, що я неук, так?

Соняшник

Я хочу сказати: не плюй в колодязь, пригодиться води напиться.

Назар Петрович

Чув про неука, чув! І від вченої жінки, і від інших... (Глянув на Несміяна). І, спасибі, від тебе. Та годі, минулося! Сьогодні директор привселюдно сказав: «Покладаюся на тебе, Назаре, як на кам'яну скелю. Бери владу до рук і керуй». Що ж, і покерую.

Марія Романівна

І звідки в тебе ці дурощі, ця пиха?

Назар Петрович

Не до вподоби, що зрівнявся з тобою?

Соняшник

Не з того починаєш, Назаре!

Несміян

Самолюбство, Назаре Петровичу, мов каламутна вода. Погано, коли прорве греблю.

Назар Петрович

Вже й накинулись! А може, я пожартував? Еге ж. На радісах.

Соняшник

Це я винен. Зайвого хильнули. На радісах. Пробач, Маріє.

Марія Романівна

Мов грім з ясного неба... Той — начальник, ця — на будову. Ні, ні, це безглуздя!

Несміян

Чому, Маріє Романівно?

Марія Романівна

Ви схвалюєте її намір?

Несміян

Цілком. А чого ви злякались? Що у вашої дочки виростуть мозолі на долонях? Ви згадайте свою молодість. Хіба наші люди коли-небудь цуралися фізичної праці? Чи вона їм коли заважала вчитись? Хіба всю нашу країну підняли он на яку височінь не робочі руки? Я, скажу по совісті, дивлюсь на них, — ось і на вашого Антона, і на інших хлопців і дівчат, що не бояться чорної роботи, — і душа радіє: наші діти, наші! Такі і в рваних черевиках, в дощ, в стужу підуть до світла знань. І ці двоє, якщо ви, Ніно Назарівно, ручитесь за них, — ласкаво просимо! А з житлом, бути на цьому, влаштуємо.

Назар Петрович

А коли що — до мене, в цех. Махну резолюцію — і крапка.

Ніна

Спасибі, таточку, але я буду високо-високо, на підйомному крані. Піду на курси. З Антоном. І практику

пройдемо разом. Он дід Сава у космос збирається летіти, а я — хоч би це. Хоч би понюхати, як пахне повітря на висоті десятого поверху.

К і н д р а т

Спасибі, Ніно. Ти справжній друг.

І р а

Тільки не треба на кран: високо, небезпечно.

Н і н а

Треба! Щоб вітер — в обличчя. Щоб хмари — під ногами. А над головою — сонце! І ловити руками його проміння!

(Простягла вгору руки, а ми чуємо знайому пісню):

Хай сила вирує в серцях молода,
Дороги в майбутнє вона проклада —
Назустріч сонцю,
Назустріч сонцю,—
Йдемо, йдемо — вперед!

Слухайте мене, вітри і бурі! Слухайте, хмари й хмарини! Слухайте, небо і сонце! Я не одна. Я гукаю до вас від мого покоління. Чого здивовано так дивитесь на мене? Наша путь пролягає до вас, зорі, до тебе, сонце!

Лети, наша пісне крилата, лети,
Здіймайся угору, прямуй до мети —
Назустріч сонцю,
Назустріч сонцю,—
Йдемо, йдемо — вперед!

І сонце сяє на юному, доброму, веселому обличчі Ніни, і вона простягає до нього маленькі міцні руки. А перед нашими очима відкривається панорама велетенських будов.

З а в і с а

ДІЯ ІІІ

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Кімната в будинку Крутоярів. Крізь вікно видно знайому нам яблуню. На ній тепер нема ні плодів, ні листя. Це одна з трьох кімнат будиночка, яка служить за їдальню та вітальню водночас. Обставлена скромно, зі смаком. Праворуч — двері до кімнати Ніли й Ніни. Прямо — в коридорчик, який виходить на ганок.

Друга половина сірого, осіннього дня.

На сцені Назар Петрович. Він голиться перед дзеркалом старою перукарською бритвою. Поруч — Фіноген Алілуя.

Назар Петрович

Невже так і сказав?

Алілуя

Достеменно. «Призначати начальником цеху,— каже,— треба було Соняшника Захара Антоновича. А Крутояр,— каже,— хоч-не-хоч, довго не втримається».

Назар Петрович

От тобі й дід Сава!

Алілуя

Який Сава, така й слава.

Назар Петрович

А я вірив йому...

Алілуя

Дракон! Добре, хоч повіявся у Москву. Хай летить, хай! Там йому кінець один: торохне пророк Ілля по голові — тільки сморід піде в галактику. Кажуть, у завком бігав, а то коли б не до самого директора.

Назар Петрович

До директора?! Тьху, вривався...

Алілуя

Обережно! Ви ж начальник. Ваш лик повинен бути без пошкоджень.

Назар Петрович

То-то директор на мене криво дивиться. Еге ж. Прискіпався на виробничій нараді за ті клятї перемички. А Захар... йому б слово сказати, а він — у кущі, мов заець!..

Алілуя

Захарко духом сатанинським дише.

Назар Петрович

Гадаєш, справді на моє місце мітить?

Алілуя

Достеменно. А що відмовлявся, то він собі ціну наби-
вав. Гадав — проситимуть, аж вийшла осічка. І Паливо-
да супроти вас.

Назар Петрович

І цей? Ой!.. Знову втявся. А все через тебе. Ти мені
свою отруту по краплині не ціди...

Алілуя

Я не отруту. Я вам пластирі до ран прикладаю. Ех,
люди-люди! Хоч би й Захарко... Сусіди ж, фронтовики,
майбутні свати...

Назар Петрович

Свати?! На поріг не пушу.

Входить Захар Антонович Соняшник.

Соняшник

Кого це ти непустиш на поріг? Мир дому цьому!

Назар Петрович

А хоч би й тебе! Здрастуй.

Соняшник

Отакої. А я якраз до тебе по щирості погомоніти
прийшов.

Назар Петрович

Вчора треба було гомоніти. У директора.

Соняшник

А-а, так це тебе вчора поскубли, а сьогодні доголюєшся?

Назар Петрович

Я голюся незалежно! Друг!.. Еге ж, еге ж. Вчора тобі заціпило, а сьогодні виправдуватись прибїг? Даремна турбація!

Соняшник

Так в тому ж твоє щастя, Назаре, що я вчора на нараді мовчав.

Назар Петрович

Ага, зрозуміло.

Соняшник

Коли ж це було, щоб нашу продукцію будівельники бракували?

Назар Петрович

(до Алілуї)

Яка там продукція! Дрібниця, перемички. Роздули подію... А директор і прискіпався.

Соняшник

Для тебе дрібниця, а для людей, що житимуть у нових будинках,— калюжі води під вікнами. Директор правильно казав: на старій шкапі далеко не поїдеш. Доведеться-таки нам, Назаре, пересісти на індустріального коня. А він, голубе, брикається.

Назар Петрович

Ач, вказує! Хто з нас начальник цеху: він чи я?

Соняшник

Отямся, Назаре! Я тебе по дружбі умовляю: чому на поради майстрів не зважаєш? Півтори п'ятниці, як став начальником, а забюрократився, мов сучий син. Оточив себе підлабузниками...

Алілуя

Моя хата з краю.

Соняшник

Пихатим індиком по цеху ходиш. А чи звісно тобі, що це ми, майстри, тебе в начальники висунули і твої дурощі всіх нас плямують?

Назар Петрович

А ви не вигадуйте різних ідей! «Будівельний конвейер!», «За все відповідатимемо ми!» А навіщо мені ота відповідальність? Коли за таку дрібницю, як та нічемна перемичка, галас вчинили, то що буде далі?

Соняшник

Ти ж сам підтримував нас.

Назар Петрович

Доки не розкумекав. А зараз бачу, що це тільки зайва халепа. Ні, ні, я вам не дід Сава, живим на небо не збираюся...

Соняшник

Шкода, що нема в тобі хоч стілечки такої великої душі, як у діда Сави.

Назар Петрович

Мені фантазувати ніколи, мені — гони продукцію, та якомога більше, бо план кусає за п'яти... На моє місце мітиш? Ніжку підставляєш? Футболіст!

Соняшник

Не ніжку, а лікоть, щоб носа не розквасив. Лікоть товариша, як колись у бою. Забув?

Назар Петрович

А я тебе не прошу!

Соняшник

Не дурій. Розчин для перемичок...

Назар Петрович

Годі, слухати не хочу!

Соняшник

Розчин для перемичок треба-таки змінити...

Назар Петрович

Знаю я, кого тобі треба змінити. Заздриш, підкопуєшся! Не вийде!.. Ой!..

Алілуя

Кажу ж — бережіть начальницький лик!

Соняшник

Дурень! Порозумнішаєш — гукнеш. Стара дружба іржею не вкриється. Бувай здоров! (*Виходить*).

Назар Петрович

(*після паузи*)

Від дурня чую! (*До Алілуї*). А може, все це ти вигадав? Набрехав?

Алілуя

Клянусь всевишнім!

Назар Петрович

Ким-ким?

Алілуя

Всевишнім богом.

Назар Петрович

Я в бога не вірую.

Алілуя

От і погано. Коли б люди жили згідно з заповідями божими: не вбивай, не прелюбодійствуй, не кради...

Назар Петрович

Не бреш!

Алілуя

Люби ближнього, як самого себе...

Назар Петрович

Так, як ти любиш? Геть! Геть з моїх очей, бо заріжу!

Алілуя

Хай береже вас свята молитва! (*Виходить*).

Назар Петрович

(*услід йому*)

Тьху, гнидява паскуда! Щоб ноги твоєї у мене більше не було! Чуєш? (*Витирає обличчя рушником*). Еге ж! Через нього весь потім умився. Погань! «Начальницький лик!..» Холуй, підлабузник... «Начальницький лик!» (*Дивиться в дзеркало*). А в моєму обличчі справді є щось таке авторитетне... Ще коли я був старшиною роти, всі віщували мені, що буду генералом. І от справдилось. Генерал не генерал, а все ж таки... Високо ти сягнув, Назаре! Високо. Тому й заздять тобі... «Дурень». Ну стривай же, Захарку!..

Входять Марія Романівна та Ніна. Веселі, збуджені. Роздягаються в коридорчику. Назар Петрович швидко збирає своє голярське приладдя.

От, примчали... Знову сміятимуться з мене.

Ніна

(*в дверях*)

О, наш татко з бритвою в руках!

Назар Петрович

Не розумію, що тут смішного?

Ніна

А я не сміюсь, я констатую факт.

Марія Романівна

Справді, Назаре: ні сіло ні впало, голитися по два рази на день... Таки смішно!

Назар Петрович

Висловились! А я знаю, що роблю. Мені директор один раз зауважив, що був неголений, з мене досить. Та воно й подумати: начальник цеху, а на нім щетина. Як на свині.

Ніна

Надто сувора самокритика.

Марія Романівна

Ніно!..

Назар Петрович

Давай, давай. Гостри і ти язик на батькові.

Марія Романівна

Слухай, Назаре, я оце з групою учнів була у шефів, на екскурсії. Ходили на будівництво нових житлових масивів. Там дали нам екскурсовода — та якого ж кваліфікованого. І знаєш, хто був цим екскурсоводом?

Назар Петрович

Та вже ж, мабуть, не я.

Марія Романівна

Наша Ніночка. (*Пригорнула її*). Майбутня крановщиця. Все знає, розумниця.

Ніна

Тільки от іноді червоніти доводиться за своїх близьких родичів.

Назар Петрович

На що ти натякаєш?

Ніна

А на те, що перемички, які робить твій цех, тату, кришаться, а то й розсипаються на порох. Від цього під лутками вікон утворюються отакенні щілини.

Назар Петрович

І їй вже до перемичок діло! Це що, тобі Захарів телепень нашіптує?

Ніна

А чого нашіптувати? Про це всі говорять вголос.

Марія Романівна

Раніше ж наче цього не було.

Назар Петрович

Раніш такого дріб'язку завод не випускав. Хіба ж коли-небудь стільки будували, як зараз! Та справа не в

перемичках. Підкопуються під мене, Марусю, ось воно що! Захар Соняшник найкращим другом мені був, а тепер — спить і бачить, що сів на моє місце. Паливода теж...

Марія Романівна

Іван Іванович?

Назар Петрович

Інтриган Інтриганович! Та й дід Сава з байстрюками. А ти йому ще допомагала.

Марія Романівна

Так ось чому вони не заходять до нас.

Назар Петрович

Та я з ними більше за один стіл не сяду! Та щоб їм...

Марія Романівна

Добре радив тобі колись Захар Антонович: не плюй в колодязь...

Назар Петрович

Вчи, вчи! Ти все життя мене вчиш. Відколи поженились. Ти вже й тоді була вчена, вчителька, а я — ніщо. Учень вечірньої школи...

Марія Романівна

Яку ти, на жаль, не закінчив.

Назар Петрович

Ніколи було. Фашисти поперек навчання стали. Воювати ходив!

Марія Романівна

Вірно. Тільки Діма Несміян теж там був. Досі осколки в коліні носить. Однак...

Назар Петрович

Чув про Дімку, чув! Стара пісня. Та тепер ми зрівнялись. Годі! Мене й так усі підсиджують...

Ніна

Тут тебе, здається, ніхто не підсиджує?

Назар Петрович
Хто його знає. Може, й тут...

Марія Романівна
Ти таки справді смішний.

Ніна
Жалюгідний!

Марія Романівна
Ніно!

Ніна
Мамо! Ти ж учила мене завжди говорити правду.

Назар Петрович
Спасибі, донечко! Ех, люди, люди! (*Збирає приладдя, виходить*).

Марія Романівна
Навіщо ти так?

Хтось стукає у вікно.

Ніна
Сергій!.. (*Кинулась до вікна*). Сергію, заходь!

Марія Романівна
А Нілочки й досі нема.

Ніна
Де ж вона?

Марія Романівна
В інституті.

Ніна
В інституті? В якому?

Марія Романівна
В медичному. З Михайлом Степановичем.

Ніна
Чого?

Марія Романівна

Я не хотіла тобі казати. Тим більше, що з цього, мабуть, нічого не вийде...

Ніна

З чого, мамо?

Входить Сергій Мережка.

Сергій

Здрастуйте у вашому домі.

Марія Романівна

Здрастуйте. Будьте як дома.

Сергій

Я прийшов попрощатися.

Ніна

(жартома)

Зі мною?

Сергій

З усіма.

Ніна

Тату, на хвилиночку!

Марія Романівна

Сідай, будь ласка.

Ніна

Ну, не сердься, татусю!

Назар Петрович

(з дверей)

Чого тобі?

Ніна

Сергій Мережка прийшов сказати останнє «прощай». Нам усім. *(До Сергія)*. Кворум достатній?

Сергій

Ні, одного члена сім'ї бракує.

Ніна

З цього б і починав. Нілочки нема.

Назар Петрович

І не скоро буде.

Сергій

Що ж, почекаю.

Назар Петрович

А я, на твоєму місці, не чекав би.

Марія Романівна

Назарє! *(Виходить, згодом повертається)*.

Назар Петрович

Що зробиш? Повернулося колесо історії. Так що тобі, хлопче, мабуть, доведеться схопити гарбуза.

Сергій

Хай так. Я хочу почути це від неї самої.

Назар Петрович

Навряд чи тобі буде легше.

Сергій

Я мушу знати правду. Я виїжджаю.

Ніна

Надовго?

Сергій

На місяць або й більше. В Карпати. Там пройшов буревій, звалив багато дерев. Тисячі кубометрів. Нас посилають туди.

Назар Петрович

Дам тобі розумну пораду: при нагоді знайди собі в Карпатах гуцулочку. Таку, як ото в пісні: «Гуцулко Ксеню, я тобі на трембіті...» *(Виходить)*.

Сергій

Я все одно зачекаю.

Н і н а

А що, коли вона прийде аж увечері?

Н а з а р П е т р о в и ч

(повертається)

Ідуть. З-за рогу вулиці з'явилася зелена «Волга». От і одержиш гарбуза персонально.

М а р і я Р о м а н і в н а

Сергію, ти ж знаєш, яка Нілочка вразлива, нервова...

С е р г і й

Я тільки попрощаюся.

М а р і я Р о м а н і в н а

Я надіюся на твоє благородство.

Входять Ніла і Гайворон з квітами.

Н і л а

Сергію, здрастуй! Мамочко!.. Яка я щаслива! *(Кидається їй на шию)*.

Г а й в о р о н

Поздоровляю вас, Маріє Романівно! Справу полагоджено.

С е р г і й

Вони з загсу?

Н і н а

Заспокойся. Поки що з інституту.

Г а й в о р о н

(на Нілу)

Прощу: студентка першого курсу лікувального факультету.

Н і н а

Яким це чином, Нілочко?

Г а й в о р о н

Було одне вакантне місце.

Н і н а

Моє?

Н і л а

Ніно... ти хіба проти? Адже тобі — байдуже. Ти сама пішла.

Н і н а

Я проти чорного ходу.

Н і л а

Але ж я вступила цілком законно. Правда ж, Михайле Степановичу?

Г а й в о р о н

Цілком. Інших претендентів не було.

Н і н а

А дівчата з лікарень?

Г а й в о р о н

Таких не бачив. І взагалі — це зайва дискусія. У нас право на освіту мають усі громадяни, в тому числі і Ніла Назарівна Крутояр.

Н а з а р П е т р о в и ч

(цілує Нілу)

Еге ж, еге ж. Поздоровляю, донечко!

Н і н а

А ти дала згоду на таке, мамо?

М а р і я Р о м а н і в н а

Не будь жорстокою, Ніно! Коли б Нілочка була бездарою, погано вчилась, а так... Найкраща учениця школи, і раптом...

Н а з а р П е т р о в и ч

Не треба робити з мухи слона, а вчитись. Де-небудь, як-небудь, аби вчитись!

Н і н а

Ти недавно говорив зовсім протилежне.

Назар Петрович

Вірив у свої сили. І вірю! Та мені не вірять. Був би у мене диплом! Не боявся б я різної технології. А так... Еге ж!

Гайворон

На жаль, мушу бігти. Ви не можете собі уявити, який я зайнятий.

Назар Петрович

Уявляємо. Дуже вам вдячні.

Ніла

Спасибі. За все.

Гайворон

Відпочивайте, набирайтеся сил...

Ніла

Коли ж відпочивати? Я відстала від курсу.

Гайворон

Ну це не біда. А я навіщо? Незважаючи на хронічний цейтнот, для вас я — завжди готовий! А поки що — до побачення. І не вбачайте ви тут чогось поганого. Даремно ви, Ніно...

Ніна

До побачення!

Гайворон

(глянув на годинник)

Ой, за сімнадцять хвилин у мене засідання кафедри. До побачення, друзі! *(До Сергія)*. Фізкульт-ура! *(Виходить)*.

Назар Петрович

Оце — зять!

Марія Романівна

Що ти мелеш? Михайло Степанович одружений.

Назар Петрович

То й що з того? Махне оголошення в газету—і крапка. Тим більше, що дітей нема.

Ніна

А совість у нього є?

Ніла

Я стомилася. Не люблю суперечок. Знаю тільки, що він дуже хороший і дуже-дуже нещасний. Дружина його не любить, не шанує...

Ніна

А він її?

Ніла

Теж.

Марія Романівна

Звідки ти знаєш?

Ніна

А коли одружувався, любив?

Ніла

Яке це має значення!

Марія Романівна

Як це — яке значення? Що ти таке говориш, Нілочко?

Ніна

«Не любить, не шанує». Ти що, питала його про це?

Ніла

Відчепіться! Здається, Данте сказав: «Людські провини ріжуть на металі, заслуги ж їхні креслять на воді». Ніхто, ніхто не захитає моєї віри. Я вчитимусь! Я житиму! Я дихатиму на повні груди!

Сергій

Ну от... Тепер я дістав відповідь і можу йти.

Н і л а

Не гнівайся, Сергію. Видно, так судилося. Колись я вже тобі казала: нам не по дорозі. Не затьмарюй мого щастя!

С е р г і й

Чого там... Все ясно. А за своє щастя не турбуйся. Я на таке щастя не зазіхну. Будь здорова! Либонь, не про тебе співали мені мої птахи. *(Виходить)*.

М а р і я Р о м а н і в н а

Образили...

Н і л а

Що ж я можу зробити?

Н і н а

(услід йому)

Зачекай, Сергію! Я зараз біжу на курси. Проведеш мене.

Н і л а

От ви — хороша пара. Бажаю вам успіху!

Н і н а

Яка ти дурепа, Ніло! Яка ти... Це підло, підло! А Сергій... він тисячу раз правий. Він бачить велику мету в житті. А твій Гайворон — медуза! Знайшла собі щастя... Мовчи, я ніколи тепер не розмовлятиму з тобою, ніколи! Пролізти в інститут таким нечесним способом... Та ні за що в світі! Мамо! Ти категорично повинна все це заборонити. Я вимагаю. Чуєш, вимагаю! Зараз же накажи їй піти в інститут і відмовитись від шахрайства. А ні... то я піду сама. Сама! І всім розкажу...

Н і л а

Ти мені загрожуєш? Загрожуєш?

Н а з а р П е т р о в и ч

Сказилась! Сама не вчиться і сестрі не дає!

Н і н а

Мамо, я інакше не можу. Зрозумійте!

М а р і я Р о м а н і в н а

Та годі, годі! Воно дуже легко ставати в позу й виголошувати гучні слова. «Шахрайство»! Яке? В чому? В тому, що нещасне дівча, падаючи, схопилось за гілку? Життя, Ніно, не драмгурток і навіть не комсомольські збори. І я не можу заборонити своїй дитині любити науку...

Н і н а

Вона не любить медицину!

М а р і я Р о м а н і в н а

...як не могла заборонити тобі йти на будову. Не можу! У кожного своя дорога і своє щастя в житті. І ці дороги різні, різні! Буває, що й на прями́ніській стежці раптом зустрінеться таке... що отак-от зціпиш зуби, за-тамуєш у серці біль... а може, й покривиш душею заради того жаданого щастя.

Входить Антон Соняшник.

А н т о н

Ніно! Пора на курси!

Н і н а

Зараз...

Н а з а р П е т р о в и ч

Принесла його лиха година...

Н і н а

Заходь. Не бійся!

А н т о н

Здрастуйте. Там Сергій тебе жде.

Н а з а р П е т р о в и ч

Чого прийшов? У розвідку? Винюхуєш, що у нас робиться?

А н т о н

Я вже п'ятнадцять років знаю все, що у вас робиться.

Назар Петрович

То було колись! А це — тепер! Твій батько для мене — ворог! Найлютіший! І ти мого порога не переступай! І дорогу сюди забудь! Навіки!

Ніна

Чого ти розкричався, тату?

Антон

Нехай. Я почекаю біля хвіртки, Ніно... *(Виходить)*.

Назар Петрович

Забороняю! Чуєш? Владою батьківською забороняю тобі віднині і довіку знатися з цим виродком! І з усіма Соняшниками в світі! А якщо порушиш цю мою заборону...

Ніна

Ти збожеволів, тату!

Назар Петрович

Це ти — мені? Мені?..

Марія Романівна

Ніно, як тобі не соромно! Рідному батькові!..

Ніна

А коли рідний батько робить дурниці! А ти ще й заступаєшся за нього!..

Марія Романівна

Я все життя заступаюсь за вас усіх.

Ніна

А це не завжди потрібно. От і зараз твоє заступництво за Нілу губить її. Як ти цього не розумієш? Який же ти тоді педагог? Яка мати?

Марія Романівна

Це вже занадто...

Назар Петрович

Навколішки стань! Ноги цілуй!..

Н і н а

Я не хотіла образити...

Н а з а р П е т р о в и ч

Образила! Тяжко образила! І знаєш кого?

М а р і я Р о м а н і в н а

Назаре!..

Н а з а р П е т р о в и ч

Ні, хай знає! Вже не маленька! Ця жінка...

М а р і я Р о м а н і в н а

Не треба, Назаре!

Н і н а

Що?.. Що ця жінка?

Н а з а р П е т р о в и ч

Ця жінка не твоя...

Н і н а

Не моя? Що — не моя?

Н а з а р П е т р о в и ч

Так, так, знай усю правду! Вона про себе, про свій біль оце натякала. Адже з пелюшок виняньчила, викохала тебе. А хто ти їй така?

Н і л а

Про що ви, тату? Про що він говорить?

Н а з а р П е т р о в и ч

Не тепер, то колись ви мусите знати. Від правди не втечеш!

М а р і я Р о м а н і в н а

Не смій, Назаре! Ми ж домовились...

Н а з а р П е т р о в и ч

Домовились. Еге ж! Але хай знають, яке в тебе серце! Дорослі вже...

Н і л а

Говори... Говори все, тату!

Н а з а р П е т р о в и ч

Еге ж, еге ж! Трикляті фашисти! Після першого ж бою я ото, поранений, потрапив до табору смерті. А ти, Нілочко, з матір'ю була аж у Башкирії, в евакуації. Тобі ще й двох тижнів не минуло, як почалась війна. Еге ж!.. Визволили нас, полонених, з табору партизани... Ну, знову бої, в лісах дні і ночі. Кожну хвилину віч-на-віч зі смертю. Отам я й здружився з дівчиною... партизанкою. У неї от і народилась дитина. Ти, Ніно... Одно слово — моя друга дочка... Коли наш загін ішов на з'єднання з регулярними військами, твою матір німці вбили бомбою. А тебе я виніс на руках. Що я мав робити з немовлям? Трапились добрі люди, я залишив тебе у них. І про все чисто написав у Башкирію, Марусі. А вона, знайте, діти, розшукала тебе і слова нікому не сказала. З двома дітьми, голодна...

М а р і я Р о м а н і в н а

Ех, Назаре, Назаре!..

Н а з а р П е т р о в и ч

Вони тепер дорослі. Хай знають.

Н і н а

(після паузи)

Хто ж вона, моя мати?

Н а з а р П е т р о в и ч

(на дружину)

Це твоя мати.

Н і н а

Та. Що в лісі. Де її могила?

Н а з а р П е т р о в и ч

Де могили тисяч партизанок...

Марія Романівна
Донечко!..

Ніла
А я про це нічого не знала...

КАРТИНА П'ЯТА

Та ж сама кімната в будинку Крутоярів. За вікном — зима,
метелиця.

Післяобідня пора. Вечоріє.
Марія Романівна сидить за столом, схилившись над зоши-
тами, що горою лежать на столі. Відриваючись від роботи, вона
гріє руки над гарячим чайником.
У дверях Захар Соняшник.

Марія Романівна
Це ти, Захаре? Заходь.

Соняшник
Та вже зайшов. Здрастуй.

Марія Романівна
Давненько очей не показував.

Соняшник
Зате прийшов з новиною.

Марія Романівна
Радісною?

Соняшник
Дуже. Найперше — таки зняли Назара.

Марія Романівна
Велика радість для дружини. Оце і вся новина?

Соняшник
Де там! *(Виймає газету)*. Слухай. Уважно слухай.
Ось тут головне. Про семирічку. *(Читає)*. «Якщо прова-

дити будівництво старими методами, то не можна й мріяти про виконання намічених планів. Тому партія і уряд взяли курс на індустріалізацію будівництва».

Марія Романівна

Микита Сергійович?

Соняшник

Він. А що, чий батько дужчий?

Марія Романівна

Поздоровляю.

Соняшник

Наче хто взяв моє серце та медом помазав. Аж дух захоплює. Ех, Назаре, Назаре... Куди ти йшов, куди за-вертав?..

Марія Романівна

Сумно мені, Захаре. От і з Ніною...

Соняшник

Не хоче назад додому?

Марія Романівна

Хіба ж я знаю? Викохала, виняньчила, і раптом... чужа. І хто того Назара за язик тягнув...

Соняшник

Якраз тут я Назара підтримую. Шкода, що не сказав їй раніш. На світі повинен бути один суддя: правда!

Марія Романівна

Це, звісно, так. Але ж...

Соняшник

«Але ж» не в тому, Маріє. За Ніну я спокійний. Ти виховала сотні парубків і дівчат. І мого Антона, спасибі. І Назарову Ніну. Ти навчила їх жити по правді, любити труд... А от... Дозволь, я вже доспіваю свою пісню до кінця. А от Нілочку... Нелегко вона знайде своє щастя.

Марія Романівна

Що — Нілочка? Ну що ви всі маєте проти неї? Чим не вгодило вам оте нещасне дитя?

Соняшник

Та якого чорта їй бути нещасною?

Марія Романівна

Годі про це. Нілочка вчиться, буде лікарем і якось обійдеться без ваших турбот.

Соняшник

Тоді пробач. Не сердься. Я... сама знаєш, по-дружньому. А коли не той...

Марія Романівна

От і давай по-дружньому. Допоможи мені. Назара не можна зараз залишати самого...

Соняшник

Усіх порозганяв? Генерал! Нічого. Візьмемо на буксир, витягнемо бегемота з болота.

Марія Романівна

Зачекай, він, певне, ось-ось прийде.

Соняшник

Я піду ще проведу мобілізацію.

Марія Романівна

Не барись, чайку вип'ємо. А над твоїми вказівками, як каже Паливода, я подумаю.

Соняшник виходить.

(Підходить до стола, перегортає сторінки зошита).

Все йде, все минає, і краю немає,
Куди воно ділось, звідкіля взялось?..

А справді: звідкіля взялось?..

Входить Назар Петрович.

Назар Петрович

Тут хата колишнього начальника цеху Назара Крутояра?

Марія Романівна

Це хата майстра Назара Крутояра. А іншого ми не знали й не знаємо.

Назар Петрович

Спасибі, хоч у наказі написано — «у зв'язку з переходом на іншу роботу». Звучить? Краще б, звичайно, коли б «за власним бажанням», та що зробиш...

Марія Романівна

Хіба це має значення?..

Назар Петрович

Еге ж, еге ж. Та й зняли мене не за що-небудь, а за характер. Не хотів стелитися до ніг.

Марія Романівна

І навіщо ти погоджувався бути отим начальником? Хоч би порадився зі мною.

Назар Петрович

А навіщо всі хочуть бути начальниками? Щоб не мною, значить, а щоб я іншими. Та й набридло за стільки років, Марусю, дивитися тобі в рот... жити твоїми порадами.

Марія Романівна

А вони були погані?

Назар Петрович

Я цього не сказав.

Марія Романівна

Ти ж міг дощенту згальбити своє добре ім'я...

Назар Петрович

Яке вже тут добре ім'я! Коли власна дочка пішла з дому. Нидіє десь у гуртожитку.

Марія Романівна

Ніна повернеться. Але тоді вона не могла інакше. Йї було б важко у нас. Подумай: вона знає все. Хіба ж тепер вона посміла б у чомусь перечити мені? А миритися з тим, що йї не до вподоби, Ніна не може.

Назар Петрович

Такий і я! Еге ж.

Марія Романівна

Таким був і ти. Адже не тільки за кучеряву чуприну покохала я тебе колись. Чайку вип'єш? З лимоном.

Назар Петрович

Не можна з лимоном. Михайло Степанович запевняє, що від лимона буває рак.

Марія Романівна

Вигадка. (Наливає йому чай).

Назар Петрович

Ні. (Сідає за стіл). Михайло Степанович слів на вітер не кидає. Без п'яти хвилин професор. Останнього разу натякав, що Нілочку любить і не проти того, щоб одружитися з нею.

Марія Романівна

Не проти того?

Назар Петрович

Я це знав з першого погляду. Красуня ж!

Марія Романівна

Таки сватаєш?

Назар Петрович

Чим він тобі не вгодив? Що жінки не любить? А ти примусь... примусь... рішенням міської Ради. Еге ж! «Слухали — ухвалили»...

Марія Романівна

Кажі, кажі, послухаємо.

Назар Петрович

Чого там! Він же справді не баптист, чи як там. Еге ж! Ліпочка!..І досі в піт кидає, як згадаю... Та нічого. Махне оголошення в газету, візьме за руку Нілу і...

Марія Романівна

Не згодна. Нам він не підходить.

Назар Петрович

Чому ж?

Марія Романівна

Ти ж сам сказав, що він без п'яти хвилин професор.

Назар Петрович

Еге ж, еге ж...

Марія Романівна

А нам треба не менш як академіка.

Назар Петрович

Він буде, буде!..

Марія Романівна

І дача недобудована... Що ж це, наша Нілочка буде розвантажувати цеглу? Хай вже хоч дачу добудує.

Назар Петрович

Навіщо та дача, Марусю?

Марія Романівна

Та й з машиною якось не гаразд.

Назар Петрович

Як?! У нього ж новісінька «Волга»!

Марія Романівна

Бачиш, «Волга», а не «Чайка». Та ще й якогось зеленого кольору. Що ж це, наша дочка їздитиме в зеленій машині?

Назар Петрович

Ти на що натякаєш?

Марія Романівна

Ну, от що: слухали, а тепер — ухвалили. Відставити! Раз і назавжди. Скажи краще, чоловіче: тобі не прихотило в голову, що я, Крутояр Марія Романівна, можу теж «махнути» оголошення в газету?

Назар Петрович

Яке оголошення? Про що?

Марія Романівна

Про розлучення з Крутояром Назаром Петровичем. Що ти скажеш на таке?

Назар Петрович

Жартуєш? У нас же сім'я, діти...

Марія Романівна

Діти вже дорослі.

Назар Петрович

То чого ж? Це тому, що мене зняли? Не журися, Марусю. Та я засукаю рукава...

Марія Романівна

Чула вже. Не раз.

Назар Петрович

Не віриш?

Марія Романівна

Зневірилась.

Назар Петрович

Що ж мені робити?

Марія Романівна

От про це подумай!.. Згадай солов'їні кручі над Дніпром, свої мрії, клятви...

Назар Петрович

Багато води вже за цей час в Дніпро протекло.

Марія Романівна

То й що з того? Чому люди з часом повинні робитись гіршими, а не кращими? Я хочу, щоб наші дочки пишалися тобою. Обидві. Розумієш?

Назар Петрович

А мені ще не пізно, Марусю?

Марія Романівна

Не знаю, Назаре, не знаю. Життя покаже.

В коридорчику з'являється Захар Соняшник.

Соняшник

Дозвольте порушити сімейну ідилію!

Марія Романівна

Будь ласка, будь ласка. Роздягайся.

Соняшник

(роздягається)

Ну й мете. Лютує зима.

Марія Романівна

Мов знає, що незабаром їй кінець. *(Жартома)*. Знайомтесь!

Соняшник

А виходить, що нам таки треба заново знайомитись. Майстер Захар Соняшник.

Назар Петрович

Майстер Назар Крутояр.

Соняшник

Легше тепер?

Назар Петрович

Мов гора з плечей звалилась.

Соняшник

З чим і поздоровляю!

Назар Петрович

Спасибі.

Входить Паливода. Стукає в прочинені двері. З-за його спини визирає дід Сава.

Паливода

Дайте санкцію увійти.

Дід Сава

А мені, хоч-не-хоч, поріг переступити дозволяється?

Соняшник

А ти досі людина чи вже марсіянець?

Марія Романівна

Дід Сава? З Москви?

Дід Сава

Рано. Рано, кажуть, приїхав. Приїжджай, кажуть, років через десять. Ще не вся апаратура готова. Якогось хрампатика бракує. Але я своєї мрії не кину!

Марія Романівна

Ну от. Оце — радість для нас.

Дід Сава

А ми так, у розвідку. Порадіти, що знову гуртом. А гуртом, кажуть, і батька, хоч-не-хоч, легше бити.

Паливода

Згідно з наукою, закономірність перемагає.

Назар Петрович

Еге ж. Тепер, коли... коли це сталося...

Соняшник

Коли тебе зняли...

Дід Сава

Зняли?

Назар Петрович

Не так щоб і зняли... Просто за власним бажанням, і я, теє... на своє законне місце.

П а л и в о д а

Хвилиночку! За наказом директора...

С о н я ш н и к

От-от, саме так!

Н а з а р П е т р о в и ч

І чого люди так пнуться в начальники! Самі собі лиха шукають.

С о н я ш н и к

Добре, коли людина вчасно зрозуміє, що з неї нікудишній начальник. А іншого і не переконаєш. Потрапить у номенклатуру...

Д і д С а в а

Куди, куди?

П а л и в о д а

В номенклатуру.

С о н я ш н и к

...і чіпляється, сердешний, за неї до непритомності. Дозволь, Назаре, я тебе поцілую. В знак відновлення нашої старої дружби!

П а л и в о д а

І я теж!

Д і д С а в а

І я!

Цілюються.

С о н я ш н и к

І вдруге поцілую!

П а л и в о д а

І я теж!

Д і д С а в а

І я!

Цілюються вдруге.

С о н я ш н и к

Дозволь і втретє!

П а л и в о д а

І я теж!

Д і д С а в а

І я!

Цілюються втретє.

Н а з а р П е т р о в и ч

Спасибі. Тепер я знаю, хто мої справжні друзі. А того ябеду Фіногена — бачити не хочу! Еге ж. Брехун, наклепник, лакуза...

Входить Алілуя.

С о н я ш н и к

О! Про вовка помовка... А я його не мобілізував.

Н а з а р П е т р о в и ч

Ану, геть звідсіля!

А л і л у я

(падає навколішки)

Брати і сестри! Простіть!

Н а з а р П е т р о в и ч

Хочеш бути з нами? Хочеш?

А л і л у я

Хочу!

Н а з а р П е т р о в и ч

Відмовся від бога...

С о н я ш н и к

Від релігії...

П а л и в о д а

Від опіуму!

Д і д С а в а

Від пречистої діви, можеш?

Алілуя

Брати і сестри, переконайте! Благаю! Доведіть, що там, по той бік, нема нічого. І я зречуся... як Петро від Христа.

Входить Ніла.

Ніла

О... У нас гості... Здрастуйте. Валя Федак не приходила?

Марія Романівна

Ще ні. А що, обіцяла прийти?

Ніла

Зразу ж після обіду. Тільки даремно це. Я вчитись більше не буду.

Марія Романівна

З нею?

Ніла

Взагалі.

Марія Романівна

Важко?

Ніла

Нестерпно. Сьогодні знов були в анатомці. Це щось неймовірне! Трупи. Зрозумій! Сині, холодні. (*Впала на тахту*). Нема більше сил!

Марія Романівна

(до чоловіка)

Може б, ви тим часом на кухню?

Назар Петрович

У неї ж тепер окрема кімната...

Марія Романівна

Вам на кухні буде зручніше. Що там чайок. За ваше примирення можна б і чогось міцнішого... Пошукай, Назаре, в холодильнику.

Назар Петрович

Це ділова пропозиція.

Соняшник

А я, гадаєте, з порожніми руками? (*Виймає пляшку*). Треба ж за майстрів, за робітничий клас — основу життя на землі! Щоб не перевелися.

Паливода

Щодо мене, я утримуюсь. Зелений змії — ворог соціалістичної моралі.

Соняшник

У кого яка мораль. У мене вона міцна, її зелений змії не вкусить. От Фіногенові — не можна.

Алілуя

Можна! Все, що від бога, — можна!

Дід Сава

У твого бога — сім п'ятниць на тижні. Хоч-не-хоч.

Алілуя

Богохульник! Далеко залетів без господи бога?

Назар Петрович

Знову? Дивись, як би ти з господом богом не залетів аж на самісінький Місяць з моєї хати!

Дід Сава

На Місяць? Його ж туди не пустять!

Соняшник

Це ж чому не пустять?

Дід Сава

Мікробу занесе.

Всі, крім Марії Романівни і Ніли, виходять.

Марія Романівна

Обідатимеш, доню?

Ніла

Не можу. Запах трупів... Ти уявляєш?

Марія Романівна

Ти справді надумала покинути інститут?

Ніла

Вони дивляться на мене мертвими очима. Задуха, сморід. Сьогодні знову знепритомніла. Студенти сміються: чого ж, мовляв, лізла в медицину? Чужа я їм. Все, все остогидло. Не вийде з мене лікаря, не вийде. От Валя Федак...

Марія Романівна

Не до вподоби мені ця Валя Федак.

Ніла

Краще вже вона, ніж нікого.

Марія Романівна

Чому ти більше ні з ким не дружиш? Все сама та сама.

Ніла

Ні, мамо, є у мене друг. Справжній. На все життя!

Марія Романівна

Хто ж це?

Ніла

Михась.

Марія Романівна

Який Михась? Михайло Степанович?

Ніла

Так. Він сьогодні скаже тобі, що хоче одружитися зі мною.

Марія Романівна

Але ж у нього є дружина!

Н і л а

Яке мені діло до того? Та й яка вона йому дружина? Я ненавиджу цю жінку. Як вона з ним поводить! Ти ж бачила, бачила? А він такий хороший, такий чесний. І вони ніколи не любили одне одного. Бо він завжди, завжди мріяв про таку, як я. А тепер ми зустрілися...

М а р і я Р о м а н і в н а

Хороший, чесний? Як же це? Коли вони не любили одне одного, то що звело їх до купи? Випадок? Тоді — він людина легковажна. Розрахунок? Тоді — він людина підла. Співчуття? Тоді — він сам прирік себе на таку долю і повинен з гідністю нести свій тягар. А він... Нещасна дитино! І все через той інститут. Та тепер — годі. Наробили ми з тобою дурниць — і годі! Не буде цього, дочко, не буде! (*Іде*).

Н і л а

Буде, мамо, буде! Або він, або ніхто. Знай!

М а р і я Р о м а н і в н а

(*спинилася*)

Ніколи! Чуеш? Дочка Марії Романівни, і раптом... Розбивати чужу сім'ю, зв'язати життя з легковажною, а може, й нечесною людиною...

Н і л а

Мамо! Я кохаю його. Мамо!

М а р і я Р о м а н і в н а

Викинь з голови! Раз і назавжди! Така ганьба! (*Виходить*).

Н і л а

Ні, ні! Я захищу тебе... я захищу тебе, любий!

Входить В а л я Ф е д а к.

В а л я

Ти вже дома? Фізкульт-ура! О, чай! Якраз до речі! Затрималась на катку. Цілісінький день голодна, як собака. Тримай, Ніло! (*Жбурляє їй людський череп*). Будемо вивчати.

Н і л а

Що це? Ой! Яка гидота! Я тепер три дні не їстиму!

В а л я

Покинь ці тонкощі. А я охоче попоїм. Як собака...
(Сідає за стіл, наливає склянку чаю, набиває рот печивом).

Н і л а

Хоч би руки помила.

В а л я

Потім. Інститутські новини знаєш?

Н і л а

Вони мене не цікавлять.

В а л я

А ти послухай. Кажуть, усіх нас пошлють санітарками в міську лікарню для практики. Нічні горшки виносити. Чарівна перспектива, га?

Н і л а

Мене це не турбує. Я залишаю інститут.

В а л я

Ти збожеволіла. Оце сюрприз! Тепер, коли в інститут потрапити важче, ніж стати кінозіркою! Не знаю, може, тобі він легко дістався...

Н і л а

Чого ж легко? Як усім.

В а л я

Бери череп і називай мені всі кісточки по латині.

Н і л а

Забери свій ненависний череп! Бачити його не можу.

В а л я

Це зовсім не мій. Певне, якоїсь красуні, такої, як ти. Бачиш — отут були брови, які вона фарбувала, тут вуста, які підмальовувала. І в ці вуста хтось цілував її — палко, жагуче. Отак...

Н і л а

Не цілуй, це ж гидко! Навіщо ця комедія?

В а л я

Навіщо? Привчаю себе. Я мушу кінчити інститут. Так, мушу! О, ти нічого не знаєш...

Н і л а

І не хочу знати.

В а л я

Поклянися, що нікому не скажеш.

Н і л а

Ти ж і так знаєш, що не скажу.

В а л я

Тож слухай. Нікому не розповідала, а тобі скажу. Ти моя найкраща подруга. І ти не зрадиш, знаю. Слухай. Ще на екзаменах я зустріла одну людину. Яку людину! Розумієш? Мрійник, вчений, а очі... І я... я дала собі слово, що буду гідною його. І буду! Тільки ж... Ох, ти не знаєш!.. *(Плаче)*.

Н і л а

Що з тобою?

В а л я

Одружений він. Розумієш? І сам страждає... Сьогодні каже мені на катку: «Я завжди мріяв про таку, як ви».

Н і л а

Що?

В а л я

Завжди, каже, мріяв про таку, як я.

Н і л а

Хто він?

В а л я

Кажу ж тобі; одна людина. Кандидат медичних наук, доцент...

Н і л а

Фантазуєш!

В а л я

Нітрохи. Тільки ж нікому...

Н і л а

Знаєш же!

В а л я

Гайворон.

Н і л а

Що, що?!

В а л я

Гайворон, Михайло Степанович. Михась. Що з тобою? Та що з тобою, нарешті?!

Н і л а

Облиш мене!

В а л я

Зрозуміло. Оце сюрприз! Ох ти... Моя найкраща подруга... (*Ханає череп*). Гаразд. Ну ось що: я тобі нічого не казала, тіні моєї тут не було. Чуєш? Не бери до серця, плюнь. Недаром, коли я сюди йшла, мені кішка дорогу перебігла. Стривайте ж, товаришу Гайворон!.. Фізкульт-ура! (*Виходить*).

Н і л а

(*в нестямі*)

Мамо!!

З а т е м н е н н я

Гуде хурделиця. Сипле жменями сніг. Високо, аж у небо, пнеться стрункий підйомний кран. На ньому — Ніна Крутояр.

Н і н а

(*гукає*)

Кіндрате-е! Як справи-и?

Г о л о с К і н д р а т а

Веслу-уй!

Н і н а

Веслюю-ю!..

Раптом чути веселий спів жайворонка.

Жайворонок? Так рано? (*Здогадалась*). Сергійко...

На стіну підіймається Сергій Мережка.

С е р г і й

Здрастуйте, товаришу машиніст підйомного крана!

Н і н а

Здрастуйте, товаришу скубенте! Як поживають Карпати? Гуцулку Ксеню знайшли?

С е р г і й

Я інше знайшов. Ось. (*Виймає з-за пазухи пучок білих квітів*). Візьми.

Н і н а

Квіти? Які білосніжні! Це проліски?

С е р г і й

Проліски — блакитні. Вони пізніше. Це первоцвіт.

Н і н а

Первоцвіт?

С е р г і й

Так. Дивись, які вони ніжні, а які міцні! Пробиваються крізь сніг, не бояться морозу, хурделиці... Як ти...

Н і н а

Спасибі. Я приколю їх до грудей.

Г о л о с   А н т о н а

Ніно-о! Де ти-и?

Н і н а

Антон... Чого йому? Це не його ділянка. (*Гукає*). Я ту-ут!

Вбігає Антон.

А н т о н

Ніно! Додому! Нещастя! Нілочка отруїлась!

З а т е м н е н н я

Гуде хурделиця, сипле жменями сніг. У вітальні Крутоярів, на тахті, накрита великою білою хусткою, лежить Ніла. Поруч, спершись руками на стіл, заміла в глибокій задумі Марія Романівна. Навпроти неї, у білому халаті, Горпина Іванівна. Незабаром — ранок.

Г о р п и н а І в а н і в н а

(підводиться)

Мушу їхати.

М а р і я Р о м а н і в н а

Не йдіть ще, Горпино Іванівно, прошу вас. Ану ж раптом погіршає...

Г о р п и н а І в а н і в н а

Я й так просиділа майже всю ніч. (Знімає з себе халат). Мушу їхати. Ваша дочка не одна на світі.

М а р і я Р о м а н і в н а

Для мене вона одна.

Г о р п и н а І в а н і в н а

І ви не вберегли її? Чи, може, з великої любові штовхнули в прірву?

М а р і я Р о м а н і в н а

Запам'ятали мої слова.

Г о р п и н а І в а н і в н а

Коли принесуть ліки...

М а р і я Р о м а н і в н а

Де ж вони? Мов крізь землю провалились!

Г о р п и н а І в а н і в н а

Шукають нічну аптеку. Дасте їй, коли прокинеться. Будити не треба.

Марія Романівна

А що з вашим сином?

Горпина Іванівна

Що ж... З університету його виключили... Поки що на один рік... Працює на заводі, сердешний. *(Схлипує)*. Такий талант... І встає о шостій ранку! *(Плаче)*.

Марія Романівна

Сльозами не допоможеш. Вам би слід подумати...

Горпина Іванівна

Думайте вже краще про себе! *(Іде до дверей)*.

Її проводжає Ніна, що увійшла з дівочої кімнати. Горпина Іванівна виходить.

Ніна

Тато нарешті задрімав. Піди й ти спочинь хоч трохи, мамо. Я посиджу біля неї. *(Пауза. Підійшла до вікна)*. Світає вже. Антон під вікном стоїть. Цілісіньку ніч. На такому морозі.

Марія Романівна

Навіщо він там?

Ніна

Він кохає її, мамо.

Марія Романівна

Простудиться.

Ніна

Що ти кажеш?

Марія Романівна

Простудиться. Поклич.

Ніна

(стукає у вікно. Неголосно)

Антоне. Заходь. *(До матері)*. Іде.

Входить Антон.

А н т о н

Прокинулась?

Н і н а

Ще ні. Та ти не хвилюйся. Лікар сказав, що вона спатиме кілька годин. Снотворне ж...

А н т о н

Знаю.

Чути тупіт ніг.

Н і н а

(кидається до вікна)

Наші.

Входять Сергій, Кіндрат та Іра.

Сергій

Ось. *(Кладе на стіл медикаменти)*.

К і н д р а т

Все місто оббігали, поки знайшли. Ну як вона?

Н і н а

Все спить.

І р а

А ліки?

Н і н а

Коли прокинеться. Це для нервової системи. Іди, мамо. Ми посидимо. Дивись — скільки нас. І всі твої учні.

М а р і я Р о м а н і в н а

Мої учні... А чи маю я право називатися вашою вчителькою? Ні, ні, не перечте. Я багато-багато передумала за цю ніч. Учителю — це людина, яка, перш за все, відкриває неозорі шляхи в майбутнє. А я ж найдорожчій для мене істоті зав'язала очі, завела її в безвихідь. Хай цей розпач минеться... Вона прокинеться. Видужає... Але що ж далі? Як вона піде в життя з сполоханими очима?.. Юні друзі мої...

Н і н а

Ти змучилась, мамо. Іди, іди відпочинь. Ми не залишимо Нілочку саму. Вона прокинеться серед нас.

М а р і я Р о м а н і в н а

Спасибі, доню. *(Іде між своїми учнями).*

К і н д р а т

І ми нагадаємо їй наше заповітне...

І р а

Веслуй!

С е р г і й

Так, «веслуй»!

А н т о н

Назустріч сонцю!

У дверях Назар Петрович. Він знітився, придавлений журбою.

М а р і я Р о м а н і в н а

Назаре!.. *(Заплакала, припавши йому до грудей).*

Крізь вікно блиснув перший промінь ранкового сонця.

Н і н а

Вставай, сестро. Зустрічай сонце!

Кімната сповнюється звуками пісні:

Лети, наша пісне крилата, лети,
Здіймайся угору, прямуй до мети —
Назустріч сонцю,
Назустріч сонцю,—
Йдемо, йдемо — вперед!

Вже впала завіса, а пісня ще довго лунає, проводжаючи глядачів у завтрашній день.

З М І С Т

Генерал Ватутін (<i>Драматичний портрет</i>)	5
Навіки разом (<i>Народна драма</i>)	115
Шляхи людські (<i>Драма у віршах</i>)	237
У золотій рамі (<i>Трагікомедія</i>)	369
Дівоча доля (<i>Побутова драма</i>)	489

ЛЮБОМИР ДМИТРИЕВИЧ ДМИТЕРКО

Сочинення в двух томах

Том 2

(На українском языке)

*

Редактор *Л. С. Малахова*

Художник *В. С. Вегерський*

Художній редактор *К. К. Калугін*

Технічний редактор *Є. А. Зіскіндер*

Коректор *Л. М. Кирилець*

*

БФ 04000. Здано на виробництво 12/І 1963 р.

Підписано до друку 16/IV 1963 р.

Формат паперу 84 × 108¹/₃₂. Фізичн. друк. арк. 19.
Умовн. друк. арк. 31,16. Обліково-видавн. арк. 25,573.

Ціна 1 крб. 43 коп. Замовл. № 4. Тираж 5000.

*

Держлітвидав України,
Київ, Володимирська, 42.

*

4-а поліграффабрнка Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР,
Київ, пл. Калініна, 2.